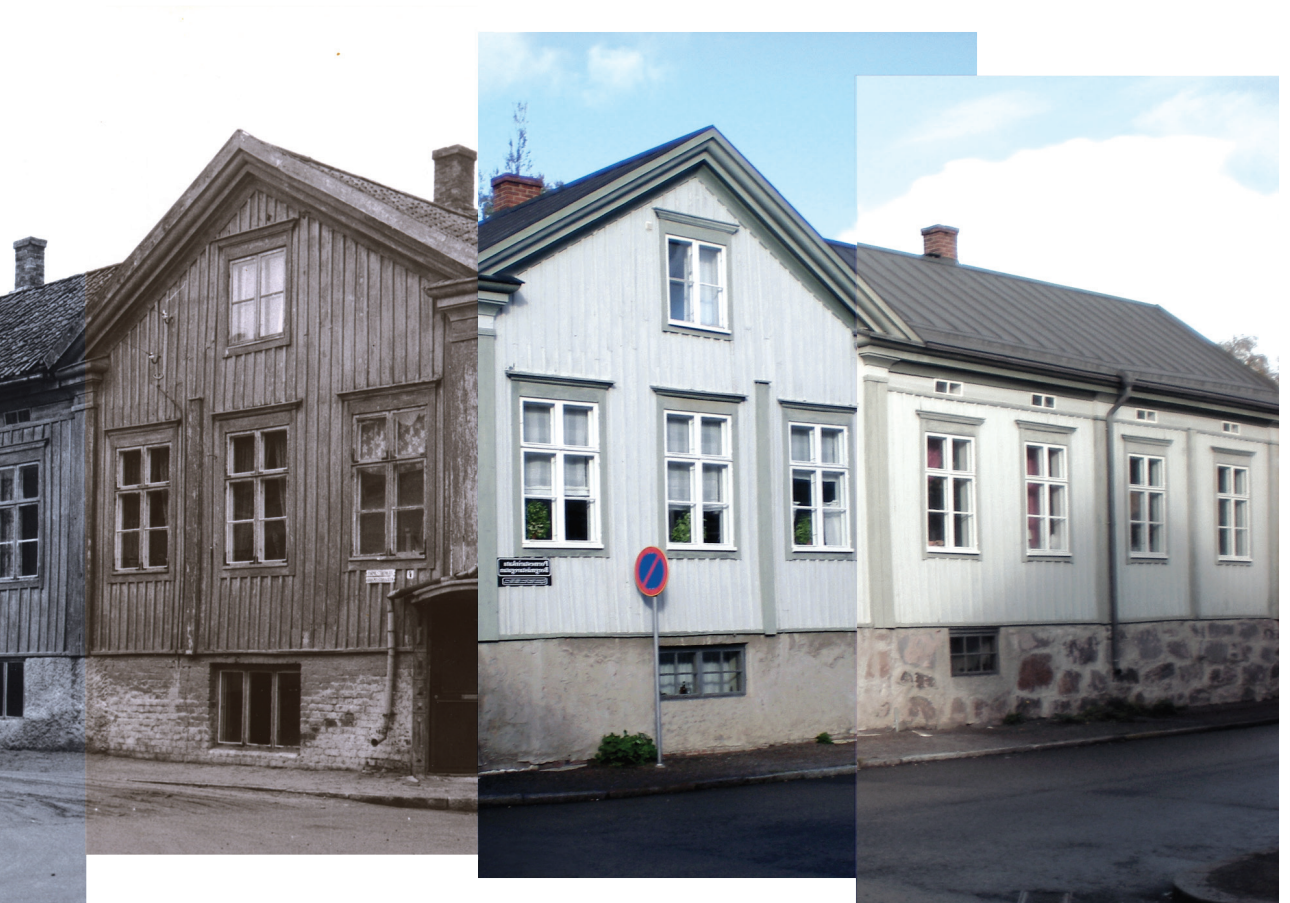

Sanna Lillbroända-Annala

Från kåk till kulturarv

En etnologisk studie av omvärderingen av historiska
trästadsområden i Karleby och Ekenäs

Sanna Lillbroända-Annala

Född 1976 i Gamlakarleby
Universitetslärare i etnologi vid Åbo Akademi
Viceordförande i etnologföreningen Ethnos r.f.

Pärmbild: Ett ståttligt trähus i Neristan i Karleby.
Den äldre bilden på huset är tagen 1963, den nyare 2010.
Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 10 och
S. Lillbroända-Annala 2010

Bakpärlen: De sista husen i trähuskvarteret
"Nyyjork" i Karleby väntar på rivning 1963.
Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 227

Pärmdesign: Sakari Männistö

Åbo Akademis förlag
Biskopsgatan 13, FI-20500 ÅBO, Finland
Tfn +358-20 786 1468
E-post: forlaget@abo.fi
<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag>

Distribution: Oy Tibo-Trading Ab
PB 33, FI-21601 PARGAS, Finland
Tfn +358-2 454 9200
Fax +358-2 454 9220
E-post: tibo@tibo.net
<http://www.tibo.net>

FRÅN KÅK TILL KULTURARV

Från kåk till kulturarv

En etnologisk studie av omvärderingen av
historiska trästadsområden i Karleby och Ekenäs

Sanna Lillbroända-Annala

ÅBO 2010

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG - ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Lillbroända-Annala, Sanna.

Från kåk till kulturarv : en etnologisk studie
av omvärderingen av historiska trästads-
områden i Karleby och Ekenäs / Sanna
Lillbroända-Annala. - Åbo : Åbo Akademis
förlag, 2010.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-550-7

ISBN 978-951-765-550-7

ISBN 978-951-765-551-4 (digital)

Painosalama Oy

Åbo 2010

Innehåll

Förord	9
I Introduktion	11
Forskningens syfte och problemställning.....	11
Två städer – två objekt.....	15
Neristan i Karleby	16
Gamla stan i Ekenäs.....	22
Teoretiska utgångspunkter för undersökningen.....	26
Gentrifiering – en urban revitaliseringsprocess	28
Kulturarvsteoretiska anknytningar	31
Kulturarvsprocessen – en mångdimensionell process	35
Kulturarvets många lager av innebörd	36
Teoretiska appliceringar: urvalets mekanismer	39
Byggnadsskydd i Finland	40
Medvetna kulturarvsprocesser	41
Alternativa bevarandeåtgärder.....	43
Material, metod och avgränsningar	46
Pressmaterial	47
Mantalslängder och befolkningsstatistik.....	50
Intervjuer	52
Intervjuer som kunskapskälla.....	53
Tidigare forskning	55
Gentrifiering och kulturarv som en process	57
Historiska trädadsområden i tidigare undersökningar.....	59
Avhandlingens uppläggning	60
II Trästadens bevaras och gentrifieras	62
Trädadsmiljöerna inför stadsmoderniseringen.....	63
Stadsbyggande i rationalistisk anda	67
Föreningen Vi Neristassbor grundas	72
Skyddsplanen för Gamla Ekenäs – en föregångare	73
Pressen tar ställning för Gamla Ekenäs	76

Stadsmoderniseringen vidareutvecklas	78
Neristan hotas av en rivningsplan	80
Delade opinioner i pressen.....	81
Trästadens upptäcks.....	86
Stadsuppbyggnad med humanistisk prägel.....	88
Det nordiska trästadsprojektet och världsarvslistan.....	91
Värderelativismens framväxt under 1970-talet	92
Trästadsmiljön gentrifieras.....	97
Ny byggnadsskyddslag 1985	98
Exploateringens decennium i pressen.....	99
Neristan får en skyddsplan	103
Det humanistiska tänkandets frammarsch i Ekenäspressen.....	106
Urskiljande och avskiljande	108
III Gentrifieringen tar form.....	111
Redskap för analysen	111
Gentrifiering som en socioekonomisk process	115
Social struktur i förändring	117
Neristan väljer sina invånare	119
Gamla Ekenäs - från Bullerby till sommarkoloni.....	128
Miljön får ett lyft.....	132
Neristans status förändras	132
Gamla Ekenäs förslummade miljö uppvärderas.....	141
Kommersiell gentrifiering.....	146
Ny affärskultur ersätter kvartersbutikerna i Neristan	147
Det kommersiella livet dör ut i Gamla Ekenäs.....	149
Gentrifieringens småstadskaraktär	151
IV Kulturarvsprocessen i trästadsmiljöer	153
Postmodernistisk stadsuppbyggnad.....	155
Gamla Ekenäs - ny skyddsplan 1992.....	156
Kulturarvsdiskussioner i pressen.....	159
Miljöministeriets och Museiverkets inventering.....	160
Estetiseringsprojekt i Neristan	163
Värderelativismen i pressrapporteringen	166

Nya statliga skyddsmekanismer	168
Etablerad kulturarvsdiskussion i pressen	169
Kulturarvsprocessen – en bevarandeprocess.....	171
V De historiska stadsområdena förvaltas	174
Att tilldela trästadsboende olika betydelser	174
Gentrifierarna och den nya medelklassen.....	174
Boendeideal och livsstil som uttryck för värdering	176
Att leva i en egen värld	177
Ett livslångt boendeprojekt	182
Att förverkliga en dröm	185
Historisk trästad som boendemiljö	190
Att ta ansvar för ett kulturarv	193
Att omhänderta ett kulturarv.....	195
Vi Neristassbor – föreningen som traditionsbärare	201
Att förvalta trästaden	203
Att upprätthålla ett kulturarv	208
Gamla stan i Ekenäs r.f. – en aktiv invånarförening.....	213
Att besitta ett kulturarv.....	214
Trästaden – ett gemensamt ansvar	218
Att bruka ett kulturarv	220
Konsumtionslandskap med kulturarvsdignitet	221
Neristan – från boendemiljö till turistattraktion	222
Gamla stan i Ekenäs som turistisk resurs	226
Livet på scenen.....	227
Att skapa en image och en modell	233
Kulturarvet vidgas.....	237
VI Gentrifiering via kulturarv	239
English summary	244
A re-evaluation of traditional wooden house environments by means of gentrification and a process of cultural heritage	244
Selection and reassessment of the cultural heritage process.....	246

Källor och litteratur	250
Otryckta källor.....	250
Helsingfors, Befolkningsregistercentralen.....	250
Helsingfors, Museiverkets Byggnadshistoriska arkiv.....	250
Helsingfors, Riksarkivet.....	250
Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkultursarkivet	250
Karleby, Karleby stadsarkiv	251
Karleby, Magistraten i Karleby	251
Tavastehus, Tavastehus landsarkiv	251
Åbo, Etnologiska arkivet vid Åbo Akademi.....	251
Tryckta källor och litteratur.....	252
Internetresurser	267
Tidningsartiklar.....	269
Bilaga 1: Karta över Karleby.....	273
Bilaga 2: Karta över Ekenäs	274
Bilaga 3: Informanter	275
Bilaga 4: Frågeschema för intervjuer.....	276
Bilaga 5: Befolkningsuppgifter.....	279
Förändringar i befolkningsmängd och åldersstruktur	279
Språkförhållanden	282
Yrkestillhörighet	284

Förord

I denna avhandling har begreppet process en framträdande roll. Med en process avses ett förlopp som innebär att något utvecklas eller förändras – ofta i ett tidsperspektiv eller i olika kontexter. Ibland kan processen fortskrida snabbt, ibland långsamt. Den kan också stanna upp, ta omvägar eller genvägar och leda till olika resultat. Arbetet med en doktorsavhandling är i högsta grad en process med många ansikten. Resultatet är den föreliggande avhandlingen.

Arbetsprocessen med avhandlingen har pågått många år. Den har varit givande och lärorik, krävande och utmanande. Jag har under arbetets gång utvecklats och förändrats som forskare och skribent. De historiska trästadsmiljöerna har följt mig ända från studietiden då forskningen kom i gång. Undersökningens problemställning, fokus och syfte har ändrat många gånger.

Under skrivprocessen har många textavsnitt författats, skrivits om eller förkastats. Att färdigställa ett manuskript har också varit en helt egen process. Utan handledning, goda råd och värdefull hjälp skulle arbetet med avhandlingen aldrig ha nått detta resultat. Därför vill jag uppmärksamma och tacka dem som på olika sätt har påverkat processerna som resulterat i denna avhandling.

Jag vill tacka min handledare professor Anna-Maria Åström för handledning och hjälp med avhandlingen. Ett stort tack för att du har visat uppmuntrande intresse för min undersökning och tagit dig tid att diskutera frågor som avhandlingsarbetet har väckt.

Jag är också tacksam över att ha fått ta del av den expertis som mina förhandsgranskare professor Gösta Arvastson och docent Kerstin Gunnemark har förmedlat genom att förhandsgranska och kommentera mitt manuskript.

Ett stort tack riktas även till mina närmaste kollegor som har läst kapitelutkast med kritiska ögon och kommit med många goda och konstruktiva synpunkter och kommentarer. Tack till Pia Olsson, Sonja Hagelstam, Katja Hellman, Anne Maria Niemi och Lotta Wessberg för grundlig läsning och värdefulla synpunkter på både innehåll och språkbruk.

Tack Anne, Lotta, Niklas och Sonja V. för all praktisk hjälp. Jag vill också tacka hela personalen i ämnet för uppmuntran, vänskap och de många terapeutiska diskussionerna under arbetsdagarnas gång. Tack även till andra forskare som i samband med olika projekt, seminarier och kongresser har hjälpt mig en bit på vägen.

Avhandlingen har skrivits med närhet till enskilda människor, mina informanter, som välvilligt och entusiastiskt har ställt upp på intervjuer. Jag hoppas att jag har kunnat tolka och förmedla deras tankar, värderingar och erfarenheter på ett värdsamt och rättvist sätt. Informanternas berätt-

tande har haft omistligt värde för denna undersökning och jag vill tacka allas insats med ett stort "tack ska ni ha".

Jag vill också rikta ett varmt tack till personalen vid de olika arkiven, museerna, biblioteken, magistraten och avdelningarna inom stadsförvaltningen som hjälpt mig på olika sätt. Jag kan inte komma ihåg er alla vid namn men ni vet vem ni är. Tack även till Sonja Vidjeskog för värdefull skrivhandledning och till Elizabeth Nyman för den engelska sammanfattningen. Jag vill också tacka Sakari Männistö för den fina pärmen till min avhandling.

Avhandlingsarbetet skulle aldrig ha förts i hamn utan mina närmaste och käraste. Min make Janne, mina övriga familjemedlemmar och vänner har i alla dessa år alltid funnits där och på många sätt tagit del av och stött mig i min forskningsprocess. Nu gläder vi oss tillsammans över ett slutfört arbete. Ett hjärtligt tack!

Arbetet har fått bidrag av Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond och Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Som nybliven forskare fick jag möjligheten att genast komma med i ett forskningsprojekt, Stadens ansikten, som finansierades av Svenska litteratursällskapet i Finland.

I flera års tid har jag dessutom kunnat arbeta som doktorand, arkivama-nuens och universitetslärare i ämnet etnologi vid Åbo Akademi. I slutske-det av avhandlingsarbetet har jag också tilldelats Rektors stipendium för slutförandet av manuskriptet. Jag riktar även ett tack till Åbo Akademis förlag för tryckningsbidrag som möjliggjort att processens slutprodukt nu finns inom pärmar.

Åbo i november 2010

Sanna Lillbroända-Annala

I Introduktion

I städer pågår fortlöpande många samtida stadsomvandlingsprocesser som ändrar och utvecklar stadsmiljöernas funktion, utseende och betydelse.¹ Under 1900-talets senare hälft kom centrala, gamla trähusområden i många städer att ställas under ett stort tryck då man ville modernisera den befintliga stadsbebyggelsen och ersätta den med tidsenliga, bekväma bostäder för en växande stadsbefolkning. Det gamla byggnadsbeståndet i framför allt städernas centrum utsattes för ett uppenbart rivningshot vilket resulterade i att många gamla byggnader ofta hejdlöst revs undan nybyggen.

Men trots hotet och rivningar finns en del trähusområden och enskilda byggnader bevarade. De berättar att allt ändå inte har ersatts med nytt och att det också har funnits andra tankar om den gamla stadsbebyggelsen. I ett längre tidsperspektiv har historiska trädadsområden dels uppfattats som slumområden, dels som idylliska bostadsområden. Inställningen till en åldringsprocess av stadsmiljön har därmed fluktuerat. Etnologen Lennart Zintchenko menar att orsaken till inställningen beror på att slum uppfattas som ett hot och att slumområden i allmänhet har en förfulande effekt i en stadsmiljö. Idyllen i sin tur förskönar och står för identitet och kontinuitet. Därför kan man se att förnyelse och bevarande har en stark koppling till såväl idyll som slum.²

I den efterkrigstida stadsutvecklingen kan urskiljas en aktiv strävan efter såväl förändring som modernisering av stadsmiljöer men även en strävan efter att bevara gamla stadspartier och historiska byggnader. Strävandena att bevara det gamla har med tiden förflyttat sig från enstaka objekt till att omfatta helheter och hela miljöer. Stadsmiljöer som förslumrats uppvärderas och blir intressanta genom en process som kallas för *gentrifiering*³. Ett nytt sätt att värdera den gamla miljön har också fött tanken om att den historiska trädadsmiljön kan ses som ett *kulturarv*.

Forskningens syfte och problemställning

Syftet med den föreliggande undersökningen är att med stöd i teorier om fenomenen *gentrifiering* och *kulturarvsprocess* beskriva och analysera hur omvandlingen av historiska trädadsmiljöer efter andra världskriget gick till och vad omvandlingen konkret innebar. Undersökningen har gjorts med förankring i trähusområdena *Neristan i Karleby* och *Gamla stan i*

¹ Benämningar som i engelskspråkiga sammanhang syftar på stadsutveckling är bland annat *urban reconstruction*, *urban redevelopment*, *urban regeneration*, *urban revitalization*, *urban renewal* och *urban revival*. Jauhainen 1995, 48

² Zintchenko 1999, 214

³ Termen *gentrifiering* är den svenska motsvarigheten till den engelska termen *gentrification*. I svenskspråkiga sammanhang används även ordformen *gentrifikation*.

*Ekenäs*⁴ som till följd av dessa processer har ändrat karaktär och status. Jag har tidigare belyst gentrifieringsproblematiken och tangerat kulturarvsprocessen i min pro gradu-avhandling *Neristan i Gamlakarleby – stadsdel som objekt för omsorg och intresse 1950–2000* (2002). I föreliggande studie fördjupas problemställningen och får en komparativ dimension.

Med gentrifiering avses att ett område socialt, fysiskt och ekonomiskt ändrar karaktär från ett alldagligt eller förfallet område till ett uppsnyggt och eftertraktat område avsett för boende och affärsliv. Avhandlingens rubrik *Från kåk till kulturarv. En etnologisk studie av omvärderingen av historiska trädadsområden i Karleby och Ekenäs* syftar också på en kulturarvsprocess med vilken avses att stadsmiljöer genom en revitalisering uppvärderas och höjs till kulturarv. Både gentrifieringen och kulturarvsprocessen har berört kulturhistoriskt värdefulla miljöer och objekt i allmänhet. Därmed får teorier om gentrifiering och kulturarv sina givna roller i studien.

Frågor som jag ställer är: Är gentrifieringen en medvetet styrd process som främst har påverkats av människornas inställning eller har den uppstått av sig självt som ett led i en allmän stadsutveckling? Hur knyter kulturarvsprocessen an till gentrifieringen eller kan man se dem som separata processer? En annan hypotetisk utgångspunkt för undersökningen är att gentrifieringsprocessen tar sig annorlunda uttryck i en småstad än i en storstad där följderna av gentrifieringen ofta blir mera synliga, utslagsgivande och konfliktfyllda. Finner jag belägg för detta i min undersökning? Jag vill utgående från de teorier som utvecklats kring liknande stadsomvandlingsprocesser följa upp utvecklingen i Karleby och Ekenäs. Varför och hur har de historiska trädadsmiljöerna bevarats och skyddats? Vidare vill jag se vilka konkreta följder de antagna processerna har fått i städerna.

Tidsperioden för undersökningen omfattar 1900-talets senare hälft från ungefär 1950 fram till millennieskiftet 2000, dock med en poängtering av de senaste decennierna. Den valda tidsperioden har en direkt koppling till de sociokulturella, fysiska och ekonomiska omvandlingar som ägde rum i våra urbana trähushmiljöer efter kriget och framför allt från och med 1980-talet, dvs. till gentrifieringen och "kulturarvifieringen" av trädadsmiljöerna. Poängteringen av de senaste trettio åren hör ihop med en intensifiering av dessa processer. I bakgrunden ligger en nationell debatt om de historiska trädadsmiljöernas existens och värde som föregick upprustningsprocesserna. Avhandlingen har därmed en kulturhistorisk prägel även om den starkt betonar närhistorien.

⁴ I fortsatt diskussion används huvudsakligen benämningarna *Gamla stan* (i Ekenäs) och *Gamla Ekenäs* för det historiska trädadsområdet i Ekenäs och *Neristan* för trädadsområdet i Karleby. I den allmänna diskussionen där jag hänvisar till dem båda eller till liknande områden i ett mera generellt ljus används benämningen *trädadsområde* och *trähushområde* samt *trädadsmiljö* och *trähushmiljö*. Områdena och deras utbredning beskrivs närmare i kapitlet *Avhandlingens kontext*.

Gentrifiering uppfattas i dag som en globalt förekommande stadsomvandlingsprocess men processens lokala förankringar har hittills undersökts nästan enbart i storstadsmiljöer. De teorier som har skapats i anknytning till storstäderna kommer i min studie att prövas på två inhemska småstäder. Dessutom har gentrifieringen tidigare utforskats ur främst kulturgeografisk och sociologisk synvinkel.⁵ Min undersökning bidrar till forskningen om gentrifieringen och kulturarvsproblematiken med en urbanetnologisk syn som grundar sig på etnologiskt material och etnologiska metoder. En viktig utgångspunkt för studien har därmed varit att med hjälp av intervjuer med stadsbor i de utvalda städerna betrakta och analysera gentrifieringen och kulturarvsprocessen ur ett individperspektiv. Valet att studera dessa processer i historiska trästadsmiljöer ur etnologisk synpunkt kompletterar den tidigare framför allt kulturgeografiskt betonade forskningen med nya infallsvinklar.

Gentrifieringen av historiska trästadsområden och kulturarvsprocessen präglas genomgående av olika sätt att värdera gammal byggnadskultur och historiska stadsmiljöer. I denna undersökning står de gamla trähusmiljöerna och deras byggnadsbestånd i fokus för olika inställningar och värderingar. Begreppet värdering uppfattas ha en allmän och mer grundläggande betydelse än begreppet inställning. Värderingar anses också vara mera abstrakta medan inställningar däremot är mål- eller situationsbundna.⁶ I dagens samhälle värderas boendet högt och många förverkligar sina drömmar genom sitt boende. Därför återspeglar vår inställning till boende vår relation till det och sättet att värdera det.⁷ Sociologen Irma Uuskallio anser att det är i privata ställningstaganden som värderingar kommer fram men att de skapas i växelverkan människor emellan. Det betyder att värderingarna också har en offentlig betydelse. Värderingarna är alltid kopplade till den tid och till den miljö som man värdesätter – därför avspeglar olika arkitekturstilar, trender och byggande starkt sin tid och de värderingar som har varit rådande under olika tider.⁸

I min undersökning har jag sett på hur människor värderar sitt boende i trähusmiljöer genom att tillämpa de av modernitetsteoretikern Thomas Ziehe myntade inställningsraster eller värdeorienteringar som kallas för *subjektivering*, *ontologisering* och *estetisering*.⁹ Begreppen diskuteras när-

⁵ Ley 1986, Ley 1992, Ley 1993, LeGates & Hartman 1986, Smith 1986, Smith 1987, Smith 1996, Smith & Williams 1986

⁶ Rokeach 1973, 18–19

⁷ Mikkola 2003, 35

⁸ Uuskallio 2004, 27

⁹ Värdeorienteringarna bygger på Ziehes uppfattning om att det i det nutida samhället utkristalliseras kulturella tendenser mellan den enskilda individen och allmänheten som representerar allmänna strömningar i tidsandan. För individer och grupper står tendenserna också för semantiska självtolkningar och identitetsexperiment. Ziehe 1989, 154–155

mare i kapitlet *Teoretiska utgångspunkter för undersökningen*. Ett nytt sätt att värdera gamla stadsmiljöer är även en drivkraft bakom gentrifiering. Sätten att värdera gammal byggnadskultur kommer till uttryck i alternativa bevarandeåtgärder som vidtas för att bevara gammal bebyggelse från att förfalla eller rivras. Ett initiativ till bevarande kan uppstå av många olika orsaker men ett medvetet beslut fattas då någonting bevaras. Bevarandet av trästadsmiljöerna är också en förutsättning för att miljöerna kan genomgå en kulturarvsprocess.

Avhandlingen fokuserar därför i hög grad på det faktum att den gamla bebyggelsen i områdena har bevarats. Neristans och Gamla Ekenäs bevarade, enhetliga trähusmiljöer är stommen för problemställningen i undersökningen. Hur lyckades man motarbeta de statliga och kommunala ambitionerna att omskapa gamla trähusmiljöer i både Karleby och Ekenäs, och till den grad att man kunde bevara ett helt stadsområde med gammal bebyggelse nästan intakt? Jag ställer även frågan vad en så kallad *kompensationspolitik* som syftar på att bevara men också på att förnya innebär? Har bevarande som åtgärd haft olika innebörd under olika tider och hur har detta avspeglats i inställningen till gamla byggnader och till sättet att värdera gamla hus?

I avhandlingen återkommer jag genomgående till bevarandeaspekterna för att se hur man i de utvalda städerna under olika tider har förhållit sig till ett bevarande, vad det i praktiken har betytt och hur förhållnings-sättet till bevarandet har förändrats. Jag har också intresserat mig för vad bevarandet innebär. Skapandet av monument och minnesplatser är inte neutralt utan ger enligt etnologen Owe Ronström upphov till stora ytor av glömska. Han skriver att om kulturarv är ett perspektiv på fenomenet med kraft att förflytta och förvandla gäller det att få perspektiv på detta genom att söka efter det som utesluts, underordnas, bortses från och glöms.¹⁰ Därför uppmärksammas också den övriga gamla stadsbebyggelsen i de utvalda städerna.

Ronström anser att staden Visby på Gotland på sätt och vis måste födas på nytt för att kunna bli ett världsarv. En "levande innerstad" blev en plikt och att "bruka och bevara" en skyldighet för gemene man. Men alla slags bevarandesträvanden, all slags revival och allt slags historiebruk förutsätter enligt Ronström ett försvinnande av något annat.¹¹ I denna undersökning har jag därför också ställt frågan om det förekommer en sådan aspekt eller dimension i de processer som förankras i de ovannämnda småstadsmiljöerna. Jag vill få svar på vilka slags förändringar gentrifieringen och kulturarvsprocessen har framkallat genom att via det kulturarvspolitiska synsättet betrakta frågor om *bortval* och *urval*, *villkor* och *effekter*. Hurdana uttryck den gamla bebyggelsen har fått under olika tider och i olika sammanhang

¹⁰ Ronström 2008, 27

¹¹ Ronström 2008, 196

beskriver samtidigt hur de utvalda trähusområdena efter en period av nedvärdering har omvärderats och uppvärderats och därmed ändrat karaktär och status från "kåk till kulturarv". Olika skiftningar i strävandena att bevara under olika tider bildar därmed den röda tråden för analysen i undersökningen. Avsikten är inte att värdera eller misstänkliggöra det som skett utan i stället analytiskt betrakta förändringen och resultatet.

Processerna analyseras utgående från ett omfattande *pressmaterial* som konkret visar i hurdan anda olika bevarandemål genomfördes och vad detta konkret betydde för den gamla bebyggelsen. Tidningsartiklarna visar hur pressen som ett forum för en kollektiv diskurs skapar ett kollektivt tänkande, värderande och handlande med tanke på den äldsta bebyggelsen i de utvalda städerna. Genom *pressmaterial* får man en insyn i pressens sätt att delta i diskussionen om stadsutvecklingen och i den samhälleliga diskursen som fördes om de förändringar som höll på att ske.¹² *Pressmaterialet* avspeglar därför rådande samhällsförändringar som har spelat en stor roll för hur man under olika tider har förhållit sig till gammal bebyggelse. Av *pressmaterialet* kan utläsas framför allt att behovet att förnya byggnadskulturen i de utvalda städerna starkt präglade inställningen till gammalt byggnadsbestånd.

En central målsättning för min undersökning är, förutom att betrakta gentrifieringen och kulturarvsprocessen som samhälleliga bevarandeprocesser, också att undersöka *processernas inverkan på individnivå*. Jag utforskar hur stadsbor förhåller sig till de förändringar som har skett och vad det kan innebära att bo i en kulturarvsmiljö i ett tillbakablickande perspektiv och i nutidsperspektiv. Individperspektivet är därmed en viktig utgångspunkt för undersökningen. Jag vill undersöka om man bakom gentrifieringsprocessen finner aktörer som styr och påverkar processens gång. En teoretisk förankring i aktörskap och rollprofiler kan ges genom teorier om den nya medelklassen.

Två städer – två objekt

Den äldsta stadsdelen i Karleby, *Neristan*¹³, som stod i fokus för undersökningen i min avhandling *pro gradu* (2002), frammanade ett intresse för en utförligare studie av gentrifieringens betydelser för och i *Neristan*. Valet av avhandlingsämne har sitt ursprung i mitt intresse för gamla trähusmiljöer och över huvud taget äldre arkitektur. Jag är född och uppvuxen i Karleby men har aldrig själv bott i *Neristan*. Jag har tillbringat min barndom och uppväxttid på ett egnahemsområde utanför stadens centrum. Men så länge

¹² Zintchenko 1999, 208

¹³ *Neristan* har omformats av benämningen "nedre stadsdelen" och används allmänt när man hänvisar till området. Övre stadsdelen där affärscentrumet ligger kallas för *Oppistan*. Stenman 1973

jag kommer ihåg har jag beundrat den trevliga och gåtfulla miljön i Neristan. Jag måste väl också medge att jag känner en viss förkärlek för området.

Förutom att jag ännu närmare ville undersöka gentrifieringen i Neristan ville jag också göra det i förhållande till en annan trädadsdel. Till jämförelseobjekt valdes Gamla stan i Ekenäs. Valet påverkades också av en påbörjad forskningstradition som Folkkultursarkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland hade initierat med insamlingen av ett omfattande etnologiskt material i Ekenäs under 1980-talet¹⁴.

Ur problemställningens synvinkel är Gamla stan i Ekenäs väl jämförbart med Neristan i Karleby. I de båda städerna hittar man ett välbevarat, historiskt trädadsområde med gammalt byggnadsskick i omedelbar närhet av städernas centrala delar och centrum. Områdena har ursprungligen, då bebyggelsen ännu mest var av trä, utgjort en stor del av själva staden men har i och med städernas tillväxt och stenhusbyggandet omvandlats till mera avgränsade stadsdelar bland många av städernas övriga stadsdelar. Ekenäs är i förhållande till Karleby en mindre stad med sina drygt 14 000 invånare. Ekenäs är en utpräglat svenskspråkig stad med en befolkning som till över 80 % har svenska som modersmål. Karleby har ca 45 000 invånare (efter en ny kommunsammanslagning i början av 2009) av vilka ungefär 84 % är finskspråkiga. Ekenäs närhet till huvudstadsregionen på ca 90 kilometers avstånd skiljer den geografiskt från Karleby som ligger i Österbotten ca 500 kilometer norr om Helsingfors.¹⁵

Eftersom de utvalda trähusområdena på många sätt är varandra lika kan man anta att man också i deras utvecklingsprocess hittar många likheter. Å andra sidan kan man kanske också upptäcka skillnader som visar att gentrifierings- och kulturarvsprocesserna har påverkat områdenas karaktär med olika intensitet och uttryck. Skiljaktigheterna och likheterna i hur dessa områdena har utvecklats gör dem till intressanta undersöknings- och jämförelseobjekt.

Neristan i Karleby

Den gamla trähusstadsdelen Neristan omfattar ett område på tolv kvarter. Områdets gatunät och dess dimensioner härstammar från 1665 då en

¹⁴ SLS 1516 a–1516 f. Dessa intervjuer med Ekenäsbor behandlar stadslivet i ett vitt perspektiv men innehåller inget omfattande material om Gamla stan i Ekenäs som denna undersökning kunde ha haft nytta av. Materialet har därför inte närmare utnyttjats utan i stället har jag för min undersökning gjort egna intervjuer och också använt pressmaterial.

¹⁵ https://www.kokkola.fi/kuntainfo/kunta_lyhyesti/sv_SE/kunta_lyhyesti/ (26.5.2010) Staden hette *Gamlakarleby* fram till 1977. Då slogs kommunen Karleby och staden Gamlakarleby stad samman och staden fick namnet *Karleby*. https://www.kokkola.fi/kuntainfo/tilastot/sv_SE/taskutietoa_kokkolasta/ (26.5.2010). Ekenäs utgör numera en del av staden *Raseborg* som grundades efter en sammanslagning av Ekenäs stad, Karis stad och Pojo kommun 1.1.2009. <http://www.raseborg.fi/> (26.5.2010)

ny regelbunden stadsplan togs i bruk i staden.¹⁶ De kvarter som numera räknas till Neristan är kvarter 8–11 och 17–18 i stadsdel II samt kvarter 1–4 och 7–10 i stadsdel III. Området avgränsas söderut av Torggatan, norrut av Anders Chydeniusgatan, västerut av Gustav Adolfsgatan och österut av Strandgatan.¹⁷ I Oppistan som området söder om Neristan kallas och där funktionerna för dagens stadscentrum finns med bland annat bibliotek, gågata och ett nyligen öppnat köpcentrum, finns den gamla stadsbebyggelsen bevarad endast i form av enstaka fragment.

I stadsomgivningen märks Neristan på ett tydligt sätt med sin intima karaktär med regelbunda kvarter och låga trähus. Området omringas av några av stadens huvudtrafikleder som förstärker områdets lugna stämning och kontrasten till den modernare stadsbebyggelsen. På området möts man av välsköta fasader i olika färg radade längs med gatorna tätt intill varandra. Ingången till så gott som alla gårdar är försedd med en port. Husfasaderna, staketet och portarna markerar tydligt åtskillnaden mellan gaturummet och de privata gårdsmiljöerna. Gatorna är belagda med asfalt, de smala trottoarerna med grus. Gatubelysningen har nyligen förnyats och lyktstolpar och hängande ledningar har ersatts med stående lyktor i gammaldags stil. Slutna gårdar omringas av staket och uthusbyggnader. Samtidigt är området en grön och lummig oas mitt inne i staden. Neristan finns nära den livliga stadskärnan men lever ändå sitt eget liv.

Stadens första stadsplan gjordes upp av svensken Olof Bure efter stadens grundläggning 1620. Bebyggelsen uppfördes enligt en rutplan som följde stadssundet på dess västra strand. Gatorna var smala och bakom det nuvarande rådhuset låg stadens torg. En ny plan uppgjordes efter en förödande stadsbrand som inträffade 1664. Johan Persson Gäddas plan som enligt regleringsprincipen utformades i regelbundet rutmönster togs i bruk 1665.¹⁸ I Gäddas plan¹⁹ är centrumkvarteren indelade i jämn-

¹⁶ Ahmas 1992, 12–15. Neristan omfattade tidigare också kvarteren norr om Anders Chydeniusgatan men efter att området avgränsades till de nuvarande 12 kvarteren söder om gatan har trähuskvarteren norr om Anders Chydeniusgatan blivit utsatta för modernisering. Många av områdets gamla trähus har man dock lyckats bevara liksom också den gamla kvartersindelningen och det gamla gatunätet. Ahmas 1992, 118–122. För en utförlig beskrivning och förklaring till stadsplaneutvecklingen i Finland se Kirjakka 1996.

¹⁷ Ahmas 1992, 14. Avgränsningen har en direkt anknytning till arkitekt Nils Erik Stenmans diplomarbete från 1973, som senare utgjorde skyddsplanen för de tolv kvarteren. I diplomarbetet användes namnet "Neristan" för de tolv trähuskvarter eftersom namnet redan då enligt Stenman fanns i "folkets mun". Sedan dess har området blivit känt som Neristan för de flesta stadsbor. Stenman 1973. Se kartan i bilaga 1.

¹⁸ Stenman 1973, 6. Se även Kirjakka 1996.

¹⁹ Gädda utgick i sin plan från renässansens allmänneuropeiska stadsideal där staden betraktades som en helhet redan i planeringsskedet men också arkitektoniskt. Ahmas 1992, 12–14. Gäddas plan och dess dimension motsvarade också hans ideal om en stad uppförd enligt det så kallade *gyllene snittet*. Det planlagda området, kvarteren och tomterna, bortsett från den ojämna strandlinjen, planerades enligt det gyllene snittet som en rektangel, likaså kvarteren och tomterna. Till och med gaturummets lodräta tvärsnitt motsvarade det gyllene snittet. Avsikten med det gyllene snittet var att skapa en harmonisk helhet, något som än i dag präglar områden uppförda enligt principen. Korpela 1994, 616

En sommardag på Borgmästaregatan i Neristan. Husen och gatumiljön är välvårdade och numera är alla gator asfalterade. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

stora rektangulära kvarter i nordsydlig riktning. Tomterna är avlånga och har varierande storlek. De halverar kvarteren i nordsydlig riktning. Huvudbyggnaderna är uppförda längs med gatorna och gårdarna omringas av ekonomibyggnader. På de mindre tomterna placerades huvudbyggnaden på grund av utrymmesbrist med kortsidan mot gatan eller uppfördes i en L-form. Denna placering är fortfarande synlig på området. Mellan tomterna löper smala gränder som kallas för brandgator. Senare har många brandgator försvunnit när man också har börjat utnyttja dem som byggnadsmark.²⁰ På 1700-talet blev det också allt vanligare med tvåvåningshus och mansardtak, vilket ledde till ett smalt och högt gaturum.²¹ En ny kvartersindelning och en omnumrering av tomterna infördes år 1799. Stadsbebyggelsen indelades i sex kvarter och varje kvarter omfattade därefter fyra avdelningar. Tomterna fick nya nummer från 1 till 256. Samtidigt fastställdes även gatunamnen som tidigare hade saknats.²²

²⁰ Ahmas 1992, 12–14. Kokkolan kaupungin historia I, 18–20. Stenman 1973, 20–22

²¹ Gardberg 1998, 106–109

²² Korpela 1956, 43–46. Se även Kirjakka 1996.

Under första hälften av 1800-talet var Gamlakarleby en av de främsta städerna inom tjärhandeln och sjöfarten i Finland och därav också en förmögen stad med livlig byggnadsverksamhet. Men såsom många andra trästäder drabbades också Karleby av ett flertal allvarliga stadsbränder. En av de värre bränderna förstörde stadsbebyggelse år 1805 då elden kom lös på en gård vid den nuvarande Mannerheimplatsen. Över 30 byggnader förstördes, bland dem även det gamla rådhuset och en del av stadens arkiv.²³ En annan omfattande stadsbrand inträffade i december 1860 då 24 av stadens främsta gårdar i Oppistan förstördes.²⁴

På grund av eldsvådor är de flesta av området äldsta huvudbyggnader uppförda i empirestil och härstammar från perioden 1806–1860.²⁵ Däremot är ett ganska stort antal av huvudbyggnaderna längs med Packhusgatan och Borgmästaregatan uppförda under perioden för de olika repetitionsstilarna 1865–1920.²⁶ Några enstaka huvudbyggnader som undkommit eldsvådorna finns bevarade.²⁷ I enlighet med en plan med krav på förbättrad brandsäkerhet gjorde man därefter slut på tätt bebyggda kvarter, intimt slutna gårdsrum och smala gator.²⁸ I Oppistan uppförde förmögna borgare härefter nya hus i sten i stället för trä. Även på andra håll i staden uppfördes under de närmaste åren ståtliga stenhus som fortfarande i dag är utmärkande för staden. Det ståtligaste bygget var det nya rådhuset som uppfördes vid torget år 1842.²⁹

Under 1900-talets första decennier uppfördes stadsbebyggelsen enligt de rådande repetitionsstilarna från föregående sekel samt i den nya jugendstilens eller nationalromantikens anda. Nyare byggnader som från och med 1920-talet uppförts på området bryter ställvis den enhetliga gatubilden. De avviker ofta till utformningen och till detaljerna samt till massan och materialvalet från den gamla, enhetliga träbebyggelsen. Fram till år 1932 baserade sig planeringen på den kejsrerliga författningen från år 1856, som framför allt koncentrerade sig på att förhindra att eldsvådor skulle spridas. I Gamlakarleby stadgade den nya stadsplanlagen, som trädde i kraft år 1932, hur olika områden skulle användas. Bestämmelserna

²³ Ahmas 1992, 22 och Korpela 1956, 107f.

²⁴ Korpela 1956, 155

²⁵ Stenman 1973, 7 och 24. Under 1800-talet omfattade en vanlig borgargård i Neristan förutom huvudbyggnaden vanligtvis också en bagarstuga och en rad med uthus som kunde inrymma t.ex. stall, ladugård, tvättstuga, avträde och lider. Till och med på de minsta gårdar, där sjömän och hantverkare bodde, fanns plats för små gårdsbyggnader. Under 1800-talet var därmed många stadshushåll självförsörjande och man höll hästar, kor och svin på så gott som varje gård. Djuren försvann småningom då nya sanitära bestämmelser blev gällande.

²⁶ Gamlakarleby: inventeringen av det rutmönstrade området 1971. Museiverket, byggnadshistoriska avdelning 1972 enligt Jutikkala & Hietala 1990, karta 13, Ahmas 1992, 21

²⁷ Korpela 1956, 108–109 och 143ff.

²⁸ Ahmas 1992, 16–18

²⁹ Korpela 1956, 108–109 och 143ff.

På Östra Kyrkogatan är husen en aning mindre än på Storgatan och uppförda i tätt in på varandra en prydlig rad. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

gällde både byggnadernas höjd och profil, fasadernas enhetliga utseende, byggnadsmaterial, förgårdar samt obebyggda delar av tomter och kvarter. I byggnadsstadgan ställdes därutöver trafikmässiga, sanitära och estetiska krav. Med hjälp av bestämmelserna strävade man efter enhetliga och harmoniska stadsmiljöer.³⁰

Byggnadsbeståndet i Neristan i dag skiftar i brutna pastellfärger i grönt, gult, blått och rött. Enstaka boningshus har en traditionell rödmyllefärg men däremot är många ekonomibyggnader rödmyllade med vita knutar. Ännu under 1700-talets första hälft var de flesta hus i staden omålade. Enligt stadsarkeologen Carl Jacob Gardberg målades det första huset med rödmylla först år 1752 då användningen av rödfärgen hade ökat.³¹

Huvudbyggnaderna har varierande storlek beroende på var i Neristan de ligger. Husen längs med Storgatan är stora och ståtliga borgarhem med relativt stora tomter. Byggnaderna längs med Västra Kyrkogatan är däremot mindre till sin storlek liksom också tomterna i jämförelse med t.ex. tomterna vid Storgatan. Skillnaderna i byggnadsbeståndet visar på en so-

³⁰ Ahmas 1992, 26-27 och Kujala 1981, 13

³¹ Gardberg 1998, 104-107

cial differentiering inom området. Husen i Neristan beboddes ursprungligen av hantverkare och sjömän samt av borgare. Borgare bodde i större gårdar framför allt söder om Borgmästaregatan som tidigare utgjorde gränsen mellan Neristan och Oppistan och mellan stadsdelarna II och III. I Oppistan bodde stadens förmögna borgare och där fanns också stadens viktigaste byggnader såsom rådhuset och stadskyrkan.³² Hantverkare och sjömän samsades däremot om de delade tomterna på området mellan Gustav Adolfsgatan och Östra Kyrkogatan.³³

I övrigt bestod stadens första invånare framför allt av tjärhandlande borgerskap med tjänstefolk samt av hantverkare, lösdrivare och allmoge som flyttat från landsbygden in till staden. De senare nämnda befolkningsgrupperna präglade byggnadskulturen så till vida att stadsbebyggelsen påminde om den lantliga byggnadsstilen med många små gårdsbyggnader som användes bland annat som fähus, stall, lada, bastu och som förvaringsutrymme. Bostadsbyggnaden som uppfördes vid gatan hade vanligtvis bara en våning.³⁴ Av stadshistoriken framgår att befolkningmängden år 1664 uppgick till ungefär 750 personer och att majoriteten av stadsbefolkningen redan då var finsktalande.³⁵

På 1700- och 1800-talen bodde hantverkare, arbetare och sjömän i de nordvästliga kvarteren längs med Västra Kyrkogatan medan kvarteren i sydväst vid Storgatan och torget (den nuvarande Mannerheimplatsen) beboddes av köpmän och tjänstemän.³⁶ Variationerna i byggnadernas storlek och utformning samt i tomtstorlek förstärker intrycket av att Neristan hade en socialt varierande befolkningsstruktur under 1700-talet. I början av 1900-talet var de olika sociala klassernas placering däremot mera obestämd. Den enda tydliga skillnaden var att de flesta tjänstemän bebodde kvarteren söder om Borgmästaregatan, dvs. närmare stadens centrum medan t.ex. många arbetare bodde i de nordligare kvarteren längre bort från stadens centrum.³⁷

Neristan har också i ett historiskt perspektiv varit ett viktigt område för företags- och affärsverksamhet. Under mellankrigstiden fanns där ett antal kläd-, sko- och mataffärer samt en järnhandel, ett apotek och en divershandel. Där fanns även tre bagerier och ett café. I Neristan har det också funnits verkstäder för hantverkare samt tre hotell eller vandrarhem.³⁸ Med tiden har affärskulturen förändrats och minskat och också fått en annan

³² Korpela 1994, 618–620

³³ Museovirasto 1972, 3–4 Museovirasto Rakennushistorian toimisto 1972. Kokkolan ruutukaava-alueen inventointi 1971. No. 3/1972

³⁴ Kokkolan kaupungin historia I, 19 och 83–87

³⁵ Kokkolan kaupungin historia I, 22–25

³⁶ Mantalslängden RA 9401 enligt Jutikkala & Hietala 1990, karta 6 och Mantalslängden RA 128 enligt Jutikkala & Hietala 1990, karta 9

³⁷ Mantalslängden RA 676 enligt Jutikkala & Hietala 1990, karta 12

³⁸ Jutikkala & Hietala 1990, karta 10

skepnad. Efter en period då det knappt fanns någon affärsverksamhet alls på området har en ny typ av affärskultur tagit över. Antikaffärer, inrednings- och handarbetsaffärer och bl.a. en högklassig restaurang har höjt områdets status som affärsområde. I ett historiskt perspektiv har således områdets före detta affärs- och servicekultur till en del återupplivats med liknade affärer och service som tidigare fanns tillgänglig, men i dag har de dock en helt annan status.

Gamla stan i Ekenäs

Gamla stan i Ekenäs ligger ute på Barckens udde sydväst om stadens centrum men i dess omedelbara närhet. Området avgränsas inte lika tydligt av den övriga moderna centrumbebyggelsen som i Karleby utan stadscentrumet i Ekenäs har fortfarande en ganska stark trähuskaraktär. I denna undersökning omfattar Gamla stan 18 kvarter och består av kvarteren 6-7 i stadsdel 1, stadsdel 2 i sin helhet samt av kvarteren 44-45 i stadsdel 4.³⁹ Området avgränsas därmed av Gustav Wasas gata i nordost och Brunns-gatan i sydost. I övrigt avgränsas området av Pojoviken. I Gamla stan är havets närhet påtaglig och närvarande i ljud och dofter. Området breder ut sig i en smått kuperad terräng som skapar en känsla av ett upphöjt område, något som från havsviken sett förstärks ytterligare.

Många byggnader bär fortfarande spår av gamla butiker i form av stora skyltfönster och gamla ingångar. Huvudbyggnaderna är av varierande storlek och är i huvudsak placerade längs med gatorna. Byggnadstätheten är inte lika hög som i Neristan utan tomterna är luftigare och öppnare. Uthusbyggnaderna är placerade både inne på tomten och vid gatan och tomterna är omgärdade av höga staket och portar. Trots att gaturummet och de privata gårdarna klart avgränsas med staket sträcker sig gamla ekar och andra lövträd ut i gaturummet. En väsentlig skillnad gentemot Neristan är att det historiska trähusområdet i Ekenäs också innefattar parker och torgområden. Den enhetliga, pastellfärgade trähusfasaden bryts ställvis av moderna inslag och stenbyggnader. Den tidigaste av dessa avvikande byggnader är stenbyggnaden "Slottet" vid Linvävaregatan 10 som uppfördes 1932.⁴⁰

Gatunätet och kvartersstrukturen i Gamla Ekenäs härstammar från 1546 då staden grundades och har därmed inte påverkats av regleringsåtgärder som under kommande århundraden rätade ut oregelbundna stadsplaner och

³⁹ Jag har själv gjort avgränsningen på grund av hur enhetligt bevarad trähusbebyggelsen är och utgående från det som mina informanter har angett att hör till Gamla stan. Se kartan över Ekenäs i bilaga 2.

⁴⁰ El Harouny 1995, 34-35. Salokorpi 1994, fastighet: 835-002-0015-0086. I folkets mun kallas den nyklassicistiska stenbyggnaden för "Slottet". Se kartan i bilaga 2.

påverkade uppbyggnaden av framför allt nya finska städer.⁴¹ Under de århundraden som följde efter stadens grundande beboddes Gamla stan av fiskare och hantverkare. Gatunamn såsom Linvävaregatan, Hattmakaregatan och Snickaregatan berättar fortfarande om dessa självförsörjande hantverkare.⁴² I mitten av 1600-talet var Ekenäs rikets minsta stad med färre än 100 invånare.⁴³ Fram till 1750-talet ökade befolkningmängden i Ekenäs till omkring 500 personer, men trots tillväxten var Ekenäs fortfarande en anspråkslös agrar köpstad där allmogens byggnadssätt tillämpades fritt inom stadsområdet. De första bostadsbyggnaderna bestod i regel av enkel- eller parstugor med eller utan förkammare. Uthusen gränsade ofta mot gatan och tomterna omgavs av gårdsgårdar i stället för staket.⁴⁴

Vid mitten av 1700-talet fanns det omkring hundra bebyggda tomter i staden. Efter borgmästarämbetets inrättande 1752 uppmuntrades stadsborna att bygga mera stadsmässigt och från och med 1750-talet fick därmed den egentliga stadsartade bebyggelsen fotfäste i Ekenäs. Näringslivet i staden upplevde ett uppsving till följd av den livliga sjöfarten men åtföljdes dock efter sekelskiftet 1800 av en stagnationsperiod. Befolkningmängden ökade trots allt och uppgick år 1820 till 1200 personer.⁴⁵ Under 1800-talet beboddes Gamla stan också av förmögna köpmän som lät bygga allt större hus.⁴⁶

En stor del av bebyggelsen förstördes av en våldsam stadsbrand som svepte över Gamla stan 1821. Även kyrkan, som ursprungligen hade uppförts på 1600-talet, drabbades allvarligt men kunde återuppföras 1841.⁴⁷ Efter branden försökte man vidta nya försiktighetsåtgärder genom en mera regelbunden men modifierad stadsplan, dock med den påföljden att endast en del av de slingrande gatorna rätades ut. I mindre skala påverkade nya brandsäkerhetsbestämmelser placeringen av nybyggen och därmed utvecklingen av stadsbilden. En märkbar förändring skedde då tvåvåningsträhusen förbjöds och då de så småningom försvann ur gatabilden.⁴⁸ På gårdarna uppfördes härefter separata bagarstugor där den eldfarliga bakugnen kunde inrymmas.⁴⁹ En annan brandsäkerhetsåtgärd gällde Stora Kyrkogatan som breddades nästan i sin helhet. Förändringen är synlig även i miljön i dag. Efter branden år 1821 blev empiriens stads-

⁴¹ Tuomi 1995, 23. Se även Kirjakka 1996.

⁴² Tallqvist 1982.

⁴³ Tallqvist 1982, 4-5

⁴⁴ Tallqvist 1982, 6

⁴⁵ Tallqvist 1982, 6

⁴⁶ Tallqvist 1982

⁴⁷ Ekenäs-njut av varje stund-broschyr 2006

⁴⁸ Fram till 1827, då Åbo brand inträffade, kunde hus i städerna allmänt uppföras i två våningar. Åbobranden ändrade situationen och fick följder även i Ekenäs där tvåvåningshus förbjöds.

⁴⁹ Tallqvist 1982, 8

I Gamla stan i Ekenäs är gatorna smalare och många har fortfarande sandbeläggning. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

byggnadsideal gällande och de hus som uppfördes var större och ståtligare än sina föregångare.⁵⁰

Det faktum att Ekenäs blev stapelstad år 1830 ledde till en livlig nybyggnadsverksamhet. En ny byggnadsordning tillkom 1823 och påverkade småningom byggnadsverksamheten och stadsbilden i Ekenäs. Den nya byggnadsstadgan betonade vikten av regelbunden fönster- och portindelning mot gatan och förbjöd byggandet av uthus vid huvudgator, öppna platser och torg.⁵¹ Basatorget och Fisktorget ändrades och fick en tidsenlig utformning.⁵² Nya byggnader som härefter uppfördes vid ett torg eller en större gata uppfördes helst i sten i stället för trä, men i praktiken fick stenbyggandet inte fart förrän i slutet av 1800-talet.⁵³

I Ekenäs medförde andra hälften av 1800-talet stora förändringar för näringslivet som även satte sina spår i den bebyggda stadsmiljön då bland annat de första fabrikerna i staden inrättades. Förutom under nödåren på

⁵⁰ Gamla stan i Ekenäs. Liten arkitekturguide 1997

⁵¹ Tallqvist 1982, 8

⁵² Tallqvist 1982, 11. Se deras placering på karta 2.

⁵³ Tallqvist 1982, 8

Gårdarna i Gamla Ekenäs är förhållandevis stora i jämförelse med Neristan. Det stora stenhuset "Slottet" dominerar många vyer. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

1860-talet kännetecknades andra hälften av 1800-talet av mångsidig och livlig verksamhet på många områden i staden. Även i Gamla stan etablerade sig en del småskalig "industri", bland annat ett garveri vid Fisktorget.⁵⁴ Från och med 1860-talet upplevde Gamla stan en byggnadsrusch med påföljande moderniseringar av de gamla byggnaderna. Storstugorna delades i mindre rum, sommarrum på vindarna vinterbonades, mellanväggar avskaffades och husen byggdes till för att möta de nya kraven på boendestandard.⁵⁵

I slutet av 1800-talet spreds stadsbebyggelsen mot den nya järnvägsstationen nordväst om Gamla stan. Influerad av det kontinentala storstadsbygget gjorde ingenjör Jonatan Reuter upp en stadsplan med låga trähus. Av dessa trähus som uppfördes intill järnvägsstationen i den nya femte

⁵⁴ Tallqvist 1982, 10-11

⁵⁵ Tallqvist 1982, 11. Seminariet som grundades år 1870 blev den första av de många kommande läroinrättningar som grundades i Ekenäs. I den växande staden grundades även två stora sjukhusenheter och en garnison, nuvarande Nylands brigad, som placerades i Dragsvik. Ekenäs-njut av varje stund-broschyr 2006

stadsdelen har dock de flesta senare ersatts med större flervåningshus.⁵⁶ Vid sekelskiftet 1900 var den dominerande byggnadsstilen nyrenässans och många äldre byggnader fick drag av det nya stilidealet. Kring sekelskiftet 1900 utvecklades staden till en liten industriort med en starkt växande befolkning. Seminarie- och skolverksamheten bidrog ytterligare till en förändrad befolkningsstruktur. I Gamla stan medförde befolkningsökningen en ökning av antalet butiker och en omdisponering av större bostäder som till en del ändrades till hyresbostäder.⁵⁷

Fram till första världskriget växte industriverksamheten och folkmängden successivt i Ekenäs. År 1909 fick staden en ny byggnadsordning, 1915 även ett eget byggnadskontor. En strängare övervakning av byggnadsverksamheten och fasadgranskningarna utgjorde huvudmålet för det nya byggnadskontoret. Nyrenässansen fick i början av 1900-talet ge vika för jugendstilen som blev den dominerande byggnadsstilen fram till första världskriget. Under seklets första årtionde började man också bygga hus av sten i Gamla stan och många trivselfaktorer såsom tillgång till elektricitet ökade boendebekvämligheten på området.⁵⁸

De äldsta byggnaderna i Gamla stan härstammar från slutet av 1700-talet och från 1800-talet och är uppförda i bl.a. sengustaviansk och nyklassistisk stil samt empirestil.⁵⁹ I jämförelse med byggnaderna i Neristan har flera 1700-talshus bevarats i Gamla Ekenäs, vilket också inverkar på att mångfalden av arkitekturstilar i Gamla stan är större än i Neristan. De flesta gator i Gamla stan är fortfarande sand- och grusgator, speciellt områdets smala kärngator som ringlar mellan rader av husväggar och staket. Bredare gator såsom Stora Kyrkogatan är asfalterade. Inom Gamla stans ramar finns också Ekenäs kyrka. Under tidigare århundraden präglades området också av en livlig affärskultur som senare nästan har dött ut. Utbudet av dagligvarubutiker, såsom mjölkbutiker, köttaffärer och kolonialvaruaffärer som ännu fanns på området efter andra världskriget har med de stora dagligvaruaffärernas och kedjornas etablering försvunnit och Gamla stan har så gott som helt mist sin roll som ett affärsområde.

Teoretiska utgångspunkter för undersökningen

De teorier som används i denna studie för att analysera olika aspekter av gentrifierings- och kulturarvsprocessernas framskridande och följder i Karleby och Ekenäs presenteras allmänt här men behandlas ytterligare med förankring i undersökningsorterna i samband med analyskapitlen.

⁵⁶ Tuomi 1996, 23–24

⁵⁷ Tallqvist 1982, 11–13. Seminarieverksamheten inleddes i slutet av 1800-talet. Även i nybyggnadsverksamheten tog man härefter i beaktande behovet av hyresbostäder.

⁵⁸ Tallqvist 1982, 14–15

⁵⁹ El Harouny 1995, 34–35, Salokorpi 1994

Undersökningen baserar sig således på två huvudsakliga teoretiska infallsvinklar som är *gentrifiering* och en *kulturarvsprocess*. Eftersom de båda styrs av värderingar framstår Jonas Anshelms analysbegrepp *värdeobjektivism* och *värderelativism* som de mest relevanta för denna studie.⁶⁰ Det värdeobjektivistiska och det värderelativistiska förhållningssättet kan urskiljas i både den allmänna stadspolitiska debatten om trädstadsmiljöer och i kulturarvsdebatten. Synsätten utnyttjas även som redskap för en djupare analys av informanternas förhållande till trädstadsmiljöerna. I avhandlingens sista analysdel utnyttjas dessutom begreppen *målrationellt*, *värderationellt*, *affektuellt* och *traditionellt* som står för olika motiveringar inom den värdeobjektivistiska och den värderelativistiska synen.

Andra viktiga analysbegrepp för undersökningen är de så kallade inställningsraster som modernitetsteoretikern Thomas Ziehe kallar *subjektivering*, *ontologisering* och *estetisering*. Utgående från dem analyseras informanternas handlande och deras åsikter som uttryck för en subjektiverande, ontologiserande eller estetiserande inställning. Inställningsrasterna bygger på Ziehes uppfattning om att det i det nutida samhället utkristalliseras kulturella tendenser mellan den enskilda individen och allmänheten som representerar allmänna strömningar i tidsandan. För individer och grupper står tendenserna också för semantiska självtolkningar och identitetsexperiment.⁶¹ Jag har delat in mina informanter i fyra olika grupperingar som jag kallar för *socialt orienterade traditionalister*, *tillbakablickande entusiaster* och *nyskapade estetiker* beroende på hurdan inställning och hurdana värderingar deras utsagor ger uttryck för. En ytterlig kategori utgörs av *experter* som i egenskap av förvaltande myndigheter har en nära koppling till trähusrådena. De har ofta en inställning som skulle passa under någon eller några av de ovan nämnda kategorierna men jag har ändå valt att föra fram deras åsikter separat som tjänstemannaåsikter.

Hur skiljer sig de olika inställningarna från varandra? Thomas Ziehe ser att det hos personer med en subjektiverande inställning finns en strävan efter närhet och intimitetskänsla som framför allt skapas genom sociala relationer. De utgår i sina handlingar från sina egna känslor. Tillika bestäms värdet av saker och ting utgående från deras egna känslor.⁶² En person som däremot har en ontologiserande inställning strävar efter premodern stabilitet och mening i livet. Ett ontologiskt förhållningssätt präglas också av ett sökande efter helhet, äkthet och ursprunglighet.⁶³ Om ontologiseringen står för det premoderna står estetiseringen för det postmoderna. Utmärkande för personer med en estetiserande inställning är en aktiv strävan efter att skapa en egen värld utgående från sin egen smak

⁶⁰ Anshelm 1993

⁶¹ Ziehe 1989, 154–155

⁶² Ziehe 1986, 354

⁶³ Ziehe 1986, 355

och stil.⁶⁴ En djupare analys av informanternas inställning i enlighet med Ziehe följer senare i avhandlingen i del III, Gentrifieringen tar form.

Gentrifiering - en urban revitaliseringsprocess

Gentrifiering, som är den ena stora teoretiska utgångspunkten för undersökningen beskriver, en socioekonomisk och fysisk förändring i ett stadsområde där anspråkslösa och förfallna kvarter omvandlas till eleganta bostadsområden för och av en ny invånarkategori. Begreppets ursprung härleds ur den urbana process som på 1960-talet ändrade arbetarklasskvarter i London till nya trendområden med påföljande återflyttning av medelklassfamiljer från förorterna till innerstaden. Sociologen Ruth Glass kallade stadsomvandlingen i London för *gentrification*⁶⁵, en benämning som framför allt inom urbanforskningen har blivit vida känd. Glass beskrivning av fenomenet från 1964 lyder:

One by one many of the working class quarters of London have been invaded by the middle classes - upper and lower - shabby modest mews and cottages... have been taken over when their leases expired, and have become elegant residences. Once this process of "gentrification" starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed".⁶⁶

Utvecklingen i London på 1960-talet ses som belägg för den första gentrifieringsvågen under modern tid medan gentrifieringen under vår tid kunde kallas för den andra vågen. Uppfattningen att gentrifiering är en särpräglad men "naturlig" utvecklingstendens inom den allmänna stadsutvecklingen understryks av framför allt geografen Neil Smith. Han ses som gentrifieringsforskningens förgrundsgestalt som ingalunda ser gentrifieringen som en utpräglad postmodern utvecklingsprocess utan som en återkommande utvecklingsfas som har sin början i industrialismen. Han anser att det finns belägg för gentrifiering från slutet av 1800-talet då t.ex. arbetarkvarter först sjönk i värde jämfört med städernas andra stadsdelar, men sedan småningom övertogs av borgerskapet och åter steg på värdeskalan. Processens utgångsläge var därmed lik gentrifieringsprocesserna under senmodern tid, dvs. att ett område först måste nedvärderas för att kunna uppvärderas. I dag är gentrifiering en global process och allmänt

⁶⁴ Ziehe 1989, 158-159 och Ziehe 1986, 356

⁶⁵ Begreppet härleds ur den engelska termen *gentry* som står för lågadel eller högre medelklass och visar att processen har en tydlig koppling till begreppet klass. Nordfeldt 1992, 74

⁶⁶ Glass 1964 och Wessel 1988, 39

förekommande till skillnad från de mera isolerade och områdesspecifika gentrifieringsprocesserna i slutet av 1800-talet.⁶⁷

Begreppet gentrification saknar i svenskan en egen term och har i stället fått svenskspråkiga motsvarigheter i begreppen gentrifikation och gentrifiering. I Nationalencyklopedin förklaras gentrifiering med en social förändringsprocess som syftar på att individer med hög socioekonomisk status flyttar till stadsdelar som traditionellt har bebotts av individer ur lägre sociala klasser eller etniska minoriteter. Den gradvisa förändringen av stadsdelens sociala sammansättning leder ofta till att andelen höginkomsttagare ökar, att områdets sociala status höjs, att områdets utbud av tjänster förändras och att bostadspriserna stiger.⁶⁸

Gentrifiering och stadsförnyelse under vår tid bör enligt Neil Smith ses som de två ytterligheterna i den så kallade ojämna utvecklingsprocess som var strukturellt rotad i den kapitalistiska produktionsformens utformning under 1980-talet. Enligt detta synsätt var gentrifieringen en omstruktureringsprocess av det urbana rummet som i sin tur var en del av en vidare ekonomisk omstrukturering framkallad av den dåvarande ekonomiska krisen.⁶⁹ I en artikel från år 1982 skriver Smith följande om gentrifiering:

By gentrification I mean the process by which working class residential neighborhoods are rehabilitated by middle class homebuyers, landlords, and professional developers. I make the theoretical distinction between gentrification and redevelopment. Redevelopment involves not rehabilitation of old structures but the construction of new buildings on previously developed land. A number of other terms are often used to refer to the process of gentrification, and all of them express a particular attitude toward the process. "Revitalization" and "renaissance" suggest that the neighborhoods involved were somehow de-vitalized or culturally moribund. While this is sometimes the case, it is often true that very vital working class communities are de-vitalized through gentrification [...] In Australia the process is known as trendification, and elsewhere, in-movers are referred to as the "hipeoise". The term gentrification expresses the obvious class character of the process and for that reason, although it may not be technically a "gentry" that moves in but rather middle class white professionals, it is empirically most realistic."⁷⁰

Enligt Smith är gentrifiering en del av en större stadsförnyelseprocess och ett uttryck för en senare kapitalistisk utveckling. Smith anser att gentrifiering är ett begrepp och ett fenomen som kan betraktas ur många olika

⁶⁷ Smith 1982, 151-152. Se även Arvastson & Butler 2006.

⁶⁸ <http://www.ne.se/lang/gentrifiering> (online 10.2.2010). I Sverige har gentrifiering kunnat iaktas i exempelvis gamla arbetarstadsdelar i Södermalm i Stockholm och Haga i Göteborg.

⁶⁹ Smith 1982, 139

⁷⁰ Smith 1982, 139-140. Observera att artikeln är publicerad 1982.

synvinklar och på många olika sätt. Man talar om revitalisering och trendifiering och avser att ett område genom gentrifiering blir mera upphöjt vilket i allmänhet upplevs som positivt. Samtidigt anser han att gentrifiering också kan innebära att ett område går miste om sin vitalitet, sin livaktighet vilket kan uppfattas som en negativ följd av gentrifieringen.⁷¹ Förklaringar och orsaker till gentrifieringens effekter blev aktuella inom gentrifieringsforskningen i slutet av 1970-talet. Dokumentation av fenomenet ersattes med teoretiska analyser och perspektivet övergick gradvis från att betrakta gentrifiering som en isolerad och unik process till att se den som en integrerad omvandling av fastighets- och bostadsmarknader.⁷²

I början av 1970-talet låg forskningens tyngdpunkt på de typiska "gentrifierarna" som ansågs vara unga barnlösa personer med hög utbildning och höga inkomster och på flyttströmmen från förorterna tillbaka till staden. Under 1970-talets senare hälft kunde man dock konstatera att inflyttarna också härstammade från andra centrala stadsområden.⁷³ Enligt geografen Terje Wessel övergick forskningen av fenomenet på 1970-talet från en empirisk till en teoretisk nivå som under 1980-talet resulterade i begreppskritik, teoriutveckling och fortsatt empirisk forskning baserad på de tidigare teorierna. Förklaringar till fenomenet söktes i demografiska förändringar, neoklassisk ekonomi, marxistisk jordräteteori, förändrade sociokulturella värderingar och i en övergång till postindustriell ekonomi.⁷⁴

Den demografiska förklaringen byggde på ändrade levnadsvanor och förändrade livsstilar bland de så kallade 40-talisterna, dvs. personer födda på 1940-talet. En typisk återflyttare var en förortsbo från över- eller medelklassen. Den ekonomisk-neoklassiska modellen förklarade gentrifieringen med att det har blivit lönsamt att restaurera innerstäderna i och med att bostadskostnaderna i förstäderna hade stigit och levnadskostnaderna med bl.a. pendling mellan förort och centrum också hade ökat på kostnaderna.⁷⁵

I enlighet med den marxistiska jordräteteorin betraktade Smith gentrifieringsprocessen som en lika rotad del av det kapitalistiska samhällets struktur som uppkomsten av förorter och massflyttningen till dem. Gentrifieringen styrs därför framför allt av kapitalismen eftersom gentrifierade områden attraherar produktivt kapital och nya invånare. Kulturgeografen Marie Nordfeldt ser att Smiths tolkningar av gentrifieringen präglas starkt av ett

⁷¹ Smith 1982, 151-152

⁷² Smith & Williams 1986 enligt Nordfeldt 1992, 75

⁷³ Wessel 1988, 39ff

⁷⁴ Wessel 1988, 39ff

⁷⁵ Nordfeldt 1992, 76

sådant kapitalistiskt synsätt.⁷⁶ Nordfeldt tar också fasta på urbanteoretikern Robert A. Beauregards kritik mot att det endast skulle finnas en förklaring till gentrifieringen och att man i stället borde lägga tonvikt på tillfälligheterna och komplexiteten inom den kapitalistiska samhällsstrukturen. Nordfeldt lyfter fram Beauregards poängtering av att man i en förklaringsteori borde sträva efter att se bakom de fenomen som formas av gentrifieringsprocessen för att kunna förstå dess innebörd och dynamik. Gentrifieringen borde därför betraktas som ett kaotiskt fenomen som innehåller olika sammankopplade händelser och processer.⁷⁷

I min avhandling prövas hur teorier skapade om gentrifiering med anknytning till storstadsmiljöer kan appliceras på småstadsmiljöer. Teoretiskt vill jag i undersökningen granska gentrifieringens och kulturarvsprocessens roll i den efterkrigstida stadsutvecklingen: Hur yttrar de sig i två finländska trädstadsmiljöer och hurdana förändringar har processerna framkallat? I ett världsomfattande perspektiv innebär gentrifieringsprocessen en så kallad "urban revival" av ett område, dvs. en återhämtnings- och en förnyelseprocess. Ett av de främsta tecknen på en revitalisering är att stadsområdena i och med gentrifieringen genomgår en socioekonomisk och fysisk omvandlingsprocess som påverkar den sociala strukturen och ger områdena ett anorlunda ansikte utåt, både som boendemiljö och som stadsmiljö. En tydlig förändring sker också i områdenas betydelse som affärsområden. I denna undersökning har jag också uppmärksammat vilka former en sådan revitalisering har fått i trähusmiljöerna i Neristan och Gamla Ekenäs.

Kulturarvsteoretiska anknytningar

Den andra centrala teoretiska utgångspunkten för undersökningen är fenomenet *kulturarvsprocess*⁷⁸ och begreppet *kulturarv*. Diskussionen om kulturarv har varit speciellt livlig under de senaste decennierna då begreppet kulturarv har tilldelats ny innebörd och nya betydelser men alltid med en poängtering av det värdefulla i det. Begreppet kulturarv har därmed blivit alltmer konventionellt. Enligt historikern Svante Beckman har kulturarv som något värdefullt långt in i modern tid varit "statsreglerat, centrerat, monokulturellt, institutionellt värdefullt, egenvärt och till och med heligt". När man sedan har försökt rationalisera kulturarv till något lokalt, pluralistiskt, mångkulturellt, individuellt värdefullt, resurslikt och profant har problem uppstått, menar Beckman.⁷⁹

⁷⁶ Nordfeldt 1992, 76

⁷⁷ Beauregard 1986 enligt Nordfeldt 1992, 77

⁷⁸ Begreppet diskuteras ingående i t.ex. Ronström 2008, 212–230

⁷⁹ Beckman 1998, 14. Kulturarv har upplevts så viktigt att det numera finns ett eget ämne och en professur vid bland annat Åbo universitet. <http://hum.utu.fi/oppiaineet/satakunta/sv/studier/kulturarv/index.html> (30.5.2010)

Med en kulturarvsprocess avses i den här undersökningen en utveckling som har försett historiska trästäder med en kulturarvsstämpel och en uppfattning om att trästaden är ett kulturarv både lokalt, nationellt och internationellt. Enligt Jonas Anshelm hör kulturarvsprocessen intimt ihop med de moderniseringsprocesser som har ägt rum efter kriget och därför kan man också förmoda att den har en koppling till gentrifieringen. Den stadsmoderniseringsverksamhet som kom igång efter kriget frammanade småningom ett bevarandeintresse som en motreaktion till förändring och ledde till en särskild värdekategorisering av det kulturstoff som anses som viktigt. Utvalt kulturstoff har sedan fått en upphöjd betydelse som kulturarv.⁸⁰

Rent tekniskt kan kulturarv definieras som summan av det kulturstoff som i en grupp eller ett samhälle faktiskt överförs mellan generationer. En sådan definition tar inte fasta på kulturstoffets egenskaper eller samhällsleliga funktion utan endast på det faktum att det traderas. En funktionell definition av kulturarv innefattar en uppfattning om kulturarv som en del av ett traderat kulturstoff som skapar kulturell självförståelse, kontinuitet, identitet och sammanhangsförståelse. Det förenar kulturen inåt och särskiljer den från andra kulturer. Definitionerna förutsätter inte en medvetenhet inom kulturen om att det traderade kulturstoffet är ett kulturarv.⁸¹

Ett objekt som har fått kulturarvsdignitet eller status som kulturarv utgör ändå en mycket liten del av de många kulturella arv människorna är delaktiga i, anser Jonas Anshelm. Han menar att det mesta kulturarvsstoffet överförs och förmedlas informellt inom familjer och släkter. Men för att någonting ska uppfattas som kulturarv måste det först betraktas och behandlas som ett kulturstoff som bör bevaras och överföras vidare och på så sätt ges en institutionell mening. Allt kulturstoff är möjligt kulturarv men däremot institutionaliseras endast en liten del av detta stoff som kulturarv. Ett institutionaliserat kulturarv avslöjar därför vilka intressen som gör sig gällande i olika samhällen och hur man upplever och värderar kulturstoffet. För att ens en del av allt det som uppfattas som kulturarv ska kunna bevaras till eftervärlden krävs offentliga ingripanden, eftersom bevarande och förmedlande av kulturarv ofta kräver stora ekonomiska satsningar och expertkunskap. Den här typen av satsningar görs oftast endast då man strävar efter att tilldela kulturarv formell status.⁸²

Historikern David Lowenthal ser kulturarv som någonting som finns överallt. Allt som går att inlemma under begreppet kulturarv i dag har blivit allt viktigare, alltmer universellt och mera gemensamt för oss alla, anser Lowenthal. Det beror enligt hans mening på att kulturarvskonceptet har ändrat innehåll. Kulturarv är inte längre något som enbart tillhör

⁸⁰ Anshelm 1993, 9

⁸¹ Anshelm 1993, 13

⁸² Anshelm 1993, 14–16

eliten, såsom det gjorde under tidigare århundraden, utan i stället är kulturarv gemensamt för oss alla. Samtidigt är kulturarv också ett sätt att utmärka sig i jämförelse med andra kulturer eller traditioner. Kulturarv har därför blivit ett starkt verktyg när man försöker föra fram sig själv och ett land, en stad eller ett samhälle i turistiska syften, menar Lowenthal.⁸³

Varför kulturarv har blivit alltmer konventionellt har enligt folkloristen Barbara Kirshenblatt-Gimblett att göra med ett ökat intresse för historia och rötter som har förstärkts av bland annat den snabba nedbrytningen av gamla levnadsformer, den globala migrationen och den ökade turismen. Samhällsutvecklingen har gjort kulturarvsbegreppet trendigt och applicerbart på nästan vad som helst.⁸⁴ Därför är *kulturarvifieringen* som process mer aktuell än någonsin.⁸⁵ Trähusområdena har som ett resultat av kulturarvifieringen förvandlats till eftertraktade boendemiljöer och uppnått status som kulturarv. I denna undersökning beskrivs hur trästaden påverkas av denna kulturarvifiering och hur ett alldagligt bostadsområde blir ett eftertraktat område för boende, kommersialism och turism genom en kulturarvsprocess.

Kulturarvsprocessen har ytterligare förstärkts genom den mångsidiga verksamhet som olika instanser idkar internationellt och nationellt. En av de tidigaste samarbetsformerna för bevarandet av historiska byggnadsmiljöer är *Dagarna för Europas byggnadsarv* som initierades i Frankrike 1984.⁸⁶ Idén om att dagarna också kunde ordnas i andra europeiska länder väcktes följande år då man bland annat i Holland, Sverige och Belgien beslöt att ordna sådana. Officiellt grundade Europarådet *Dagarna för Europas byggnadsarv* år 1991. I Finland ordnades dagarna första gången 1992 och varje år har dessa dagar ett eget givet tema.⁸⁷

Sammanlänkningen av globala och lokala processer, som sker i den här typen av verksamhet, möjliggör enligt sociologen John Urry att en regions speciella historia och kultur kan göras tillgänglig och synlig och förvandlas till en resurs för både en lokal och global ekonomisk och social utveck-

⁸³ Lowenthal 1998, xiii och 14

⁸⁴ Enligt Klein 2004, 11

⁸⁵ Ronström 2008, 25

⁸⁶ Då ordnade man en öppet hus-dag för byggnads- och kulturhistoriskt värdefulla monument och byggnader i Frankrike. http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/erp/sv_SE/historia/ (14.12.2007)

⁸⁷ Första året då dagarna hölls i Finland var temat "Arkitekturen under 20. de århundradet". Sedan dess har temat varierat mellan enskilda byggnadsobjekt såsom kyrkor och mellan stora helheter såsom parker och torg. Också det immateriella arvet förknippat med ett bebyggt arv har utgjort ett tema för *Dagarna för byggnadsarvet* i Finland. *Dagarna* har av tradition också engagerat skolväsendet i form av utställningar, studiebesök och internationella samarbetsprojekt skolor emellan som visar att kulturarvsprocessen också har medfört att förvaltarna och förespråkarna för kulturarv har åtagit sig en pedagogisk och uppfostrande roll. http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/erp/sv_SE/historia/ (14.12.2007)

ling.⁸⁸ Kulturarvsprocessen har därför framkallat en ny uppsättning av institutioner och organ som ska styra, övervaka och utveckla ramarna för kulturarvspolitiken. Den internationella samarbets- och expertorganisationen för restaurering och byggnadsskydd, ICOMOS, blev 1990 en egen etablerad förening i Finland även om verksamheten i Finland hade börjat redan 1967. ICOMOS internationella avdelning inledde sin verksamhet några år tidigare, 1965.⁸⁹

På nationell nivå ligger huvudansvaret för landets byggnadsarv hos undervisningsministeriet och miljöministeriet och grundar sig på beslutsfattning, upplysning och praktiskt underhåll i frågor som gäller byggnadsarvet. Miljöministeriet bereder lagar och förordningar för skydd och vård av byggnader. Undervisningsministeriet svarar för den nationella kulturarvspolitiken och de internationella avtalen inom området och deltar i beredningen av Europeiska unionens resolutioner inom kulturarvsområdet. I kulturarvsfrågor är Museiverket landets nationella expertmyndighet. Byggnadshistoriska avdelningen har i egenskap av sakkunnig myndighet som uppgift att värna om byggnadskulturen, men också landskapsmuseerna kan sköta vissa av Museiverkets uppgifter. De principiella besluten inom lagstiftningen fattas av statsrådet och riksdagen.⁹⁰ Kommunerna däremot ansvarar för planeringen av markanvändningen och för tillsynen av all bygg- och rivningsverksamhet. De handhar även rådgivningen i reparations- och renoveringsprojekt. I en del kommuner och städer finns ytterligare en särskild rådgivare till hands för privata och offentliga restaurerare och förvaltare av gamla byggnader.⁹¹

Kulturarvsboomen har också gett upphov till att ett antal nationella organisationer, föreningar och restaureringscenter har grundats. En av de tidigaste privata organisationerna är *Stiftelsen för Kulturarvet i Finland* som grundades 1986. Den värnar om det finländska kulturarvet genom att ta hand om kulturhistoriskt värdefulla byggnader som stiftelsen har förvärvat genom donationer och testamenten. Stiftelsen omfattar även stödföreningen *Främjandet av Kulturarvet i Finland r.f.* som har som uppgift att på ett generellt plan påverka främjandet av kulturarvet genom att bland

⁸⁸ Urry 1995, 152

⁸⁹ Förkortningen ICOMOS står för International Council on Monuments and Sites <http://www.international.icomos.org/home.htm> (18.5.2010) Verksamheten i Finland går ut på att sprida information om den bebyggda miljön samt att bl.a. ordna seminarier och expertträffar för de aktörer som sysslar med restaurering och byggnadsvård. Internationellt befrämjar organisationen samarbetet mellan experter, beslutsfattare och forskningsinstanser. Organisationen har också en expertroll när det gäller att utse nya världskulturarv och i vårdandet av de redan utsedda. <http://www.icomos.fi/> (2.1.2008)

⁹⁰ http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/Statliga_myndigheter (14.12.2007)

⁹¹ http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/%20Kommunerna/ (14.12.2007)

annat utge utlåtanden och ordna diskussionsforum med teman kring kulturarvsfrågor. Föreningen ordnar även utflykter och aktivitetsdagar för sina medlemmar.⁹² Vid de ca 15 *renoveringscenter* som finns runtomkring i Finland ges råd om traditionella, hållbara och ekologiska reparations- och byggmetoder. På många av dessa renoveringscenter ordnas även kurser och informationsmöten med anknytning till bland annat traditionella byggtekniker.⁹³

Kulturarvsprocessen – en mångdimensionell process

En beskrivande utgångspunkt för kulturarvsprocessen är att den förutsätter, förändrar och "förflyttar" värden. Owe Ronström anser att kulturarv är något som produceras och att kulturarvsproduktionen därför förutsätter ett värde som genom förädling förmeras och realiserar.⁹⁴ Även avhandlingens rubrik *Från kåk till kulturarv* syftar på en sådan transformering. Därför handlar kulturarvsprocessen om en omvandling där objektet har ett visst tillstånd före och ett annat efter processen.⁹⁵ I undersökningen läggs därför vikt vid i vilket tillstånd de historiska trästäderna har befunnit sig under och efter olika skeden av kulturarvsprocessen.

Ursprunget till kulturarvsprocessen och till den så kallade "kulturarvsrörelsen" och dess ideologi finner antropologen Regina Bendix i den västerländska romantiska nationalismen och dess senare utvecklingsfaser då bland annat marknadsföringen av kulturarvet blir ett allt viktigare mål. Detta hör samman med synen på kulturarv som en konsumtionsvara i och med att kulturarvet jämföras med andra säljbara produkter och ses som en del av turismindustrin, anser Bendix.⁹⁶ Det betyder t.ex. att varje ort och stad känner behov att profilera sig för att kunna konkurrera inom ramen för den globala kapitalismen.

Kulturarv förknippas också ofta med något gammalt och traditionellt men enligt Barbara Kirshenblatt-Gimblett är kulturarv en modern skapelse som ger det gamla ett nytt liv.⁹⁷ Det som händer med en kulturarvskoppling är att ett objekt modifieras för att uppfylla de behov som uppstått, anser David Lowenthal. Detta kan t.ex. innebära att vissa

⁹² <http://www.kulttuuriperinne.com/index.php?m1=etusivu&lang=se> (2.12.2009) Information om övriga aktörer: http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/Organisationer_och_stiftelser/ (2.12.2009)

⁹³ http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/Renoveringscentra/ (2.12.2009) Konservierungs- och restaureringsutbildningar ges på ett flertal orter, se mera information: http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/Utbildningsinstitut/ (2.12.2009)

⁹⁴ Ronström 2008, 197

⁹⁵ Se t.ex. Johansson 2005, 202

⁹⁶ Bendix 2000

⁹⁷ Kirshenblatt-Gimblett 1998, 7

egenskaper hos ett objekt framhävs medan andra tonas ner.⁹⁸ Det finns därmed en medveten tanke bakom användningen av kulturarv och att kulturarvsprocessen ofta förgyller objektet och därmed får det att framstå på ett visst sätt.⁹⁹

Att traditioner och det förflutna har fått en större betydelse under vår tid kan ha sitt ursprung i den snabba samhällsförändringen som förstärker traditionsskapandet under omvandlingstider då gamla traditioner som skapats och anpassats försvagas eller förstörs.¹⁰⁰ Denna ledgångsteori går ut på att när människor upplever att banden till det förflutna bryts eller hotas kan de återupprättas symboliskt i form av kulturarv eller gamla traditioner. Banden fungerar då som ledstänger att hålla fast vid för att upprätthålla en känsla av kontinuitet, till och med som en kompensation för förluster.¹⁰¹

Kulturarvet blir därmed en *värde*markör för det som upplevs som viktigt i samhället. Men tolkningen av vad som är kulturarv är enligt Regina Bendix varken given eller statisk.¹⁰² Utgångspunkten för kulturarvsbegreppet är att man med kulturarv avser både det materiella och det immateriella arvet från en förgången tid. Det materiella kulturarvet, såsom föremål och byggnader, bär vittne om gångna generationers liv, deras strävanden och deras realiteter. Ett bevarat kulturarv är ett konkret bevis på den förflutna verkligheten även om de bevarade gamla föremålen och byggnaderna endast utgör ett fragment av hela det materiella arvet som människan lämnat efter sig.¹⁰³

Kulturarvets många lager av innebörd

Historikern Harriet Deacon anser att begreppet kulturarv har olika lager av innebörd (eng. layers of significance) som gör att dess betydelse ständigt förändras.¹⁰⁴ Begreppet är mycket komplext och definieras olika i olika sammanhang. Filosofen Annika Alzén påpekar att sammansättningen av orden kultur och arv redan i sig ger en viss uppfattning om begreppets komplexitet. Hon förklarar att man med arv i vardagligt tal förstår något som vi ärver och som därmed förutsätter två parter: en arvlåtare och en arvtagare. Ofta överförs arvet från den äldre generationen till den yngre och arvtagaren förutsätts ta vara på arvet och förvalta det väl så att det kan överlåtas till nästa generation. Men i kombinationen kultur och arv, dvs. kulturarv, är arvet aldrig privat utan däremot alltid kollektivt. Alzén

⁹⁸ Lowenthal 1998, 142–153

⁹⁹ Bendix 2000, 38

¹⁰⁰ Hobsbawn & Ranger 1983, 4

¹⁰¹ Ronström 2008, 268

¹⁰² Bendix 2008, 254

¹⁰³ Melanko & Elo 2000, 13

¹⁰⁴ Deacon 2004, 315–317

påpekar att vi aldrig talar om ett enskilt kulturarv för att kulturen är kollektiv.¹⁰⁵

Världsorganisationen Unescos definition av "cultural heritage", som kunde ses som en internationell och global definition, innefattar monument, grupper av byggnader eller platser av historiskt, estetiskt, arkeologiskt, vetenskapligt, etnologiskt eller antropologiskt värde.¹⁰⁶ En detaljerad beskrivning av kulturarv avslöjar att ett kulturarvsobjekt förväntas uppfylla bl.a. något av följande kriterier: "bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition", "be an outstanding example of a type of building or architectural or technological ensemble, or landscape which illustrates a significant stage or significant stages in human history".¹⁰⁷ Skillnaden mellan ett privat arv och ett institutionaliserat arv framstår klart med tanke på hur Unesco som en legitimerare av kulturarv definierar kulturarv som ett för alla gemensamt arv. Den samhällseliga relevansen är viktig för ett institutionaliserat kulturarv medan ett icke-institutionaliserat kulturarv på ett nationellt, lokalt och privat plan kan få betydelse oberoende om det allmänt uppfattas som kulturarv.

I en mera allmän mening har man framfört att kulturarv ökar kännedomen om människornas rötter och deras kulturella och sociala identitet, och att kulturarv på det sättet alltid också har en immateriell dimension. Att vi i dag har kvar gamla byggnader och att de anses utgöra en väsentlig del av vårt kollektiva minne är resultatet av vad de olika tidernas politiska, ideologiska och sociala intressen har ansett värt att bevaras. Omvårdnaden av det materiella kulturarvet är också ett sätt att värna om det immateriella kulturarvet.¹⁰⁸

Regina Bendix ställer ytterligare kulturarvet i förhållande till andra typer av arv och hävdar att begreppet cultural heritage, liksom begreppen restaurering och autenticitet som används i en offentlig debatt om kultur, har blivit instabila. Det som skiljer begreppet kulturarv från de övriga begreppen är dess förmåga att dölja historiens komplexitet. För att visa på problematiken med kulturarvsbegreppet använder Bendix sig av tre sammanlänkande termer *heredity* (nedärvning), *hybridity* (korsning) och *heritage* (kulturarv).¹⁰⁹

I förhållande till varandra står heritage alltid för ett kollektivt arv samtidigt som tolkningen av de olika begreppen är beroende av rådande uppfattningar och värderingar i samhället. Bendix anser att heritage som begrepp och tillämpning uppmuntrar till förbrukning mer än konserve-

¹⁰⁵ Alzén 1996, 16

¹⁰⁶ According to the World Heritage Convention "cultural heritage" is a monument, group of buildings or site of historical, aesthetic, archaeological, scientific, ethnological or anthropological value. <http://whc.unesco.org/nwhc/pages/doc/navdoc/htm> (29.3.2004)

¹⁰⁷ http://whc.unesco.org/ab_conve.htm (29.3.2004)

¹⁰⁸ Airaksinen 2000, 54

¹⁰⁹ Bendix 2000

ring. Kulturarv är därmed varken något statiskt eller oföränderligt som enbart ska bevaras för eftervärlden utan ett begrepp med symbolisk och dynamisk innebörd i nutiden. Termen heredity understryker det personliga arvet, som berör människans personliga rötter och uppväxtmiljö till skillnad från det kulturarv som betraktas som kollektiv egendom. I undersökningen analyseras även denna så kallade heredityaspekt. Bendix använder däremot hybriditetsbegreppet för att visa att historien är mera komplex än vad heritagerörelsen velat påvisa.¹¹⁰

Kulturarv är ett modebegrepp som framkallar diskussion på många olika plan. I vetenskaplig diskurs uppfattas begreppet kulturarv ofta som en *konstruktion* som kontinuerligt omtolkas och omvärderas i olika kontexter. Många teoretiker anser således att kulturarv är någonting som *aktivt skapas*. Enligt filosofen Annika Alzén kan man bland annat uppfatta det etablerade kulturarvet som en social konstruktion, en samhällelig företeelse som skapas av människor. Kulturarv är ofta ett minne ur det förflutna som förvaltas utgående från vår egen tid och förståelse. Mot denna bakgrund framstår t.ex. vissa byggnader som intressantare och viktigare än andra.¹¹¹

Owe Ronström påpekar att kulturarvifieringen ofta liknas vid en slags magi. Gamla föremål och miljöer som tidigare inte har uppmärksamrats blir plötsligt intressanta och tilldelas kulturarvsstämpel. Därför är kulturarv något som ger objektet ett mervärde, en slags moms, som förvandlar gamla och vanliga saker till något speciellt. Men detta mervärde ökar enligt Ronström inte bara det ursprungliga värdet utan förvandlar det också i grunden – därav kopplingen till magin.¹¹²

Även arkeologen Laurajane Smith anser att kulturarvsprocessen handlar om hur man använder det förflutna och hur man förhåller sig till det och till sin identitet. Kulturarvsobjekten blir instrument för kulturarvsprocessen genom vilken man framhäver något fenomen på ett visst sätt. Därför uppfattar Smith kulturarvsprocessen som en form av performans.¹¹³

Begreppet kulturarv uppfattas som ett mycket komplext begrepp. Dess tekniska dimensioner bygger enligt Jonas Anshelm på överföring och trading av kulturstoff som individen, gruppen eller samhället överför från en generation till en annan.¹¹⁴ Anshelm anser att kulturarvets funktionella betydelse som traderat kulturstoff skapar kulturell självförståelse, konti-

¹¹⁰ Bendix 2000

¹¹¹ Alzén 1996, 18–19

¹¹² Ronström 2008, 26–27

¹¹³ Smith 2006, 71–84. Med performans avses utförande. Inom folkloristiken avses med performans det sätt varpå en tradition framförs, men även t.ex. uppkomsten av den sociala situation där performansen äger rum och publikens roll. Performansen kan inbegripa andra roller än berättarens, t.ex. patientens i en botsituation. <http://www.ne.se/lang/performans/281800> (11.5.2010)

¹¹⁴ Anshelm 1993, 13

nuitet, identitet och sammanhangsförståelse. Han menar att kulturen förenar inåt, att processen t.ex. kan uppfattas som en förenande länk mellan gentrifierare, samtidigt som kulturen skiljer sig från andra kulturer.¹¹⁵

Kulturarv handlar därmed om *kontinuitet, integritet och individualitet*. Kontinuitetsaspekter hänvisar till att kulturarvet skapar kontinuitet och sammanhang, integritetsaspekter innefattar att kulturarv skapar sammanhang inåt och identitetsaspekten att kulturarv skapar egenart och särprägel. I den postmoderna kulturen är dessa dock ständigt utsatta för förändring, desintegrering och uniformering. Därför får kontinuitet, integritet och individualitet en stark poängtering.¹¹⁶

Teoretiska appliceringar: urvalets mekanismer

Kulturarv handlar också om *urval* som Regina Bendix kallar för "heritagisation", eller om en kulturarvifiering, som jag kallar det. Därför ser Bendix i likhet med Annika Alzén att kulturarv inte bara existerar utan att det aktivt skapas.¹¹⁷ Det urval som görs betyder att kulturarvsprocessen baserar sig på en omvärdering som enligt Alzén blir central i avgörandet av vad som ges kulturarvsstatus vid en bedömning av historien i ett kulturbevarande perspektiv. Urvalet görs av framför allt de människor som har makten att välja och peka ut objekt som ska betraktas som "riktiga kulturarv".¹¹⁸

Urvalet innefattar också ett bortväljande, att man mer eller mindre aktivt och medvetet utestänger andra objekt ur kulturarvet eller döljer vissa delar av verkligheten genom att framhäva andra.¹¹⁹ I kulturarvsprocessen eller i kulturarvifieringen väljs därmed en *representationsform* som man vill framhäva och betona. Samtidigt nedtonas, döljs och bortväljs något annat. Den här typen av renodling av tid och rum, som är ett typiskt drag i kulturarvsprocessen, framkallar plats- och tidlöshet, anser Owe Ronström.¹²⁰

Ronström skriver att det gäller att "vaska fram guldkornen". Därför är urvalet i kulturarvsprocessen i nyckelposition. Behovet av urval skapar ett behov av experter som möjliggör urval genom att tillhandahålla begrepp, kriterier och administrativa verktyg. Det som enligt Ronström gör detta möjligt är idén om begränsad tillgång på eftertraktade objekt, vilket idén om världsarvslistan är ett uttryck för. Listan är det centrala verktyget i världsarvsproduktionen därför att den klart formulerar att urval är nödvändigt eftersom allt inte kan uppfattas som världsarv. Men samtidigt

¹¹⁵ Anshelm 1993, 13

¹¹⁶ Krogseth 2005, 166

¹¹⁷ Bendix 2008, 254–255, Bendix 2000, 38

¹¹⁸ Alzén 1996, 18–19

¹¹⁹ Bendix 2000, 38. Se även Löfgren 1997, 7–8 och Ronström 2005, 89–91

¹²⁰ Ronström 2008, 94

begränsar listan tillgången. Ronström anser ändå att det för världslistans betydelse är viktigt att upprätthålla brist så att efterfrågan är större än tillgången.¹²¹ Det räcker inte längre att föremål flyttar in på museer utan att museerna i stället måste flytta ut till föremålen, förvandla hela miljöer till minnesplatser som man kan träda in i, där man kan vistas och uppleva en annan tid, anser Ronström. Förebilden är Skansen, ett stort upplevelserum, världens första i sitt slag.¹²²

Kulturarvsprocessen gör objekt till nationella och internationella symboler som ofta laddas emotionellt. Gamla stan i Ekenäs är symboliskt viktig eftersom gentriferingen där också får en språklig dimension. Genom en kulturarvsprocess kan värdefulla objekt och miljöer räddas och bevaras. Att kulturarv upplevs som en viktig identitetsfaktor gör att kulturarv också är sårbart då exempelvis nationella symboler i bland annat situationer av krig kan förstöras och bli objekt för medveten förstörelse, så att man på ett symboliskt sätt får grepp om fienden. Som exempel kunde nämnas den världsberömda medeltida bron Stari Most i Bosnien som förstördes under Balkankriget¹²³ eller WTC-husen i New York som blev symboler för ett hot men lyftes fram som nationella symboler efter attackerna i september 2001.

Byggnadsskydd i Finland

Inom lagstiftningen skedde vid millennieskiftet 1999–2000 en vändpunkt då den nya markanvändnings- och bygglagen (132/1999) år 2000 trädde i kraft. I enlighet med den nya lagen ansvarar kommunerna för planläggning och fastställer planer som de har utarbetat. Planläggningen måste baseras på undersökningar och utredningar som görs med hjälp av inventeringar. Planeringen bör också grundas på kommunernas, medborgarnas och myndigheternas aktiva deltagande och växelverkan. Museiverket och museiväsendet medverkar vid planeringen som sakkunniga i frågor gällande kulturmiljön vid bland annat förhandlingar, syneförrättningar och vid avgivande av utlåtanden. Museiverket bär också ansvar för den information som ligger till grund för planeringen.¹²⁴

I kommuner regleras och styrs områdesanvändningen av general- och detaljplaner. Generalplanen har närmast en riktgivande funktion i förhållande till detaljplanen som styr områdesanvändningen och byggandet inom ett begränsat område i städer, tätorter och ofta även på strandområ-

¹²¹ Ronström 2008, 104

¹²² Ronström 2008, 266–267

¹²³ Nikolic 2008, 94–103. Bron som härstammade från 1500-talet och som förenade staden Mostar över floden Neretva förstördes i november 1993 av den kroatiska armén. En rekonstruktion av bron stod färdig 2004 och i juli 2005 utsågs den av Unesco som ett världskulturarv. Se även min artikel om dolda kulturarv i Lillbroända 2003, 24–28

¹²⁴ <http://www.nba.fi/sv/lagstiftning> (3.4.2007)

den. Avsikten med en detaljplan är att styra byggandet och annan markanvändning på ett sätt som krävs med tanke på de lokala förhållandena, stads- och landskapsbilden, god byggnadssed och användningen av det redan befintliga byggnadsbeståndet. Detaljplanens skyddsbestämmelser kan gälla både vidsträckta områden eller landskap och enskilda byggnader eller konstruktioner samt gårdsplaner och trädgårdar.¹²⁵

Den övriga verksamheten som utanför lagarnas paragrafer har uppstått för att bevara och upprätthålla den gamla byggnadskulturen berättar om ett nationellt och lokalt ansvar och engagemang. I Finland verkar nationellt och lokalt ca 15 renoveringscenter som ger råd om traditionella, hållbara och ekologiska reparations- och bygghetoder. Vissa center arbetar lokalt medan andra har mera omfattande verksamhetsområden. En del fungerar kommersiellt medan andra drivs av föreningar med ideella bakgrund.¹²⁶

Att man genom lagstiftningen och den nya tilldelade ansvarsfördelningen bland nationella, kommunala och lokala aktörer strävar efter att bevara och upprätthålla gammal byggnadskultur, vittnar om en annorlunda inställning till gamla byggnader och om en omsorg för deras bevarande. Utvecklingen i de undersökta städerna visar att inställningen till områdena har ändrat vilket konkret har lett till att bland annat skyddsplaner har utarbetats och fastställts.

Medvetna kulturarvsprocesser

Kulturarvsprocessen är liksom gentrifieringen en global process och med globaliseringen föds ett behov av att allt starkare lyfta fram lokala särdrag. Sociologen Manuel Castells ser att framväxten av nätverkssamhället och så kallade flödesrum (eng. spaces of flow) har gett upphov till en tävlingssituation där städer och platser måste tävla om att vara regionalt, nationellt och globalt framträdande.¹²⁷ Etnologen Katja Hellman anser i linje med detta att även småstäder satsar på att utmärka sig och hävda sig i konkurrensen om flöden av bl.a. besökare, inflyttare och investerare. Hellman hävdar därmed att lokala och regionala profileringar kring något tema eller lokalt särdrag ses som uttryck för det globala nätverkssamhällets influens och betydelse.¹²⁸

Gentrifieringen och kulturarvsprocessen har också en *estetisk* dimension. Estetiseringen kan signalera ett annat slags intresse för det förflutna som kallas för "la mode rétro" eller "retrochic". Enligt historikern David

¹²⁵ <http://www.nba.fi/sv/lagstiftning> (3.4.2007)

¹²⁶ http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/fi_FI/Korjausrakentamiskeskukset/ (2.1.2008)

¹²⁷ Castells 1998, 382 och 415

¹²⁸ Hellman 2007, 8

Gross står dessa begrepp för ett typiskt postmodernt sätt att se på historien som går ut på att återfinna det förflutna, ofta med ett kommersiellt mål.¹²⁹ Historikern Raphael Samuel hävdar att innebörden i fenomenet *retrochic* saknar beröringspunkter till autenticitetsfrågor och tar avstånd från en nostalgisering av det förflutna. I stället lyfts de estetiska aspekterna av det förflutna fram och uppdateras för att skapa något modernt.¹³⁰

En framträdande del av kulturarvsprocessen bygger på nya kommersiella och turistiska ambitioner. De medvetna sätten att bruka kulturarv utgör enligt överantikvarie Elisabeth Palamarz en betydande marknadsfaktor i bland annat kulturturismen. Att bruka och förmedla kulturarv av kulturhistoriskt värde i turistiska syften har enligt Palamarz blivit ett viktigt kulturpolitiskt mål i vårt samhälle. Platsens historicitet utnyttjas i marknadsföringen som tillför platsen eller objektet ett ekonomiskt egenvärde. Kulturarv har blivit en produkt som man kan, vill och förväntas sälja.¹³¹

Under vår tid har också städer blivit varor som säljs och marknadsförs på samma sätt som vilka andra produkter som helst.¹³² I marknadsförings-syfte har man aktivt lyft fram städernas historia, landmärken och kulturarv.¹³³ Det förflutna och historiska referenser har överlag blivit viktiga strategiska verktyg för upplevelseindustrin som bland annat etnologen Orvar Löfgren har studerat. Denna typ av industri kallar Löfgren för *den nya ekonomin* som utnyttjar de historiska kulisserna för att skapa upplevelser för dagens turister och en image för en stad, en region eller en hel nation.¹³⁴

Etnologen Anne Maria Niemi ser att ett kommersiellt bruk av historia är ett mycket allmänt förekommande fenomen under den postmoderna tiden där det förflutna lyfts fram som en försäljningsfrämjande faktor inom marknadsekonomin. Detta ser hon belägg för i bland annat inredningstidningar och olika evenemang där orden *gammaldags* och *traditionellt* används som trendiga slagord och lockbeten. Det kommersiella bruket av historia grundar sig därmed i stor utsträckning på en romantisering och nostalgisering av det förflutna, precis som motiveringarna till bevarande.¹³⁵ Med anknytning till Sharon Zukin skriver Niemi att städernas imageproduktion och marknadsföring har som mål att locka allt fler turister och tillföra städerna ekonomisk nytta. Med den symboliska ekonomins hjälp försöker städerna också locka nya invånare, förbättra de nuvarande

¹²⁹ Gross 2000, 114

¹³⁰ Samuel 1994, 112

¹³¹ Palamarz 2003, 130–132

¹³² Gerndt 1985, 17 och Judd & Fainstein 1999, 4

¹³³ Holcomb 1999, 56–65

¹³⁴ Löfgren 2001

¹³⁵ Anne Maria Niemi 2006, 35–36. Se även Niemi 2003.

invånarnas trivsel och verka som en attraktiv plats för etablering av nya företag.¹³⁶

Inom imageforskningen används även begreppet "city imagineering" som en beskrivande term för städernas ansträngningar att skapa en distinkt image. Begreppet imagineering härleds från begreppen "imagination" och "engineering". Antropologen Charles Rutheiser kopplar samman begreppet imagineering med stadsplanering, saneringsåtgärder och marknadsföring med vars hjälp man skapar en önskad och ofta turistvänlig miljö. Aktörerna bakom city imagineering är de samma som i den symboliska ekonomin, dvs. företagare, politiker, journalister och diverse specialister som styr imageprocessen.¹³⁷ Orvar Löfgren ser att imagineering också handlar om att skapa drömmar, bilder och kulturella scener. Nära begreppet imagineering ligger också begreppet "theming" med vilket avses att en stad eller en kulturmiljö ska ha ett eget tema som utgångspunkt för marknadsföringen. Enligt Löfgren handlar det om att paketera kultur i en tilltalande och säljande förpackning kring historia, kultur, stämningar och upplevelser.¹³⁸

Alternativa bevarandeåtgärder

Ett centralt begrepp i diskussionen om stadsutvecklingen är begreppet *bevarande* (och att bevara). Hur man under olika tider har förhållit sig till bevarande är väsentligt för frågor som *varför* och *hur* man har bevarat eller varför man inte har bevarat gammal stadsbebyggelse. Förhållningssättet kan ses som ett resultat av en förmåga eller oförmåga att upptäcka och vårda en kulturhistoriskt värdefull stadsmiljö. I många definitioner avses med bevarande i fråga om gamla byggnader eller områden en skyddande process. Framför allt tillämpas definitionen på områden med stort historiskt, kulturellt och arkitektoniskt värde och där bevarande är motiverat och nödvändigt.¹³⁹ Med ordet bevara avses också att vidmakthålla (något) i ursprungligt skick¹⁴⁰ och med bevarande att något skyddas för förstörelse, förintelse, skada och allt ont samt göms, sparas och hålls i kraft.¹⁴¹

Att bevara eller att riva är båda ett uttryck för en *värdering*. I begreppsanalysen bör man därför också göra en åtskillnad mellan ett passivt eller ett aktivt bevarande. Enligt etnologen Solveig Sjöberg-Pietarinen förändrar ett aktivt bevarande statusen hos objektet eftersom det innebär ett be-

¹³⁶ Niemi 2006, 48. Se även Niemi 2004 och 2009

¹³⁷ Rutheiser 1996

¹³⁸ Löfgren 2001

¹³⁹ Hagner 1975, 5

¹⁴⁰ Nordstedts Svensk ordbok

¹⁴¹ Sjöberg-Pietarinen 2004, 7

slut om hur man vill bevara och för vilket ändamål. Museerna fungerar i hög grad som exempel på sådana instanser som aktivt vill bevara. När föremål och byggnader lämnas utan uppmärksamhet, glöms bort och lämnas åt sitt öde utsätts de för passivt bevarande. En ytterligare nyans i begreppsanalysen är något som kunde kallas för ett kontinuerligt bevarande. Det betyder att ett områdes karaktär bevaras då husen underhålls och byggnadernas funktion bibehålls. Husen kan även i detta fall förses med moderna bekvämligheter. Kontinuerligt bevarande förknippas ofta med begreppet sanering i bemärkelsen grundrenovering i stället för att enbart se saneringen som ett sätt att göra något sunt eller friskt. För många byggnader har sanering betytt att det enda som bevaras är byggnadernas ytterväggar medan allt annat moderniseras.¹⁴²

Bevarandet kan också ges en existentiell betydelse. Sjöberg-Pietarinen hävdar att bevarandet ofta är tidsbestämt och behovsbundet i vårt hektiska samhälle. Därför krävs det att ett objekt ska ha en funktion eller en egenskap som ger det ett bevarandevärde. I antikvariska sammanhang anses bland annat åldern och äktheten vara viktiga kriterier för bevarande medan bevarande i andra sammanhang kan motiveras med t.ex. personliga kriterier.¹⁴³

Annika Alzén anser att begreppets komplexitet föranleder att det uppstår skillnader i hur bevarande som åtgärd kommer till uttryck, dvs. att det finns en skillnad mellan musealt bevarande, underhåll, restaurering, återanvändning och inventering/dokumentation. Med ett musealt bevarande avses t.ex. att en byggnad bevaras för eftervärlden "i ursprungligt skick". Autenticitet eftersträvas och inga förändringar eller tillägg i förhållande till det ursprungliga godkänns. Den bevarade bebyggelsen ska därmed fungera som ett minne från en tidigare epok. Med underhåll avses enligt Alzén att en byggnad underhålls så att den inte förändras och syftar då bl.a. på musealt bevarade byggnader och underhåll av dem.¹⁴⁴

Restaurering betyder däremot att återställa en byggnad så att den representerar en tidigare period. Här eftersträvas alltså att en byggnad representerar en viss tid. Ofta restaureras byggnader i ett sådant syfte när man försöker avlägsna senare gjorda tillägg som nyinsatta fönster och dörrar genom att ersätta dem med mera autentiska, gamla delar, material och former.¹⁴⁵

Då en byggnad byggs om och får en ny funktion genom olika slags ingrepp handlar det enligt Alzén om en återanvändning av byggnaden. Återanvändningen kan också uppfattas som en bevarandestrategi även om

¹⁴² Sjöberg-Pietarinen 2004, 8-9

¹⁴³ Sjöberg-Pietarinen 2004, 7

¹⁴⁴ Alzén 1996, 17

¹⁴⁵ Alzén 1996, 17

byggnadernas ursprungliga funktion skulle ändra. Återanvändningen ställer också ett passivt bevarande mot ett aktivt då man blir tvungen att överväga huruvida det lönar sig att "bevara" genom att återanvända eller genom att musealisera, låta byggnaden bli objekt för ingrepp eller låta den stå som den står.¹⁴⁶

En åtgärd som ofta förekommer i samband med bevarande är en inventering eller en dokumentation med syfte att kartlägga och öka kännedom om objektet genom att samla in kunskap som dels har ett värde i sig, dels kan tjäna som en utgångspunkt för musealt bevarande.¹⁴⁷ Bevarande kan också uppfattas som sätt att förebygga rotlöshet och meningsförlust. Ett sådant bevarande kan i sin tur framkalla känslor av nostalgi för det förflutna. Socialantropologen Thomas Hylland Eriksen anser att nostalgin är speciellt framträdande i moderna samhällen som präglas av historielöshet och kontinuitetsförlust i förhållande till det förgångna. Förändringar och ett allt växande intresse för kontinuitet och historia har framkallat ett starkt nostalgiskt förhållningssätt till det förflutna som förknippas med att man endera vill eller inte vill värna om och bevara alster från det förflutna.¹⁴⁸

Även kulturhistorikern Robert Hewison ser ett tydligt samband mellan nostalgi och förändring. Han hävdar nämligen att vår tids skydds- metod mot förändring paradoxalt nog är förändring eftersom han anser att det förflutna filtreras genom nostalgiska filter som ändrar det förgångna.¹⁴⁹ Intresset för det förflutna har också framkallat en slags nyanvändning av traditioner och av t.ex. gamla möbler som tilldelas ett högt affektionsvärde, också i sådana fall där möbeln är en nyanskaffning, hävdar kulturanthropologen Katriina Petrisalo.¹⁵⁰ Det betyder att också föremål som inte är ärvda blir objekt för nostalgiska känslor genom att de symboliserar en förgången tid. David Lowenthal ser detta som ett uttryck för att begreppet nostalgi har ändrat karaktär från att nostalgi tidigare har varit knuten till en självupplevd tid, till att i dag inbegripa ett mera abstrakt förflutet.¹⁵¹

¹⁴⁶ Alzén 1996, 17-18

¹⁴⁷ Alzén 1996, 18

¹⁴⁸ Hylland Eriksen 1996, 72 och 80. Nostalgiseringen och romantiseringen av det förflutna kom till uttryck under 1980- och 1990-talen bland annat i ett växande intresse för hembygd, släktforskning och folkmusik. Petrisalo 2001, 121

¹⁴⁹ Hewison 1987, 47

¹⁵⁰ Petrisalo 1994, 78

¹⁵¹ Lowenthal 1985, 6

Material, metod och avgränsningar

Från en teoretisk diskussion övergår jag i de kommande kapitlen till att presentera undersökningens källmaterial. I min undersökning har jag utnyttjat fyra olika typer av material som belyser processernas förekomst och utformning ur både en mera allmän synvinkel och ur de boendes och de lokala tjänstemännens synvinkel.¹⁵² Problemställningen som gäller att utforska hur en global stadsomvandlingsprocess förankras i finländsk småstadsmiljö har varit ett medvetet val från första början. I och med att den nationella förankringen görs till trähusmiljöer i Karleby och Ekenäs avgränsas problemställningen från att gälla andra städer eller finska förhållanden i ett mera generellt ljus. I stället exemplifieras och fördjupas problemställningen genom dessa städer.

Undersökningar som tidigare har gjorts i olika städer runt omkring i världen har visat att gentrifieringen har påverkat utvecklingen av stadsmiljöer och framför allt storstadsmiljöer sedan 1960-talet. I Finland och i de utvalda städerna kan man anta att stadsmiljöerna har påverkats av gentrifieringen något decennium senare. Krigsåren kan ses som en skiljelinje mellan det förkrigstida, agrara Finland och det moderna, urbana Finland. Därför har en avgränsning gjorts till att omfatta den efterkrigstida perioden då gentrifieringen präglade stadsutvecklingen i framför allt västerländska storstäder och så småningom spreds från storstadsmiljöer också till mindre städer. I undersökningen beskriver jag dels hur man i Finland efter kriget byggde upp nya stadsmiljöer och vilka ideologier och riktningar som styrde denna process. Dels beskrivs hur gentrifieringen och kulturarvsprocesserna med förankring i de utvalda stadsområdena ändrade områdenas fysiska, sociala och ekonomiska struktur samt människornas inställning till stadsbebyggelsen under den valda tidsperioden.

Avhandlingen har byggts upp så att jag genast efter de inledande kapitlen placerar undersökningsorterna i relation till de nationella och globala utvecklingsprocesserna genom att beskriva hur historiska trästadsmiljöer först ställs inför moderniseringshot och därefter upptäcks under decennierna efter andra världskriget och småningom genomgår gentrifiering. Den lokala förankringen görs framför allt utgående från tidigare forskning och pressmaterial¹⁵³.

Beskrivningen av den samhälleliga och nationella stadsutvecklingen har framför allt en viktig kontextuell funktion i min studie men bör också ses som en analytisk del av undersökningen. I avsnittet beskrivs och analyseras processerna i vårt land och hur de under olika tider har präglats

¹⁵² Mera om de etnologiska metoderna och materialinsamlingen kan läsas i Korkiakangas et al 2005, Arvastson & Ehn 2009

¹⁵³ Pressmaterial utnyttjas numera ofta inom den etnologiska forskningen. Se t.ex. Zintchenko 1999 och 2003, Lillbroända 2002a, Niemi 2002, Åström 1991

städernas allmänna utveckling och de historiska trädsmiljöernas utveckling i synnerhet. Genom en fördjupning i tidigare forskningslitteratur inom fältet närmar jag mig problematiken i en analytisk och teoretisk kontext. Pressmaterialet är ingalunda heltäckande utan artiklarna har valts ut på basis av innehållet i artiklarna och så att materialet belyser processerna i städerna under olika decennier. Tidningsartiklarna som språkrör för den allmänna diskussionen och som informationsskapare och förmedlare av information utnyttjas som komplement till forskningslitteraturen. Pressmaterialet återspeglar ur ett samtidsperspektiv hur processerna har fortskridit och vilka konkreta uttryck de har fått under olika decennier.

Utöver det omfattande kontextuella avsnittet som beskriver den allmänna stadshistoriska utvecklingen i ett nationellt ljus och med förankring i undersökningsorterna fördjupas analysen genom ett omfattande intervjumaterial. Detta empiriska material, dvs. det primära etnologiska materialet för undersökningen avgränsas till 21 intervjuer som jag anser ger ett tillräckligt brett kvalitativt underlag för en djupgående analys. Genom intervjuer förs diskussionen ner från en allmän nivå till en mer personlig nivå i det avsnitt som behandlar gentrifieringens lokala dimensioner. Ur etnologisk synvinkel är intervjuerna undersökningens viktigaste källmaterial och den viktigaste utgångspunkten för undersökningen. Genom intervjuerna kan man nå de enskilda informanternas personliga förhållningssättet till miljön och i relief mot en mera allmän syn fördjupa förståelsen av gentrifiering och kulturarvsprocesserna.

Med intervjuerna vill jag ge uttryck för utvalda stadsbors nutida inställningar och värderingar gällande de äldsta stadsdelarna i Karleby och Ekenäs och stadsområdenas efterkrigstida förändringsprocess i kontrast till de samtidsbeskrivningar som pressmaterialet ger. Informanternas beskrivningar kompletteras ytterligare med ett demografiskt källmaterial, mantalslängder och övrig befolkningsstatistik, som beskriver hur områdenas socioekonomiska struktur omvandlats. Mantalslängder och statistiska befolkningsuppgifter har avgränsats till att omfatta ett medvetet urval av uppgifter. Eftersom befolkningsuppgifterna används som ett kontextuellt material har endast några mantalsskrivnings- och registreringsår undersökts närmare. Materialet ger information om befolkningmängden i trähusområdena under olika tider, om befolkningens ålders- och yrkesstruktur och om språkförhållanden med förankring i teorier om gentrifieringen.

Pressmaterial

De fysiska omvandlingarna i städerna gav upphov till en livlig pressrapportering som återspeglar den allmänna andan i vilken städerna utvecklades under decennierna efter kriget. I och med att en modern stad byggdes

upp förändrades även livet i staden och därför hade förändringarna en stor kollektiv relevans för människornas vardag. Genom tidningsurklippen får man färsk inblickar i aktuella händelser samt en uppfattning om samhällets kollektiva föreställningsvärld.¹⁵⁴

Pressmaterialet omfattar ett urval artiklar från de svenskspråkiga tidningarna Hufvudstadsbladet, Västra Nyland, Vasabladet, Jakobstads Tidning och Österbottningen från tidsperioden 1950–2000. Pressmaterialet har fått från Brages Pressarkiv¹⁵⁵ och jag har gjort en medveten avgränsning till svenskspråkig press då antalet artiklar i dessa tidningar redan i sig är omfattande. Ytterligare har jag valt ut artiklar som jag anser belyser problemställningen i min undersökning ur pressrapporteringens synvinkel. Det omfattande materialet används i dialog med tidigare undersökningar om stadsomvandlingsprocesser och det återger gentrifieringens och kulturarvsprocessens lokala förankringar. För tidningsartiklarnas del har jag sett på vilka förändringar stadsutvecklingen konkret förorsakade i Karleby och Ekenäs under den efterkrigstida perioden. Pressmaterialet utnyttjas även för att beskriva hur stadsomvandlingen har behandlats i pressen och om man i rapporteringen ser en värdeförändring i diskussionen om trädadsmiljöernas bevarande.

I analysen av pressmaterialet ställs frågan hur stadsutvecklingen synliggjordes i pressen, dvs. hur dagstidningarna rapporterade om de förändringar som ägde rum och hur de förhöll sig till förändringarna. Nöjde sig pressen med att endast sprida information eller var deras roll hellre ställningstagande? Kan man upptäcka en förändring i pressbevakningens karaktär under de femtio åren? Utgående från ett urval tidningsurklipp kommer jag framför allt att studera hur uppfattningen om trädaden som kulturarv växer fram och hur man i pressen har rapporterat och tagit ställning till kulturarvsprocessen.

¹⁵⁴ Zintchenko 1999, 212

¹⁵⁵ Brages Urklippverk bytte år 1998 namn till Brages Pressarkiv. Arkivet som finns i Helsingfors är grundat år 1910 som en avdelning inom föreningen Brages litterära sektion. Arkivet har uppstått utanför de offentliga samhällsinstitutionerna som ett led i folkbildningssträvandena och dess tidningsmaterial täcker samtliga i Finland utkommande svenska tidningar. Arkivets urklippssamling framhåller därmed de värden som "finlandssvenska frågor" tillmätts av föreningen Brage som bland annat har ansett stadskulturen och rapporteringen om byggnadsskick som viktiga teman för urklippen. Brages Pressarkiv har i sitt insamlingsarbete utgått från att vårda sig om den svenska kulturen i Finland genom att med speciella urvalsprinciper systematiskt samla och ordna pressurklipp ur svenskspråkiga tidningar. Landgren 2000. Klippen är indelade i tre olika avdelningar; den biografiska, den allmänna och den topografiska avdelningen, av vilka den allmänna och den topografiska avdelningen här har utnyttjats som källa för samlandet av pressmaterial. Urklippen i dessa avdelningar inrymmer artiklar med lokal anknytning såsom debattartiklar, ledare och lokalreportage. Inom de olika avdelningarna är tidningsartiklarna indelade i huvudklasser av vilka framför allt klassen *folkliv och historia* har använts. <http://www.bragespressarkiv.fi/start/samlingar/> (28.8.2007)

Urklippen ger, på artiklarnas villkor, intressanta inblickar i hur man i pressrapporteringen tolkade och berättade om aktuella situationer och händelser. I relation till informantutsagorna, som är nutidsbeskrivningar, kompletterar pressmaterialet i egenskap av en samtidsbeskrivning den bild informanterna ger och tvärtom. I ett källkritiskt hänseende har pressurklippen enligt etnologen Lennart Zintchenko inte samma slags officiella status som bärare av minnen och historia som museer och arkiv har. Det ska enligt Zintchenko dock inte uppfattas som att pressarkiv eller tidningsurklipp skulle ha mindre värde än andra arkiv och arkivalier. I stället anser han att tidningsurklippen får ett intressant värde just på grund av att de har sammanställts i arkiv på ett sätt som ligger nära en individs eller en grups egna intressen.¹⁵⁶ Ur källkritisk synpunkt är det därför viktigt att observera att Brages klippssamling är ett resultat av ett gediget insamlingsuppdrag som uppstått enligt ett systematiskt insamlande av tidningsartiklar. Materialet är dock inte heltäckande utan bör i stället betraktas som en samling artiklar ur valda tidningar där mänskliga val har påverkat samlingarnas innehåll och klassificering.

Iwona Irwin-Zarecka anser att en publicerad och saxad tidningsartikel kan liknas vid ett familjefotografi och har funktionen av ett så kallat direktminne. Kännetecknande för ett direktminne är att det har tillkommit i nära samband med en viss situation eller händelse. Den här typen av material är materiella minnesbärare. Artiklar från dagspressen passar väl in i kategorin av minnesmaterial, tillsammans med dagböcker och fotografier, då de publiceras och läses i ett löpande dag-för-dag-förlopp. Moderna massmedier är i sin offentlighet viktiga källor och kanaler för det kollektiva minnet.¹⁵⁷ De visar också på åsikter och värderingar som skribenterna valt att ge uttryck för i samtiden.

Även om tidningsskriverier främst har en funktion som återspeglare av olika situationer och händelser kan man ändå anse att pressdiskursen i högsta grad påverkar vårt sätt att uppfatta det pågående och har med andra ord betydelse för vår opinionsbildning. Dagstidningar är därför viktiga kanaler för framträdanden, upprepningar och försvinnanden och kan ses som tecken på den angelägenhetsgrad och betydelse som vissa teman och enskilda exempel tillmäts i tidningar, menar Lennart Zintchenko.¹⁵⁸ Eftersom pressmaterialet ofta bygger på upprepningar av händelser kan man analysera artiklarna som delar av ett kollektivt sammanhang som har en viktig roll i spridningen och förmedlingen av information.¹⁵⁹

Återkommande teman förknippade med konkreta exempel skapar över längre tidsperioder kollektiva referenspunkter som påverkar människor-

¹⁵⁶ Zintchenko 1999, 205–206

¹⁵⁷ Irwin-Zarecka 1994, 161–175

¹⁵⁸ Fentress&Wickham 1992, 87–88

¹⁵⁹ Zintchenko 1999, 215

nas föreställningar, minnen och berättelser. Dagstidningarna fungerar som ett offentligt och kollektivt medium med förhållandevis stor ideologisk, geografisk och social spridning. I artiklarna tolkas den föränderliga staden genom ständiga jämförelser mellan nuet och framtiden, nuet och dåtiden samt uppfattningar om staden som en funktionell och estetisk enhet.¹⁶⁰

Mantalslängder och befolkningsstatistik

Ett viktigt kontextuellt källmaterial som har använts för att redovisa för den socioekonomiska utvecklingen i Neristan och Gamla Ekenäs utgörs av mantalslängder från år 1950, 1975 och 1989¹⁶¹ samt av nyare befolkningsstatistik från år 2000. Uppgifter för år 2000 har hämtats ur både magistratens och Befolkningsregistercentralens befolkningsregister.¹⁶² Uppgifterna kompletteras och kontrasteras med de befolkningsuppgifter som Ekenäs stads historia IV och Karleby stads statistiska årsbok från år 2005¹⁶³ erbjuder. På basis av uppgifterna kan man skapa en bild av områdets sociala och fysiska karaktär under olika tider som stöd för de övriga källmaterialen och för argumentationen. Befolkningsuppgifterna behandlas utförligt i bilaga 5.

Jag har sett på uppgifter om befolkningsmängd samt de boendes yrke, ålder och modersmål. Beträffande yrken har jag bara sett på den så kallade huvudmannens eller huvudpersonens, dvs. familjefaderns eller -moderns yrke om yrket har varit angivet.¹⁶⁴ I de fall där uppgifter om yrket saknas har jag klassificerat huvudpersonernas yrke som okänt.

En klar brist med befolkningsuppgifterna från år 2000 är att uppgifterna inte enbart gäller områdena Neristan och Gamla Ekenäs och att materialet därför inte är lika exakt som i mantalslängderna. Det här beror på att registreringen- och insamlingen av befolkningsuppgifter efter det att mantalsskrivningen upphörde år 1989 har fått en annorlunda karaktär.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Zintchenko 1999, 213–216

¹⁶¹ År 1989 var sista mantalskrivningsåret inom magistraten. Befolkningsregistercentralen upprätthåller nuförtiden ett riksomfattande befolkningsdatasystem som innehåller information om personer, byggnader, bostäder och fastigheter. Magistraten registrerar uppgifter i befolkningsdatasystemet inom sitt eget verksamhetsområde. <http://www.maistraatti.fi/se/> (18.5.2010), <https://verkkopalvelut.vrk.fi/Omat/Etusivu.aspx> (18.5.2010), http://www.vaestorekisterikeskus.fi/vrk/home.nsf/pages/index_sve (18.5.2010)

¹⁶² De specifika årtalen har valts ut för att de placerar sig lämpligt på den 50-åriga perioden. Året 1989 har valts eftersom året är det sista året som mantalskrivning har samlats. Årtalen har valts för att åskådliggöra vilka generella förändringar det möjligen har skett i befolkningen under en viss tidsperiod.

¹⁶³ Uppgifterna som använts anger åldersfördelningen i staden Karleby år 1950, 1980 och 1990. Dessa uppgifter jämförs med mantalslängder från år 1950, 1975 och 1989.

¹⁶⁴ I familjer med far och mor har jag valt faderns yrke, i familjer med mor och barn har jag valt moderns yrke och för enskilda personer deras yrke.

¹⁶⁵ Numera innehåller befolkningsstatistiken inte lika detaljerade kunskaper om enskilda personer utan i stället samlas uppgifter i syfte att samla en mera allmän statistik över befolkningen.

Jag har därför samlat befolkningsuppgifter för år 2000 ur ett flertal olika lokala och nationella befolkningsregister. Uppgifter om befolkningsmängden och åldersstrukturen i Gamla Ekenäs år 2000 har jag fått från magistraten som har fått dessa uppgifter genom Befolkningsregistercentralen. Statistiken har förts enligt stadsdel och jag har använt mig av de uppgifter som anges för stadsdel 2. Eftersom jag i denna undersökning utgår från att också kvarteren 6–7 i stadsdel 1 samt kvarteren 44–45 i stadsdel 4 tillhör Gamla stan i Ekenäs är jämförelsen till tidigare år haltande. Uppgifter om befolkningen saknas därmed från dessa fyra ovan nämnda kvarter.

Uppgifter som gäller de boendes yrken är för Ekenäs del det mest problematiska eftersom inga exakta uppgifter finns om yrkesstrukturen per stadsdel. De uppgifter om yrken som finns till förfogande har jag fått från Befolkningsregistercentralen, men uppgifterna som används som grund för yrkesstrukturen gäller för hela centrumområdet¹⁶⁶. Därmed ger materialet enbart information om yrkesstrukturen i hela Ekenäs centrum och inte specifikt hurdana yrken de boende i Gamla Ekenäs har.

Befolkningsregistercentralens uppgifter om yrkesstrukturen i Karleby anges enligt stadsdel, vilket ger ett pålitligare resultat för Neristans del. Men även i fallet Neristan inrymmer vissa stadsdelar också kvarter utanför Neristan, vilket förvränger resultatet, men jag upplever ändå att uppgifterna ger en pålitlig och godtagbar bild av befolkningsstrukturen i Neristan.

Även om mantalslängder fungerar som ett lämpligt källmaterial för studier av befolkningsförändringen finns det många detaljer som ur källkritisk synvinkel gör användningen av mantalslängderna problematisk. Hur jag som etnolog ska använda och tolka det demografiska källmaterialet har varit utmanande. Bristfälligheterna i materialet har ytterligare försvårat användningen, tolkningen och jämförelsen av uppgifterna.

Mantalslängderna från år 1950 är i huvudsak maskinskrivna men innehåller handskrivna ändringar och tillägg som i vissa fall har varit svåra att tyda. En större brist i mantalslängderna från 1950 är att uppgifter om de boendes modersmål saknas. I sådana fall har jag utgående från personens namn och det språk som deras uppgifter har angetts med kategoriserat personen i fråga som svensk- eller finskspråkig. Av mantalslängden framgår också uppgifter om vilka affärer och företag som funnits på områdena – en uppgift som saknas i övriga mantalslängder. Mantalslängderna från år 1975 och 1989 är maskinskrivna och saknar senare korrigeringar och ändringar. De innehåller samma uppgifter som mantalslängderna från år 1950, dvs. om befolkningen per stadsdel, kvarter och tomt, de boendes födelsedatum, ort, yrke, adress, kön och medborgarskap samt som en ny uppgift deras modersmål.

¹⁶⁶ Ekenäs stadscentrum avgränsas av stadsdelarna Västerby, Österby och Langansböle

En källkritisk synvinkel som bör beaktas är att uppgifterna om befolkningen har begränsats till fyra utvalda årtal. Det demografiska materialet utgör ett mera faktabetonat material än informanternas beskrivningar av trästädernas sociala struktur under olika tidsperioder. Materialet bör därför framför allt ses som ett kompletterande material och som ett jämförelsematerial för resonemanget i undersökningen om förändringarna i befolkningsstrukturen i Gamla Ekenäs och Neristan.

Intervjuer

Intervjumaterialet för undersökningen består av 21 intervjuer med sammanlagt 23 personer. Jag har idkat fältstudier under två olika omgångar, 2001 i Karleby och 2003 i Ekenäs. Under dessa fältveckor har jag samlat in material främst genom intervjuer, men jag har också dokumenterat miljöerna genom egna observationer, upplevelser och genom flitig användning av kamera. Det intervjumaterial som samlats in under de två omgångarna består av sammanlagt 64 intervjuer av vilka 21 intervjuer är utförda i Karleby och de resterande 43 i Ekenäs. För undersökningen har jag valt ut en tredjedel av dessa intervjuer framför allt utgående från hur informativa och belysande de är för problemställningen.¹⁶⁷ Genom dem har jag haft möjlighet att studera stadsomvandlingens och gentrifieringens följder på mikronivå. Karlebyintervjuerna är, förutom en, utförda under år 2001 och ursprungligen gjorda för min pro gradu-avhandling. Den sista intervjun gjordes sommaren 2003. Ekenäsintervjuerna är insamlade under en fältarbetsvecka i maj 2003¹⁶⁸.

Den äldsta av mina informanter är född 1918 och den yngsta 1967, men de flesta informanter är födda under 1940- och 1950-talen.¹⁶⁹ Tolv av informanterna är män och elva är kvinnor. Av Ekenäsinformanterna är alla svenskspråkiga, av Karlebyinformanterna är hälften svenskspråkiga och hälften finskspråkiga. Informanterna kontaktades per telefon och intervjuerna ägde rum endera hemma hos informanten eller på informantens ar-

¹⁶⁷ Av samtliga intervjuer har jag utfört alla andra förutom intervjuerna med informanterna som kallas för *pensionären*, *doktorn* och *pedagogen*. Frågeschemat som använts för intervjuerna finns som bilaga. Alla informanter har svarat på ungefär samma frågor men experterna svarade även på mer specificerade frågor utgående från vilken ställning eller hurdan expertis de har. Informanterna fick inte ta del av frågorna på förhand. Tre Ekenäsintervjuer har gjorts av studenter i etnologi. Alla intervjuer har utförts som bandinspelningar och de är transskriberade. Intervjuerna är arkiverade i Folkkulturarkivets arkiv vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Studenternas intervjuer från Ekenäs finns arkiverade i Etnologiska arkivet vid Åbo Akademi.

¹⁶⁸ Ämnet etnologi vid Åbo Akademi ordnar varje eller varannan vår en obligatorisk fältarbetsvecka under vilken studenterna lär sig att intervjua och på annat sätt dokumentera ett fenomen, en miljö eller något liknande.

¹⁶⁹ Barn och ungdomar har med avsikt inte intervjuats eftersom deras åsikt inte har upplevts som väsentlig för frågeställningen.

betsplats. Informanterna har också varierande yrken som beskrivs senare i avhandlingen. Av de sammanlagt 23 informanterna bor 18 i Gamla stan i Ekenäs, respektive Neristan och de övriga fem utanför den historiska trästaden. Informanterna har också delats in i fyra olika informantkategorier som kallas för sociala traditionalister, tillbakablickande entusiaster, nyskapande estetiker och experter. Informantkategorierna beskrivs närmare i kapitel *Redskap för analysen* i del III.

Intervjuer som kunskapskälla

Ur källkritisk synvinkel betraktar jag intervjuer som ett samtal eller som en kommunikationsform kring något tema som har gjorts i ett bestämt syfte, dvs. att jag som intervjuare med mina frågeställningar har velat få fram informantens kunskaper, synpunkter, tankar och upplevelser av gentrifieringen och kulturarvsprocessen. Genom individperspektivet har det varit möjligt att åstadkomma ett erfarenhetsnära, nyansrikt och mångfacetterat källmaterial för undersökningen. Informanterna kompletterar med sina individuella beskrivningar informationen som det övriga materialet, dvs. den tidigare forskningslitteraturen, befolkningsuppgifterna och tidningsartiklarna ger av de olika decennierna. Informanternas reflektioner och ställningstaganden till olika aspekter av trähushusmiljöernas utveckling visar vad förändringar i trästadsmiljön har betytt för de enskilda trästadsborna eller också hur en expert ser utvecklingen från en tjänstemannasynevinkel.

Källkritiskt styrs informationen, som fås via intervjuer, av både informanten och intervjuaren. Informanten har möjlighet att kontrollera det hon eller han säger genom att t.ex. välja att framhäva eller nedtona vissa teman eller frågor. Men också intervjuaren kan styra diskussionen och påverka det som behandlas. Detta ska i tolkningen och analysen av materialet tas i beaktande och ses som ett resultat av en spontan dialog mellan intervjuaren och informanten. Jag ser intervjumaterialet framför allt som ett analytiskt råmaterial och som ett tolkningsunderlag för undersökningen. Med hjälp av informanternas utsagor och citat exemplifieras och underbyggs de analytiska resonemangen. Jag ställer också de olika informantkategoriernas utsagor i kontrast till varandra och till de övriga källmaterialen. Citaten är redigerade för läsbarhetens och förståelsens skull. De finskspråkiga citaten¹⁷⁰ har jag själv översatt och de motsvarar min uppfattning och tolkning av informanternas utsagor.

Intervjun kan beskrivas som ett material där människans samtidiga individualitet och kollektivitet artikuleras, anser etnologen Eva Fägerborg. Intervjun utgör därmed en länk mellan individen och de större sociala, historiska och diskursiva sammanhang som personen omsluts av.¹⁷¹

¹⁷⁰ Citaten återges på finska i respektive fotnot.

¹⁷¹ Fägerborg 1999

Intervjuerna är alltid personliga skildringar av någonting men de har även kollektiva drag och referenspunkter. Alla individer präglas av den kultur de är delaktiga av och av de personer de är i kontakt med. Vi influeras därmed konstant av varandras åsikter och inställningar. Lennart Zintchenko, även han etnolog, menar att minnet är något som ofta betraktas som något individuellt. Även om minnet naturligtvis har en stark individuell dimension överskrids ständigt gränsen för det utpräglat personliga. Individens egna minnen är beroende av omvärlden och därför har minnet också en kollektiv sida även om det inte finns något absolut och för alla giltigt kollektivt minne. Zintchenko anser också att det är främst genom påminnelser som ett minne kan bevaras eller väckas till liv. I annat fall faller minnen snabbt i glömska.¹⁷² Mina intervjuer fungerar i detta hänseende som verktyg i återuppbyggandet av minnen och informanternas minnen och erfarenheter ger en personlig infallsvinkel till de lokala stadsomvandlingsprocesserna.

Enligt Billy Ehn studerar etnologerna inte bara hur andra berättar historier utan vi gör det också själva i våra vetenskapliga texter. Ehn menar att skrivprocessen börjar redan under fältarbetet då vi i våra intervjuer söker efter sammanhang, kontinuitet, mönster och belysande exempel och citat. Detta har jag också själv upplevt. Ehn menar också att vi är lika intresserade av att sönderdela och plocka isär som vi är av att skapa helheter och begripliga sammanhang.¹⁷³ Därför upplever jag intervjuer som ett krävande källmaterial som måste bearbetas genom en djupgående analys. Detta har jag också reflekterat över i användningen av mitt intervjumaterial.

I analyskapitlen återger jag ofta informanternas åsikter och beskrivningar genom citat. Citaten har enligt Ehn en övertalande funktion. De avbryter den skrivna monologen med jämna mellanrum och ger lätt intrycket av att ordet överlämnas till de intervjuade. I själva verket är det ändå skribenten som avgör vem som får säga vad, när och hur. Detta gäller oavsett hur intervjuerna återges. Samtalet och bearbetningen är enligt Ehn därmed inte helt åtskilda fenomen. Redan vid intervjutillfället upplevde jag i enlighet med Ehns tankar en spänning mellan närhet och analytiskt avstånd. Under läsandet av intervjuer blandas stämningarna som rådde under samtalet med varandra. Därför innebär arbetet med intervjumaterial att materialet genomgår en transformering då man som forskare bearbetar det som människor säger i en speciell situation till ett hanterligt underlag för generaliserande resonemang.¹⁷⁴

Det finns enligt Ehn många sätt att konstruera en etnologisk berättelse med hjälp av det empiriska materialet, för att få till stånd ett analytiskt resonemang, för att kunna åskådliggöra en verklighet och besvara angelägna

¹⁷² Zintchenko 1999, 208–209

¹⁷³ Ehn 1996, 125–126

¹⁷⁴ Ehn 1996, 142–144

frågor, för att skapa spänning och väcka läsarens intresse samt för att sätta in undersökningen i ett större vetenskapligt sammanhang.¹⁷⁵ Metoden i denna undersökning är på alla plan komparativ och kontrasterande då material, tidsperioder, processer och olika lokaliteter jämförs med varandra.

Intervjumetoden är därmed en komplex arbetsmetod som ger resultat av skiftande kvalitet och karaktär. Användningen av intervjuer som källa kan föra med sig både vetenskapliga och etiska implikationer. Som redan tidigare nämnts har tre intervjuer av de sammanlagt 21 intervjuerna utförts av andra personer men dock enligt samma frågeschema som alla de andra. Att jag saknar egna erfarenheter av dessa intervjuer kan ur källkritisk synvinkel ses som en nackdel. Men eftersom intervjuerna har gjorts med samma frågeschema kan jag få ut den förväntade informationen även av dessa intervjuer. Betoningar som förmedlas genom ansiktsuttryck och kroppsrörelser och som framhäver eller nedtonar det sagda förmedlas dock inte via inspelningarna. Innehållsmässigt är deras källvärde ändå lika stort som de övriga intervjuernas men som forskare saknar jag en personlig kontakt med själva informanterna.

Tidigare forskning

Stadskulturens utveckling i ett mångdimensionellt perspektiv har intresserat såväl arkeologer, historiker, sociologer och etnologer som geografer, arkitekter och stadsplanerare.¹⁷⁶ För att denna undersökning ska kunna placeras i en större vetenskaplig och populär publikationskontext presenteras här kort tidigare inhemska, nordiska och internationella forskningar och utgåvor inom framför allt etnologi med anknytning till avhandlingens tematik, problemställning och forskningsobjekt.

Undersökningen har en stark förankring i den urbanetnologiska forskningen som i Norden har en oavbruten och accelererande forskningshistoria sedan 1950-talet. Det tredelade verket *Svensk stad* (1950–1953) som beskriver den urbana utvecklingen i Sverige från 1800-talet framåt hör till de tidigaste studierna. Tjugo år senare gav Mats Hellspong och Orvar Löfgren ut boken *Land och stad* (1972), redan en klassiker, som baserar sig på svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. I Mats Franzéns *Den folkliga staden* (1992) beskrivs den folkliga kulturen utgående från förhållandena i stadsdelen Söder i Stockholm under mellankrigstiden. Uppföljningar och nyare perspektiv på stadsutvecklingen och stadsbornas livsstilar, som också behandlas i min undersökning, ges av Magnus Mörck i *Storstadens livsstilar och boendekarriärer* (1991) och i *Spel på ytan. En bok om livsstilar* (1998).

¹⁷⁵ Ehn 1996, 156

¹⁷⁶ Räsänen 1994, 185–186

Ett centralt verk för denna undersökning är etnologen Ulf Stahres doktorsavhandling *Den alternativa staden. Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen* (1999). I avhandlingen behandlar Stahre den modernistiska stadens uppbyggnad och den gamla stadsbebyggelsens utplåning i Stockholm. Andra intressanta etnologiska studier med beröringspunkter till problemställningen i trästadsmiljöer är *Hembygd i storstad: om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser* (1998) och *Återblickar och framtidstro i Majorna* (2000) av Kerstin Gunnemark. Den först nämnda behandlar de nya förväntningarna och idealen bakom förorten Kortedala i Göteborg i motsats till centrumboende. I den senare beskrivs hur stadsdelar i Göteborg förvandlas i invånarnas minnen och iakttagelser från 1920-talet till slutet av 1990-talet.

Av de finska etnologiska studierna som behandlar småstadslivsföringen, småstadsmiljöer och stadsdelsforskning är *Kaskö – kontinuitet och förändring i en småstad* (1985), *Liv, arbete och miljö i kuststaden* (1986) samt *Everyday Life and Ethnicity* (1994) relevanta för problematiken i denna undersökning. Minnen från urbana miljöer har stått i fokus för många av Anna-Maria Åströms undersökningar om stadslivet i Helsingfors.¹⁷⁷ En studie som tangerar min är arkitekten Elisa El Harounys undersökning *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä* (2008). Den behandlar skyddsprocessen av Gamla stan i Borgå och Raumo och hur de boende har upplevt processen. Småstadsfrågor behandlas även i geografen Teija Ojankoskis doktorsavhandling *Oikea pieni kaupunki. Maantieteen ja asukkaiden näkökulma suomalaiseen kaupunkiin* (1998) där hon har undersökt bland annat Ekenäs och Jakobstad. Samhällsvetaren Irma Uuskallio har i sin doktorsavhandling *Arvostetut asuinsijat. Asuinalueiden arvostuksen sosiokulttuurinen analyysi 1900-luvun Helsingissä ja Tehtaankadulta etelään* (2001) undersökt hur bostadsområden i södra Helsingfors sociokulturellt har värderats under 1990-talet.

Stadsmoderniseringen i Finland har undersökts av bland annat arkitekten Kaj Nyman och konsthistorikern Timo Tuomi. Nymans bok *Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950–2000* (2003) tacklar den stadsmodernistiska utvecklingen och planeringspolitiken i Finland efter kriget. Tuomis doktorsavhandling *Kaupunkikuovan muutokset* (2005) kompletterar på ett bra sätt Nymans bok och erbjuder en konstvetenskaplig synvinkel på stadsomvandlingsprocesserna och idealen bakom innerstadens modernisering i finländska städer under tiden 1945–1965. Både Tuomis och Nymans verk har därmed varit värdefulla källor för denna undersökning.

¹⁷⁷ Åström 1990, 1993, 1997a, 1997b, 1998, 1999, 2004. Minnesproblematiken behandlas även av Katja Hellman i *Minnenas landskap: en källkritisk och tematisk analys av berättelser om vardagsliv i 1950-talets Åbo och Helsingfors* (2003) och i hennes påbörjade doktorsavhandling som behandlar småstaden Jakobstad i ett postmodernt ljus. Även Hellman 2007. Etnologiska perspektiv på staden som en arena för historiserande evenemang och historiebruk har utforskats av Kajsa Wikman 2000, 2001, 2002 och Anne Maria Niemi 2003, 2004, 2006, 2009.

Forskning som behandlar diskursen, tolkningarna och värderingarna kring stadsutvecklingen är också relevant.¹⁷⁸ Det senaste finska inlägget är etnologen Tiina-Riitta Lappis doktorsavhandling *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvääskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa* (2007). Lappis analys av den stadsetnologiska forskningens utveckling utgör en viktig källa till forskningslitteraturen inom urbanetnologin och de närliggande disciplinerna.

Gentrifiering och kulturarv som en process

Internationellt är gentrifieringsproblematiken väl undersökt och undersökningar har gjorts framför allt i storstäder i USA, Storbritannien och Australien.¹⁷⁹ I USA har studierna mest varit empiriska medan forskningen i Storbritannien har haft en mera teoretisk prägel. Även definitionen av begreppet har gett upphov till en hel del undersökningar. De flesta studier är fallstudier där begränsade områden har undersökts som uttryck för gentrifiering. Fenomenet har trots sin klara storstadsanknytning också en koppling till stadsutvecklingen i medelstora och mindre städer, även t.o.m. när det gäller utvecklingen av landsbygdsmiljöer.¹⁸⁰ En av de främsta gentrifieringsteoretikerna är geografen Neil Smith som har undersökt gentrifieringsprocesser i Amerika och Europa sedan 1980-talet. Han har förutom många artiklar som berör ämnet också författat ett flertal böcker som utnyttjats som källor i denna undersökning.¹⁸¹ En annan känd gentrifieringsforskare är kulturgeografen David Ley som har publicerat många artiklar om gentrifieringen i framför allt Nordamerika.¹⁸²

I Finland har gentrifieringsforskning bedrivits inom många olika discipliner. Det är främst geografer och sociologer som har intresserat sig för processen.¹⁸³ I sociologen Pasi Mäenpääs undersökning *Kallion keskiluokka-*

¹⁷⁸ Kivinen 1960, Laisaari 1962, Lahtinen 2009

¹⁷⁹ Beauregard 1986, Wessel 1988, Zukin 1988, 1992, 1995, LeGates & Hartman 1986, Lees 2006. Bland de nyare publikationerna finns bland annat Butler & Robson 2003 och Sharman 2006.

¹⁸⁰ Se t.ex. Bryson & Wyckoff 2010, Ghose 2004, Jobses 2000, Phillips 2005, Smith 1990, Urry 1995, Darling 2005

¹⁸¹ Smith 1979a, 1979b, 1982, 1986, 1987, 1990, 1991, 1996a och 1996b

¹⁸² Ley 1980, 1986, 1992, 1993.

¹⁸³ Även ett flertal avhandlingar pro gradu om gentrifiering har utarbetats inom framför allt ämnena geografi och sociologi. I ämnet geografi har Antti Mansikka i sin avhandling *Stummista keskiluokan asuinalueeksi: Vanhan Porvoon gentrifikaatiokelitys* (1995) och Laura Kovanen i sin avhandling *Gentrifikaatio Helsingissä 1980-luvulta 1990-luvun puoliväliin* (1999) undersökt gentrifieringsprocesserna i småstadskontext, respektive i en storstadsmiljö. Nyare avhandlingar pro gradu som behandlar gentrifieringsprocessen har utarbetats av bl.a. Martina Harrikari i ämnet sociologi, *Gentrifikation som en erfarenhet. En fallstudie om Fiskars bruk* (2006). I ämnet landskapsforskning har Mervi Tommila skrivit *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana – asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä* (2005). I avhandlingen behandlar hon kulturarvsprocessen i den utvalda trädstadsdelen i Björneborg med hjälp av press- och intervjumaterial.

istuminen 1980-luvulla. Työläisyhteiskunnan tuho? (1991) utforskas hur arbetarstadsdelen Berghäll i Helsingfors gentrifieras och ändrar karaktär från en arbetarklasstadsdel till ett medelklassområde. I Åbo har gentrifiering undersökts av geografen Jussi S. Jauhiainen i *Asuminen Turun keskustassa* (1990) och *Kaupunkisuunnittelu, kaupunkiuudistus ja kaupunkipolitiikka* (1995). Det senare verket har varit till stor nytta i beskrivningen av den urbana processens olika ideologier och förekomsten av olika stadsomvandlingsfaser i Finland.

Kasper Westerlunds avhandling pro gradu i etnologi, *Ett maritimt lokalsamhälles historia och dess dimension i nutiden* (2002), ligger till sin tematik nära min undersökning. I undersökningen utforskar Westerlund ur bland annat ett invånarperspektiv områdets socioekonomiska utveckling. Ett intressant resultat som Westerlund i sin undersökning kom fram till är att invånare som länge bott på Beckhomen mest har påverkat gentrifieringsprocessen medan nya boende däremot har haft en bevarandementalitet.¹⁸⁴ Resultatet avviker från de gängse gentrifieringsteorierna som talar om en motsatt konstellation där de nyinflyttade åtar sig rollen att gentrifiera ett område medan äldre boende hellre bevarar det gamla och traditionella.

Kulturarvsprocessen, som utgör den andra huvudsakliga infallsvinkeln i denna avhandling, är ett välutforskat tema både internationellt och mångdisciplinärt. Av den omfattande internationella forskningen i ämnet kan nämnas antropologen Regina Bendixs bok *In Search of Authenticity* (1997) och historikern David Lowenthal's bok *The Past is a Foreign Country* (1986) som i ett tidigt skede inledde diskussionen om kulturarv och bruk av historia på ett internationellt plan. Även Gregory Ashworth bör i sammanhanget uppmärksammas.¹⁸⁵

I kulturarvsdebatten har jag framför allt stött mig på svenska undersökningar som förankrats i liknande miljöer som i Finland. Kulturarvsforskning som pågått i Sverige sedan 1990-talet har gett upphov till många publikationer av bland annat Birgitta Svensson, Lars-Eric Jönsson, Owe Ronström, Kerstin Gunnemark, Carina Johansson, Gösta Arvastson samt historikern Peter Aronsson.¹⁸⁶ En viktig källa för den tidiga kulturarvsdebatten är *Modernisering och kulturarv* (1993). Från denna antologi har ett flertal teoretiska begrepp hämtats och används i resonemanget kring kulturarv. Filosofen Annika Alzéns doktorsavhandling, *Fabriken som kulturarv* (1996), behandlar utvecklingen av fabriksmiljöer som påminner om utvecklingen i de historiska trästadsmiljöerna.

¹⁸⁴ Westerlund 2000

¹⁸⁵ Ashworth & Larkham 1994, Ashworth 1996, 2001, Ashworth, Johansson & Phelps 2002, Ashworth, Voogd & Pellenbarg 2004, Ashworth & Kavartzis 2010

¹⁸⁶ Jönsson & Svensson (red.) 2005, Jönsson & Walleit & Wienberg (red.) 2008, Gunnemark 2004, Ronström 2007, Arvastson 2000, Johansson 2009, Aronsson (red.) 2000, Aronsson 2004, Aronsson (red.) 2005, Aronsson & Hillström (red.) 2005

Historiska trästadsområden i tidigare undersökningar

Våra gamla trähusmiljöer har tidigare undersökts främst med fokus på den utveckling som skett på stadsplanenivå.¹⁸⁷ Olika aspekter på trähusboendet har behandlats i bland annat Jukka Eeniläs och Marja-Liisa Pöyliö-Vainios bok *Port Arthur. Elämänmeno* (1992) och i Tero Tuomistos bok *Puutalokaupunki kasvoi. Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001* (2002). Invånarperspektiv och bevarandefrågor har behandlats av Eero Sappinen i *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla* (2000) och i en nyare utkommen bok, *Kotina suojeltu talo* (2007).

De tidigaste stadshistoriska beskrivningarna av Neristan finns i *Gamlakarleby stadshistoria del 1–4*. I de olika delarna kan man bekanta sig med stadens utveckling från dess grundläggning år 1620 till tiden för andra världskrigets utbrott. Utvecklingen i Ekenäs skildras i *Ekenäs stads historia 1–4* som sträcker sig till 1980 samt i monografiserien *Ekenäs stad och bygd: natur och kulturskildringar 1–5* (1931; i nytryck 1989–1991). Arkitekt Tore Tallqvists publikation *Gamla stan i Ekenäs: råd och riktlinjer för byggnadsvård* (1982) har utgjort en viktig källa till förståelsen av den byggnadshistoriska utvecklingen i Gamla stan.¹⁸⁸

I samband med den nordiska trästadskonferensen som anordnades i Norge 1972 publicerades en rapportserie kring det samnordiska forskningsprojektet *Den nordiska trästaden*. Rapportserien omfattar ett trettio-tal rapporter och behandlar olika trästadsmiljöer i Norden.¹⁸⁹ Inför denna konferens utförde Arkeologiska kommissionen (nuv. Museiverket) år 1966 och 1971 inventeringar av byggnadsskicket i våra historiska trästadsområden. I rapporterna behandlas frågor om stadsplanering och lagstiftning, städernas splittrade utseende och förslumning av trähusområden samt trähusens ombyggnadsmöjligheter, kostnader och boendenaspekter.¹⁹⁰ Av finska städer behandlas närmare städerna Borgå, Brahestad, Fredrikshamn, Gamlakarleby, Jakobstad, Kaskö, Kristinestad, Nykarleby, Nådendal och Raumo. Neristan och Gamla Ekenäs presenteras som modellexempel på välbevarade historiska trästadsområden i Finland.

Intresset för gamla trähusmiljöer har varit större från och med 1980-talet vilket tydligt framgår av antalet publikationer med anknytning till trästadsområdena. År 1981 utkom Marketta Kujalas diplomarbete, *Kokkola – kaupunkikuvaselvitys*, som beskriver den fysiska stadsmiljön utgående från författarens iakttagelser. Neristan presenteras som ett visuellt och funktio-

¹⁸⁷ Dahlström 1929, Meurman 1947, Gardberg 1950 & 1969, Korpela 1956, Kivinen 1960, Jutikkala 1963, Lilius 1964, 1967, 1980, 1981, 1983 & 1985, Kirjakka 1982 & 1996

¹⁸⁸ Hantverkare i Ekenäs har i ett historiskt perspektiv undersökts av etnologen Anna Nyman i hennes avhandling pro gradu *Hantverkare i Ekenäs på 1800-talet. Familj, gård, bohem som ramar för hantverkarnas livsform* (2006).

¹⁸⁹ Den nordiska trästaden 11, 13, 15, 16, 20, 21, 25, 26, 27

¹⁹⁰ Den nordiska trästaden 20, Den nordiska trästaden: ett forskningsprojekt om bevarandeproblem initierat av Icomos och Nordens riksantikvarier, 6

nellt rikt område i staden. Planläggningsavdelningen i Karleby gav 1983 ut en basutredning, *Neristan i Gamlakarleby. Grundutredning för styrning av byggandet*, med avsikt att bistå byggare, planerare och beslutsfattare med ökad kunskap om hur man kan bevara områdets särprägel och i renoveringar och nybyggen beakta helhet och detaljer. Utredningen utgjorde också en del av arbetet kring skyddsplanen (1973/1985).

På 1980-talet utförde konsthistoriker Kristina Ahmas inventeringar av såväl enskilda, värdefulla byggnader som kulturhistoriskt värdefulla miljöer i Karleby enligt samma inventeringsprinciper som Arkeologiska kommissionen hade tillämpat år 1971. Resultatet presenterades i två olika rapporter: *Kokkolan arvokkaita rakennuksia* (1986) och *Kulttuurihistoriallisesti merkittävät rakennukset ja ympäristöt* del 1 och 2 (1989). Inventeringarna sammanställdes i *Byggnadskultur i Karleby* (1992).

Publikationsserien om finländska trästäder som Miljöministeriet och Museiverket gav ut 1995–1998 har också varit en viktig källa för min undersökning.¹⁹¹ I seriens delrapporter återges de resultat som byggnadsforskare och arkitekter på basis av nya inventeringar om det gamla byggnadsskicket hade kommit fram till i bland annat Ekenäs, Hangö, Kaskö och Karleby. Askö Salokorpis byggnadsinventering utförd i Gamla Ekenäs 1993–1994 är också en värdefull källa till uppgifter om byggnadernas historia och ägoförhållanden.

Föreningen Vi Neristassbor har under de senaste decennierna också gett ut en serie bilderböcker som bär namnet *Minnenas bilderbok*. I dessa bilderböcker kan man bekanta sig med exteriörer och interiörer från Neristan och den övriga staden under olika tider. Den senaste boken heter *Med pensel och palett: akvareller från Neristan*. Fjärde boken i serien skiljer sig från de övriga bilderböckerna. Den är ett nytryck av arkitekt Krister Korpelas diplomarbete *Stadsplan och byggnadsskick i Gamla Karleby stad 1620–1860 från år 1956*.

Avhandlingens uppläggning

Avhandlingen är indelad dels i en mer allmän del där stadsutvecklingen och de efterkrigstida processerna beskrivs, dels i en mer individanknuten del där personliga upplevelser och uppfattningar om processerna behandlas. I avhandlingen betraktas gentrifierings- och kulturarvsprocesserna ur olika synvinklar främst tematiskt men även kronologiskt från tiden efter andra världskriget till början av det nya millenniet. I del I, *Introduktion*, har jag beskrivit syftet, problemställningen och de teoretiska utgångspunkter-

¹⁹¹ Städer som behandlas i serien är förutom de nämnda också Borgå, Fredrikshamn, Jakobstad, Kristinestad, Lovisa, Nådendal, Nystad och Raumo.

na för undersökningen. Jag har också presenterat undersökningsorterna, materialet och metoderna för analysen.

Del II, *Trästadens bevaras och gentrifieras*, har dels en kontextuell funktion i denna undersökning men bör också ses som en del av analysen. Här behandlas stadsutvecklingen i finska städer generellt och med anknytning till de utvalda städerna från 1950-talet till början av 2000-talet. Stadsutvecklingen belyses med utgångspunkt i tidigare stadsforskning och med stöd av den teoretiska referensramen som byggts upp kring *rationellt* och *humanistiskt stadsuppbyggnadstänkande* (Stahre) och olika *stadsomvandlingsfaser* (Jauhiainen). Hur man värderar gammal bebyggelse studeras även utgående från *värdeobjektivism* och *värderelativism* (Anshelm). Utgående från tidigare forskning utforskas de stadspolitiska ideologierna och deras prägel på den urbana miljön under olika decennier. Diskussion förs i dialog med pressmaterialet som ger behandlingen en dynamik och för oss in i en kollektiv värld av tolkningar och rapportering av den föränderliga staden i kontrast till tidigare forskning och teorier.

Från den allmänna nivån tas ett steg nedåt till en personlig nivå i del III, *Gentrifieringen tar form*. Den bygger framför allt på traditionalisternas syn men även i varierande grad på entusiasternas, experternas och estetikernas syn på gentrifieringen och trästadsområdenas omvandling från all dagliga miljöer till miljöer med kulturarvsdignitet. De individuella synpunkterna ses i relation till demografiska uppgifter¹⁹² som förväntas ge belägg för en social förändringsprocess som berört historiska trähusmiljöer efter kriget. En teoretisk ansats görs här med förankring i *subjektivering*, *ontologisering*, *estetisering* (Ziehe) samt i *gentrifiering*.

I del IV, *Kulturarvsprocessen i trästadsmiljöer*, fortsätter jag den stadsideologiska behandlingen och betraktar även utgående från pressmaterial de kollektiva och individuella aspekterna av kulturarvsprocessen. De teoretiska verktygen är *stadsomvandlingsfaser* (Jauhiainen), *värdeobjektivism* och *värderelativism* (Anshelm) samt teorier om *kulturarv*.

I del V, *De historiska stadsområdena förvaltas*, beskrivs hur den historiska trästaden uppfattas, tilldelas mening och utnyttjas som ett ansvar och som en resurs i ett nutida och framtida perspektiv. Traditionalisternas, entusiasternas, estetikernas och experternas individuella synvinklar sammanförs med en mer allmän diskussion om att bruka ett kulturarv. Ett nytt teoretiskt angreppssätt som Jonas Anshelm framfört enligt Max Weber handlar om att bruka kulturarv utgående från *målrationalella*, *värderationella*, *affektiva* eller *traditionella grunder*. Argumentationen i del V förankras ytterligare i teorier om *den nya medelklassen*, de olika *inställningsraster* (Ziehe) samt *värdeobjektivism* och *värderelativism* (Anshelm). Avhandlingen avslutas med en slutdiskussion i del VI, *Gentrifiering via kulturarv*.

¹⁹² Befolkningsuppgifterna beskrivs detaljerat och med hjälp av diagram i bilaga 5.

II Trästadens bevaras och gentrifieras

Moderniseringsplanerna efter krigen utgick från att den gamla bebyggelsen skulle ersättas med moderna byggnader som bättre svarade på de nya boendekraven. I många finska städer betydde detta att gamla stadslager revs undan för nybyggen och att stadsmiljön både till strukturen och till utseendet genomgick en grundlig förändring. Det är därmed inte alls en självklarhet att historiska trästadsområden i dag fortfarande finns bevarade. I följande kapitel studeras därför hur man trots många uppenbara hot lyckades bevara en hel stadsdel med gamla trähus nästan intakt i både Karleby och Ekenäs. Genom att närmare studera trästadsområdenas roll och betydelse i den föränderliga, urbana miljön kan man bättre förstå de konkreta hot som uppstod med moderniseringen. Samtidigt ger exemplen svar på frågor om varför och hur dessa centrala stadsområden omvandlades, ändrade karaktär och status under den efterkrigstida perioden.

Jag diskuterar stadsmoderniseringens principer och drivkrafter i nationella och lokala sammanhang utgående från tidigare forskning och pressmaterial och lyfter fram några utgångspunkter som knyter an till avhandlingens frågeställning om vad gentrifieringen betyder i en småstadskontext. Pressmaterialet från andra hälften av 1900-talet utgör ett tacksamt material för en undersökning om den allmänna diskursen om stadsmoderniseringen och bevarandet av städernas historiska stadskvarter. Ulf Stahre ser den efterkrigstida perioden i Europa som en brytningstid för den samhällseliga värdedebatten. Den snabba ekonomiska tillväxten och den starka urbaniseringen gav upphov till livliga debatter i pressen. Stahre anser att följderna av stadsmoderniseringen gav så småningom upphov till kritik bland såväl allmänheten som beslutsfattare och politiker. Kritiken som också aktivt fördes fram i tidningar framkallade en postmodernistisk stadsbyggnadsidéologi och en kulturarvsvårdssamtal som utgick från andra värderingsgrunder än modernismen.¹⁹³

Jag studerar pressens inställning till gentrifieringen och kulturarvsprocessen som ett uttryck för endera ett *värdeobjektivistiskt* eller ett *värderelativistiskt* synsätt. Begreppen används också som ett analytiskt verktyg i analysen av tidigare forskning. Till det värdeobjektivistiska synsättet hör att man anser att kulturstoff som besitter tidlösa värden och därmed är av avgörande betydelse för en kulturs självförståelse utgör ett kulturarv. Enligt den värdeobjektivistiska synen finns det objektiva kriterier för att urskilja vad som är kulturarv. Om ett objekt uppfyller kraven på t.ex. unikheter, representativitet, substans, förfining, historisk betydelse eller aktningsvärd ålder kan det ses som ett kulturarv. Det är därmed innehållsliga och for-

¹⁹³ Stahre 1999, 21

mella egenskaper som från en värdeobjektivistisk synvinkel avgör om ett objekt uppfattas som kulturarv.¹⁹⁴

Den värderelativistiska synen framhäver i motsats till det värdeobjektivistiska synsättet ett mera individuellt sätt att se på kulturarvet. Den värderelativistiska synen framhäver de upplevelser som medlemmar av en grupp eller en kultur får tillgång till genom ett aktivt vårdande eller förvaltande av ärvd kultur. Allt kulturstoff är tänkbart eller möjligt kulturarv. Den värderelativistiska synen poängterar betydelsen av kontinuitet generationer emellan och ser kulturarvet som betydelsefullt ur individuell synvinkel. Däremot ges innehållsliga, formella eller andra kvalitativa kriterier i den värderelativistiska synen ingen betydelse. Enligt det värderelativistiska synsättet finns det inte heller några vetenskapliga eller andra överordnade bedömningsgrunder för kulturarv utan i stället bygger bedömningen på ett personligt förhållande till objektet.¹⁹⁵

Trästadsmiljöerna inför stadsmoderniseringen

I Ekenäs och i framför allt Gamla stan var nybyggnadsverksamheten före kriget rätt obetydlig. Samtidigt som Ekenäs hade vuxit fram som en industriort hade uppskattningen av den förindustriella stadens egenskaper, som framför allt fanns bevarade i Gamla stan, alltmer ökat. De kommunaltekniska framstegen medförde i början av 1930-talet, då t.ex. den kommunala vattenledningen byggdes ut i Ekenäs, en modernisering av boendeförhållandena i och med att de moderna bekvämligheterna småningom kunde inrymmas i själva bostadsbyggnaderna.¹⁹⁶

I Ekenäs var man redan under 1950-talet medveten om de förändringar i byggnadsbestånd och stadsbild som moderniseringsvågen skulle föra med sig. Man insåg att bebyggelsen i Gamla stan var allvarligt hotad om utvecklingen fortsatte i samma riktning och takt. Moderniseringen märktes konkret i gatuvyerna under 1950-talet då t.ex. många hus försågs med stora skyltfönster.¹⁹⁷ Det fanns också ett stort behov av nya bostäder och ett liknande expansionstryck som man i Gamlakarleby hade upplevt blev också aktuellt i Ekenäs då man under 1950-talet började uppföra nya bostadsområden i stadens randområden.¹⁹⁸ Under 1960- och 1970-talet ökade nybyggnadsverksamheten ytterligare då nya småhus- och höghusområden uppfördes i Jägarbacken och Flyet öster om Ekenäs centrum.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Anshelm 1993, 14

¹⁹⁵ Anshelm 1993, 14

¹⁹⁶ Tallqvist 1982, 16

¹⁹⁷ Tallqvist 1982, 17

¹⁹⁸ Cederlöf 1993, 277. Dessa områden var Ormnäs, Seminarieängarna och Knipnäs.

¹⁹⁹ Cederlöf 1993, 269–271

Moderniseringen av affärslokaler i gamla trähus har lett till att husen har försetts med stora skyltfönster såsom detta hus i hörnet av Storgatan och Borgmästaregatan i Neristan. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

En snabb tillbakablick på de båda städernas utveckling visar att utvecklingen före andra världskriget framskred i en så kallad naturlig takt utan verkligt allvarliga hot mot den gamla trähusbebyggelsen. Däremot förde decennierna efter kriget med sig nya hot också för den äldsta stadsbebyggelsens del. Vad innebar modernismen som en ny stadsuppbyggnadsidéologi för utvecklingen i finländska städer och mera specifikt för den gamla stadskulturen? Vilka konkreta hot ställdes de historiska trästadsområdena inför och vilken roll och betydelse tilldelades den historiska trähusmiljön i den efterkrigstida stadsutvecklingen?

Idealen för stadsmoderniseringen utvecklades under mellankrigstiden. Modernismen ville ta avstånd från den slutna kvartersstrukturen som hade styrt uppbyggnaden av stadsmiljöer under 1800-talet. I det nya planeringsidealets anda ville man skapa öppna, enhetliga stadsmiljöer som skulle råda bot på ohälsosamma och trångt byggda stadskvarter. Trots förväntningarna kunde planerna inte förverkligas på så stora stadsytor som ursprungligen hade varit tanken. I stället var resultatet av stadsmo-

derniseringen en kombination av gammal och ny stadsbebyggelse som gjorde stadsbilden mer splittrad och osammanhängande.²⁰⁰

Moderniseringen påverkade under en lång tid uppbyggnaden och utformningen av urbana miljöer. Arkitekterna anammade modernismens arkitekturtänkande och formspråk redan under 1930-talet och nya stadsmiljöer började skapas i den nya andan efter andra världskriget. I slutet av 1940-talet fick planeringen en mer vetenskaplig prägel då prognoser och statistiska beräkningar om städernas utveckling och invånarnas tillväxt togs i bruk.²⁰¹

Historiska trästadsmiljöer är enligt arkitekt Margaretha Ehrström utmärkta exempel på hur stadsmoderniseringen har framskridit under decennierna efter kriget. Ehrström menar att man i sättet för hur man har behandlat de historiska trähusmiljöerna i vårt land kan avläsa den finländska bevarandepolitikens riktlinjer och utveckling. Trästäder har i egenskap av de äldsta urbana miljöer fungerat som prövytor för olika slags moderniseringsbehov samtidigt som de också har gett upphov till olika bevarandestrategier och -metoder och banat väg för bevarandepolitiken i vårt land. Historiska trästäder fungerar därför som lämpliga undersökningsobjekt då man vill undersöka hur den nationella och lokala stadsmoderniseringen och bevarandepolitiken har utvecklats.²⁰²

Den omfattande skada och förstörelse som andra världskriget förorsakade bebyggelsen i framför allt kontinentala Europa banade väg för en stadsförnyelseaktivitet som tog fart under årtiondena efter krigets slut. I de nordiska länderna påverkade de europeiska städernas återuppbyggnad synen på gamla städer och deras byggnadskultur. Konsthistoriker Timo Tuomi hävdar att man i Norden likställde gamla stadsmiljöer med krigsskadade europeiska städer och deras värdelösa, förstörda byggnadsskick som snabbt skulle ersättas med ny stadsbebyggelse. Hos oss fick man således lov att utplåna eller sanera den gamla byggnadskulturen även i sådana städer där krigets skador var marginella eller där de inte alls förekom.²⁰³

Ulf Stahre urskiljer två stora idélinjer eller idéströmningar som har styrt uppbyggnaden av svenska städer från och med 1930-talet. Dessa idélinjer eller -strömningar kallar han för de *rationalistiska* och *humanistiska idélinjerna*. Den rationalistiska idéströmningen präglades av ett framåtblickande, rationalistiskt perspektiv och var knuten till traditionen från upplysningstiden med tron på teknisk utveckling och universella lösningar. Enligt Stahre hörde klara principer och regler samt en strävan efter helhet, förenkling och systematisering till den rationalistiska idéströmningen. Ett

²⁰⁰ Tuomi 2005, 9 och 22–28

²⁰¹ Tuomi 2005, 9–12

²⁰² Ehrström 2000, 144–145

²⁰³ Tuomi 2005, 46–47

primärt syfte med rationalismen var att genom tekniska lösningar tillgodose människans materiella behov och anpassa naturen till det människoskapade, till t.ex. staden. Rationalismen dominerade enligt Stahre uppbyggnaden av staden fram till 1970-talet innan den småningom ersattes av humanismen.²⁰⁴

Humanismen har framför allt under den postmoderna fasen förstärkts och poängterats. Inom den humanistiska idélinjen beaktas känslor, stämningar, personligheten och det mänskliga. Kulturell och social gemenskap är viktigare mål än tillgodoseendet av materiella behov. Humanismens idélinje accepterar mångfald, olikhet och disharmoni och ser världen som komplex och motsägelsefull. I motsats till den rationalistiska idélinjen anpassas staden till naturen och inte tvärtom.²⁰⁵ Den humanistiska ideologin kan också ses ha präglats av den nationalromantiska ideologin som uppkom redan under tidigare decennier och som tog sig uttryck i att olika slag av minnen och konkreta bevis av historien bevarades.²⁰⁶

Bygg- och stadsplaneideologier som har styrt stadsutvecklingen avslöjar på vilka grunder den urbana miljön har byggts upp. Man kan således också följa stadsutvecklingen utgående från olika stadsomvandlingsfaser²⁰⁷ enligt geografen Jussi S. Jauhiainens modell. Faserna belyser de ideologiska bakgrunden och motiveringarna till stadsmoderniseringen under olika tidsperioder både med förankring i en mera allmän utveckling i finländska städer och i utvecklingen i de utvalda städerna.²⁰⁸ Jag ställer frågan om man i mindre städer som Karleby och Ekenäs kan upptäcka förekomsten av de olika stadsomvandlingsfaserna och vilka faser i så fall

²⁰⁴ Stahre 1999, 16–17. Ulf Stahre har formulerat och vidareutvecklat definitionerna utifrån den franska stadsplaneteoretikern Françoise Choay (1969: 31, 102) och arkitekten Bo Larssons (1994: 58) definitioner.

²⁰⁵ Stahre 1999, 16–17, 23–26

²⁰⁶ Solveig Sjöberg-Pietarinen 2004, 65

²⁰⁷ Jussi S. Jauhiainen har indelat stadsförnyelsen och stadspolitikerna som berört historiska centrumområden i tio olika faser på basis av Font i Arellanos artikel om stadsförnyelse i tidsperspektiv och med rumslig förankring från andra världskriget till 1980-talet. Font i Arrelano 1991. Faserna är: 1. återuppbyggnadsfasen, 2. transformerings- och ersättningsfasen, 3. den försiktiga restaureringsfasen, 4. separeringsfasen, 5. den omsorgsfulla bevarandefasen, 6. den ersättande förnyelsefasen, 7. den integrerande restaureringsfasen, 8. den urbana rekonstrueringsfasen eller recentraliseringsfasen, 9. uppvärderingsfasen, 10. kraftcenterfasen. I denna undersökning ger stadsomvandlingsfaserna ett ramverk för analysen och kan i ett historiskt perspektiv ses som en utveckling mot en aktiv gentrifiering. De olika trenderna eller faserna förklarar också inställningen till den historiska trähusmiljön under olika tider och ger förklaringar till hur den historiska trästaden kommer in i en gentrifieringsfas. Hur dessa olika faser har uppstått i relation till varandra och hur de har existerat i ett tidsperspektiv bör ses så att alla faser präglas av varandra och att de inte behöver förekomma i en kronologisk ordning där den ena fasen följer den andra. Alla faser eller trender kan naturligtvis inte heller urskiljas i alla städer utan tvärtom har de lokala omständigheterna haft en stor betydelse för de olika utvecklingsfasernas förekomst och varaktighet. Se även Jauhiainen 1994.

²⁰⁸ Jauhiainen 1995, 48

blir utslagsgivande för trästadsmiljöerna. Vad innebär det rationalistiska och det humanistiska stadsuppbyggnadstänkandet i teorin och praktiken i Neristan och Gamla stan i Ekenäs?

Stadsbyggande i rationalistisk anda

De första åren efter andra världskriget präglades det europeiska stadsbyggandet i framför allt krigshärjade städer av en *återuppbyggnadsfas* (eng. mimetic reconstruction) där det gamla och delvis eller helt förstörda urbana rummet återupprättades eller rekonstruerades. Ett exempel på en sådan återuppbyggnadsprocess var rekonstruktionen av gamla stan i Polens huvudstad Warszawa. Enligt Jussi S. Jauhiainen hade denna återuppbyggnadsfas och detta rekonstrueringstänkande en betydande roll för den postmoderna stadsförnyelseideologin.²⁰⁹ Gamla stan i Tallinn kan ses som ett annat exempel på en senare, postmodern rekonstrueringsprocess som har hämtat förebild och influens i den tidigare återuppbyggnadsideologin.

Återuppbyggnadsfasen och andra stadsuppbyggnadsfaser som förekom innan 1970-talet präglades starkt av ett rationalistiskt tänkande och influerades av en så kallad humanitär ideologi. Den humanitära ideologin berättigade enligt etnologen Solveig Sjöberg-Pietarinen till rivningar av städernas gamla byggnadsskick även i finska städer eftersom den gamla trähusbebyggelsen ansågs representera dåliga och ohälsosamma boendeförhållanden som det moderniserande stadsbyggnadstänkandet ville råda bot på.²¹⁰

Det rationalistiska tänkandet hämtade förebilder från storstäder i framför allt USA. Våra tjänstemän och politiker övertygade sig om att höghusmiljöer skulle utgöra en lösning på bostadsbristen och urbaniseringen i städerna. Därför poängterades modernistiska idéer framom bevarandet av gammalt byggnadsskick.²¹¹ Det starka ekonomiska effektivitetstänkandet framkallade under 1950-talet en ny fas som Jauhiainen kallar för en *transformerings- och ersättningsfas* (eng. uncontrolled transformation and substitution). I stadspolitiken märktes effektivitetstänkandet i en stark vilja att ersätta gamla stadslager som inte längre ansågs tillfredsställa den växande stadsbefolkningens behov av ändamålsenliga bostäder och städernas allmänna tillväxt.²¹² Fasen hotade de historiska trähusmiljöernas existens och beskriver enligt Stahre den rationalistiska ideologins utgångspunkt under

²⁰⁹ Jauhiainen 1995, 49. Jauhiainen kallar denna fas för *matkivan uudelleenrakentamisen vaihe*. De svenska benämningarna för faserna har jag själv formulerat utgående från finska och engelska motsvarigheter.

²¹⁰ Sjöberg-Pietarinen 2004, 65

²¹¹ Sjöberg-Pietarinen 2004, 97–98

²¹² Jauhiainen 1995, 49 och Tuomi 2005, 49. Den finska benämningen för fasen är *kontrollomattoman muuttamisen ja korvaamisen vaihe*.

Fabriksgatan 16 i Karleby 1963. Gamla trähus fick i stadsmoderniseringens guldåge plats för höghus då höghusboendet blev en eftertraktad boendeform. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 338.

de första decennierna efter kriget. Då utgjorde expansion, effektivitet och tillväxt utgångspunkten för städernas utveckling.²¹³

En motreaktion till förnyelseivern i transformerings- och ersättningsfasen gav upphov till en ny fas som Jauhiainen kallar för en *försiktig restaureringsfas* (eng. conservative restoration). Under denna fas tog man bättre i beaktande den historiska miljön och strävade efter att förena och anpassa gammal och ny arkitektur. Fasen blev dock en kortvarig övergångsfas som snabbt ersattes av en motsatt stadspolitik som i sin tur byggde på återväxt och ekonomiskt lönsam utveckling.²¹⁴ Inom den härskande rationalistiska stadspolitiken fick restaureringsfasen således ingen nämnvärd betydelse men ger belägg för att en spirande humanistisk ideologi vid sidan om den dominerande rationalismen till viss mån redan då existerade.²¹⁵

Återuppbyggandet av krigshärjade städer, som i många europeiska länder blev aktuellt genast efter kriget, utgjorde även i delar av Finland en

²¹³ Stahre 1999, 17

²¹⁴ Jauhiainen 1995, 49

²¹⁵ Stahre 1999, 16–18. Jauhiainen kallar denna fas för *varovaisen entisöinnin vaihe*.

stor samhällelig uppgift och inledde en ny period inom urbaniseringen.²¹⁶ Dessutom var inflyttningen till städerna oväntat stark efter kriget vilket snabbt ledde till bostadsbrist och ökad press på den gamla bebyggelsen. Rivning av gamla trähus blev en vanlig form av stadsförnyelse och röjde väg för nybyggnadsverksamheten. En del av befolkningsströmmen riktades också till nybyggda förorter som uppstod i utkanten av städerna.²¹⁷

En av stadsmoderniseringens utgångspunkter var att i planeringen fördela stadens funktioner till olika stadsområden. Jussi S. Jauhiainen kallar denna planeringsideologi som i slutet av 1950-talet blev aktuellt för en *separeringsfas* (eng. separation). Den växande trafiken och den ökande bilismen samt affärslivets nya krav på bättre tillgänglighet och större utrymmen gav under separeringsfasen upphov till att stadens funktioner flyttades utanför stadens historiska centrum.²¹⁸ Fasen följde den rationalistiska idélinjen och det rådande storskaliga och stereotypiserande stadsbyggnadstänkandet i funktionalismens anda. Funktionsuppdelningen av staden blev också en viktig utgångspunkt för uppbyggnaden av staden under flera decennier.²¹⁹ Utvecklingen hade dock en oavsedd positiv inverkan på de historiska centrumområdenas bevarande eftersom exploateringstrycket riktades utanför städernas centrum.²²⁰

Det omfattande bostadsbygget medförde att nya miljöer skapades i en mycket snabb takt. Samtidigt präglades utformningen av äldre stadsmiljöer av möjligheterna, behovet och framför allt iveren att vansköta och slutligen utplåna gammal bebyggelse.²²¹ Ulf Stahre förklarar detta med att förändringsbehovet efter kriget upplevdes starkare än behovet av kontinuitet och traditioner. Man ville rikta blicken framåt på utveckling och de möjligheter som nya byggnadstekniska innovationer, såsom betongbyggandet, erbjöd.²²² Med många rationalistiska stadsuppbyggnadsideologier strävade man efter att förenkla och förenhetliga stadsmiljön till utseende och till sina funktioner. Men både rivningar och bevarande av hus har alltid varit beroende av resurser som å ena sidan har möjliggjort rivningsverksamhet men som å andra sidan också har möjliggjort bevarande.²²³ Det är här som val och värderingar kommer in i bilden.

På 1950-talet revs gamla byggnader på basis av en stark ideologi som byggde på en betoning av den nya arkitekturens överlägsenhet och betydelse för utvecklingen av den moderna staden. Ideologin präglades starkt av ett strukturalistiskt tänkande som såg människan som en universell

²¹⁶ Manninen 2004, 54

²¹⁷ Helander & Sundman & Knapas 1982, 28, Jutikkala 1984, 15–20

²¹⁸ Jauhiainen 1995, 49–50 och Tuomi 2005, 12. På finska kallas fasen för *erottaminen*.

²¹⁹ Stahre 1999, 18–19

²²⁰ Jauhiainen 1995, 49–50

²²¹ Manninen 2004, 54

²²² Stahre 1999, 16–17

²²³ Salokorpi 1984, 297–308

varelse. Stadsplaneringen hade varit konst ända in på 1950-talet men sedan blev planeringen vetenskap. Paradigmskiftet ledde till att standardiserade, enhetliga och sinsemellan överensstämmande stadsmiljöer blev eftersträvansvärda ledmotiv för stadsplaneringen framöver.²²⁴

Arkitektkårens starka samhällseliga påverkan och den funktionalistiska arkitekturens framsteg med Alvar Aalto som förebild gjorde att arkitekter under 1950-talet snabbt uppnådde en maktposition inom den finska samhällsplaneringen.²²⁵ Deras starka roll inom samhällsplaneringen kom att betyda att de enhälligt kunde besluta om arkitekturens och städernas estetiska utseende. Arkitekternas negativa inställning till gammal bebyggelse fick under 1950-talet betydande och oersättliga följder då en omfattande rivningsverksamhet av de historiska stadslagren i våra städer kom i gång.²²⁶

Även om stadsplaneringen starkt präglades av olika slag av förnyelseätgärder fanns det i samhället också några röster som förespråkade ett värnande om den gamla och existerande bebyggelsen. Konstnären Louis Sparre, som redan år 1898 hade tagit ställning mot en sanering av trähuskvarteren kring domkyrkan i Borgå, uppfattas som den första offentliga förespråkaren för bevarandet av historiska trästadsmiljöer.²²⁷ Otto-Iivari Meurman som 1940 hade valts till professor i stadsplaneringslära vid landets främsta tekniska högskola var efter Sparre en av de främsta förgrundsgestalterna och förespråkarna för en varsammare planeringspolitik som torde ha influerat hans lärosäte och hans elever.²²⁸

Enligt konsthistorikern Petra Gyllenberg har de flesta rivningar av gamla byggnader motiverats med att byggnaderna är oändamålsenliga, arkitektoniskt ointressanta och framför allt gamla och omoderna. Gyllenberg kallar dessa motiveringar för *rivning på grund av obefintlig uppskattning av gamla byggnadsverk* och anser dem ha spelat en stor roll i rivningsverksamheten i vårt land framför allt under perioden 1950–1970. Hade man då uppskattat det gamla byggnadsbeståndet skulle rivningsgynnande stadsplaner inte ha fastställts och förverkligats.²²⁹ Tillika har krig, plundringar och stadsbränder redan under tidigare århundraden utplånat en stor del av den allra äldsta trähusbebyggelsen i våra städer.²³⁰

Att man i Finland så effektivt har moderniserat stadsbebyggelsen genom att riva gammalt och bygga nytt kan också bero på att landet med relativt unga städer saknar en lång byggnadstradition jämfört med t.ex. städerna i Sverige och Danmark. Efter kriget var Finland statistiskt sett

²²⁴ Taylor 1998, 73 och Nyman 2003, 51–53

²²⁵ Nyman 2003, 25–29

²²⁶ Nyman 2003, 27–31

²²⁷ Sparre 1919

²²⁸ Tuomi 2005, 36–45. Se även Meurman 1938.

²²⁹ Gyllenberg 1998, 43ff.

²³⁰ Mattinen 1985, 9

Kungsgatan i Ekenäs har genomgått en total metamorfos då gamla trähus har rivits och ersatts med moderna affärslokaler. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

länge ett utpräglat agrart land som först så sent som på 1970-talet blev stadsdominerat. Det betyder att byggnadsbeståndet i städerna till största delen härstammar från tiden efter 1970-talet.²³¹ På grund av den kraftiga rivningsverksamheten har Finland ett av de yngsta husbestånden i Europa och över 80 % av alla byggnader är uppförda efter år 1945.²³²

Avsaknaden av en lång byggnadstradition kan därför ses som en pådrivare till den starka förnyelseaktiviteten och som en vedertagen förklaring till att de gamla kuststäderna har bevarats bättre än de yngre inlandsstäderna.²³³ En annan orsak till att gamla kuststäder har lyckats bevara den gamla bebyggelsen är kanske att det har funnits möjlighet och vilja att utvidga staden utanför den gamla stadskärnan och att moderniseringen av staden har förverkligats utanför det historiska centrumområdet. I de relativt sent grundade inlandsstäderna med yngre byggnadskultur har stadsmiljön varit objekt för en ständig förändringsprocess och i dessa stä-

²³¹ Nyman 2003, 17 och 45

²³² Suonto 1995, 17

²³³ Mattinen 1985, 9

der har de centrala stadsområdena inte haft en specialposition i förhållande till stadens övriga delar.²³⁴

Föreningen Vi Neristassbor grundas

I Karleby inleddes efter kriget en omfattande bostadsproduktion då nya bostäder snabbt behövdes för den växande befolkningen. Under 1900-talets första hälft mångdubblades stadens invånarantal från 2648 personer till 10731 personer år 1945²³⁵ vilket klart ökade behovet av bostäder. En stor del av bostadsbehovet täcktes med nya höghuslägenheter som självfallet också ökade pressen på den gamla bebyggelsen då nya områden sonderades för höghusbyggen inne i staden.²³⁶

Storindustriernas etablering i staden under 1960-talet förde in en stor mängd ny arbetskraft från landsbygden och de närliggande kommunerna. Bostadsbehovet ökade ytterligare och också under 1900-talets senare hälft präglades staden av en stark expansions- och inflyttningstid. Stadsplaneringens nya ideal och de nya byggnadstekniska lösningarna svarade på den efterkrigstida stadens behov av nya och moderna bostäder för den växande stadsbefolkningen. Nya höghus- och egnahemshusområden uppfördes framför allt väster och norr om stadens centrum.²³⁷

Byggboomen och de nya planerna för en modern stad gav redan år 1949 upphov till att föreningen *Vi Neristassbor r.f.* grundades.²³⁸ Lokaltidningen Österbottningen skrev i mars 1949 att en ny förening hade grundats för att vårda gemensamma sociala och kulturella minnen. Inledningsorden till artikeln beskriver föreningens syfte och ideologi som föreningen Vi Neristassbor i sin verksamhet än i dag utgår från:

En länge närd "neristassdröm" förverkligades i fredags - Marie bebådelsedag - då tretton "neristasspojkar" i åldern 50-76 år på kallelse av Berndt Johansson och K. Sarén samlades i FBK:s minnesrika festsal för att kring ett anekdotomsurrat långt kaffebord ta initiativet till en kamratsammanslutning med återupplivandet och vårdandet av gamla minnen - personliga, sociala och kulturella - på programmet.²³⁹

²³⁴ Suvanto 1987, 177

²³⁵ Kokkolan kaupungin historia IV, 47

²³⁶ Ahmas 1992, 29-30 och Kujala 1981, 13

²³⁷ Kujala 1981, 13. Jämför även Arvastson & Butler 2006.

²³⁸ I verksamhetens början kunde endast infödda Neristassbor som var födda före år 1905 samt personer som före 1905 hade flyttat till området liksom deras barn och barnbarn ansluta sig till föreningen. Nu för tiden då dessa "genuina" Neristassbor snabbt minskar i antal och nya Neristassbor ersätter dem är det möjligt för alla Neristassbor oberoende födelseår och -plats att bli medlem av föreningen. Österbottningen 28.1.1999, Vasabladet 8.11.1981

²³⁹ Österbottningen 27.3.1949

Föreningen eftersträvar i sin verksamhet och ideologi att bevara minnen av olika slag med anknytning till Neristan. Föreningen har i den urbana processen framför allt haft rollen som en väckarklocka eller nödsignal som slagit på genast när förändringar har skett eller har förväntas ske i Neristan.²⁴⁰ Ur tidningsartiklar framgår att föreningen var tidigt ute och försökte påverka den allmänna opinionen med bland annat två utställningar med gamla stadsbilder som ordnades 1954 och 1957. Artiklar om dessa välbesökta utställningar visar att det redan under 1950-talet fanns ett intresse för den gamla byggnadskulturen inom föreningen men också bland övriga stadsbor.²⁴¹ Ur tidningsartiklar framgår också att den gamla bebyggelsens bevarande var en hjärtesak för föreningen och att föreningen i sin verksamhet från första början åtog sig en aktiv roll i frågor om bevarande.

Föreningen har under alla verksamhetsår också idkat ett gediget insamlingsarbete som senare har resulterat i en omfattande bildsamling. Pressen har också ständigt rapporterat om den växande bildsamlingen och om de flertal fotoutställningar som föreningen under årtiondenas lopp har ordnat.²⁴² Föreningen Vi Neristassbor har därmed med sin verksamhet försvarat den gamla bebyggelsens plats och betydelse i den konstant föränderliga stadsmiljön.

Skyddsplanen för Gamla Ekenäs - en föregångare

I Ekenäs kom stadsmoderniseringen i gång genast efter kriget. Framför allt kvarteren nordost om Rådhusorget, som innefattar stadens affärscentrum med bland annat gågata, utsattes för stora omregleringar som gällde kvarters- och tomtindelningen samt gatornas placering. År 1953 fick arkitekt Birger Brunila i uppdrag att göra en detaljplan för de gamla trähuskvarteren i Gamla stan och kring rådhusorget. Brunilas plan sträckte sig också till trähuskvarteren nordost om Rådhusorget och i hans plan skulle även de anslutas till det så kallade "Gamla Ekenäs". Men planen väckte motstånd bland gårdsägare och affärsidkare som bland annat ansåg att

²⁴⁰ Jag har dock i fråga om föreningens roll i t.ex. bevarandediskussionen gjort en medveten avgränsning till att inte aktivt betrakta föreningens roll i denna diskussion. Detta beslut har gjorts framför allt i brist på källmaterial. Föreningen saknar en nedskrivna föreningshistoria där föreningens roll i t.ex. stadsmoderniseringen kunde ha beskrivits. Däremot har jag intervjuat några av föreningens äldsta medlemmar som aktivt har deltagit i föreningens verksamhet under en lång tidsperiod. Via deras berättelser har jag kunnat få en inblick i föreningens roll och betydelse för Neristan.

²⁴¹ Österbottningen 26.10.1954, 4.5.1957, 7.5.1957

²⁴² Österbottningen 23.10.1954, 7.5.1957, 23.4.1964, 28.1.1984. Under 1980-talet fick föreningen motta en värdefull donation med gamla fotografier, vykort, postkort och brev. Samtidigt moderniserade föreningen sitt fotoarkiv som nu finns deponerat i Karleby hembygdsarkiv. ÖB 13.12.1981, 22.4.1982, 19.2.1983, 7.2.1992, 22.9.1998, 28.1.1998, <http://www.kokkola.fi/indexse.htm> (4.3.2008)

”Vi har inte råd med att konservera en stor del av stadens livligaste affärsgator, eller skapa ett slumområde eller i bästa fall ett område med snart enbart musealt intresse i centrum”.²⁴³

Några år senare fattade stadens ledning ett beslut om att utse den gamla enhetliga bebyggelsen på Barckens udde till en gammal stadsdel. Diskussionen om stadsdelens omfattning som pågick i pressen under flera år visar att man även i Ekenäs, trots ett tidigt bevarandeintresse, ändå inte ville freda hela den gamla centrumbebyggelsen. Den så kallade ”gammalförklaringen” av området som vi i dag känner som Gamla stan gav upphov till livliga diskussioner om huruvida endast byggnader på udden skulle skyddas mot moderniseringen eller om också annat gammalt byggnadsbestånd i staden kunde skyddas.²⁴⁴

Armbrytningen som pågick om omfattningen av den så kallade Gamla stan klubbades av i stadsfullmäktige i oktober 1955. Den gamla stadsdelen hade krympts från att ha omfattat stadsdelarna 1 och 2 till att endast omfatta stadsdel 2 som avgränsas av Smedsgatan och Kärrgatan inåt centrum. För kvarteren nordost om rådhusstorget, dvs. för stadsdel 1 och för de övriga gamla kvarteren utanför stadsdel 2 betydde beslutet att de i stället kunde utsättas för stadsmoderniseringen.²⁴⁵ Gränsdragningen mellan det gamla Ekenäs och det så kallade nya Ekenäs godkändes av fullmäktige i januari 1956. Då fastlogs även att gränsen för gamla Ekenäs dras vid rådhusstorget och att området sydväst om torget utses till Gamla stan i Ekenäs.²⁴⁶

Beslutet motiverades bland annat med att ”Området kring rådhusstorget, Gustaf Wasagatan och Kungsgatan har med tiden fått en alltmer utpräglad karaktär av affärscity, vilket innebär att tomterna vid nämnda torg och gator borde få bebyggas med modernare byggnader, helst i tre våningar, motsvarande utvecklingens krav”. Enligt den nya planen för området norr om rådhusstorget, som fastställdes 1958, skulle de gamla stadskvarteren totalt ombyggas. Planen tillät att stenhus och hus med två eller tre våningar kunde byggas och att området också kunde förses med ett nytt gatunät.²⁴⁷ Konkret ledde detta till att bland annat Drottninggatan breddades, Sotargränden förkortades och Guldsmedsgränden försvann. De största byggnadsprojekten, såsom flera av flervåningshusen som byggdes utanför Gamla stan, genomfördes med stöd av undantagslov eller ändring av stadsplan.²⁴⁸

²⁴³ Cederlöf 1993, 253

²⁴⁴ Västra Nyland 5.11.1953, 8.10.1954 och 21.12.1954

²⁴⁵ Västra Nyland 18.10.1955

²⁴⁶ Cederlöf 1993, 243–254

²⁴⁷ Cederlöf 1993, 254–260

²⁴⁸ Riipinen 1996, 25

Rådhusorget i Ekenäs utgör en gräns mellan Gamla stan och övriga centrum. Bakom stenhuset skymtar kyrktornet. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

Man kan se den nya stadsplanen för Ekenäs som ett uttryck för en medveten stadspolitik där bevarandet berättigade till rivning av något annat och tvärtom. Omregleringen av stadscentrumet och det uppenbara moderniseringshotet gav därför också upphov till att en skyddsplan för Gamla stan utarbetades. Skyddsplanen fastställdes 1959, samma år som en ny nationell byggnadslag trädde i kraft.²⁴⁹ Ekenäs hör därför till de första av våra historiska småstäder där en plan aktivt har använts för att skydda åtminstone en del av stadens gamla bebyggelse. Att planen fastställdes redan år 1959 var i finska förhållanden ett mycket tidigt initiativ. Moderniseringen av affärscentrumet och skyddsplanen för Gamla stan kan ses som uttryck för en *kompensationspolitik* som utövades för att dels kunna förnya stadsbebyggelsen, dels för att kunna bevara en del av stadens äldsta byggnads-

²⁴⁹ Riipinen 1996, 12 och 25 och Santaholma 1995, 54 I förordningen till den nationella byggnadslagen lyfte man fram kulturhistoriskt och arkitekturhistoriskt värdefulla byggnader och stadsmiljöer som objekt för bevarande, men i praktiken förbättrade denna lagstadga inte märkbart det gamla byggnadsbeståndets ställning inom den rådande nationella stadspolitik. Jauhainen 1995, 271–272 och Salokorpi 1984, 308

skick.²⁵⁰ Även om planen gjordes och fastställdes tidigt berättar dess innehåll och graden av tillämpning om en osäkerhet inför den starka moderniseringsideologin som under slutet av 1950-talet var förhärskande och styrde utvecklingen i våra städer.

Pressen tar ställning för Gamla Ekenäs

Ur pressmaterialet kan utläsas att samhällsdebatten om den gamla bebyggelsens betydelse och framtid var under 1950-talet livligare i Ekenäs än i Karleby. Den gamla, slitna bebyggelsen förs i tidningsskriverierna fram i ett idylliskt ljus, men en mer allvarsam ton används i de artiklar som konkret behandlar bevarandefrågor. I rapporteringen ser man från och med andra hälften av 1950-talet en tydlig förskjutning mot en mer ställningstagande rapportering. Artiklar med slagkraftiga rubriker tar ställning för bevarandet av den gamla bebyggelsen. Bland argumenten för bevarande finner man ofta utlåtanden av sakkunniga från Arkeologiska kommissionen och de lokala byggnads- och museiinstanserna. Deras inställning till gamla byggnader var genomgående positiv.

Rapporteringen antyder att bevarandet av den gamla bebyggelsen förespråkades under 1950-talet utgående från ett värdeobjektivistiskt synsätt. Byggnadernas höga ålder och arkitektoniska värde lyfts i diskussionen fram som de främsta motiveringarna för att ett gammalt hus bör bevaras. Ur artiklarna framgår dock att principerna för bevarande mera gällde exteriörerna och bevarandet av dem. Citatet som hämtats ur tidningen Västra Nyland med rubriken "Ekenäs bör bevaras. Modernt och gammalt samsas" visar att man i kompensation för bevarandet av en gammal byggnad tillät att husen sanerades och moderniserades inuti²⁵¹:

Det är inte sagt att vi skulle trivas i en modern stenöken med hypermoderna flervåningshus. Däremot har vi sett att gamla hus kan moderniseras inuti och konserveras, göras helt nya, utan att det yttre utseendet förstörs.²⁵²

Intrycket av att Gamla Ekenäs redan i slutet av 1950-talet fördes fram i pressen som en särartad plats med värdefullt byggnadsbestånd förstärks av ett antal artiklar som rubricerades "Att bevara i Ekenäs". Dessa artiklar publicerades i tidningen Västra Nyland våren 1957²⁵³. I de korta skrivierna tog reportererna med bestämda ordalag ställning till att den gamla bebyggelsen i staden bör bevaras, framför allt i Gamla stan. I rapporterna förekommer också kritik mot moderna ingrepp som upplevdes som upp-

²⁵⁰ Riipinen 1996, 12 och 25 och Santaholma 1995, 54

²⁵¹ Västra Nyland 11.4.1957

²⁵² Västra Nyland 11.4.1957

²⁵³ Västra Nyland 17.4, 19.4, 25.4, 5.5, 8.5, 16.5, 26.5, 14.6 och 30.6.1957

Gamla brandtornet i Ekenäs kunde trots ett uppenbart rivningshot bevaras. Foto: Västra Nylands landskapsmuseum. Okatalogiserat foto 1927. Okänd fotograf.

rörande och som exempel på dålig smak såsom i reportaget om den så kallade *Hultmanska gården* vid Stora Kyrkogatan.²⁵⁴ Man kan se reportagen som ett sätt att påverka människornas inställning till gamla byggnader och platser i och med att reportrarna uttryckligen har strävat efter att göra läsarna uppmärksamma på de skatter som Ekenäs har i sina gamla byggnader.²⁵⁵ En av artiklarna avslutas med ett utrop som nästan kunde liknas vid en manifestation:

Ofta ser vi av pur högfärd ner på mångt och mycket av det som är gammalt och värt att bevara. Det är fullkomligt oriktigt att ringakta det som är gammalt. I Ekenäs är det tvärtom det gamla som är det värdefullaste.²⁵⁶

Följderna av stadsfullmäktigebeslutet 1956 syntes således snabbt i pressrapporteringen och visar på pressens aktivitet i frågan. *Brandtornet* som hade uppförts på 1880-talet norr om rådhusstorget samt det så kallade *Fagerska huset* vid Smedsgatan har enligt pressmaterialet utgjort tvisteämnen för bevarande och förnyelseåtgärder i slutet av 1950-talet.²⁵⁷ Brandtornets öde gav upphov till flera insändare där stadsbor tog ställning för brandtornet och den övriga gamla bebyggelsen. Efter många om och men och trots ett

²⁵⁴ Västra Nyland 14.6.1957

²⁵⁵ Västra Nyland 7.7.1957

²⁵⁶ Västra Nyland 7.7.1957

²⁵⁷ Västra Nyland 26.1.1958 och 31.1.1958

uppenbart rivningshot kunde brandtornet slutligen bevaras eftersom det ansågs oersättligt för hela stadsbilden.

Ur flera insändare kan man också läsa om det bekymmer som invånare i Ekenäs kände för *deklarationen Gamla Ekenäs* och stadens planer på att förnya bebyggelsen längs med Drottninggatan i affärskvarteret utanför Gamla stan.²⁵⁸ Citatet som hämtats ur en av dessa insändare visar att det bland stadsbor i Ekenäs fanns eldsjälur som förespråkade att gamla hus bevaras på grund av byggnadernas kulturhistoriska, arkitektoniska och immateriella värde:

Vår traditionsrika brandkårs forna fäste, därifrån tidens gång klingat ut över nejden, hör till de värden vi inte vill mista. Här som annorstädes har stadens styrande att förvalta oersättliga detaljer som lämnats i arv åt oss att vårda för kommande släktled... Vi liksom forna ekenäsbor vill inte mista den bild av vår hemstad som etsat sig in i vårt sinne och vi vädjar därför vördsamt till stadens ansvarskännande styresmän att med pietet och omsorg förvalta för oss alla gemensamma minnen, att inte i oträngt mål och utan de beredande organens sorgfälliga prövning och hörande göra våld på gamla värden.²⁵⁹

Dessa vädjanden som en del skribenter kallar för nödrop ger ett intryck av att enskilda gamla byggnader har en personlig betydelse för vissa stadsbor. Stadsborna upplevde förlust av kontinuitet om gamla hus revs och förstod att husen är oersättliga. Nödopen ger därmed ett uttryck för ett värderelativistiskt förhållningssätt till den historiska bebyggelsen då en stor betydelse gavs det immateriella arvet i gamla byggnader.

Stadsmoderniseringen vidareutvecklas

Den av Jauhiainen betecknade separeringsfasen där stadens funktioner skulle uppdelas övergick under 1960-talet i en ny fas – *den omsorgsfulla bevarandefasen* (eng. careful preservation). Bevarandet av den historiska staden blev en viktig utgångspunkt i planeringen samtidigt som man tog avstånd från en historisk rekonstruktion. Det betyder att autenticitetsaspekt- en upplevdes viktigare än en rekonstruerad fasad av det gamla. Samtidigt riktades alltmer uppmärksamhet och resurser på förorterna som ledde till ett försummande, dvs. till ett passivt bevarande av den historiska staden och till den gamla bebyggelsens sakta förfall.²⁶⁰ Under den omsorgsfulla bevarandefasen tog man inom stadspolitiken dock ett steg mot humanismen även om rationalismen hade ett starkt fotfäste inom stadsbyggandet.

²⁵⁸ Västra Nyland 2.2.1958

²⁵⁹ Västra Nyland 2.2.1958

²⁶⁰ Jauhiainen 1995, 50. Jauhiainen kallar denna fas för *huolellisen säilyttämisen vaihe*.

Förslumningen av den gamla bebyggelsen framkallade snart en ny fas, en så kallad *ersättande förnyelsefas* (eng. urban renewal). I USA hade denna fas under 1960-talet lett till en stark saneringsverksamhet på förfallna områden som inför en ny stadsbebyggelse hade rivits ner i sin helhet. Samtidigt förstördes den sociala strukturen i dessa områdena och många områden blev i stället eftertraktade objekt för affärsverksamhet.²⁶¹ Liknande saneringar utfördes också i Finland och för städernas äldsta bebyggelse hade saneringstrenden ödesdigra konsekvenser. Sanering som intimt hörde samman med den humanitära ideologin berättigade till omfattande rivningar av ohälsosamma och ålderdomliga trähus.²⁶² Man ville förnya förutsättningarna för stadslivet. Denna strävan tillsammans med tillgång till större ekonomiska resurser möjliggjorde en omfattande rivnings- och saneringsverksamhet.²⁶³ I många städer gjordes under 1960-talet rivningsplaner upp för den gamla trähusbebyggelsen. De trångt byggda trähusmiljöerna ersattes i stället med, som man på den tiden ansåg, hälsosam och modern stadsbebyggelse. Influerad av den så kallade sanitetsideologin gjordes i många städer radikala ändringar i gamla stadsstrukturer och till och med hela stadsdelar med gammal bebyggelse försvann.²⁶⁴

Behovet av att förnya stadsbebyggelsen byggde starkt på en orealistisk framtidsbild av befolkningstillväxten, städernas expansion och trafikens utveckling. Ofta kunde dessa storartade planer förverkligas endast i mindre utsträckning som ledde till en splittrad och oharmonisk stadsbild med en blandning av gamla och moderna byggnader.²⁶⁵ 1960-talet präglades också av ett gediget förortsbyggande som byggde på en idé om att kunna uppföra en rutstad i en landsbygdsmiljö. Nya byggnadstekniker och massproduktionen av byggelement möjliggjorde att nya moderna bostadsområden kunde uppföras snabbt och kostnadseffektivt.²⁶⁶ De omfattande byggprojekten förde dock med sig en standardisering av byggnadskulturen. Stadsborna uppfattades nu som en homogen grupp med liknande behov. Den ideologiska tanken som historiska trästadsmiljöer hade uppkommit efter hade utgått från enskilda människors behov och därför uppfattades ett dylikt individperspektiv som en främmande utgångspunkt för den nya standardiseringsideologin.²⁶⁷

Men under andra hälften av sextioalet började standardiseringstänkandet och den kraftiga förstörelsen av gammal trähusbebyggelse väcka motstånd. En ny statlig byggnadslag trädde i kraft 1964 och en förord-

²⁶¹ Jauhiainen 1995, 50–51. På finska kallas fasen för *korvaava kaupunki uudistus*.

²⁶² Sjöberg-Pietarinen 2004, 74

²⁶³ Tuomi 2005, 12

²⁶⁴ Riipinen 1996, 11 och Sjöberg-Pietarinen 2004, 65

²⁶⁵ Mattinen 1982, 9–10, Sundman 1991, 100, Hautamäki et al. 1992, 56–57 och Jauhiainen 1995, 272–273

²⁶⁶ Jauhiainen 1995, 273 och Nyman 2003, 49–51

²⁶⁷ Mikkola 1972, 183 och Nyman 2003, 33–55

ning som gällde skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnader ägda av staten 1965.²⁶⁸ Arkeologiska kommissionen utförde i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet byggnadsinventeringar som kan ses som nationella åtgärder mot det alltmer ifrågasatta standardiseringstänkandet. Byggnadsbeståndet i Gamla Ekenäs undersöktes 1966 och i Neristan genomfördes en inventering 1971.²⁶⁹

Från och med slutet av 1960-talet började man i bevarandesträvandena också alltmer poängtera betydelsen av att större helheter och hela miljöer kunde bevaras som i sin tur krävde en utveckling av byggnadsskyddsåtgärderna. I den nya bevarandepolitiken fick därför stadsplaner en allt viktigare roll.²⁷⁰ Trots den nya byggnadslagen och en aspirerande bevarandepolitik fortsatte rivningsverksamheten i våra städer. Sextioalet har därför i den finska planeringshistorien myntats som det industriella byggandets årtionde som utplånade en stor del av landets kulturhistoriskt värdefulla stadspartier.²⁷¹

Neristan hotas av en rivningsplan

I Karleby gjordes under 1950-talet en del omstruktureringar och nybyggen i rationalistisk anda. Från och med 1960-talet blev stadens gamla byggnader och bebyggelsen i Neristan allvarligt hotade. Stadens planläggningskommission gav 1960 arkitekt Lauri Silvennoinen i uppdrag att göra upp en ny stadsplan för stadens centrala delar med tillhörande saneringsplan. Tanken med den nya stadsplanen var att råda bot på bostadsbristen och att effektivisera användningen av stadens centrala delar. Planen förväntades därmed svara på de krav som stadsmoderniseringen ställde på våra städer i en allt ökande grad under 1960-talet.²⁷²

Saneringsplanen, som planen officiellt hette men som egentligen utgjorde en rivningsplan för Neristan, stod färdig 1964 – samma år som den nya byggnadsskyddslagen trädde i kraft. Enligt planen skulle alla trähus rivas och tomterna förenas för att man på dem skulle kunna bygga stora flervåningshus. Planen representerade en för tiden typisk markanvändningsmodell som inte alls beaktade det existerande byggnadsbeståndet.²⁷³ Hade planen verkställtts skulle kvarteren i Neristan numera bestå av höghus. Men planen kunde aldrig förverkligas på grund av olika orsaker. Största stötstenen var att planen var helt främmande för den dåvarande tomtindelningen och att planen krävde en sammanslagning av tomterna

²⁶⁸ Suvanto 1987, 176–177

²⁶⁹ Riipinen 1996, 27 och Gamlakarleby: Inventeringen av det rutmönstrade området 1971.

²⁷⁰ Mattinen 1985, 9

²⁷¹ Hedman 1992, 173

²⁷² Stenman 1973, 13ff.

²⁷³ Ahmas 1992, 30

som de boende inte gick med på. Dessutom skulle planen också ha förutsatt att stora höghusenheter skulle ha uppförts på en gång och att alla tomtägare skulle ha sålt sina tomter samtidigt. På grund av tomternas anspråkslösa storlek och ett lågt råmarkspris var invånarna ovilliga att sälja dem och planerna på att ersätta Neristan med ett höghusområde föll.²⁷⁴

Rivningsplanen för Neristan fungerar som ett tidstypiskt exempel på att den gamla bebyggelsen inte värderades högt i utarbetandet av nya stadsplaner under 1960-talet. Planens tillkomst och dess utformning bekräftar att stadsutvecklingen starkt influerades av en rationalistisk ideologi som byggde på expansion, effektivitet och tillväxt – faktorer som Ulf Stahre ser som karakteristiska för 1960-talet och som också betonades under den ovan beskrivna transformerings- och ersättningsfasen.

Eftersom planen för Neristan inte kunde verkställas blev de övriga centrumområdena utsatta för ett ännu starkare moderniseringstryck. Den rivningsverksamhet som förekom i staden vittnar om en kompensationsmentalitet där andra gamla byggnader och områden utanför de skyddade områdena offrades för moderniteten.²⁷⁵ Ett stort tryck riktades till kvarteren söder om Neristan, dvs. till Oppistan och därmed stadens affärscentrum som i likhet med affärskvarteren i Ekenäs moderniserades med sten- och höghus.²⁷⁶

Delade opinioner i pressen

I Ekenäs riktades stadsmoderniseringen framför allt till områden utanför Gamla stan. Även om Gamla stan hade försetts med en skyddsplan 1959 förekom där fortsättningsvis också en del nybyggnation. Kontrasten mellan den gamla och den moderna bebyggelsen syns tydligt där, i sin mest extrema form i ett stort hotellkomplex, *Motel Marine*, som uppfördes i utkanten av Gamla stan 1966.²⁷⁷

I pressrapporteringen kan man också tydligt urskilja två andra byggnader som under 1960-talet var de mest omdebatterade i Ekenäs. I början av 1960-talet rapporterade den lokala pressen ivrigt om det så kallade *Lindbladiska husets* öde och dess räddning undan breddningen av Gustav Wasas gata. Huset kunde räddas efter att staden beslöt att flytta huset till Ekenäs museums tomt.²⁷⁸ Flyttningen skedde i februari 1961 och i mars skrev pressen att flyttningen av huset i ett nationellt ljus visar ett gott exempel på ett möjligt alternativ som finns för att bevara en gammal byggnad.²⁷⁹

²⁷⁴ Stenman 1973, 19

²⁷⁵ Ahmas 1992, 16

²⁷⁶ Riipinen 1998, 39

²⁷⁷ Tallqvist 1982, 18–19, Salokorpi 1994

²⁷⁸ Västra Nyland 17.12.1960, 24.12.1960, 12.1.1961, 26.1.1961, 27.1.1961, 14.2.1961

²⁷⁹ Västra Nyland 18.3.1961

Motel Marine uppfördes i utkanten av Gamla Ekenäs 1966 och representerar för sin tid typiskt kontrastbyggande. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

Den livliga rapporteringen kring Lindbladska huset visar att flyttningen av huset var en stor och enastående händelse i Ekenäs som också engagerade pressen i hög grad. Fallet visar också att det hos myndigheter fanns en uttalad vilja att bevara denna byggnad. Å andra sidan visar rapporteringen också att Lindbladska huset kunde räddas genom ett medvetet val. Bevarandet fungerade som en kompensation för att andra gamla byggnader som ansågs mindre värdefulla kunde rivas i stället.

En annan omdebatterad byggnad var den så kallade *Ekqvistska gården* som låg vid Drottninggatan och som gick ett rivningsöde till mötes. Trots detta gav fallet med Ekqvistska gården upphov till annorlunda ställningstagande rapportering. Från en lokal museitjänstemans synvinkel var rivningen en beklaglig sak men samtidigt ansåg han att allt inte kan bevaras utan att också en viss förnyelse av stadsbebyggelsen måste tillåtas. Stadsmoderniseringen upplevdes inte bara som en negativ utveckling utan också som en förbättring av stadslivet.²⁸⁰

²⁸⁰ Västra Nyland 22.8.1962

Gustav Wasas gata 1932. Huset till höger kallades Blombergsska huset och huset längre upp på gatan Lindbladsska huset. De räddades undan breddningen av gatan och placerades på museitomten. Foto: Bertel Piponius/Västra Nylands landskapsmuseum, BP 668.

Man kan konstatera att en viss utveckling fordrar att dessa hus [Lindblad och Ekqvist] får skatta åt förgängelsen trots att det alltid finns en opinion som talar för det gamla. En gammal gård kan ju helt moderniseras inuti medan man kan bibehålla dess pittoreska yttre. Exempel på ett sådant förfarande finns det gott om.²⁸¹

Saneringstankesättet kan även läsas i de artiklar där man förde fram ett behov av en inventering av den gamla bebyggelsen i staden för att evaluera hur gamla byggnader möter de nya kraven på boende eller affärsliv. Att man under 1960-talet erkände och strävade efter att gamla hus kunde moderniseras för att möta dessa krav och på det viset kunde få bli kvar, såsom också framgår av citatet ovan, visar att saneringstrycket starkt präglade bevarandediskussionen och gav uttryck för en kompensationspolitik.

I 1960-talets pressrapportering ser man också en tydlig ökning av antalet artiklar där man jämförde Ekenäs med andra gamla städer i Finland

²⁸¹ Västra Nyland 22.8.1962

och i andra nordiska länder. Man hämtade förebilder och inspiration i bland annat bevarandefrågor från Sverige.²⁸² På basis av tidningsartiklarna fanns det under 1960-talet många olika opinioner både för och emot rivning och bevarande av gamla byggnader. Att det förekom en kompensationspolitik är framträdande och berättar om denna kluvenhet och om stadsmoderniseringens stora inflytande i stadsutvecklingen.

Beskrivningar i pressen av 1950-talets Gamlakarleby visar att staden under decenniet kom in i en turbulent stadsmoderniseringsperiod som förändrade stadens utseende. Den nya staden som byggdes upp och det gamla som revs sågs som uttryck för utveckling och frammarsch. I pressen såg man nybyggnationsverksamheten som ett tecken på det moderna livets intåg även i småstaden Gamlakarleby där man enligt tidningsskriverierna var mogen för förändringar. Citatet som hämtats ur en av artiklarna i lokaltidningen Österbottningen 1953 ger uttryck för en ringaktande inställning till den gamla bebyggelsen och för en rationalistisk stadsutvecklingspolitik som starkt präglades av en vurm för den nya arkitekturen:

Den lilla och oansenliga träkåken [i Oppistan] håller nu på att ersättas av ett stenhus i fyra våningar, vilket förändrar stadsbilden högst avsevärt. Sparbankens granne, guldsmed *Niemi*, har också byggt ett stenhus på sin tomt, och längre fram på Storgatan finner vi Elis *Åströms* fina hus, med en synnerligen modern och tidsenlig beklädnadsaffär i hela nedre våningen.²⁸³

Gamla byggnader revs i en allt snabbare takt för att bereda plats för nybyggen, parkeringsplatser och bredare gator, dvs. för de främsta uttrycken för en modern stad. Pressen tog del i stadsomvandlingsprocessen med en aktiv rapportering. I artiklar som berör Gamlakarleby under 1960-talet avspeglas dock tydligt ett växande intresse också för den gamla stadsbebyggelsen. I framför allt *Vasabladet* skrevs flera artiklar om rivningen av de så kallade sjömanskvarteren eller *Nyyjorkhusen*. Dessa små trähus hade vid det laget hunnit bli närmare hundra år gamla och hotades av rivning.²⁸⁴

Både för- och motargument till rivning av sjömanshusen förekom. I en artikel framförde reportern att sjömanshusen bör rivras eftersom de förfallna gårdarna förfular stadsbilden.²⁸⁵ En liknande inställning hade också en före detta boende som visar att den negativa inställningen och inrikt-

²⁸² Åbo Underrättelser 30.5.1961, Västra Nyland 19.2.1963

²⁸³ Österbottningen 20.11.1953

²⁸⁴ *Vasabladet* 27.5.1962, 30.3.1963 och 17.5.1963. Stadsdelen *Nyyjork* byggdes i samband med utvidgningen av stadsplanen 1886 och de små sjömansstugorna var belägna på den plats där stadens idrottsplan i dag ligger, dvs. nordväst om Neristan. Husen hade fått namnet *Nyyjork* (New York) av sjömännen som bodde i dem. Ahmas 1992, 16–18

²⁸⁵ *Vasabladet* 30.3.1963

Sjömanshusen "Nyyjork" ersattes med höghus och en ny idrottsplan under 1960-talet. Här på bild 1963. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 227.

ningen att bli av den gamla bebyggelsen ännu under 1960-talet starkt propagerades i pressen:

De små kåkarna borde ha rivits bort för länge sedan. De har ju i många herrans år varit förfallna och fula, en styggelse för staden. Jag sörjer inte alls mitt barndomshem, utan i stället är jag glad att få höra att "Nyyjork" äntligen försvinner ur stadsbilden.²⁸⁶

Under loppet av 1960-talet började man dock i allt ökande grad ifrågasätta utplåningen av den gamla byggnadskulturen i Karleby. Redaktörerna tog med hjälp av experter ställning för att många gamla hus bör anses som kulturhistoriskt värdefulla bevarandeobjekt. Diskussionen aktualiserades framför allt i samband med att ägaren till ett statligt stenhus beläget vid Mannerheimplatsen hade ansökt om rivningstillstånd för huset. I Hufvudstadsbladet skrevs i januari 1967 att "slutet på historien blev denna gång lycklig" efter att Arkeologiska kommissionen hade ingripit med sitt utlåtande och anfört att huset har en oersättlig historisk betydelse och därför bör bevaras.²⁸⁷ Citatet nedan som hämtats ur denna artikel kan

²⁸⁶ Vasabladet 30.3.1963

²⁸⁷ Hufvudstadsbladet 21.1.1967

kontrasteras mot det föregående citatet. En representant för Arkeologiska kommissionen ansåg att inställningen till gammal bebyggelse ofta är sådan att man utan tvivel anser att den bör ersättas med nytt. Detta trodde tjänstemannen berodde på de orealistiska förväntningarna och visionerna som ofta hämtades ur storstadskontext och på en snedvriden självbild gällande sin stad:

Problemet i de små städerna är ofta att de inte alls är inställda på att bevara någon gammal miljö eller byggnadstypisk stil utan så snabbt som möjligt försöker komma så att säga i storstadsklass.²⁸⁸

I de båda städerna lyfte pressrapporteringen fram de gamla miljöernas och husens livsduglighet och användningsmöjligheter för en livlig diskussion under 1960-talet. Det nya slagkraftiga begreppet sanering användes flitigt i diskursen om både bevarande och förnyelse. Man kan å ena sidan uppfatta sanering som ett sätt att bevara och användningen av begreppet som ett sätt att tona ner detta slag av bevarande och de möjliga negativa associationer som begreppet bevarande väckte hos en del modernister. Å andra sidan kunde man med hjälp av sanering göra omfattande moderniseringar och på så vis förstöra gamla interiörer. I pressen uppmuntrades människorna sanera sina hus så att de bättre motsvarade de moderna boendekraven. Det är något förbryllande att även många experter från olika instanser talade för saneringar och moderniseringar av interiörer i gamla hus, kanske i avsikt att på så sätt kunna bevara gamla exteriörer i stadsbilden.

Pressen förde också under 1960-talet medvetet fram Neristan och Gamla Ekenäs som levande miljöer och poängterade framför allt i Ekenäs att Gamla stan inte bör musealiseras utan att området bör hållas levande. Detta kan uppfattas som ett sätt att i diskursen föra fram den stadsmodernistiska synen på utvecklingen i städerna. Å andra sidan vittnar en poängtering av det estetiska och synliga framom de immateriella värden som en gammal byggnad besitter klart om ett värdeobjektivistiskt förhållningsätt som lyfter fram byggnadernas representativitet, deras höga ålder och historiska betydelse.

Trästadens upptäcks

Intresset för den gamla bebyggelsen förstärktes under en ny fas som Jussi S. Jauhiainen kallar för en *integrerande restaureringsfas* (eng. *integrated restoration*). Utmärkande för fasen som aktualiserades delvis redan under 1960-talet var ett återupplivande av innerstadens funktioner och

²⁸⁸ Hufvudstadsbladet 21.1.1967

centrumboende. Även byggnadssaneringarna började väcka alltmer motstånd från och med 1970-talet och i stället poängterades allt starkare ett bevarande av gamla byggnader. Inställningen till den gamla stadsbebyggelsen höll därmed på att småningom förändras även om rivningsverksamhet fortsättningsvis förekom. Nu skulle dock den ursprungliga sociala strukturen och funktionerna i innerstaden återställas genom att områden marknadsfördes t.ex. som medelklassområden. I planeringen av den historiska delen av staden utgick beslutsfattarna från en medveten och styrd planeringspolitik i syfte att påverka invånarstrukturen och funktionerna i de äldre delarna av staden.²⁸⁹

Restaureringsfasen kan ses som den humanistiska idéströmningens frammarsch som fick allt starkare poängteringar under kommande decennier, även om utvecklingen i praktiken gick långsamt framåt. Enligt Ulf Stahre förstärktes betydelsen av det historiska perspektivet, de sociologiska målsättningarna och inriktningen mot estetik och miljöupplevelse från och med 1970-talet som en motreaktion till saneringsmentaliteten.²⁹⁰

Återupplivandet av stadslivet och stadsmiljöer ser Stahre som uttryck för ett humanistiskt stadsbyggnadsideal som småningom betonades alltmer.²⁹¹ I motsats till det rationalistiska tänkandet ser han inte den humanistiska idélinjen som en enhetlig utvecklingslinje utan i stället som en sammankoppling av flera olika strömningar inom stadsutvecklingen. Stahre anser att den rationalistiska och humanistiska stadsbyggnadsideologin också har förekommit parallellt i ett historiskt perspektiv. Han menar ytterligare att den humanistiska idéströmningen har tre olika faser där postmodernismen är den senaste.²⁹²

I ett globalt sammanhang ser arkitekturhistorikern Charles Jencks sprängningen av de beryktade höghusblocken i St Louis, USA 1972 som det humanistiska stadsidealets genomslag och den rationalistiska, moderna arkitekturens nederlag.²⁹³ Intressant är att händelsen infaller samma år med den samnordiska trästadskonferensen i Norge som i Norden kan ses som det viktigaste initiativet till en medveten bevarandepolitik av gamla trähusmiljöer. Det humanistiska stadsidealet ser inte bara framåt som det

²⁸⁹ Jauhiainen 1995, 51 och Tuomi 2005, 12. Denna fas har Jauhiainen benämnt *yhtenäisen entisöinnin vaihe*.

²⁹⁰ Stahre 1999, 23

²⁹¹ Stahre 1999, 26

²⁹² Stahre 1999, 23–25. I det svenska stadsbyggandets historia kan man enligt Stahre urskilja den första humanistiska vågen under 1900-talets första decennier som upphörde när rationalismen på 1930-talet ersatte det då gällande trädgårdstadstänkandet. Efter kriget förstärktes de nationella tankegångarna och grannskapsidén blev en ledande ideologi för stadsbyggandet. Men även denna humanistiskt präglade stadsbyggnadsfas, som enligt Stahre benämns som "estetisk historicism" eller "borgaridyll", övergick till ett rationalistiskt stadsbyggande som fram till 1970-talet starkt förändrade städernas utseende.

²⁹³ Jencks 1991

Detta tvåvåningshus som i Neristan uppfördes på 1970-talet representerade ett nytt byggnadsideal som förenade ny arkitektur med gammal. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

rationalistiska utan blickar också tillbaka och söker inspiration i det förindustriella samhället.²⁹⁴

Stadsuppbyggnad med humanistisk prägel

Även om man i Karleby hade lyckats förhindra att en saneringsplan för Neristan kunde verkställas kan händelseförloppet mera ses som ett lyckligt sammanträffande. Den allmänna opinionen i samhället under 1970-talet talade inte för den gamla bebyggelsens bevarande. I stället påverkades opinionen av ett funktionalistiskt tänkande och av behovet att modernisera stadsmiljöer. Planeringspolitiken utgick också från att all byggnadsverksamhet måste vara ekonomiskt lönsam.²⁹⁵

Under 1970-talet var bostadsproduktionen livlig och nya förorter uppfördes i rask takt. Att byggandet byggde på ett teoretiskt och tekniskt effektivitetstänkande föranledde att man bortsåg från att se värdet i befintliga

²⁹⁴ Stahre 1999, 26

²⁹⁵ Nyman 2003, 63–67

stadsmiljöer.²⁹⁶ Oljekrisen 1973–1974 och den därpå följande ekonomiska stagnationsperioden motarbetade emellertid den häftiga bostadsmodernismen och framför allt de dyra förortsprojekten. Isoleringsboomen som förorsakades av energikrisen ledde dock till nya hot då man i framför allt gamla trähus bytte ut gamla fönster liksom också traditionella vägg- och golvisoleringsmaterial mot nya energiekonomiska varianter. Senare har många av dessa materialval visat sig vara olämpliga för gamla hus med fukt- och mögelskador som resultat.²⁹⁷

Oljekrisen, omstruktureringen av industrin och stagnationen av den ekonomiska tillväxten gav i slutet av 1970-talet upphov till en ny stadspolitisk fas som Jussi S. Jauhiainen kallar för en *urban rekonstrueringsfas* eller för en *recentraliseringsfas* (eng. urban reconstruction). Under denna fas lyftes stadens centrum i fokus för olika aktiviteter i syfte att levandegöra stadsmiljön. I stället för en koncentration på städernas tillväxt ville man nu locka medelklassen tillbaka till innerstaden genom olika levandegörande aktiviteter.²⁹⁸ Större uppmärksamhet fästes även vid kostnadseffekter av framför allt stora byggprojekt. I planeringspolitiken skedde också en stor förändring då lokala myndigheter gavs huvudansvaret för planeringen av städerna.²⁹⁹

I planeringens atmosfär skedde under 1970-talets andra hälft också en stor förändring. Andliga och immateriella värden samt estetiska värden betraktades alltmer i planeringen. En avsaknad av dessa värden hade under tidigare decennier varit en orsak till att många historiska trästadsområden hann förstöras. Inom stadspolitiken fick det standardiserande tänkandet också småningom ge plats för det individuella.³⁰⁰ Man fick med andra ord upp ögonen för det mångbottnade värdet i gamla stadslager och detta hade en avgörande betydelse för den småningom framväxande bevarandeverksamheten. Bevarandet förstärktes av att man under loppet av 1970-talet kunde konstatera att de rationalistiska visionerna till en del hade misslyckats med att skapa fungerande och mänskovänliga miljöer. Ett tydligt tecken på ett restaurerings- och recentraliseringstänkande var att intresset för den ännu existerande historiska staden återupplivades. Även i den nya arkitekturen, som i slutet av 1970-talet utvecklades till den så kallade postmoderna arkitekturen, ville man knyta traditionella stilelement till de moderna och på det viset också föra olika byggnadsstilar och stadsmiljöer närmare varandra.³⁰¹

²⁹⁶ Passinmäki 1998, 31

²⁹⁷ Jauhiainen 1995, 274 och Riipinen 1995, 11

²⁹⁸ Jauhiainen 1995, 51

²⁹⁹ Jauhiainen 1995, 276

³⁰⁰ Nyman 2003, 69–71. Se även Arvastson & Butler 2006.

³⁰¹ Stahre 1999, 25–26

Under loppet av 1970-talet ökade antalet skyddsplaner i Finland, till stor del tack vare det nordiska trästadsprojektet 1972. En skyddsplan utarbetades 1973 även för Neristan men den fastställdes inte förrän år 1985.³⁰² Planen och dess uppkomst behandlas i ett senare kapitel. I fråga om bevarade byggnader hade de estetiskthistoriska aspekterna uppskattats mera fram till 1970-talet. Det innebar t.ex. att fasader inte fick bära spår av olika tidsperioder och stildrag.³⁰³ Under 1970-talet började man däremot uppskatta byggnadernas socialhistoriska arv.³⁰⁴

I samband med de stadsförnyelsekampanjer som förekom på 1970-talet fästes uppmärksamhet vid städernas arkitektoniska helhetsintryck samt kvaliteten i stadsbyggandet. I många städer genomfördes revideringar av gällande stadsplaner, även på centrumområden. Stadsplanebestämmelser togs i bruk för att skydda existerande, värdefulla byggnader och för att motarbeta den omfattande ombyggnadsverksamheten. För att uppnå dessa mål beviljades fastighetsägare ökad byggnadsrätt på tomten.³⁰⁵ En sådan medveten kompensationspolitik, där bland annat trästadsboende gavs ny byggnadsrätt i kompensation för en bevarad huvudbyggnad, har emellertid utgjort ett stort hot mot trästadmiljöernas ursprungliga karaktär.³⁰⁶ Förfarandet har också möjliggjort att gamla uthusbyggnader har rivits och ersatts med nybyggen eller ombyggs för andra ändamål.³⁰⁷

De kulturhistoriskt värdefulla miljöerna tillmättes ändå under loppet av 1970-talet en allt större betydelse i stadsplaneringen som kan ses som ett tecken på att det humanistiska stadsbyggnadstänkandet, som en mottrend till det rationalistiska tänkandet och som ett avståndstagande från modernismen, fick ökat inflytande. Arkivarien Kari Tarkiainen anser att stadsomvandlingen i slutet av 1960-talet medförde att människorna upplevde rotlöshet i ett samhälle som förändrades i snabbt tempo. Upplevelsen av historielöshet och främlingskap fick konsekvenser på samhällelig och individuell nivå så att kunskapen om kontinuitet, traditionsarv och historiska sammanhang i sin tur upplevdes som värdefull.³⁰⁸

Tiden började därmed vara mogen för ett annorlunda tänkande som kom till uttryck i en utveckling av skyddsprinciperna då man från enstaka kulturhistoriskt värdefulla byggnader småningom övergick till att skydda större helheter.³⁰⁹

³⁰² Stenman 1973

³⁰³ Riipinen 1996, 11. Skyddsplaner fastställdes för Gamla Borgå (1974), Gamla stan i Nådendal (1979) och Gamla Raumo (1981). Riipinen 1995a, 12

³⁰⁴ Riipinen 1995b, 12

³⁰⁵ Santaholma 1998, 6

³⁰⁶ Riipinen 1995, 12–13

³⁰⁷ Santaholma 1995, 24

³⁰⁸ Tarkiainen 1998, 38–39

³⁰⁹ Riipinen 1995, 12

Det nordiska trästadsprojektet och världsarvslistan

I september 1972 anordnades i Sandefjord, Norge en samnordisk konferens med den nordiska trästaden som tema.³¹⁰ Avsikten med konferensen och de projekt som genomfördes i samtliga nordiska länder var att inventera enhetliga trästadsområden, att behandla frågor om bevarande och att fästa uppmärksamhet vid trästädernas utvecklingsmöjligheter. Konferensens allmänna mål var att göra trähusarkitekturen känd och att fästa uppmärksamhet vid att man i stadsplaneringen i första hand borde utgå från det existerande byggnadsbeståndet genom att modernisera det i stället för att riva ner och bygga nytt.³¹¹

I samband med projektet publicerades en rapportserie som behandlade frågor kring stadsplanering, lagstiftning, trähusmiljöernas dåtida läge och framtida visioner. Av finska städer var 25 städer med i trästadsprojektet, bland dessa även Karleby och Ekenäs.³¹² Bakgrundsarbetet till rapporterna hade visat att de historiska trästäderna riskerade försvinna eftersom kännedomen om och uppskattningen av det karakteristiska för denna typ av stadsmiljöer saknades.³¹³ I flera rapporter framfördes både Neristan och Gamla stan i Ekenäs som exempel på välbevarade, historiska trähusmiljöer.³¹⁴

Konferensen och de lokala projekten i de nordiska länderna utgjorde en vändpunkt i värdediskussionen om de nordiska trästäderna. Syftet var att ändra på människornas inställning och attityd till gamla trähus och det lyckades man överlag med. I Finland ledde konferensen till konkreta resultat i en reform av byggnadslagen och byggnadslagstiftningen.³¹⁵

Ett konkret bevis på en lokal följd av kongressen var den skyddsplan som arkitektstuderande Nils-Erik Stenman gjorde för Neristan 1973.³¹⁶ Planen fastställdes aldrig på 1970-talet utan först 1985. Även om man kan se den nya planen och de olika engagemangen som ett uttryck för en kul-

³¹⁰ Hagner 1975, 1. Med den nordiska trästaden avsågs en liten eller medelstor stad som ursprungligen uppförts i trä, men som på många håll höll på att försvinna som en följd av den starka stadsmoderniseringen.

³¹¹ Hagner 1975, 1

³¹² Santaholma 1998, 6–8

³¹³ Santaholma 1998, 6

³¹⁴ Hagner 1975 och Helander 1975. Publikationerna om finländska trästäder gavs ut vid arkitektavdelningen vid Helsingfors Tekniska högskola.

³¹⁵ Keskipohjanmaa 23.4.1988. Genomslagskraften som konferensen hade på nordisk och nationell nivå berodde också på att konferenskonceptet i början av 1970-talet var ett nytt och mera sällan förekommande sätt att sprida information på och påverka saker än liknande konferenser är i dag. I den österbottniska pressen fick trästadskonferensen i Norge och de åtgärder som konferensen föranledde på lokal och nationell nivå större uppmärksamhet än i Ekenäs. Österbottningen 30.8.1973 och 2.9.1973

³¹⁶ Stenman 1973, Vasabladet 30.6.1973. Planen behandlas närmare i kapitlet *Neristan får en skyddsplan*.

turarvsprocess var det först på 1980-talet som följderna av rivningsverksamheten på allvar uppmärksammades och erkändes.

Året 1972 utgjorde förutom i ett nordiskt perspektiv också i ett globalt perspektiv ett viktigt år för det som vi i dag kallar för det bebyggda och det materiella kulturarvet. Samma år som trästadskonferensen ordnades i Norge tecknade Unescos världsarvskonvention ett avtal om världskulturarv. Avsikten var att med hjälp av listan kunna bevara och skydda natur- och kulturarvsplatser i hela världen. Grundtanken med avtalet om världskulturarv var därmed att försäkra att delar av mänsklighetens gemensamma arv bevaras genom internationellt samarbete. I etablerad form syftar verksamheten till att identifiera, informera om och vårda värdefulla natur- och kulturmiljöer. Nya tillägg på världskulturarvslistan görs varje år. I maj 2010 fanns sammanlagt 890 objekt, platser och miljöer listade.³¹⁷

I Finland är bland annat fästningen Sveaborg, bruksmiljön Verla och Gamla stan i Raumo med på listan. När man i Raumo beslöt att ansöka om att Gamla stan där kunde bli världskulturarv tävlade den om titeln med Gamla stan i Borgå. Att Gamla stan i Raumo utsågs som världskulturarv har fört med sig både positiva och negativa följder. Bland de mera omdiskuterade följderna är att kontrollen på området har ökat, att staden kräver väldigt mycket av husägare för att området ska kunna hålla en viss image och att den moderna stadens utveckling i närheten av Gamla Raumo har försvårats.³¹⁸

Värderelativismens framväxt under 1970-talet

På 1950- och 1960-talen hade stadsmoderniseringen och rivningsverksamheten långt bejakats i pressen, men under 1970-talet föranledde den fortsatta rivningsverksamheten ett alltmer kritiskt förhållningssätt från pressens sida. Ett flertal tidningsartiklar visar att 1970-talet var en mycket turbulent tid för Ekenäs och att en livlig debatt fördes om stadsförändringen. Det generella intrycket som artiklarna ger är att många gamla hus också revs undan den allt ökande bilismen som krävde bredare trafikleder och parkeringsplatser. Ur pressmaterialet framgår att många enskilda hus på olika håll i stadens centrum ungefär samtidigt hotades med rivning och att de flesta hus också revs under loppet av 1970-talet.

I Ekenäs var början av 1970-talet därmed en kritisk tid för den gamla bebyggelsen. I Västra Nyland rapporterades i maj 1970 att ett stort bostadshus från 1891 revs vid Stationsvägen och att två andra gamla trähus vid Raseborgsvägen redan hade rivits för att ge plats åt nya bostadshus.

³¹⁷ Turtiainen 2006, 11. <http://whc.unesco.org/en/about/>, <http://whc.unesco.org/en/list> (12.5.2010). Etnologen Jan Turtiainen har i sin doktorsavhandling, *Världsarvets villkor*, undersökt uppkomsten av världsarv och hur valprocessen och bevarandet av kulturarv går till.

³¹⁸ Niemi 2005. Mera om kriterierna för utnämmandet kan läsas <http://whc.unesco.org/en/list/582> (29.3.2004)

Tre dagar senare rapporterades i tidningen att även ett hus från 1879 skulle rivras vid Skillnadsgatan 17. Rivningsverksamheten i staden fortsatte också under andra hälften av 1970-talet då flera hus revs vid bland annat Flemingsgatan. Alla dessa hus var belägna utanför Gamla stan men utgjorde en del av den gamla centrumbebyggelsen.³¹⁹

Förutom att man av pressmaterialet får en bild av en livlig rivningsverksamhet får man också ett intryck av att det på 1970-talet uppstod ett lokalt och nationellt bevarandebegär. Bevarandefrågor behandlades framför allt i lokaltidningen Västra Nyland. Trots detta fick trästadskonferensen och de nationella trästadsprojekten väldigt lite uppmärksamhet i Ekenäspressen. Men i rapporteringen som behandlade bevarandefrågor användes efter konferensen ofta motiveringar som byggde på husens och Gamla stans kulturhistoriska betydelse.³²⁰

Barckens udde Gamla stan i sin helhet har ett obestridligt kultur- och arkitekturhistoriskt värde av nationell betydelse. Vår främsta målsättning bör vara att bevara denna miljö i så äkta form som möjligt. Denna äkthet skulle sannolikt gå förlorad, om området förvandlades till någon form av museum; livet och den personliga utvecklingen i Gamla stan är väsentliga miljöfaktorer. Ett fortsatt aktivt boende är dessutom en förutsättning för att byggnadsbeståndet överhuvud skall kunna bevaras.³²¹

Citatet visar att det i Ekenäs därmed också fanns de som talade för en mer bevarandevänlig politik. I rapporteringen används ofta expertutlåtanden som stöd för bevarande och varsam sanering av gamla hus. Man poängterar också att Gamla stan ska hållas levande och att den inte fick bli ett museum eller ett reservat. I en av dessa artiklar anser en expert från Arkeologiska kommissionen att Gamla stan skulle bevaras som en stadsdel för alla och att den inte fick bli en semesterby. En mycket intressant kommentar är att han upplever ett hot i att stadsdelen homogeniseras och blir tillgänglig för enbart en viss kategori av människor.³²² Han talade därmed, högst troligen omedvetet, emot en gentrifisering av Gamla stan:

Rika människor har ofta svårare än andra människor att anpassa sig till en redan formad och anspråkslös omgivning. Efter en tid vill de börja förändra det ena och det andra. Och de har råd och makt att genomföra sina idéer.³²³

Under 1970-talet förekom även artiklar där den gamla miljön och de gamla trähusen romantiserades och idealiserades. I bland annat

³¹⁹ Västra Nyland 22.5.1970 och 28.5.1970

³²⁰ Västra Nyland 30.7.1970

³²¹ Västra Nyland 30.7.1970

³²² Västra Nyland 10.10.1971

³²³ Västra Nyland 10.10.1971

Hufvudstadsbladets reportage från 1974 ger reportern en mycket romantisk beskrivning av Gamla stan och anser att de gamla husen är lik drömhushus och att det ligger en obestridd charm över området vars invånare man bara kan avundas:

Men den som funnit attraktionen suckar utanför lutande väggar av bilatvirke. Och många lär de utsocknesbor vara som står i kö för att köpa sitt drömhushär... Charmen ligger inte bara i den unika bebyggelsen och grönskan. Man stannar inför ett vackert snidat portbeslag, oregelbundna fönsterrutor som med sina pelargonior och skira gardiner riktigt lyser av hemtrevnad.³²⁴

Den ökade kritiken som rivningar av gamla hus framkallade under 1970-talet samt vädjanden för bevarande av det gamla i pressen kan också ses som en identitetspolitisk åtgärd. Kritiken mot rivningsverksamheten och bekymret för den gamla bebyggelsens existens gav samtidigt uttryck för ett framväxande humanistiskt tänkande. Under 1970-talet kan man också se att det värderelativistiska förhållningssättet fick en accentuerad betydelse. Den gamla byggnadskulturen uppfattades som viktig för känslan av rötter och identitet. Bevarandenaspekterna kopplades samman med att man med den gamla byggnadskulturen upprätthöll kontinuitet mellan generationer och deras efterlämnade arv.

Det gamla byggnadsbeståndet fördes också på värdeobjektivistiska grunder fram som kultur- och arkitekturhistoriskt värdefullt och uppvärderades därmed till ett kulturarv, även om varken begreppet eller beteckningen kulturarv då ännu fanns i allmänt bruk. Samtidigt användes dock olika undersökningar och statistiska beräkningar som belägg för en framtida befolkningsökning och behovet av moderna bostäder. Det gjordes också uträkningar om den ekonomiska lönsamheten för olika boendeformer som hade blivit en viktig utgångspunkt för bostadsproduktionen efter oljekrisen 1973–1974.³²⁵

I Karleby skrev pressen under 1970-talet allt flitigare om olika rivningshotade hus i staden. Trycket på den gamla bebyggelsen konkretiserades i kampen om det så kallade *Lassanderska huset*³²⁶ vid Gustav Adolfsgatan. Huset som är ett av stadens äldsta, uppfört 1748, hotades av rivning. Det lokala telefonbolaget ansåg att huset stod olämpligt på bolagets tomt i utkanten av Neristan och att husets läge där förhindrade en planerad nybyggnad. Den lokala pressens engagemang och vädjande för husets bevarande framgår tydligt av pressmaterialet. Det utplåningshotade huset räddades slutligen av enskilda personer på deras egen bekostnad och be-

³²⁴ Hufvudstadsbladet 4.7.1974

³²⁵ Österbottningen 10.6.1972, 28.2.1973. Se även Lahtinen 2009.

³²⁶ Köpmanshemmet Lassanderska gården flyttades till sin nuvarande plats i museikvarteret i Oppistan från Gustav Adolfsgatan 22. Ahmas 1992, 58

Lassanderska huset vid Gustav Adolfsgatan i Karleby räddades undan en rivning på 1970-talet och flyttades till museitomten i Oppistan. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 229.

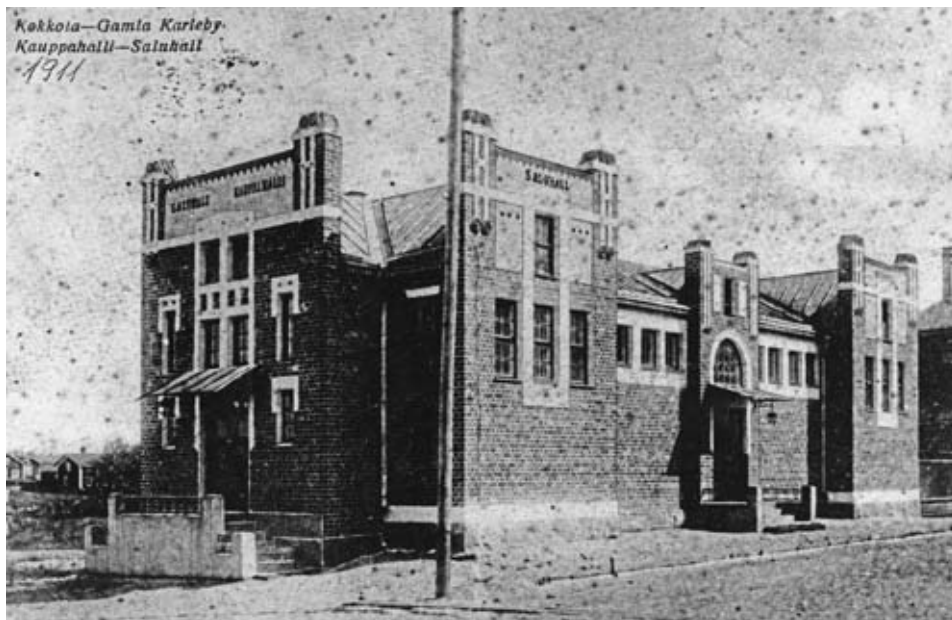
reddes plats på museitomten vid Långbrogatan där huset i dag visas upp som ett typiskt borgarhem från 1700- och 1800-talen.³²⁷

Fallet med Lassanderska huset påminner om Lindbladskas huset i Ekenäs i början av 1960-talet. De påminner också om den överlevnadskamp som för många gamla hus pågick under 1960- och 1970-talen. Exemplet med Lindbladskas och Lassanderska husen visar dock att den positiva inställningen till gammal bebyggelse konkret kunde få fördelaktiga följder trots att man inte lyckades bevara husen på deras ursprungliga platser. Men på grund av en gemensam vilja att bevara byggnaderna lyckades man och de båda husen har fått nya funktioner som museilokaler.

Saluhallen och det så kallade *elverkshuset*³²⁸ var de två mest omdebatterade byggnaderna i Karleby som under 1970-talet stod inför ett rivningshot.

³²⁷ Österbottningen 7.2.1970, 6.8.1970, 11.5.1971, 8.9.1971, 6.12.1972

³²⁸ Den gamla saluhallen i hörnet av Torggatan och Strandgatan uppfördes 1911 och revs ner exakt 60 år senare 1971. Vasabladet 21.4.1971. Elverkshuset intill saluhallen som däremot undkom rivning är byggt 1905 och planerat av de berömda arkitekterna Gustaf Strengell och Sigurd Frosterus. Byggnaden utvidgades 1952. Ahmas 1992, 68

Saluhallen år 1911. Den ståtliga tegelbyggnaden i jugendstil revs efter en hård kamp 1971. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 118.

Byggnaderna som fanns belägna på Strandgatan utanför Neristan hade uppförts i början av 1900-talet, men blivit hotade efter att nya planer om nybyggnation hade gjorts upp. Vasabladet rapporterade i slutet av april 1971 att saluhallen skulle rivras och att staden då skulle gå miste om en fin rödtegelbyggnad i jugendstil. Kampen om elverkshuset pågick en längre tid och gav upphov till flera artiklar som försvarade byggnadens plats i stadsmiljön.³²⁹

Med den trots allt förlorade kampen om saluhallen fick stadsborna uppleva hur rivningen av en ståtlig byggnad på ett mycket dramatiskt sätt kunde ändra stadsbilden. Som en reaktion mot rivningen kan man tolka mängden av artiklar som publicerades både före och efter rivningen av saluhallen. I pressmaterialet märker man en allt växande oro för stadsmoderniseringens följder i staden och Neristan. Arkeologer och arkitekter yttrade sig för den pittoreska trähusmiljön och dess bevarande. Klart ställningstagande och för bevarande pläderande artiklar publicerades med slagkraftiga rubriker som "Neristans unika stadsdel bör bevaras" och "Bevara Neristasmiljön. Renovera hellre än riv".³³⁰

Under hela 1970-talet fördes Neristan fram i pressen som ett trevligt stadsområde som representerar en jordnära och personlig boendemiljö.

³²⁹ Vasabladet 21.4.1971, Österbottningen 16.6.1972 och 7.2.1973

³³⁰ Österbottningen 29.2.1972, Vasabladet 30.6.1973

Man kan ur pressens rapportering upptäcka att inställningen till gamla stadsmiljöer försköts från det värdeobjektivistiska förhållningssättet mot ett alltmer värderelativistiskt förhållningssätt.³³¹ Betydelsen av ett personligt förhållande till den gamla bebyggelsen och byggnadernas socialhistoriska värde lyftes fram som nya argument för bevarande. ”Genom att bevara området för eftervärlden får kommande släktled en inblick i hur man förr bodde i den stad som alltmer håller på att bli en steril asfaltöken”, skrevs det i Österbottningen 1972.³³²

Trästadsmiljön gentrifieras

Uppskattningen av städernas historiska förflutna och det bevarade byggnadsbeståndet fick en alltmer framträdande roll inom stadspolitiken under 1980-talet – något som kan ses som ett tecken på ett förstärkt humanistiskt tänkande. Åttiotalets stadspolitik innebär i enlighet med Jussi S. Jauhiainens definitioner en *uppvärderingsfas* då gamla stadsmiljöer i innerstaden uppvärderades och skyddades genom stadsplaner och lagstiftning. Kännetecknande för den nya fasen var också ökad konsumtion, elitboende och högklassig affärsverksamhet, dvs. fenomen som i ljuset av gentrifieringsteorierna betecknar en gentrifiering.³³³

Enligt Ulf Stahre ökade samtidigt den privata sektorns inflytande i städernas konkurrens om en tilltalande image och profilering. Denna uppvärderingsfas lyfte därför också fram gamla strand-, hamn- och industriområden för nyanvändning såsom boende.³³⁴

Ur avhandlingens synpunkt är 1980-talet ett viktigt årtionde i och med att det uppvisar tydliga tecken på en aktiv gentrifiering. I Karleby och Ekenäs riktade affärslivet under 1980-talets högkonjunktur ett nytt intresse mot stadscentrumet. Högklassigare affärsverksamhet etablerade sig i centrumkvarteren i form av specialaffärer. Utvecklingen präglade så småningom även historiska trästadsområden och deras affärskultur.

Kritiken som under 1970-talet hade riktats mot förortsprojekten förstärktes ytterligare under 1980-talet då postmodernismen som en stadsuppbyggnadsideologi fick starkare fotfäste inom stads- och planeringspolitiken. Den tog även bättre än sina föregångare i beaktande den gamla stadsbebyggelsen.³³⁵ Högkonjunkturer under 1980-talet ledde också till ett intensivt egnahemshus- och radhusbyggande då andelen höghus som

³³¹ Österbottningen 30.8.1972 och 29.2.1973

³³² Österbottningen 31.8.1972

³³³ Jauhiainen 1995, 51–52

³³⁴ Stahre 1999, 23–26

³³⁵ Jauhiainen 1995, 275–276 och Schalin 1998, 391–392

utgjort 70 % av bostadsproduktionen åren 1961–1974 sjönk till omkring 30 % åren 1981–1990.³³⁶

Siffrorna visar att antalet höghus och därmed även efterfrågan på höghuslägenheter minskade avsevärt i jämförelse med tidigare decennier. Detta kan ha ökat möjligheterna för en gentrifieringsprocess i trähusmiljöer och ett nytt sätt att förhålla sig till städernas gamla byggnadsbestånd då även de gamla byggnaderna, dock i form av en mer speciell variant, stod för det eftersträlvade småhusidealet.³³⁷

Genom en ny och förbättrad lagstiftning som från och med 1980-talet fastställdes och togs i bruk har man också kunnat förbättra trästädernas möjligheter att bevara sina särdrag.³³⁸ Under 1980-talet fastställdes i ett antal finländska städer stadsplaner som skulle försäkra den gamla bebyggelsens fortsatta kvarlevnad. Skyddsplaner gjordes upp för bland annat Gamla Raumo och Kaskö 1981.³³⁹ Senare har allt fler områden skyddats så att det numera i flera städer förekommer stadsdelar som i sin helhet försetts med skyddsplan. Dessutom har skyddsbestämmelserna som tillämpats under åren ytterligare skärpts.³⁴⁰

Ny byggnadsskyddslag 1985

Uppskattningen av historiska trästadsområden ledde under 1980-talet till stora framsteg inom deras förvaltning. År 1985 trädde en ny byggnadsskyddslag (60/85) i kraft som för sin del vittnar om en förändrad inställning till den gamla bebyggelsen. Byggnadsskyddslagen tillämpas uttryckligen för att skydda byggnader, konstruktioner, byggnadsgrupper och bebyggda områden med historisk och kulturell betydelse. Lagen tillämpas också på byggnader med ett betydande nationellt värde och på t.ex. värdefulla interiörer som inte kan skyddas tillräckligt på något annat sätt.³⁴¹

En framställning om att en byggnad ska förklaras skyddad kan göras av byggnadens ägare, statlig myndighet eller av den kommun där byggnaden är belägen samt av landskapsförbund och registrerade föreningar på orten.³⁴² Enligt byggnadsskyddslagen fattas beslutet om att en byggnad ska förklaras skyddad av länsstyrelsen om den anses ha kulturhistorisk betydelse enligt byggnadsskyddslagens paragrafer. Skyddsbeslutet un-

³³⁶ Nyman 2003, 82–83

³³⁷ Saarikangas 1993

³³⁸ Santaholma 1995, 8

³³⁹ Riipinen 1995a, 39 och 91

³⁴⁰ Riipinen 1996, 11

³⁴¹ <http://www.nba.fi/sv/lagstiftning> (3.4.2007)

³⁴² <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1985/19850060> (24.7.2006)

derställs Museiverket och miljöministeriet som vid behov inhämtar ytterligare utlåtanden från undervisningsministeriet.³⁴³

Den år 1985 fastställda byggnadsskyddslagen tillämpas fortsättningsvis även i dag och har förbättrat möjligheterna att skydda och bevara den gamla bebyggelsen. Att många gamla kulturhistoriskt och arkitektoniskt värdefulla byggnader trots byggnadsskyddslagen har rivits berättar om lagens brister och svagheter, och visar att lagskyddet endast i en begränsad del kan motarbeta rivningar och försummanden av gamla byggnader. En orsak till lagens obetydliga skydds inverkan är att endast en relativt liten andel av den bevarade bebyggelsen har skyddats med byggnadsskyddslagen.

Exploateringens decennium i pressen

Kritiken i pressen som stadsmoderniseringen hade framkallat under 1970-talet ökade under hela 1980-talet, men trots detta ägde rivningar rum i både Karleby och Ekenäs. Ur pressmaterialet framgår att 1980-talet frambringade intensiva bevarandedebatter som väcktes av att flera av städernas förnämna gamla sten- och trähus revs. I Karleby inleddes 1980-talet med hårda debatter om huruvida två av stadens ståtligaste hus skulle få stå kvar. Det ena fallet gällde den så kallade *Rahmska gården*³⁴⁴ i Neristan som hör till de äldsta bevarade borgarhusen i Karleby. Trähuset är uppfört under andra delen av 1700-talet och kallas för Rahmska huset efter skeppsredaren Johan Rahm.³⁴⁵

³⁴³ <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1985/19850060> (24.7.2006) I länsstyrelsens skyddsbeslut framgår de föreskrifter som behövs för bevarande av det kulturhistoriska värdet hos skyddsobjektet. Med skydds föreskrifterna vill man försäkra att skyddsobjektet bevaras i det skick skyddet förutsätter och att användningen av byggnaden sker på ett sätt som inte minskar eller försummar objektets kulturhistoriska betydelse. Med hjälp av föreskrifterna vill man också försäkra att restaureringar och nödvändiga omändringar och tillbyggnader görs på ett lämpligt sätt. I skyddsbeslut kan Museiverket ytterligare ges rätt att utfärda närmare bestämmelser om tillämpningen av skydds föreskrifterna samt att medge avvikelser från dem. Tillsynen av byggnadsskyddsbestämmelserna förverkligas utövas av länsstyrelserna, Museiverket och kommunernas byggnadsnämnder. Om ägaren av en skyddad byggnad försummar att sköta byggnaden på det sätt som skyddet förutsätter kan länsstyrelsen kräva att nödvändiga åtgärder vidtas. Staten kan också på egen bekostnad låta utföra nödvändiga istandsättningsarbeten i en skyddad byggnad. Förutom att staten har förordnat ett lagskydd för bevarandet av gammal byggnadskultur kan man också som ägare till en gammal kulturhistorisk värdefull byggnad som försetts med skydds beteckning söka om understöd från Museiverket för att underhålla byggnaden. Med stöd av byggnadsskyddslagen kan ägare till en kulturhistoriskt betydande byggnad beviljas bidrag även då byggnaden inte har förklarats skyddad. Förutsättningen för beviljande av ett understöd är att ägaren förbinder sig att bevara byggnaden på det sätt som Museiverket föreskriver.

³⁴⁴ Den rödmyllade Rahmska gården ligger i hörnet av Storgatan och Packhusgatan på adressen Storgatan 34. Ahmas 1992, 39–40

³⁴⁵ Ahmas 1992, 39, Vasabladet 13.6.1980, Österbottningen 25.6.1980

Rahmska huset på Storgatan är ett av Neristans äldsta och ståtligaste hus. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

Att man lyckades bevara huset trots ett uppenbart rivningshot var ingen självklarhet i början av 1980-talet. Det framgår nämligen ur en artikel i Vasabladet att ett byggnadsföretag ville köpa upp tomten vilket föranledde att Museiverket föreslog att huset skulle förses med åtgärdsförbud. Förbudet betydde att ingenting fick ske under tiden åtgärdsförbudet var i kraft och hade därmed en avgörande betydelse för att huset bevarades:

Att huset fått stå kvar så här pass länge beror mycket på att det finns i Neristan... Visserligen råder det inte byggnadsförbud i stadsdelen men däremot en byggnadsordning som är relativt sträng och hittills bidragit till att området i det närmaste gått fritt från tomtspekulationer. Men under de senaste veckorna har en byggnadsfirma varit intresserad av att köpa huset vilket föranledde onsdagens åtgärdsförbud.³⁴⁶

Enligt de artiklar som behandlade Rahmska gården hotades också andra gamla byggnader i staden av rivning ännu i början av 1980-talet. Rivningshotet hade ofta att göra med i vilket skick ett gammalt hus var

³⁴⁶ Vasabladet 13.6.1980

och om man ansåg det uppfylla de moderna kraven på t.ex. boendestandard. Frågan om boendestandarden blev en tvistefråga även i fallet med Rahmska gården. Husets skick kan enligt artikeln i Vasabladet ha varit en av de största orsakerna till att man ville riva huset. I början av 1980-talet fanns det ingen vattenledning i huset och huset var då också obebott. Å andra sidan visar rapporteringen om Rahmska huset att Neristan trots sin ålderdomliga karaktär uppfattades som ett specialområde som åtminstone till en del påverkade att gamla hus där kunde undkomma rivning.³⁴⁷

Ett annat fall i Karleby, som genast i början av 1980-talet engagerade pressen, var det så kallade *Boehmska huset*.³⁴⁸ Den ståtliga stenbyggnaden som låg alldeles i centrum av Oppistan i hörnet av Fabriksgatan och Storgatan var uppfört 1829. Vid årsskiftet 1979–1980 ville Andelsbanken, som ägde huset, riva det för att på den välplacerade tomten kunna bygga ett nytt bankhus. Bankens åsikt var att byggnaden inte var lämplig för bankverksamhet och att den inte heller kunde renoveras för detta ändamål. Museiverkets inspektioner i byggnaden visade däremot att huset borde bevaras på grund av dess kulturhistoriska och stadsbildsmässiga värde.³⁴⁹

Trots myndigheternas utlåtanden lät banken riva huset i december 1980, strax innan ett åtgärdsförbud hann träda i kraft. Lokaltidningen Österbottningen gick till hård attack mot både banken och staden i artikeln som rubricerades "Karleby är landets sämsta kulturväktare".³⁵⁰ Några veckor senare skrev Hufvudstadsbladet att rivningen av Boehmska huset var en kulturskandal. Citatet som hämtats ur artikeln låter antyda att det på 1980-talet fanns brister i både det lokala och nationella bevarandemasineriet.³⁵¹ Citatet signalerar också att inställningen till gammal bebyggelse fortfarande kunde vara ytterst negativ och inför marknadskrafternas tryck hänsynslöst exploaterande samtidigt som citatet också visar att Boehmska husets öde väckte starka känslor för husets bevarande:

Bankens hänsynslösa förfaringssätt samt den långsamhet och blåögdhet med vilken det överbelastade Museiverket handlade, avspeglar det kulturfattiga Finlands hjälplösa situation inom byggnadsvården, konstaterar Ehrström och Kaila. Banken kunde inte lita på samhällets, statens eller Karleby stads avgörande ekonomiska insats för kulturen. Å andra sidan visade det sig, att banken själv var undermålig som besittare av kulturegendom.³⁵²

³⁴⁷ Vasabladet 13.6.1980, Österbottningen 25.6.1980, Österbottningen 11.10.1980

³⁴⁸ Boehmska huset hade fått namn efter husets andra ägare, köpmannen Boehm, som köpte huset 1839 av handelsmannen Axel Böckelman som ursprungligen hade uppfört huset. Huset är byggt i sten och representerar empiristilen. Ahmas 1992, 22–23

³⁴⁹ Vasabladet 11.10.1980

³⁵⁰ Österbottningen 5.12.1980

³⁵¹ Hufvudstadsbladet 30.12.1980

³⁵² Hufvudstadsbladet 30.12.1980

Under nästan hela 1980-talet pågick även en armbrytning mellan Museiverket och Karleby kyrkliga samfällighet om det så kallade *Karlebybygget*³⁵³ invid stadskyrkan i Oppistan. I fallet Karlebybygge gick både den lokala pressen tillsammans med Hufvudstadsbladet, Jakobstads Tidning och Vasabladet till attack mot samfällighetens planer på att riva ner de gamla trähusen. Pressen förblev inte opartisk i debatten utan ifrågasatte djärvt de nya planerna. Ur Hufvudstadsbladets artikel "Museiverket önskar bevara "problemhus" framgår att planeringsarbetet kring Karlebybygget hade utmärkts av undanhållande och manipulering och en medveten strävan till rivning av de gamla trähusen på tomten:

Husen vid Västra Kyrkogatan 15, 17 och 19 bör bevaras. Det anser Museiverket... Men enligt prisnämndens ordförande Asko Poranen betyder det inte alls att husen verkligen kommer att bevaras. Han menar att det råder en ganska stor enighet inom den kyrkliga samfälligheten om att husen borde rivas... Att husen vid Västra Kyrkogatan finns bevarade i alla de tre förslag prisnämnden presenterade är egentligen endast och enbart följderna av ett misstag. Ett misstag man gjorde då reglerna för hur tävlingsförslagen skall göras skrevs ned... Detta "misstag" i tävlingsbestämmelserna berodde huvudsakligen på att man inte ville nämna att husen rivs.³⁵⁴

I den lokala pressen fördes fallet Karlebybygge fram som ett bevis på stadens hjälplösa bevarandepolitik och ovilja att bevara gammalt byggnadsskick. I artikeln "Det finns inget substitut för det genuint historiska" ifrågasatte stadens museichef verksamheten kring Karlebybygget. Enligt hans åsikt fanns det ingen vedertagen orsak till varför byggnaderna skulle rivas och att det i stället var mer motiverat att prata om fördelarna med bevarandet av husen.³⁵⁵ Under resten av år 1983 rapporterade pressen livligt om de många olika svängningarna i både rivnings- och bevarandediskussionen som gällde Karlebybygget. Ur artiklarna framgår att de omstridda husen försågs med både åtgärds- och rivningsförbud som dock under en bestämd tid enbart kunde fördröja rivningsverksamheten. I slutet av 1980-talet stod det klart att ingenting längre kunde göras för att skydda ett av husen och det revs hastigt ner. Två av husen fick dock stå kvar som kompensation för att ett kunde rivas och för att några andra trähus längre

³⁵³ Karlebybygget innefattade ursprungligen tre byggnader som hotades med rivning för att man i stället för dem skulle kunna bygga ett nytt församlingscenter. Två av dessa trähus vid Västra Kyrkogatan 15 och 19 kunde bevaras medan byggnaden vid Västra Kyrkogatan 17 slutligen revs. Trähuset som revs hade uppförts i nyrenässansstil vid sekelskiftet 1800-1900. Ahmas 1992, 62-63, Vasabladet 16.1.1981

³⁵⁴ Hufvudstadsbladet 8.4.1982

³⁵⁵ Österbottningen 16.1.1983

in på tomten, som hade fått mindre uppmärksamhet i pressdebatten, också revs.³⁵⁶

I slutet av 1980-talet blev en eventuell rivning av den gamla *samskolan* en brinnande fråga i Karleby.³⁵⁷ Skolbyggnaden var byggd 1866 och låg i Oppistan i hörnet av Storgatan och Fabriksgatan. I Österbottningen liksom i Hufvudstadsbladet och Vasabladet inleddes debatten om samskolans fortsatta existens redan flera år innan man stod inför den slutliga lösningen på frågan. På grund av att byggnaden länge och på många olika sätt tjänade som en läroanstalt hade samskolan en alldeles speciell betydelse för stadsborna. Ur tidningsartiklarna framgår att skolbyggnaden uppfattades som ett gemensamt arv för alla stadsbor. Skolans känslomässiga värde var en av de främsta orsakerna till att Karlebyborna genom pressen försökte vädja för att den förfallna och övergivna empirebyggnaden skulle bevaras.³⁵⁸

Samskolproblemet löstes på ett oväntat sätt i maj 1990 när träbyggnaden blev antänd och som följd av eldsvådan allvarligt skadades.³⁵⁹ Efter branden fanns bara ruiner kvar och de sista spåren av skolan försvann hastigt. På dess plats fanns ett antal år enbart en oasfalterad parkeringsplats, något som var rätt typiskt på stora, centrala tomter där ett gammalt hus hade rivits. Först efter många år uppfördes på tomten ett nytt stadsbibliotek som togs i bruk 1999.³⁶⁰

Neristan får en skyddsplan

Samma år som den nationella byggnadsskyddslagen trädde i kraft, dvs. 1985, fastställdes äntligen en skyddsplan för Neristan. Redan på 1970-talet hade man insett att en kulturhistoriskt värdefull miljö som Neristan borde kunna skyddas mot liknande hot som Silvennoinens saneringsplan för området under 1960-talet hade stått för. Som utgångspunkt för skyddsplanen togs områdets kulturhistoriskt värdefulla byggnadsbestånd, rutplanen från 1600-talet och områdets enastående helhetsmiljö³⁶¹, dvs. kriterier som gav uttryck för ett värdeobjektivistiskt förhållningssätt.

³⁵⁶ Vasabladet 16.2.1983, Österbottningen 16.2.1983, Jakobstads Tidning 19.2.1983, Vasabladet 9.12.1983 och 11.11.1986, Österbottningen 17.5.1988, Vasabladet 11.4.1989

³⁵⁷ Skolbyggnaden som också blev känd som Gamla svenska lyceet uppfördes 1866. Arkitektoniskt anslöt sig byggnaden till empiren och nyrenässansen. Skolbyggnaden utvidgades 1917 och 1926 med ytterligare tilläggsbyggnader. Ahmas 1992, 47–49

³⁵⁸ Vasabladet 3.3.1989, Österbottningen 4.4.1989

³⁵⁹ Ahmas 1992, 47–49

³⁶⁰ Ibland annat Åbo blev många centrala tomter parkeringsplatser efter en rivning av ett gammalt hus. Se t.ex. Lahtinen 2009. http://lib.kokkola.fi/kirjastotalohanke/index_se.htm (12.5.2010)

³⁶¹ Stenman 1973, 19

Arkeologiska kommissionen utförde en inventering av bebyggelsen i Neristan 1971. Den omfattade åtta av Neristans totalt 12 kvarter³⁶² och kan uppfattas som en motreaktion till Silvennoinens plan och den i början av 1970-talet allmänt rådande, negativa inställningen gentemot gammal bebyggelse. Inventeringen utgjorde också ett underlag för både den nordiska trästadskonferensen och för den nya skyddsplanen för Neristan.³⁶³ Den verkställdes tomtvis och fokuserade på byggnadernas användningssätt, byggnadsmaterial och -teknik samt exteriörernas arkitektoniska detaljer. På basis av uppgifterna indelades byggnadsbeståndet i tre olika kategorier. Utgångspunkten var att alla byggnader skulle bevaras så länge som möjligt. En kategorisk skillnad gjordes i en indelning av byggnader i sådana som absolut borde bevaras, de som ansågs värda att bevaras och de som ansågs antikvariskt intressanta. På basis av de resultat som inventeringen frambringade framfördes att alla byggnader på området skulle bevaras och att inga gamla byggnader skulle få rivras utan vägande skäl.³⁶⁴

Stadens myndigheter utförde från sin sida i början av 1980-talet en grundutredning som skulle styra byggandet i Neristan. I inledningen till utredningen står att basutredningen ska styra byggandet i Neristan och bistå såväl byggare, planerare som beslutsfattare med råd om hur man bevarar områdets särprägel. Utredningen fungerade också som en del av arbetet kring verkställandet av skyddsplanen för Neristan och fungerade senare som ett komplement till planen främst med tanke på byggnadsdetaljer och miljöns utseende.³⁶⁵

Efter Arkeologiska kommissionens inventering var tiden mogen för att en skyddsplan för Neristan kunde utarbetas. Beslut om ärendet fattades av stadsstyrelsen 28.8.1972 då den godkände att ett så kallat saneringsförslag för Neristan skulle uppgöras.³⁶⁶ Ur stadsstyrelsens beslut framgår att målsättningarna för en skyddsplan och dess utveckling skulle uppgöras på basis av det förslag som Museiverkets byggnadshistoriska avdelning avgett den 20.3.1972. Förslaget byggde på inventeringen som Arkeologiska kommissionen hade utfört år 1971.³⁶⁷ I skyddsplanen, som utarbetades av Nils-Erik Stenman 1973, begränsades området som numera kallas för Neristan till 12 kvarter. Motiveringen för områdets geografiska avgränsning var områdets regelmässiga struktur och enhetliga byggnadsbestånd

³⁶² Riipinen 1998, 25. Dessa åtta kvarter i inventeringen avgränsades av Anders Chydeniusgatan i norr, Borgmästaregatan i öster, Torggatan i söder och Gustav Adolfsgatan i väster.

³⁶³ Stenman 1973

³⁶⁴ Arkeologiska kommissionens inventering 1971, 2

³⁶⁵ Stenman, Lampinen & Läspä 1983, 2

³⁶⁶ Stenman, Lampinen & Läspä 1983, 5 och Stenman 1973, 12

³⁶⁷ Stadsstyrelsens beslut 28.8.1972

som tillsammans gör Neristan till den främsta och mest enhetligt bevarade trähushelheten i staden.³⁶⁸

En av avsikterna bakom Stenmans skyddsplan var att rädda så mycket av den gamla bebyggelsen som möjligt. Ur planen framgår vilka hus som borde och kunde bevaras. Ur planen framgår även nybyggnads- och utvidgningsmöjligheter liksom tomternas användning och tillåten byggnadsrätt.³⁶⁹ Begreppet sanering, som sedan 1960-talet livligt hade utnyttjats i diskussionen om trähushelheterna som ett krav på deras fortsatta användningsmöjligheter, fick i Stenmans förslag en annan betydelse. Han avsåg inte med sanering en åtgärd där man skulle riva och uppföra nytt, inte heller en kraftig omändring av funktioner i hus utan i stället bevarande av det existerande byggnadsbeståndet och en varsam modernisering av den gamla bebyggelsen. I Stenmans förslag poängterades att nästan alla hus vid gatorna skulle bevaras, men med den förutsättningen att de fritt kunde användas för olika ändamål. På det viset, genom att i kompensation för att ett gammalt hus bevaras ge ägaren rätt fria händer att förvalta sitt hus, försökte man även så långt som möjligt bevara den gamla bebyggelsen. Så många som 200 av områdets 280 byggnader ansågs värda att bevaras. Enligt planen skulle även nybyggen regleras och passas in i den rådande miljön.³⁷⁰

Stenman hävdade även att de främsta motiveringarna för att bevara Neristan var dess miljövärden, den enhetliga byggnadsstrukturen och områdets långa historiska förankring. Byggnadernas byggnadshistoriska värde men också byggnadernas värde granskat ur bostadskulturell synvinkel lyfte Stenman fram som viktiga bevarandeargument.³⁷¹ Skyddsplanen för Neristan framställdes på en planstommekarta med bifogade bestämmelser. Ur bestämmelserna framgick planeringens målsättning och tillvägagångssätt samt hur planen borde uppgöras. De byggnader som i planen ansågs kulturhistoriskt värdefulla eller värda att bevaras, med tanke på den enhetliga stadsbilden, märktes ut på planstommekartan. Utan starka argument skulle byggnaderna inte få rivas, något som överensstämde med Museiverkets anvisningar som formulerats efter inventeringen.³⁷²

Enligt planen ska nya byggnader och bland annat staket uppföras i samma linje med de övriga huvudbyggnaderna så att husfasaderna och staketet skiljs åt från gaturummet i en enhetlig linje. På så sätt försäkras att den enhetliga gatulinjen bibehålls. Av tomtens totalyta får 2/5 bebyggas. Träd får inte fällas utan myndighetens samtycke och i all byggnadsverksamhet

³⁶⁸ Stenman 1973, 13

³⁶⁹ Stenman 1973, 12

³⁷⁰ Riipinen 1998, 26ff.

³⁷¹ Stenman 1973, 46

³⁷² Stenman 1973, 12 och 35

skulle man utgå från att bibehålla områdets enhetliga utseende med tanke på byggnadsmaterial, byggnadsmassa och färgsättning.³⁷³

Efter många om och men fastställdes skyddsplanen för Neristan 1985. Trots de bestämmelser som finns införlivade i planen har ett flertal byggnader rivits efter år 1985. Det beror på att skyddsplanen närmast har en riktgivande funktion och tillåter rivning och nybygge även om den starkt betonar bevarande och underhåll av gamla hus.³⁷⁴ Planen kan ses som en viss eftergift för nya krav och sätt att besitta gamla byggnader eftersom den utgår från att gamla hus kan användas för olika ändamål. Nybyggnadsverksamheten har också varit livlig efter 1985 och åtminstone lika många byggnader som har rivits har också byggts till. Man har dock från de beslutsfattande myndigheternas sida sett till att nybyggen uppförs så att de till sin karaktär och till sitt utseende passar in i miljön.³⁷⁵

Det humanistiska tänkandets frammarsch i Ekenäspressen

I Ekenäs inleddes 1980-talet också med några notiser om att gamla hus stod inför rivning. Rivningshotet gällde t.ex. det så kallade *Grönbladiska huset* i hörnet av Skolgatan och Centralgatan. Även den år 1983 inträffade rivningen av ett gammalt hus vid Stationsvägen 12, en längre bit utanför Gamla stan där gamla trähus fortfarande fanns bevarade, väckte en livlig debatt om bevarandegrunderna för gamla hus. En före detta invånare ansåg i tidningen *Ny Tid* att rivningen av huset kunde ha förhindrats om Ekenäsborna hade stött dess bevarande. I stället såg man huset, där så kallade "alternativa människor" bodde, som en skamfläck i stan. Att huset hade ett negativt klingande rykte hade enligt personen som trädde fram i artikeln berättigat till att huset kunde rivas.³⁷⁶

En annan omdebatterad byggnad som under 1980-talet väckte pressens intresse var evangelieföreningens gamla *bönehus* som hade uppförts 1911 och som var beläget vid Parkgatan alldeles intill Gamla stan. I Västra Nyland skrevs att museidirektionen vädjar för att bönehuset bevaras och att det inte uppoffras för ett planerat bostadsbygge.³⁷⁷ I bönehusets fall ansåg museet bland annat att byggnadens värde för helhetsmiljön var oersättligt:

Genom sitt läge invid museet och Skepparträdgården bildar byggnaden även en naturlig övergång från modern byggnadsteknologi till en äldre trähusbebyggelse. Bönehuset innehåller således ytterst betydelsefulla kvaliteter ur rent miljömässiga aspekter, betonar Ivar Nordlund.³⁷⁸

³⁷³ Stenman 1973,41–42

³⁷⁴ Santaholma 1998, 22

³⁷⁵ Riipinen 1998, 26–34

³⁷⁶ Västra Nyland 15.10.1980, *Ny Tid* 27.10.1983

³⁷⁷ Västra Nyland 17.4.1986

³⁷⁸ Västra Nyland 17.4.1986

Bönehuset på Parkgatan (numera Museigatan) 1990. Huset revs efter en långvarig armbrytning tio år senare. Foto: Pirjo Juusela-Sarasmo/Västra Nylands landskapsmuseum, 9464-36.

Debatten om bönehusets framtid pågick under hela 1980-talet och avgjordes först efter många beslut och ställningstaganden i början av 2000-talet. Till denna debatt återkommer jag senare i avhandlingen. I rapporteringen under 1980-talets andra hälft tog man även gärna upp frågor som gällde förvaltningen av det gamla byggnadsbeståndet. I artiklarna diskuterades museets och museidirektionens roll och ansvar för kulturminnesvården. Ur en artikel framgår att museet i staden åtog sig uppgiften att inventera och dokumentera rivningshus. Från museets sida såg man varje gammalt hus som oersättligt och inventeringarna som ett sätt att bära ansvar för den byggnadshistoriska dokumenteringen och forskningen.³⁷⁹

Den nationella bevarandepolitiken diskuterades i en artikel i Västra Nyland i januari 1986. I artikeln tog skribenten ställning till den nya byggnadsskyddslagen och dess fördelar och brister. Detta är första gången som pressen poängterade att ansvaret för den gamla bebyggelsen ligger hos var och en av oss, även om det i artikeln understryks att städerna och kommunerna också har ett stort ansvar. I citatet som hämtats ur Hufvudstadsbladet förde arkitekten Tore Tallqvist fram en tanke om att bevarande och förnyelse inte ska uppfattas som varandras motsatser utan

³⁷⁹ Västra Nyland 25.5.1986 och 18.9.1986

att de kan förekomma vid sidan av varandra.³⁸⁰ Detta kunde med anknytning till Stahre ses som ett tydligt uttryck för det humanistiska tänkandet:

Varje gång man förnyar så borde man också bevara, säger han [Tallqvist] och menar att den gamla bebyggelsens värdefulla egenskaper skall bevaras och överlämnas till kommande generationer i ett så oförvanskat skick som möjligt.³⁸¹

Tallqvists åsikt återspeglar det värderelativistiska förhållningssättet som förstärkte sin framtoning under 1980-talet. Från en inställning som ger oss företräde att behandla den gamla byggnadskulturen på ett enbart för oss lämpligt sätt ändrade inställningen till att ansvaret för den gamla bebyggelsen också bör ges åt kommande generationer som överväger huruvida den gamla byggnadskulturen är värd beskydd eller inte.

Urskiljande och avskiljande

Stadsmoderniseringen genomfördes i de undersökta städerna ofta med en *kompensationstaktik*. Om en gammal byggnad skyddades kunde en annan rivas. Därför byggde taktiken också på *uroal* och *åtskiljande* där man valde ut gamla byggnader som skulle bevaras eller de som inte skulle bevaras. Man upplevde inte heller helheter som viktiga utan såg varje byggnad som separat. Därför var också de formella kriterierna för bevarande av en byggnad viktigare än de informella. Hade inte en byggnad tillräckligt stort egenvärde eller kulturhistoriskt värde var den lätt dömd till rivning.

I pressrapporteringen är denna värdeobjektivistiska syn framträdande under 1950- och 1960-talen. Däremot kunde enskilda stadsbors åsikter ge uttryck för ett värderelativistiskt synsätt. Detta berodde främst på att den moderna stadens uppbyggnad starkt influerade 1950- och 1960-talen och krävde rationella argument. Tillika visar de mera personliga, värderelativistiska argumenten att det också fanns en motsatt åsikt i samhället. Samtidigt som pressmaterialet klart målar upp en bild av att den gamla bebyggelsen var hotad i städerna efter kriget upptäcker man även en medvetenhet om att Neristan och framför allt Gamla Ekenäs innehade en specialposition och roll i själva diskursen. Även om Neristan under 1960-talet med Silvennoinens saneringsplan var allvarligt hotad framförs inte starkt en oro i pressens rapportering. De artiklar där en oro för den gamla bebyggelsens fortlevnad lyftes fram gällde de initiativ och konkreta åtgärder som föreningen Vi Neristassbor och andra enskilda stadsbor företog i frågor som gällde rivningshotade byggnader.

³⁸⁰ Västra Nyland 9.1.1986, Hufvudstadsbladet 15.1.1986

³⁸¹ Hufvudstadsbladet 15.1.1986

Man kan ur pressmaterialet också tydligt avläsa hur stadsutvecklingen präglades av den så kallade separeringsfasen genom att man ville göra en åtskillnad mellan den "gamla staden" och den "nya staden". Neristan och framför allt Gamla Ekenäs, med en skyddsplan för området, utsågs tidigt som skyddsobjekt som tyder på att man i städerna också inledde en bevarandefas. De båda influenserna inom stadsutvecklingen gjorde att intresset för och förverkligandet av stadsmoderniseringen riktades utanför städernas äldsta del. Därför kan man se hotet mot andra delar av städernas gamla bebyggelse som uttryck för den ersättande förnyelsefasen där gamla stadskvarter offrades för affärsverksamheten.³⁸²

Intrycket som man får via tidningsartiklarna från 1950-talet är att man då var omedveten om konsekvenserna med rivningsverksamheten och att diskussionen om värdet av gamla byggnader inte på allvar hade kommit igång. Rivningar av gamla byggnader utanför de historiska städernas äldsta trähusområden var ett utslag för en kompensationspolitik som berättigade till en stark stadsmodernisering. I de båda städerna blev affärscentrumet med sitt gamla byggnadsbestånd, i Karleby Oppistan och i Ekenäs stadsdelen I, de främsta objekten för en intensiv och destruktiv stadsmodernisering då trähus ersattes med sten- och höghus.

Under 1960-talet lyfte pressen däremot fram allt fler rivningshotade byggnader som rätt ingående behandlades. Rapporteringen gick i dessa fall från en mera allmän nivå ner på en mer enskild nivå. Tonen i rapporteringen var beklagande, däremot var man försiktig med att göra debatten till en skuldfråga. Rapporteringen gav ändå uttryck för en ny fas – en restaureringsfas³⁸³. Denna inriktning fick småningom ett starkare fotfäste inom stadspolitiken även om dess influens ännu under 1960-talet var rätt obetydlig. I stället uppfattades stadsmoderniseringen som en nationell och global företeelse och därför också som en naturlig sak. Opinioner som präglades av ett rationalistiskt tänkande och som talade för rivningsverksamheten motiverades med argument om att de gamla byggnadernas livsduglighet, användningsmöjligheter och estetiska framtoning inte uppfyllde dåtida krav. Därför blev sanering ett slagkraftigt begrepp i denna diskurs och berättigade till omfattande förändringar och moderniseringar av framför allt interiörer som skulle göras sundare, renare och modernare. Saneringsideologin gjorde därmed en åtskillnad mellan det "synliga" yttre och det "osynliga" inre. Detta var också ett uttryck för en viss slags kompensation genom att ett gammalt hus kunde bevaras om det fick ut-

³⁸² Se kapitel *Stadsbyggande i rationalistisk anda* för en utförligare beskrivning av separeringsfasen och *Stadsmoderniseringen vidareutvecklas* för en beskrivning av den ersättande förnyelsefasen.

³⁸³ Se kapitel *Stadsbyggande i rationalistisk anda* för en beskrivning av den försiktiga restaureringsfasen.

sättas för sanering inomhus, något de antikvariska myndigheterna också förespråkade under 1960-talet.

Under 1970-talet blev den humanistiska stadsuppbyggnadsideologin allt synligare i diskursen genom att de historiska trästadsmiljöerna då blev objekt för ett allnordiskt intresse som följde av den nordiska trästadskonferensen. Genom de nationella och lokala trästadsprojekten blev trästadsmiljöerna och den gamla bebyggelsen uppmärksammade. Ett nytt och positivt sätt att förhålla sig till gammal byggnadskultur var det främsta resultatet av trästadsprojektet men däremot fick projektet konkret betydelse först mycket senare. Stadsmoderniseringen påverkade ännu under 1970-talet starkt utformningen av våra städer. Saneringsideologin som under 1960-talet hade fått stort genomslag blev alltmer en kutym för sättet man behandlade den gamla byggnadskulturen. Nu ville man sanera hela staden, inte bara en enskild byggnad.

Nytänkandet, som konferensen och även den pågående rivningsverksamheten framkallade, ökade dock tydligt under loppet av 1970-talet. Den värderelativistiska synen fick nu mera plats i denna diskurs och framhävde att gamla byggnader och byggnadsmiljöer skulle bevaras för att ta vara på lokal identitet och känsla av tillhörighet. Experter och museitjänstemän i Ekenäs och Karleby tog klart ställning mot den pågående utvecklingstrenden. I pressrapporteringen framhävdes en sådan bevarandevänlig syn framom den modernistiska och rapporteringen fick en mer ställningstagande karaktär.

I enlighet med att en rekonstrueringsfas sålunda blev riktgivande för stadsutvecklingen under 1970-talet fördes de historiska trähusmiljöerna fram i pressen som romantiska och idylliska stadsmiljöer.³⁸⁴ Nu ville man locka människor tillbaka till innerstaden med hjälp av de historiska stadsområdena. Bilden av dessa miljöer hade därmed totalt förändrats från att de ännu på 1960-talet uppfattades och delvis också presenterades i tidningar som förfallna och ohygieniska miljöer. Den nya förbättrade bilden som trästadsmiljöerna tilldelades i pressen gav ett nytt ansikte utåt för områdena och även för städerna som helhet.

Mot bakgrunden av det som hittills har behandlats är det lämpligt att i behandlingen övergå från den allmänna stadspolitik och diskursen i pressen till att diskutera stadsomvandlingen och gentrifieringens inverkan och betydelse i Neristan och i Gamla stan i Ekenäs. En uppföljning av pressdiskursen följer i del IV då kulturarvsdiskussionen under 1990-talet på allvar kommer i gång.

³⁸⁴ Se kapitel *Stadsuppbyggnad med humanistisk prägel* för en beskrivning av rekonstrueringsfasen.

III Gentrifieringen tar form

I denna analysdel fördjupas problemställningen genom ett individbaserat material, intervjuer, som används för att belysa hur gentrifierings- och kulturarvsprocessen i de historiska trädstadsmiljöerna reflekteras dels ur ett inifrånperspektiv ur de boendes synvinkel, dels ur ett utifrånperspektiv ur experternas synvinkel. De individuella aspekterna pejas mot de befolkningsuppgifter som framgår av befolkningsstatistiken.³⁸⁵

I början av varje intervju blev informanterna ombedda att beskriva hur de upplever det historiska trädadsområdet som en fysisk, social och kommersiell miljö. Efter dessa beskrivningar fördjupades frågeställningen till bland annat bevarandefrågor som framfördes i anknytning till områdenas historia, nutid och framtid. Frågor om hur en möjlig gentrifiering syns och känns i miljön samt hur informanterna ser på ansvarsfördelningen i frågan om bevarande kan nämnas som ytterligare aspekter som togs upp för en grundligare diskussion. Informanterna har också fått svara frågor som berör deras inställning till områdena som stadsmiljöer för kommersiella och turistiska behov. De har fått ta ställning till huruvida de uppfattar trädstadsmiljöerna som kulturarv och hur de motiverar sitt svar.³⁸⁶

Med hjälp av tidigare stadsforskning och genom ett omfattande pressmaterial har jag beskrivit hur bevarandet i de utvalda trädstadsmiljöerna ofta har skett i form av ett så kallat kompensationshandlande. Hur korrelerar den samtidsbeskrivning av aktuella händelser som tidningsartiklarna förmedlar och de teoretiska förklaringarna som via stadsforskningen applicerats i framställningen hittills med informanternas reflexioner och erfarenheter av förändringarna i de två småstadsmiljöerna? Ger deras ut-sagor belägg för en gentrifiering av Gamla Ekenäs och Neristan?

Redskap för analysen

I min analys av informanternas utsagor utgår jag från att deras svar ger uttryck för en *subjektiverande*, *ontologiserande* eller *estetiserande* inställning eller värdering som anknyter till deras personliga erfarenheter och tolkningar av olika skeenden och fenomen. Användningen av dessa operationella analysbegrepp har hjälpt mig att få en djupare förståelse för informantutsagorna och variationerna och skiljaktigheterna i informanternas svar och förhållningssätt. Samtidigt kan man också se att man genom de olika förhållningssätten kan nå kunskap om mera personliga ställningstaganden som är en viktig infallsvinkel i denna avhandling. Konstateras bör att uppfattningen om informanternas olika förhållningssätt baserar sig på

³⁸⁵ De baseras på mantalslängder från år 1950, 1975 och 1989 samt på befolkningsuppgifter från år 2000.

³⁸⁶ Se frågeschemat för intervjuer i bilaga 4.

intervjun som en helhet, dvs. på den uppfattning som jag som intervjuare har fått på basis av hela intervjun och som jag i analyskedet har generaliserat för att kunna dela in informanterna i olika informantkategorier.

Av samtliga informanter har framför allt de *socialt orienterade traditionalisterna* ofta personliga erfarenheter och minnen av hur de historiska trähusmiljöerna gestaltade sig innan en gentrifiering kom igång. De har levt med i förändringen till skillnad från de *tillbakablickande entusiasterna* och de *nyskapande estetikerna* som har haft en mer aktiv roll i förändringsprocessen. Man kunde säga att entusiasterna och estetikerna har varit gentrifieringens motor eftersom de har varit med om att gentrificera och ta den gentrifierade miljön i besittning. Estetikernas egna erfarenheter sträcker sig för det mesta inte lika långt tillbaka i tiden som hos traditionalister och entusiaster utan i stället har de bosatt sig i en redan påbörjad gentrifierad miljö. *Experterna* har också haft en aktiv roll som beslutsfattande och verkställande myndigheter. De har däremot följt med utvecklingen i trädadsområdena ur ett utifrånperspektiv men i nära anknytning som rådgivande och beslutsfattande tjänstemän.

Det första förhållningssättet kallar Thomas Ziehe för *subjektivering*. Han ser att personer som har en subjektiverande inställning, som de socialt orienterade traditionalisterna i denna avhandling anses ha, strävar efter närhet och intimitetskänsla som framför allt skapas genom sociala relationer. Dessa personer utgår i sina handlingar från sina egna känslor och värdet av saker och ting bestäms utgående från personens egna känslor. Den subjektiverande inställningen kännetecknas också av en längtan efter expressivitet.³⁸⁷ Tre Karlebyinformanter³⁸⁸ och tre Ekenäsinformanter³⁸⁹ har kategoriserats som *socialt orienterade traditionalister*.

³⁸⁷ Ziehe 1986, 354

³⁸⁸ Dessa personer har bott i Neristan sedan 1950- och 1960-talen, dvs. före en gentrifiering av Neristan kom i gång. Den äldsta informanten kallas för *farmaceuten*. Informanten är född 1918 och har som namnet anger arbetat som farmaceut. Informanten är infödd Karlebybo men inflyttad Neristassbo sedan 1950. Personen har bott i samma hus sedan inflyttningen, förutom under de sju åren som informanten tillbringade på annan ort. De två andra traditionalisterna utgörs av ett par som flyttat in i sitt hus i Neristan i mitten av 1960-talet. Den ena informanten som jag kallar för *magistern* är inflyttad Karlebybo vars föräldrar var hemma från Karleby. Denna informant, som är född 1930, har arbetat inom skolväsendet men är numera pensionerad. Den andra informanten, som är född 1928, kallar jag för *tjänstemannen*. Informanten är infödd Karlebybo och har återvänt till hemstaden efter flera års vistelse på annan ort. Informanten har under sin karriär arbetat med kommunala stadsplaneringsärenden.

³⁸⁹ Traditionalisterna i Ekenäs kallar jag för *företagaren*, *teknikern* och *pensionären*. *Företagaren* som är född 1956 har bott nästan hela sitt liv på samma gård i Gamla stan. Under en tid av sitt liv har informanten bott på annat håll i Ekenäs men återvänt till föräldrahemmet i början av 1990-talet. Informanten är som namnet anger småföretagare. Informanten som jag kallar för *teknikern* är född 1946 och är infödd Ekenäsbo. Informanten har en teknisk utbildning. I sin barndom har informanten bott på en gård alldeles intill Gamla stan. Informanten har under hela sitt liv haft livliga kontakter till området, upplevt

Den andra tendensen, som i vissa avseenden utgör en stegring av subjektivering, kallar Ziehe för *ontologisering*. Här eftersträvar personen inte närhet och intimitet utan premodern stabilitet och mening i livet. Det man fruktar är förlusten av en överordnad mening. Ontologiseringen bygger inte på det subjektiva i sig utan det subjektivitas inbäddning i överordnade lagar och krafter. Det ontologiska förhållningssättet kan också beskrivas som ett sökande efter helhet, äkthet och ursprunglighet.³⁹⁰

Ett begrepp som ligger nära ontologiseringen kallar sociologen och samhällsteoretikern Anthony Giddens för ontologisk trygghet. Giddens menar att känslan av att personer och ting är pålitliga är grundläggande för känslan av ontologisk trygghet. Begreppet syftar också på den tillförsikt de flesta individer hyser med tanke på att deras identitet kommer att uppvisa en kontinuitet och att den omgivande sociala och materiella handlingsmiljön kommer att vara konstant. Ontologisk trygghet och känslan för personers och tings kontinuitet förblir nära förbundna med varandra i den vuxna individens personlighet.³⁹¹ Av Karlebyinformanterna³⁹² har två informanter kategoriserats som *tillbakablickande entusiaster* och av Ekenäsinformanterna fyra³⁹³.

Det tredje förhållningssättet kallar Ziehe för *estetisering*. Om ontologiseringen kan betecknas som en strävan mot det premoderna, betecknas denna inställning som postmodern. Kännetecknande för den estetiserande

Gamla stan som sin uppväxtmiljö och flyttat dit i början av 1980-talet. Den tredje traditionalisten i Ekenäs kallar jag för *pensionären*. Informanten har i sina arbetsföra år bland annat varit privatföretagare. Informanten är född 1931 och har bott i Ekenäs sedan 1944, i Gamla stan sedan 1948. Till sitt nuvarande hem i Gamla stan har informanten flyttat 1954. När intervjun gjordes i maj 2003 var informantens hus till salu och informanten hade planer på att flytta bort från Gamla stan.

³⁹⁰ Ziehe 1986, 355

³⁹¹ Giddens 1996, 91-95

³⁹² Den ena informanten som jag kallar för *planeraren* är infödd Neristassbo, född år 1941. Efter studier på annat håll har informanten återvänt till hemstaden och till Neristan där informanten har bott sedan mitten av 1970-talet. Informanten har under sin arbetskarriär arbetat med framför allt stadsplaneringsfrågor. Den andra informanten kallar jag för *antikvarien*. Informanten är född 1939 i Helsingfors men har flyttat till Karleby redan under 1940-talet. I Neristan har informanten bott sedan mitten av 1970-talet. Denna informant arbetar inom kultur- och museiväsendet.

³⁹³ Av ett par som jag intervjuat kallas den ena informanten för *akademikern* och den andra för *bibliotekarien*. Akademikern är född 1943 och bibliotekarien 1941. Till Ekenäs har paret flyttat i början av 1970-talet och i Gamla stan har de bott sedan 1981. Akademikern har som namnet anger arbetat inom den akademiska världen och bibliotekarien inom biblioteksväsendet. Den tredje entusiasten, som jag benämner *rektorn*, är hemma från Ålands skärgård och har bott i Ekenäs sedan början av 1970-talet. Till Gamla stan och till sitt nuvarande hem har informanten flyttat 1977. Förutom att informanten har en långvarig arbetskarriär inom skolväsendet har informanten också verkat aktivt inom lokalpolitiken och föreningslivet. Den fjärde av dessa Ekenäsentusiaster kallar jag för *konstnären* och benämningen har en direkt anknytning till informantens yrke. Informanten är född 1941 och har bott i Ekenäs från början av 1950-talet. I Gamla stan har informanten bott sedan 1991.

inställningen är individens strävan efter att skapa en egen värld och markera den till sin genom att tillspetsa och radikaliserar, till och med genom en förkonstling. För estetikerna blir den egna smaken och stilen den främsta utgångspunkten för deras handlingar.³⁹⁴ De fyra Karlebyinformanter³⁹⁵ som jag kategoriserat som *nyskapande estetik* har alla flyttat till Neristan i slutet av 1990-talet. Av Ekenäsinformanterna³⁹⁶ har däremot endast två informanter kategoriserats som estetik.

Den sista informantkategorin består av *experter* som arbetar inom stadsförvaltningen, turismbranschen och fastighetsförmedlingen. Experterna bor inte själva i Neristan och Gamla Ekenäs men har genom sitt arbete en nära anknytning till det historiska trästadsområdet och förväntas kunna bidra framför allt med ett utifrånperspektiv. Av Karlebyinformanterna³⁹⁷ och Ekenäsinformanterna³⁹⁸ har sex personer sammanlagt kategoriserats som experter.

I de följande kapitlen diskuteras hur förändringarna i trästäderna under den efterkrigstida perioden beskrivs och reflekteras i informanternas berättelser samt hur de tar ställning till förändringarna på mikronivå ut-

³⁹⁴ Ziehe 1989, 158–159 och Ziehe 1986, 356

³⁹⁵ Paret som jag intervjuade och där den ena informanten kallas för *läraren* och den andra för *chefen* har flyttat till Karleby i slutet av 1970-talet. Läraren är född 1951 och socialarbetaren 1948. I Neristan har paret bott sedan 1998. Båda informanter har en akademisk utbildning och verkar aktivt inom lokala föreningar. Den tredje estetikern som jag kallar för *entreprenören* är infödd Karlebybo och har bott i Neristan sedan år 1999. Informanten är född 1963 och bedriver affärsverksamhet på området. *Industriarbetaren*, som är född 1951, är född och uppvuxen i Karleby. I Neristan har informanten bott sedan 1998. Vid sidan av sitt dagliga arbete idkar informanten också affärsverksamhet på området.

³⁹⁶ Den ena informant som kallas för *doktorn* är född 1967 och är därmed yngst av alla mina informanter. Informanten har flyttat in till Gamla stan år 2000. Informanten arbetar inom universitetsväsendet. Den andra estetikern kallar jag för *pedagogen*. Informanten är född 1956 och har bott i Gamla stan i Ekenäs sedan 1989. Informanten är akademiskt utbildad och har ett kommunalt arbete.

³⁹⁷ Informanten som jag har valt att kalla för *utvecklingsplaneraren* är född 1955 och är inflyttad Karlebybo. Informanten har en akademisk utbildning och har via sin utbildning också aktivt deltagit i föreningar och arbetsgrupper som har arbetat för bevarandet av den gamla byggnadskulturen i Karleby. Den andra experten, *turistchefen*, är också inflyttad Karlebybo sedan 1985. Informanten är född 1955 och arbetar inom turismbranschen. Den tredje experten i Karleby, som kallas för *mäklaren*, arbetar med fastighetsförmedling. Informanten är född 1957 och har i ett skede också själv bott i Neristan.

³⁹⁸ I Ekenäs är *arkitekten*, som en av experterna kallas, född 1946. Informanten har bott i Ekenäs så gott som hela sitt liv och är väl insatt i Gamla stans utveckling på grund av sin roll inom stadsförvaltningen som beslutsfattande myndighet. *Turistkonsulent* är inflyttad Ekenäsbo och född 1952. Informanten har bott i Gamla stan sedan 1984 och har både som invånare och tjänsteman synpunkter på området ur dels sin egen, dels ur turismbranschens synvinkel. Den tredje experten, som kallas för *representanten* är infödd Ekenäsbo och född 1960. Denna informant har till skillnad från mäklaren i Karleby aldrig bott i Gamla stan. Informanten har arbetat inom fastighetsförmedlingen i tjugofem års tid och har erfarenheter av många försäljningsobjekt i Gamla stan.

gående från en nutida synvinkel. Behandlingen inleds med en kort diskussion om gentrifieringens socioekonomiska betydelse som fungerar som en inkörsport till problematiken. Aspekter som i följande kapitel lyfts fram diskuteras i analysen med förankring i undersökningsobjekten.

Gentrifiering som en socioekonomisk process

Gentrifieringsteorierna talar om att det på ett område som utsätts för gentrifiering sker en social omstrukturering då nya invånare fascinerats av och uppvärderar sin nya boendemiljö. En sådan uppvärdering kan bli synlig även i trähusmiljöer då förfallna hus och fasader rustas upp. Bakom den fysiska uppgraderingen finns en sociokulturell förändring som i gentrifieringsteorierna lyfts fram som drivkraften bakom ett områdes förändrade karaktär och status. Till gentrifieringsprocessen hör också ofta en etablering av högklassig kommersiell affärs- och serviceverksamhet. De inre och yttre förändringarna är därmed utslagsgivande för gentrifieringen runt omkring i världen. Gentrifieringen har därför allt sedan mitten av 1980-talet varit ett mycket omdebatterat begrepp inom stadsforskningen, även i Finland.³⁹⁹

Uppfattningen om gentrifieringen som en samhällelig process har påverkats av två motsatta synvinklar. Å ena sidan har den ansetts vara en småskalig och lokalt anknuten samhällsprocess som är temporär till sin natur och har ringa betydelse på lång sikt. Förörternas höga fastighetspriser och livsstilsförändringarna hos de stora åldersklasserna har setts som övergående utvecklingstrender som förekommer endast under en kort period. Efter att dessa åldersklasser inte längre är i aktiv ålder förväntas revitaliseringen av innerstaden upphöra. Anhängare av det andra synsättet har sett gentrifieringen som en del av en större revitalisering av innerstaden och en recentralisering av vissa urbana aktiviteter. De ser en tydlig koppling mellan gentrifiering och en "back-to-the-city" rörelse som lockar nya människor till innerstaden från förörterna. Det är dessa nya boende som genomför en gentrifiering.⁴⁰⁰ Enligt Neil Smith utgår de båda riktningarna från att gentrifieringen är en kombination av demografiska, livsstilsmässiga och ekonomiska faktorer samt av så kallade energifaktorer som driver processen vidare.⁴⁰¹

Gentrifieringens följder upplevs både som positiva och negativa. Det som allmänt uppfattas som positivt är att ett förfallet eller ett alldagligt bostadsområde återupplivas såväl ekonomiskt, socialt som estetiskt. Den negativa uppfattningen förknippas däremot med en odemokratisk boendeutveckling. Bostadspriserna på ett återupplivat område höjs och då

³⁹⁹ Glass 1964, Jauhiainen 1990, 30 och 1995, 24

⁴⁰⁰ Smith 1982, 140

⁴⁰¹ Smith 1982, 140

händer det ofta att områdena blir otillgängliga för många och leder till en social differentiering av stadsområden.⁴⁰² Därför kopplas gentrifieringen ofta till personer som har ekonomiska möjligheter att upptäcka och fascineras av en äldre byggnadsmiljö. Det som tidigare varit de lägre sociala klassernas boendemiljö ändrar karaktär då en ny grupp människor med historiskt intresse övertar den och ger den nytt liv. För dessa människor handlar det om ett medvetet val av en viss typ av levnadsmiljö och livsstil.⁴⁰³

Gentrifieringen kan därför ses som en kapitalistisk process som präglar bostadsmarknaden genom att den omformar mindre attraktiva innerstadsområden till i högsta grad eftertraktade stadsområden.⁴⁰⁴ Neil Smith ser därför gentrifieringen som en del av en större stadsförnyelseprocess som starkt har påverkats av den kapitalistiska utvecklingen. Därför kallas gentrifieringen också *revitalisering* och *trendifiering*. Smith anser dock att gentrifieringen inte alltid behöver betyda att ett gentrifierat område blir mera levande och socialt aktivt utan att den också kan innebära att ett område i stället mister sin livaktighet och vitalitet.⁴⁰⁵

Geografen David Ley anser att gentrifieringsprocessen påverkas av konsumtionskulturen. I kontrast till Smiths utgångspunkt att gentrifieringen är en återkommande stadsutvecklingsfas anser Ley att gentrifieringsprocessen utgör en ny historisk fas där konsumtion åsidosätter produktion och där humanistiska, sociala och estetiska värden poängteras. För medelklassen blir den gamla arbetarstadsdelen en fristad för ovan nämnda värden och som representanter för den nya sociala strukturen har medelklassen möjlighet att välja vilka saker de värdesätter mest i boendemiljön.⁴⁰⁶

De förändrade sociokulturella värderingarna och övergången till postindustriell ekonomi har under de senaste decennierna lett till nya konsumtionsmönster som alltmer fått karaktären av lyxkonsumtion.⁴⁰⁷ Därför finns grunden till gentrifieringen enligt R.A. Beauregard hos processens aktörer och i deras reproduktions- och konsumtionsbehov. Efterfrågan på representativa bostäder i innerstäderna är inget nytt fenomen men däremot den stora andelen höginkomstagare. Av större betydelse för gentrifieringsprocessen är därför gentrifierarnas roll som initierare, utformare och igånghållare av processen.⁴⁰⁸

⁴⁰² Jauhiainen 1995, 24. Smith & Williams, 1986 enligt Nordfelt 1992, 75–78. Studier kring utflyttade och inflyttade har gjorts av bl.a. LeGates, T.R. & Hartman, C. 1986.

⁴⁰³ Zukin 1992, 229f. och Hellman & Wikman 2000, 9

⁴⁰⁴ Nordfelt 1992, 74

⁴⁰⁵ Smith 1982, 151–152

⁴⁰⁶ Ley 1980, 240–243

⁴⁰⁷ Nordfelt 1992, 79

⁴⁰⁸ Beauregard 1986

Social struktur i förändring

Eftersom en sociokulturell förändring enligt gentrifieringsteorier uppfattas som den främsta drivkraften bakom en gentrifieringsprocess bör man granska i vilken mån en sådan förändring har skett i Neristan och Gamla Ekenäs. De förändringar som synliggörs genom det demografiska materialet⁴⁰⁹ säger en del om hur processen har tagit form i dessa trähusområden. En stor förändring som man tydligt upptäcker har skett i *befolkningsmängden*. I Neristan har invånarantalet successivt minskat fram till år 1989 men därefter ökat med ungefär 40 % fram till år 2000 vilket kan ses som en markant ökning. I Gamla Ekenäs har befolkningsmängden hela tiden minskat och betyder t.ex. att boendeytan har ökat per person vilket också är utmärkande för en gentrifieringsprocess.

I *åldersfördelningen* ser man större förändringar i Neristan än i Gamla Ekenäs. I Neristan har andelen barn och unga minskat tydligt medan andelen äldre personer däremot klart har ökat. I Gamla Ekenäs har andelen äldre boende hållits rätt konstant, liksom också andelen barn och unga. Andelen personer i arbetsför ålder har för de båda områdenas del hållits kring 50 %. I *språkfördelningen* har däremot skett märkbara förändringar i Neristan. Där har de svenskspråkigas andel minskat med över hälften medan andelen i Gamla Ekenäs konstant har hållits kring 90 %. Detta betyder att gentrifieringen också får en språklig dimension i framför allt Neristan.

De främsta beläggen för att områdena har påverkats av gentrifiering kan ses i de boendes *yrkestillhörighet* och förändringarna i den. Teorierna om gentrifiering talar för att det är personer med högre inkomster som kan bosätta sig på områden som håller på att genomgå eller har genomgått en gentrifiering. Detta kan man på basis av befolkningsstatistiken indirekt uppfatta i och med att andelen högre inkomsttagare har ökat. I Neristan har andelen *högre tjänstemän* tvådubblats medan andelen lägre tjänstemän har minskat med hälften. För Gamla Ekenäs del ser man i andelen högre tjänstemän en större variation. Från att ha utgjort 7 % av befolkningen år 1950 utgjorde de 23 % av befolkningen 1989. I andelen *lägre tjänstemän* ser man också en större variation i jämförelse med Neristan, men dock en tydlig minskning från 1989 då andelen uppgick till 34 % för att år 2000 bara uppgå till 19 %.

I kategorin *tjänstefolk, servicepersonal och företagare* ser man en kraftig minskning i andelen från 1950 till 2000. Det beror framför allt på en förändring i samhällets tjänstestruktur och att tjänstefolket som en yrkeskår minskar avsevärt och till och med försvinner fram till 1975. I Neristan minskar deras andel från 18 % år 1950 till bara 4 % år 1989. Även i Gamla

⁴⁰⁹ För en utförlig demografisk redogörelse, se bilaga 5. De uppgifter som här kort presenteras beskrivs utförligare i bilagan.

Ekenäs är utvecklingslinjen sjunkande. I andelen *hantverkare* ser man för Gamla Ekenäs del en tydlig förminskning medan deras andel i Neristan däremot har fluktuerat. I andelen *arbetare* ser man däremot en tydlig ökning för de båda områdenas del från år 1975 då andelen steg och åter en minskning 1989 och 2000 då andelen arbetare klart minskade.

En möjlig småstadsprägel och ett tecken på gentrifieringsprocessens lokala variation är att andelen arbetare har minskat men inte helt ersatts av högre klasser såsom gentrifieringsteorierna förutspår. Detta bör dock ses i relation till att teorierna har utarbetats med förankring i en annorlunda samhällsstruktur än den som varit rådande i Finland och att arbetarnas höga andel kanske i detta fall är utmärkande för en typisk finsk småstadsstruktur och därför inte bör ses som helt motsägelsefullt i relation till områdenas gentrifiering.

I andelen *äldre personer, studenter och personer med obestämda yrken* ser man för Neristans del en markant ökning från 1950 då andelen utgjorde 9 % till att den 1989 uppgick till 37 %. För de båda områdenas del ser man en minskning av denna kategori fram till 1975 men även för Gamla Ekenäs del en tydlig ökning fram till år 1989 och en ytterlig ökning fram till år 2000. Är ökningen i de äldre personernas andel möjligen också ett uttryck för en småstadsgentrifiering?

På basis av befolkningsstatistiken har både Neristan och Gamla stan i Ekenäs genomgått en socioekonomisk strukturförändring under tiden efter kriget. Därmed kan en gentrifieringsprocess delvis bekräftas. Områdena har fått nya invånare med andra yrkestillhörigheter än tidigare och i allt större utsträckning invånare som kunde anses tillhöra medelklassen. Den demografiska förändringen har inte uppmärksamrats i pressrapporteringen alls i lika stor omfattning som de mera synliga och handfasta fysiska förändringarna men kan indirekt uppfattas som en drivkraft bakom de fysiska och ekonomiska förändringarna. Detta ger en intressant kontrast till gentrifieringsteorier som ser den sociala omsättningen som den mest signifikanta förändringen på ett område som utsätts för gentrifiering.

I de kommande kapitlen kommer jag att betrakta hur de socioekonomiska förändringarna återspeglas i miljöerna ur informanternas synvinkel och om man de facto finner mera belägg för gentrifiering genom ett informantperspektiv. Hur har den socioekonomiska utvecklingen omformat de historiska trähusmiljöernas inre strukturer under de senaste femtio åren? Hur har de olika informantkategorierna upplevt förändringarna i trähusbefolkningen? Vilka följder har en gentrifiering enligt informanterna haft på områdenas sociala liv också i jämförelse med tiden före gentrifieringen?

Neristan väljer sina invånare

Den sociala förändring som syns i befolkningsuppgifterna har av mina informanter främst uppmärksamats av *traditionalisterna*. Traditionalisterna, som också är de äldsta av mina informanter födda på 1920- och 1930-talen, har minnen och erfarenheter av Neristan från tiden innan en möjlig gentrifieringsprocess av området kom igång, dvs. från 1950- och 1960-talen. Då präglades området ännu av en annorlunda socioekonomisk struktur och också till utseendet hade en annan karaktär. Informanterna har därmed lång erfarenhet av trästadsområdet och en lång boendekarriär bakom sig. De har själva levt med utvecklingen i Neristan och fått uppleva förändringarna på nära håll. Traditionalisternas sinne för det sociala i sin boendemiljö har att göra med att de, som benämningen socialt orienterad traditionalist antyder, lägger stor vikt vid den sociala aspekten i sin boendegivning. Därför har traditionalisterna upplevt gentrifieringen framför allt som en sociokulturell förändringsprocess.⁴¹⁰

Thomas Ziehe anser att sättet att genomgående utgå från sina egna känslor och handlingar är utmärkande för personer med en subjektiverande inställning. Traditionalisterna som har bott på området ända sedan sin barndom eller under flera decenniers tid i vuxenåldern har en stark platskänedom och platskänsla som förstärks ytterligare av den kulturella nedärvningen. Traditionalisterna har ärvt sitt hus av far- och morföräldrar eller så skapar deras långvariga kopplingar och en mycket lång boendekarriär en uppfattning om kulturell nedärvning, om "heredity". Den kulturella nedärvningen kommer till synes i att traditionalisterna i Gamla Ekenäs och Neristan bland annat har detaljerade kunskaper om före detta boende på området och om byggnaderna och de förändringar som miljön har blivit utsatt för. De är också den muntliga traditionens bärare som kan berätta historier om livet i trästaden under olika tidsperioder. Gemensamt för alla informanter som bor i Neristan eller i Gamla Ekenäs är också att de alla bor i gamla trähus från 1800- och början av 1900-talet.⁴¹¹

I traditionalisternas berättande bekräftas att befolkningsmängden i Neristan har minskat tydligt från 1950- och 1960-talen. Då beboddes de flesta större hus ännu av flera familjer vilket numera är sällsynt. Folk bodde därför trångt i delade hushåll och på grund av att familjerna var stora,

⁴¹⁰ Thomas Ziehe anser att känslan av närhet och intimitet har en väsentlig betydelse för personer med en subjektiverande inställning, dvs. för traditionalisterna bland mina informanter. En boendemiljö med historiska anor och personhistoria stärker individens känsla av närhet och intimitet. Traditionalisternas behov att poängtera närhet och intimitet beror enligt Ziehe på deras behov att förebygga en så kallad samhällelig kyla. Den sociala omgivningen upplevs viktig men i samband med gentrifieringsprocessen har den ursprungliga, socialt homogena miljön förvandlats till en alltmer socialt heterogen miljö.

⁴¹¹ Av traditionalisterna har jag själv intervjuat alla andra förutom den informant som jag har valt att kalla för *pensionären*. Intervjun med denna informant har gjorts av en etnologistuderande.

berättar de. Enligt traditionalisterna hade många familjer också tjänstefolk och inhysingar boende hos sig. Utvecklingen under den efterkrigstida perioden har i takt med att familjestorleken och befolkningmängden på området har minskat, dels lett till att stora hus har splittrats i mindre enheter och flera bostäder, dels till att mindre bostäder har kombinerats till en enda stor bostad. Minskningen av invånarantalet har som ett led i utvecklingen paradoxalt också medfört att stora enfamiljshus, borgarhem, har uppdelats i mindre bostäder. Tillika har allt fler hus som förut inrymde många bostäder omvandlats till enfamiljshem vilket enligt informanterna är vanligare:

Magistern: Här är också många som har liksom ändrat sina stora enfamiljshus till små bostäder så att det kan bo 4-5 småfamiljer i de här husen som det bodde en familj i tidigare. Det är lite mera "gården mot slum" om det ska fortsätta på det här sättet. Men det kommer ju från andra städer. Jag har just varit i Åbo och sett. Nog är där också alla vackra enfamiljshus uppdelade i små små tvårummare ungefär.

Tjänstemannen: Men om du går bakåt i tiden, en tre generationer, i det här huset så bodde här ju en familj och så bodde där en familj där i flygeln, en tredje familj i gårdskarlsbostaden, kanske ännu någon dessutom här i stora huset. Det blev en 3-4 familjer här också där vi nu är två personer.

Magistern: Nog bodde man ju trångt tidigare men här i mellan bodde man en familj i varje gård. Åtminstone kommer jag ihåg från 50-talet att det var en familj per hus. En del hus var ju väldigt små så man kunde ju inte tänka sig någonting annat heller och andra hus här på Strandgatan och speciellt kanske Storgatan är ju ganska speciella hus nog. De är rymliga. (magistern, f. 1930 och tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁴¹²

En annan skillnad som traditionalisterna för fram i sina reflexioner om den egna bostadsmiljön i ett tidsperspektiv är de förändrade funktionerna i de gamla husen. Byggnader som förut var offentliga byggnader, såsom skolor och föreningslokaler, har med nya ägare förvandlats till privata hem för en eller flera familjer. På frågan hur livet har förändrats i Neristan svarade en av traditionalisterna så här:

Det var nog ganska mycket lugnare på den tiden [för 30 år sedan] och det bodde familjer här runt omkring oss. Nu har vi fått en restaurang i det gamla Skogmans glasaffär och det har blivit lite annorlunda. Ingen bodde heller i Merkurihuset utan det var en samlingslokal för pensionärer närmast, en del gånger också för ungdomar och då var det ju nog lite vilt som det gick till där. Nu är det då en familj som bor där. Så det är liksom mera liv och rörelse där också. Mera liv och rörelse i den här stan, den här stadsdelen. Men det är inte alls till det sämre.

⁴¹² 2001: 8

Jag måste säga att jag trivs med det som det nu är. (magistern, f.1930, Karleby)⁴¹³

Förändringen där offentliga lokaler blir privata förstärker uppfattningen om att Neristan har blivit gentrifierad. I västvärlden har man t.ex. sett att gentrifieringen omvandlar gamla fabriksbyggnader till eftertraktade och påkostade loftbostäder och att resultatet av gentrifieringen därmed blir att offentliga lokaler ändras om till privata.⁴¹⁴

Även om jag på basis av mantalslängderna har fått belägg för en minskning av befolkningen i Neristan, något som även informanterna bekräftar, upplever traditionalisterna att det ändå har blivit mera liv och rörelse på området under det senaste decenniet. Det beror enligt traditionalisterna på att de nya boende som bosätter sig på området allt oftare är unga familjer med små barn som ersätter de äldre boende. För traditionalisterna har detta betytt att de inte alltid känner sina grannar och att de inte längre umgås lika mycket med sina grannar. Den känsla av intimitet och närhet som traditionalisterna upplever som viktig har förändrats i och med att områdets sociala liv har blivit mera obekant för dem. De berättar att de t.o.m har börjat känna sig alienerade i sin boendemiljö. Denna alienationskänsla kopplar traditionalisterna framför allt till förändringar i åldersstrukturen men också till de förändrade språkförhållandena.⁴¹⁵

Denna uppfattning om åldersstrukturändringen bekräftas också av en annan äldre informant. Informanten, som är min äldsta informant och också hör till de äldsta på gatan där hon bor, berättar att många av hennes närmaste grannar i dag är unga familjer med barn i skolåldern. Hon tycker att det är trevligt med barn men samtidigt också att det kan vara svårt att få kontakt med grannarna, särskilt i de fall då ett hus som förut har gått i arv säljs till utomstående. En orsak till att många hus inte längre går i arv inom familjen eller släkten är enligt informanten att arvtagarna inte bor på orten och därför kanske inte har möjlighet eller vilja att ta över ett släkthem. Att den kulturella nedärvningen med utomstående ägare bryts tycker informanten är en beklaglig utvecklingsriktning, och hon sörjer över att även hennes hem någon gång kommer att säljas till någon utanför familjen eftersom hennes barn inte har visat intresse för att ta över gården.⁴¹⁶

Att Neristan som bostadsområde lockar yngre personer och att de anses tillföra området mera liv och rörelse stöder uppfattningen om gentrifiering då också teorierna för fram att gentrifieringen ofta innebär att ett område blir mera livaktigt genom de nya boende. Det är dock intressant

⁴¹³ 2001: 8. Mina egna kommentarer, förklaringar och översättningar finns i citaten inom hakparentes.

⁴¹⁴ Zukin

⁴¹⁵ 2001: 8, 17

⁴¹⁶ 2001: 17

Neristans välpolerade charm lockar nya invånare och besökare. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

att upptäcka att mantalslängderna och befolkningsstatistiken inte stöder uppfattningen om att äldre personer skulle ha minskat i andel utan tvärtom, att deras andel skulle ha stigit en aning. I mina informanternas medvetande har en föryngring ändå skett och det finns säkert många olika orsaker till att de har en sådan uppfattning.

En annan förändring som gäller invånarna i Neristan och som traditionalisterna lyfter fram gäller språkfördelningen mellan finsk- och svenskspråkiga. För de svensktalande traditionalisterna har det svenska språket utgjort en viktig del av boendemiljön men har med gentrifieringen fått en underordnad ställning. En tillbakablick på mantalslängderna visar att över 40 % av Neristassborna hade svenska som modersmål år 1950 men att deras andel successivt har minskat så att andelen uppgick till 19 % år 2000. Förändringen i språkfördelningen har av traditionalisterna upplevts som en negativ förändring. De berättar att de nya grannarna allt oftare är finskspråkiga till skillnad från att de förut ofta var svenskspråkiga. Förändringen har påverkat de äldre svenskspråkiga boende så att de alltmer har börjat känna sig som utomstående i en miljö som tidigare var "deras". De förändrade språkförhållandena har också stärkt deras känsla

av att de sociala kontakterna i Neristan har minskat eller mist sin betydelse.⁴¹⁷

Då [för 30 år sedan] kände vi kanske mera också varandra här i alla de här gårdarna men nuförtiden är det nog väldigt mycket nyinflyttade som vi inte alls känner, och som är finsktalande också, medan det eventuellt ännu på 70-talet var mera svensktalande personer här, familjer här runt omkring oss. (magistern, f. 1930, Karleby)⁴¹⁸

Till skillnad från hur traditionalisterna har upplevt de sociala förändringarna upplever *entusiasterna* omsättningen av befolkningen enbart som en positiv sak. Entusiasterna som redan har bott en längre tid i Neristan har vant sig vid att området har en åldersstruktur som täcker alla åldersklasser och att Neristan är ett område där människor i alla åldrar trivs. De känner sig inte åsidosatta i sin egen boendemiljö såsom traditionalisterna upplever sig eftersom de sociala kontakterna inte är lika viktiga för dem.⁴¹⁹ Entusiasterna kunde också kallas för den första gruppen av gentrifierare som bosatte sig i trähusområdet under 1970- och 1980-talen under en tid då intresset för gamla trähusmiljöer väcktes och då områdena blev objekt för en aktiv bevarandediskussion och -politik. Dessa informanter, som enligt min bedömning har en ontologiserande inställning till trästaden och som jag har valt att kalla för tillbakablickande entusiaster, kan därför också kallas för pionjärerna inom gentrifieringsprocessen eftersom gentrifieringsteorierna ser människornas personliga intressen och deras fascination över ett område som det grundläggande steget mot en gentrifieringsprocess.

Intresset för en miljö med långa historiska anor kan i enlighet med Thomas Ziehes teorier ses som belägg för entusiasternas längtan efter stabilitet och mening i livet. Detta kommer till uttryck i deras sökande efter helhet, äkthet och ursprunglighet – element som entusiasterna anser sig finna i en boendemiljö med historiskt djup och känsla av rötter.⁴²⁰ Entusiasterna saknar en hereditykoppling till området men genom ett långvarigt boende har de en inlärd kännedom om sin boendemiljö. De två informanter i Neristan som jag har kategoriserat som tillbakablickande entusiaster har själva varit med bland de första som i slutet av 1970-talet såg områdets kulturhistoriska värde och då som unga vuxna medvetet sökte sig till Neristan. Benämningen tillbakablickande entusiast syftar på det intresse som de visar för det historiska området. Deras agerande är tillbakablickande i den bemärkelsen att de uppskattar miljöns historia.

⁴¹⁷ 2001: 8, 17

⁴¹⁸ 2001: 8

⁴¹⁹ 2001: 13, 18

⁴²⁰ Av entusiasterna har jag själv intervjuat alla förutom den informant som jag har valt att kalla för *konstnären*.

Entusiasterna berättar att det under 1970-talet och 1980-talet fanns ett flertal familjer som bosatte sig i Neristan och att de tillsammans skapade en egen social miljö. För dem är det mera naturligt att befolkningen förändras och att den sociala förändringsprocessen i dagens situation drivs av en liknande medveten inflyttning. Entusiasterna önskar dock att omsättningen helst kunde ske i en naturlig takt så att nya människor skulle flytta in i jämna mellanrum.⁴²¹ Den andra av de två entusiasterna tycker även att det vore bra om den naturliga omsättningen också i framtiden skulle tillåta en brokig befolkning med människor i alla åldrar. Han ser inte fram mot en sådan strukturell förändring som skulle medföra en homogenisering av områdets befolknings- och åldersstruktur och som många gånger inträffar när områden gentrifieras:

Något har den ändrat. Det skulle vara skojigt om den [befolkningsstrukturen] inte skulle ändra kraftigt. Jag tycker det ska vara från 0 till oändligt. På det sättet är det trevligt när t.ex. barnträdgården är där. Där är väldigt små. Sen är där äldre människor som man träffar och jag tror också att de njuter av att det finns yngre där. Den [åldersskillnaden] hoppas jag att hålls kvar. Det kommer att ske en naturlig omsättning där och det kan vi ingenting åt... I dag har det varit väldigt mycket yngre människor som har köpt sig hus där. (planeraren, f. 1941, Karleby)⁴²²

Estetikerna, som utgör den tredje gruppen av informanter, uppfattar liksom planeraren i föregående citat att Neristan på sätt och vis "väljer" sina boende eftersom miljön bäst tillfredsställer sådana människor som flyttar in av ett genuint intresse för trähusboende, vilket ofta har att göra med deras föreställning av trähusmiljön som en idealmiljö. Estetikerna hör också själva till den kategori av boende som har valts ut eftersom de själva medvetet har valt Neristan som boendemiljö. De flyttade till trästaden under 1990-talet då en gentrifiering av området kom igång på allvar.⁴²³

Estetikernas uppfattning beskriver en typisk gentrifieringsprocess av ett område som med gentrifieringen blir attraktivt för en ny grupp människor. Detta är typiskt för den nya medelklassen som enligt sociologen Teija Mikkola praktiserar en självförverkligande livsstil där boendemiljön blir ett uttryck för det man värdesätter.⁴²⁴ I enlighet med Mikkolas uppfattning om motiveringarna bakom den nya medelklassens intresse för nya stadsområden ligger intresset för gamla trähusmiljöer starkt i tiden ur en estetikers synvinkel, och nya invånare söker sig till Neristan på grund

⁴²¹ 2001: 13, 18

⁴²² 2001: 13. En del citat har förkortats. Dessa utelämningsinuti citat markeras med tre punkter.

⁴²³ 2001: 4, 10, 11

⁴²⁴ Mikkola 2003: 14-20

av den status området har och för att de uppfattar Neristan som ett luxu-öst bostadsområde.⁴²⁵

I jämförelse med traditionalisterna och entusiasterna fäster de nyskapande estetikerna ännu större vikt vid det estetiska och historiska värde som området har. Samtidigt tillskriver de också områdets symbolvärde och ekonomiska värde en stor betydelse. Av de tre informantkategorierna är de nyskapande estetikerna som namnet antyder de mest nyskapande och framtidsinriktade. Till det estetiska förhållningssättet hör enligt Ziehe ett starkt behov av att skapa en egen värld och märka den som sin egen genom att fylla den med nytt innehåll.⁴²⁶

Företagaren som själv har småbarn anser dessutom att många barnfamiljer medvetet har sökt och söker sig till området eftersom Neristan är en populär boendemiljö för barnfamiljer som vill ha all service i närheten. Där har man möjlighet att bo i trähus med egen gård mitt inne i stan.⁴²⁷ Läraren anser att de unga barnfamiljernas och de finskspråkigas andel har ökat under de några år som informanten har bott i Neristan. Att området hålls levande och husen bebodda på grund av ett intresse för den typen av boendemiljö och boendeform som området kan erbjuda ser informanten som en bra utveckling.⁴²⁸

Det här är inte längre de svenskspråkigas område. Neristan var i första hand de svenskspråkigas [område] och här bodde en svenskspråkig bildad klass. Husen har varit i släktens ägo med det har ändrat med åren. Andelen finskspråkiga har ökat väldigt mycket och andelen yngre personer i åldern 50–60. Vi har också upptäckt att trettioåringar har sökt åt sig lägenheter härifrån. Enligt denna nya boom uppskattar man gammalt. (läraren, f. 1951, Karleby)⁴²⁹

Det intresse för en viss typ av livsstil som framför allt yngre personer har enligt estetikerna föds ur den uppfattning som personerna har om området och dess historiska anknytning. Estetikerna vill gärna förknippa Neristans förflutna med den borgerliga glansperioden såsom framgår av citatet ovan. I sina uttalanden kringgår estetikerna t.ex. den historiska period då området efter kriget gled in i en förslumningsfas och då byggnader och gårdsmiljöer höll på att förfalla. I stället betonar och förstärker de

⁴²⁵ 2001: 11

⁴²⁶ Ziehe 1989, 158–159 och Ziehe 1986, 356

⁴²⁷ 2001: 4

⁴²⁸ 2001: 11

⁴²⁹ 2001: 11 Tämä ei ole enää ruotsinkielisten alue. Neristan oli ruotsinkielisten etupäässä ja tässä oli ruotsinkielisten sivistyneistö. Sukujen hallussa täällä on tietenkin ollut näitä taloja mutta se on muuttunut vuosien saatossa. Suomenkielisten ouus on kasvanut valtavasti ja nuorempi väki 50–60 välillä... Sen me ollaan [myös] havaittu, että kolmekymppiset on innostuneet hakemaan täältä asuntoja. Uusi buumi on, että arvostetaan vanhaa.

hellre imagen av en mera avlägsen tid då området genomlevde en blomstringstid.⁴³⁰

Även *experterna* anser att estetikerna och många av de nyinflyttade väljer att framhäva en viss bild av Neristan. Experterna anser att människor som söker sig till Neristan söker sig dit för att de är fascinerade av den borgerliga epoken som de så starkt associerar området med. De som verkligen vill och har möjlighet att bo i ett gammalt trähus och i en gammal trähusmiljö väljer Neristan medan de som inte vill bo där inte heller söker sig dit. Enligt experterna lockar området av sig självt till sig de välbärgade i samhället eftersom det är de som har råd att köpa sig ett hus där och för att det också är de som uppskattar områdets höga status mest.⁴³¹

Det har ju hänt ett totalt generationsbyte. Då när jag ännu var i skolan bodde där flera äldre och ensamstående åldringar. Men nu bor där yngre familjer, där finns ganska mycket unga barn och jag tror att invånarstrukturen har förnyats under de senaste 15–20 åren. I dag tror jag att där bor medelklassmänniskor med goda inkomster. De har själv valt att bosätta sig där för att de värdesätter området som boendemiljö. Där finns nödvändigtvis inte stora tomter där man kunde parkera sin bil men dessa saker är inte väsentliga för människorna utan miljön i stället. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁴³²

Utvecklingsplaneraren anser att uppskattningen av Neristan som bostadsområde också har med aktuella trender och uppfattningar att göra. Hon anser att intresset för Neristan också beror på att människorna efter ett starkt effektivitetstänkande återgår till mjukare värden och finner trähusmiljön som ett svar på en romantisk längtan. Samtidigt vittnar detta också om att trender går i cykler och att olika värden gör sig gällande under olika tider.⁴³³

Jag tror att det har att göra med att vi efter effektivitetstänkandet längtar efter postmodern romantisism. Det är ingenting illa med det, det är en bra sak. Livet går ju så att olika trender går i cykler, i mellanåt är en stark modernism på mode och sedan igen går man emot mjukare värden. Jag tror att det här handlar om samma sak och kanske vi också

⁴³⁰ 2001: 4, 10, 11

⁴³¹ 2001: 5, 6

⁴³² 2001: 6 Siellähän on tapahtunut täysi sukupolven vaihdos. Silloin kun mä olin koulussa, silloin siellä asui aika paljon vanhempia ihmisiä ja yksinäisiä vanhuksia aika paljon. Mutta nythän siellä asuu nuorempia perheitä, siellä on aika paljon pieniä lapsia ja mä luulen, että tässä 15–20 vuoden aikana se on uusiutunut se asujamisto aika tavalla. Tänä päivänä mä uskon siellä asuu keskiluokkaisia, hyvin toimeentulevia ihmisiä, jotka on valikoitunut sinne sillä tavalla, että he ovat arvostaneet sitä asuinympäristönä. Siellähän ei ole välttämättä kovin isoja tontteja eikä välttämättä autoja saa pihalle eikä muuta mutta ne eivät ole ihmisille oleellisia vaan se ympäristö.

⁴³³ 2001: 6

i den Maslowska hierarkin har kommit långt så att vi också kan uppskatta annat än att vi har tillgång till mat, värme, pengar och en bil på gården. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁴³⁴

Expertens uppfattning får i ljuset av teorierna stöd bland annat av Sharon Zukin som ser att gentrifieringen drivs vidare av personer som har ekonomiska resurser att köpa sig in på ett statusbelagt område av en ren fascination för området eller för en byggnad.⁴³⁵ Till skillnad från de övriga kategorierna och de övriga experterna framhåller en expert att det enligt hans erfarenhet inte i första hand är barnfamiljer som söker sig till Neristan. Det beror enligt informanten på att husen inte tillfredsställer de flesta familjers behov av utrymme och boendestandard. Därför tycker informanten att de flesta som söker ett hus på området gör det för att kunna njuta av miljön. De ger inte heller första prioritet åt kraven att det gamla huset till sina funktioner borde uppfylla förväntningarna på ett modernt hus:

De människor som flyttar [in] är "mentalt" mera aktiva. De är bra inom musiken, konsten. De är sådana där "maistelijoita" som har njutningar mera... Det är inte de vanliga familjerna som bor där... De [som bor i Neristan] bor inte bara, de njuter. Om du far till de här nya områdena är det många som bara bor där. (mäklaren, f. 1957, Karleby)⁴³⁶

Gentrifierarnas sätt att agera ger enligt Marie Nordfeldt uttryck för förändrade sociokulturella värderingar och postindustriell ekonomi då deras konsumtionsmönster alltmer får karaktären av lyxkonsumtion.⁴³⁷ I trädstadsmiljöer betyder detta ofta inte lyxiga boendeförhållanden utan lyxkonsumtionen har en förankring i den känsla som boendeformen frambringar.

Informanten som kallas mäklaren anser att människorna söker sig till Neristan för att de upplever att miljön är unik i sitt slag. Han uppfattar också husen som trevliga och hälsosamma att bo i. Stämningen och den alldeles speciella miljön gör enligt informanten också stort intryck på en del människor och han anser att om han som förmedlare lyckas förmedla denna känsla och stämning till kunden har han funnit rätt person för ett gammalt hus:

⁴³⁴ 2001: 6 Mä luulen vähän että se on semmosta tämän tehokkuusajattelun jälkeistä post-modernia romanttisuuden kaipuuta. Siinä ei ole mitään pahaa, se on ihan hyvä asia. Elämähän menee sillä tavalla että erilaiset trendit menee sykleinä, että välillä on vahva modernismi muodissa ja sen jälkeen lähdetään taas lähemmäksi pehmeitä arvoja. Mä luulen että tämä on sitä samaa ja ehkä se on myöskin sitä että ollaan tässä Maslowin hierarkiassa päästy pitkälle jo, että osataan arvostaa muutakin kuin vaan sitä että tulee ruokaa, lämpöä, rahaa ja auto pihaan.

⁴³⁵ Zukin 1995, 229-230

⁴³⁶ 2003: 75. Med *maistelijoita* avses finsmakare eller så kallade smaknyfikna.

⁴³⁷ Nordfeldt 1992, 79

När man går in i ett gammalt hus där väggarna lutar, om de [kunderna] klarar av det kan man fortsätta med dem... Om en fastighetsförmedlare inte förstår sig på Gamla stan och att elda med ved och säljer åt fel folk. Då är det omöjligt att sälja ett gammalt hus som har sneda väggar och mossor i golvet. Jag har aldrig haft problem att sälja där. Det är lätt när det är sådana människor som njuter och har med känslorna att göra. Man får den rätta stämningen där. Om det finns människor som frågar vad det kostar per månad, hur mycket tar det el osv. far det inte riktigt framåt. (mäklaren, f. 1957, Karleby)⁴³⁸

Gamla Ekenäs - från Bullerby till sommarkoloni

Den sociala förändring som informanterna i Karleby har uppmärksammat lyfts fram även av informanterna i Ekenäs. Enligt *traditionalisterna* i Ekenäs har det skett en markant förändring i befolkningen i Gamla stan under andra hälften av 1900-talet. Företagaren som vuxit upp i Gamla stan tycker att området i hennes barndom påminde om Bullerbyn i Astrid Lindgrens berättelser med barn i alla hus. Men med åren har hon lagt märke till att antalet barn har minskat och att också invånarantalet har sjunkit.⁴³⁹

Mantalslängderna för Gamla stan bekräftar att antalet invånare på området har sjunkit med 60 % från att 1950 ha uppgått till 549 personer till att 2000 uppgå till omkring 200 personer. Däremot har det på basis av mantalslängderna inte skett en markant ändring i andelen äldre personer eftersom andelen uppgick till 22 % år 1950 för att år 2000 uppgå till 31 %. Inte heller i andelen barn har det skett stora förändringar utan den procentuella andelen barn har genomgående hållits vid omkring 20 %.⁴⁴⁰

En förändring som privatföretagaren har uppmärksammat är att det allt oftare flyttar in människor till Gamla stan från bland annat huvudstadsregionen. De skaffar sig en bostad i Gamla stan som för många fungerar som ett veckoslutshem eller som ett andra hem där man tillbringar tid endast nu och då:

Bullerby. Fast färre barn kanske i min ålder... Jo, det har ändrat en massa. Trafiken främst skulle jag säga, också människorna. Nu är det hemskt mycket inflyttade, mest Helsingforsbor överlag. Inte behöver de vara Helsingforsbor för Helsingforsbor är Åbobor också, men bortifrån som har kommit och haft mycket pengar och köpt. Det är många av gårdarna som nu används för weekendbruk och väntar att det ska komma

⁴³⁸ 2003: 75

⁴³⁹ 2003: 53

⁴⁴⁰ Se bilagan med befolkningsuppgifterna.

en glad pensionär och bosätta sig här. Den skillnaden finns. Då när jag var liten bodde det nästan bara gamla människor och barnfamiljer. Men de var alla Ekenäsbor. Det var ingen som hade dem [husen] till sommarnöje. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁴¹

Säsongsboende och också de äldre boendes höga andel är drag som enligt traditionalisterna ger Gamla stan en särprägel i jämförelse med många andra trästäder, också i jämförelse med Neristan. Området har enligt informanterna ändrat karaktär från ett livligt, barnrikt område till en sovande pensionärstad. Informanterna berättar att många hus står tomma under vintern men vaknar till liv igen under sommarmånaderna. Gamla stan har därför i deras ögon alltmer förvandlats till en sovstad jämfört med hur livlig och trångbodd miljön förut var.⁴⁴² Teknikern som bor i en gårdsenhet på tio bostäder berättar:

Inte är det många som rör sig här. På vår gård är det två personer som går på jobb på vintern. Resten är pensionärer eller så står lokalerna tomma. Det är väl lite så överallt... Vem ska bo här i framtiden? Man håller väl just på och gör en undersökning på hur många som har sin adress här egentligen. Nog är det ett problem nog. Vi har ju här redan vi sex lokaler som i princip står tomma. (teknikern, f. 1946, Ekenäs)⁴⁴³

I Ekenäs är traditionalisterna oroade över denna utveckling. De önskar att samma trend inte skulle öka eller bli stadigvarande eftersom husen är gjorda för att vara bebodda, anser de.⁴⁴⁴ Utvecklingen kan dock ses som en lokal inverkan av gentrifieringen i en småstadsmiljö. Att Gamla stan enligt informanterna har mist sin livaktighet har förmodligen sitt ursprung i gentrifieringen eftersom t.ex. Neil Smith anser att gentrifieringen också kan innebära att ett område förlorar sin vitalitet. En sådan förändring ser Smith som en negativ följd av gentrifieringen.⁴⁴⁵

En annan förändring som informanterna har fått uppleva är hur det förut nästan enbart svenskspråkiga området med åren också har fått finskspråkiga invånare. Enligt befolkningsstatistiken har de finskspråkigas andel ökat från 9 % år 1950 till 13 % år 1989. Trots att ökningen har varit rätt mild var det enligt en av traditionalisterna mycket ovanligt att höra någon tala finska i Gamla stan under t.ex. 1950- och 1960-talen:

Nog är det mest svenskspråkiga men det finns några finskspråkiga, jo. Vi har faktiskt längs med hela vår tomtgräns finskspråkiga. När jag var liten fanns det en tant som pratade finska och hon var liksom en sevärd-

⁴⁴¹ 2003: 53

⁴⁴² 2003: 53, 56, L 1565

⁴⁴³ 2003: 56

⁴⁴⁴ 2003: 53, 56

⁴⁴⁵ Smith 1982, 139-152

het. Man hade inte sett någon människa som talade finska över huvud taget. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁴⁶

Såsom informanterna i Karleby berättade, var det också enligt *entusiasterna* i Ekenäs en klar trend på 1970-talet att människor som var intresserade av att renovera gamla hus flyttade till Gamla stan. Informanten som kallas bibliotekarien ser denna grupp, dvs. de som jag kallar för entusiasterna och som jag anser att hon själv tillhör, som en slags motor för gentrifieringsprocessen som vartefter ändrade på områdets sociokulturella och fysiska karaktär:

Det var väldigt populärt eller det råkade sig på 70-talet, just då när vi flyttade, så var det väldigt många som bytte ut stadslivet, storstadslivet mot småstadsliv. Det råkade komma personer i olika yrken. Våra vänner på den tiden t.ex var en jurist och hans fru, en läkare och hans fru osv. de var alla hemskt intresserade av att renovera. På något vis spred sig den här lusten och då började folk köpa upp de här gårdarna som vanligtvis var i ganska dåligt skick. De var inte särskilt dyra på den tiden. (bibliotekarien, f. 1941, Ekenäs)⁴⁴⁷

Liksom traditionalisterna har också entusiasterna uppmärksammat en minskning i barnfamiljernas andel i Gamla stan. De anser att minskningen beror på att det är allt färre barnfamiljer som i dag söker sig till området på grund av den höga prisnivån på hus.⁴⁴⁸ Att det alltmer sällan är yngre barnfamiljer som köper in sig på området är en uppfattning som experterna delar med entusiasterna. Även de uppfattar att områdets höga prisnivå avskräcker unga familjer. De höga bostadspriserna beror på att Gamla Ekenäs under de senaste årtiondena, som historiska stadsområden generellt, har uppnått en allt högre status och att efterfrågan på husen där har höjt priserna, anser experterna. Höga bostadspriser har enligt experterna lockat framför allt förmögna Helsingforsbor till Ekenäs⁴⁴⁹ och att Ekenäs för Helsingforsare och andra utifrån kommande säsongboare har blivit en tillflyktsort:

Framför allt har en massa av husen fått nya ägare. Väldigt många ägare från huvudstadsregionen har huset eller byggnaderna här i Gamla stan som tillflyktsort för sommaren och för längre helger och annat. Det är en andra bostad. Det har åtminstone jag väldigt många gånger sagt också inom ramen för kommunalpolitiken där jag själv också är med

⁴⁴⁶ 2003: 53

⁴⁴⁷ 2003: 57

⁴⁴⁸ 2003: 55, 57

⁴⁴⁹ 2003: 51, 52, 55

Den pittoreska och hemtrevliga miljön i Gamla Ekenäs drar till sig nya boende. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

att det är en Guds tur att de kommer hit och tar hand om husen och reparerar som vi inte annars klarar av. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁴⁵⁰

I ljuset av gentrifieringsteorierna är de inflyttade de aktiva gentrifierarna och deras intresse för Gamla Ekenäs har starkt påverkat områdets karaktär. Gentrifierarnas roll i Gamla Ekenäs har dock varit annorlunda än gentrifierarnas i Neristan eftersom de inte har bidragit till att göra området livligare utan i stället har gjort området stillsammare. Enligt entusiasterna har huvudstadsbor gett Ekenäs en storstadsprägel i den bemärkelsen att anonymiteten och främlingskapet har ökat.⁴⁵¹

En av entusiasterna konkretiserar detta med att berätta att de boende förut umgicks mera med varandra. Gamla stan har enligt informanten därmed präglats av storstadslivsformen där man accepterar och hellre har en viss distans till sina grannar.⁴⁵² I motsats till traditionalisternas, entusiasternas och experternas uppfattning har den ena *estetikern* däremot fått

⁴⁵⁰ 2003: 60

⁴⁵¹ 2003: 57, 60, L 1563

⁴⁵² L 1563

en sådan bild att också en yngre generation har börjat flytta in till Gamla stan och att de har ersatt de äldre boende medan den andra estetikern anser att det också finns en risk att människor skaffar sig hus i Gamla stan men aldrig vistas där.⁴⁵³ De olika uppfattningarna visar att Gamla stan är inne i en tid av social omstrukturering som föder olika uppfattningar och känslor hos olika informanter.

Många av de har husen har sålts och de säljs till folk som inte så mycket bor här i gamla stan. Och det tycker jag är en enorm nackdel för att där tycker jag att myndigheterna borde kanske göra någonting, begränsa det här på något sätt. Jag vet att i gamla Visby till exempel så är man tvungen att bo där för att få äga ett hus. Och nog märker jag att under den tid som vi har bott här att man har följt med hur priserna har stigit. Så det är liksom sådana astronomiska summor man betalar. Vi skulle inte i dag ha råd att köpa vårt hus. Vi köpte precis i grevens tid det här huset. (pedagogen, f. 1956, Ekenäs)⁴⁵⁴

Miljön får ett lyft

Den mest påfallande och synliga förändringen som man i de historiska trähusmiljöerna fäster uppmärksamhet vid, speciellt i jämförelse med hur områdena ännu för ett par decennier tillbaka gestaltade sig, är deras utseendemässiga förändring. Den fysiska förändringen har en uppenbar förankring i den sociala omstruktureringen och därmed också gentrifieringen. Under de senaste årtiondena har både Neristan och Gamla stan i Ekenäs lockat nya boende som medvetet har valt att bosätta sig i en gammal miljö. Vad har detta inneburit för själva miljön och för byggnaderna? Vilka förändringar har skett och vilka orsaker ligger bakom de fysiska förändringarna? Hur korrelerar förändringarna med en gentrifieringsprocess?

Neristans status förändras

Alla informanter oberoende om personen är en expert, en traditionalist, en entusiast eller en estetikern är eniga om att Neristan har fått ett uppsnyggt utseende under de senaste årtiondena. Husen är väl upprustade och omhändertagna så till vida att det nuförtiden finns ytterst få hus som är oskötta eller i dåligt skick. Informanterna anser att den största visuella förändringen, om man bortser från den förändring de flesta fasader har genomgått, har skett i områdets generella utseende. Gatumiljöerna har

⁴⁵³ L 1579 och L 1584

⁴⁵⁴ L 1579

försetts med ny asfaltbeläggning och stolpbelysningen har ersatts med sirliga gatulyktor i gammaldags stil.⁴⁵⁵ De utseendemässiga förändringarna visar att man både från de boendes och stadens sida har satsat en hel del resurser på att "piffa upp" området. Men alltid har engagemanget inte, i alla fall från myndigheternas sida, varit lika fördelaktigt.

Enligt *traditionalisterna* fanns det under 1960-talet ett verkligt hot mot den gamla bebyggelsen i Neristan. En informant som genom sitt yrke har följt med utvecklingen ser att rivningshotet återspeglade den tidens uppfattning om en funktionell och modern stadsmiljö där den gamla stadsbebyggelsen inte längre uppfattades som väsentlig eller viktig. Tjänstemannen försvarar dock de tidiga rivningsplanerna med att påpeka att planerna inte enbart gick ut på att utplåna gamla stadslager för utplåningens skull, utan att det fanns ett behov och en vision av en annorlunda stad:

Det var ju i början på 60-talet tal om att riva ner hela rasket [Neristan] och göra om stadsplanen och göra nybyggnad. Det här skulle bli mera bostäder kanske just med tanke på människorna som kom in med industrin och det där och att de skulle få bo centralt. Tanken var väl funktionell och social och alltsammans rätt bra men det var lite för radikalt. Det skulle ha inneburit katastrof egentligen. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁴⁵⁶

En annan traditionalist som bott i Neristan i nästan 50 år ser utvecklingen från att man från rivningsplaner övergår till att skydda miljön och byggnadsbeståndet som en naturlig utveckling. Informanten berättar att eftersom atmosfären under stadsmoderniseringen starkt förespråkade moderna stadsmiljöer hamnade Neristan snabbt i en ogynnsam position. Däremot kom motståndet mot rivningsverksamheten och de enskilda boendes vilja att bevara sina gamla hus enligt informanten att ha en betydande inverkan på att Neristan kunde bevaras som en helhet och hus som höll på att förfalla småningom fick nytt liv.⁴⁵⁷

Traditionalisterna upplever att trästadsmiljön nuförtiden utsätts för andra hot än rivningshot. De bekymrar sig över människornas behov av att exploatera Neristan som i deras ögon förändrar den fysiska miljön på ett radikalt sätt. De anser att många av de bekymmer, såsom var man kan parkera sin bil, inte utgör ett problem för dem. De framhåller att man i Neristan framför allt annat ska utgå från husets och områdets villkor och först i andra hand sträva efter att tillfredsställa det moderna livets olika krav, såsom behovet av parkeringsplats på gatan eller inne på gården:

⁴⁵⁵ SLS 2001: 4, 5, 6, 8, 11, 13, 17, 2003: 75

⁴⁵⁶ 2001: 8

⁴⁵⁷ 2001: 17

En typisk kontrastbyggnad som uppfördes i Neristan på 1960-talet. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

Det vanliga är att de har sina bilar på gatan. Då ser det ut som i Helsingfors, när alla de här gamla gatorna är kantade med bilar. Det är inte så roligt heller. Endel har varit "fiffiga" och så har de tagit bort porten mot gatan och så kör de in bilen i portgången och har en port där bakom bilen sedan. Det ser inte något vidare ut det heller. (magistern, f. 1930 och tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁴⁵⁸

Inställningen som traditionalisterna har kan liknas vid en antikvarisk syn på trästadsmiljön som de känner stor respekt för. De har en försiktig inställning till förändringar och har därför svårt att förstå många av de förväntningar som människor ställer på boendestandard och bekvämligheter.

Eftersom Neristan ändå alltid har varit ett levande bostadsområde har byggnadsskicket på området genom tiderna varit utsatt för många slags förändringar. Något som informanterna ser har haft en stark inverkan på områdets utseende är de nybyggen som under olika tider har uppförts på området. Traditionalisterna kritiserar de flesta av dem som anomalier och malplaceringar som förfular och bryter enhetligheten i miljön. En in-

⁴⁵⁸ 2001: 8

tressant och avvikande inställning till moderna byggnader kan avläsas i tjänstemannens kommentar. Han försvarar nämligen skapelserna från den främsta stadsmoderniseringsperioden under 1960-talet i jämförelse med nyare som uppförts under 1990-talet genom att framföra följande:

Ja, det finns den där risken alltid att såna som vill komma in och inte vill bo i ett gammalt hus utan vill ändå bygga ett nytt och så säger de att de vill ha ett hus som passar i miljön och staden är väldigt noga med det att "pitää olla ympäristöön sopeutuva" [att huset ska vara anpassat till miljön] osv. Så försöker de göra någonting som ser gammalt ut men det ser det ju inte ut utan det ser alldeles nytt ut. Det misslyckas vanligtvis. Däremot så finns det två jättefina exempel som jag alltid drar fram och det är Nisse Stenmans två små trähus vid Packhusgatans övre, eller före Gustav Adolfsgatan här. Ett boningshus, ettvåningshus och en flygel till gamla barnträdgården där. De är precis moderna till formen men materialet var trä. De passar så fint in i den här gamla miljön. Där är inga konflikter, inget problem och ändå är formerna precis moderna. Det är rena funkisen. Vet sen inte vad det beror på men sådana som försöker göra i gammal stil, de lyser ju på kilometers håll. Där har nu någon varit och klåttat igen. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁴⁵⁹

Informantens åsikt är intressant också ur den synvinkeln att han ser ett värde i den modernistiska byggnadskulturen som i dagens samhälle väcker mycket diskussion och kritik. Debatten om t.ex. de modernistiska byggnadernas estetiska och funktionella egenskaper färgas ofta av enbart kritik. Det verkar som om tiden ännu inte skulle vara mogen för en opartisk debatt om modernismens byggnadsstil och ideologi som visserligen utplånade och ersatte en stor del av den gamla stadsbebyggelsen. Tjänstemannen tycker bättre om de äldre moderna husen än om de postmoderna. Man kan också ur hans utsaga tolka att Neristan som område i dag har en annan betydelse och status. Det är inte längre tillåtet eller eftersträvarsvärt att uppföra en *konstrastbyggnad*⁴⁶⁰ vilket de omtalade nybyggen från 1960-talet utgör. Förändringen i förhållningssättet kan ses som ett uttryck för att man nu utgår från det gamla byggnadsskicket och hellre anpassar nytt till gammalt med färre kontraster.

Förändringen i inställningen till trähusmiljön kan också ses som ett uttryck för kulturarvsprocessen där trähusmiljön upphöjs och tilldelas en accentuerad betydelse. Uppfattningen bekräftas av både traditionalisterna och *experterna* som anser att Neristan i dag är den mest värdefulla stadsdelen i Karleby. Omvärderingen av området ser de att har sitt ursprung i den anda som har gjort sig gällande från och med 1970-talet. Då

⁴⁵⁹ 2001: 8

⁴⁶⁰ Med en konstrastbyggnad avses en byggnad som till byggnadsmaterial och till sin massa passar in i miljön men som bär på främmande byggnadsdetaljer för en gammal trähusmiljö. Riipinen 1998, 39

Huset i hörnet av Borgmästaregatan och Storgatan i Neristan 1963. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 10.

riktade man så småningom resurser från olika stadsförnyelseprojekt till ett tillvaratagande av den gamla byggnadskulturen.⁴⁶¹ Omvärderingen av Neristan har både på personlig nivå och i en mer allmän diskussion betytt att man tidigare såg Neristan som ett andra rangens bostadsområde som man senare har börjat värdera på ett annat sätt:

Min första minnesbild är från tiden då jag var skolelev och då tyckte jag att gamla stan var ett slags slumområde. Men den bilden härstammar säkert från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Då var byggnaderna i dåligt skick och människorna som bodde i gamla stan ansågs bo sämre än andra människor... Uppfattningen om att området var förslummat hörde till den tidens atmosfär och tidens anda och den tidens värden... Min egen uppfattning [om området] har ändrat helt. I själva verket har hela gamla stans status ändrat bland stadsborna. Jag kan förstås prata om området på ett annat sätt än andra men jag vet att man i allmänhet anser att området är det finaste bostadsområdet i staden. Så pratas det allmänt. Min personliga uppfattning är att det är ett intres-

⁴⁶¹ 2001: 5, 6 och 2003: 75

Huset i dag – en glädje för ögat. Huset har under sin existens bytt skepnad och ägare många gånger. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

sant område och absolut det mest intressanta området i Karleby att bo i. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁴⁶²

Utvecklingsplaneraren för speciellt starkt fram allmänhetens syn på Neristan som ett reservat och anser att kampen om Neristans bevarande har övergått i en annorlunda bevarandediskussion där man inte längre diskuterar huruvida ett hus i Neristan bör bevaras eller rivas utan vilka

⁴⁶² 2001: 6. Ensimmäinen muistikuva multa on siltä ajalta kun mä olen ollut oppikoululainen ja silloin mun mielikuva vanhasta kaupungista oli se, että se oli eräänlainen slummi. Mutta se on 70-luvun taitteesta varmaan. Silloin ne rakennukset oli huonokuntoisia ja ihmiset, jotka asui vanhassa kaupungissa katottiin vähän niinkuin ne asuu vähän huonommin kuin muut... Se [mielikuva] myöskin liittyy tähän ajan ilmapiiriin ja ajan henkeen ja ajan arvoihin. Mä olin tosin aika pieni silloin mutta mullakin oli sellainen käsitys että ne on vanhoja ja huonoja ja kurjia ja siellä on kauheata asua...Se [haastattel-tavan mielikuva] on muuttunut ihan täysin. Itse asiassa koko vanhankaupungin status on kaupunkilaisten keskuudessa muuttunut aivan täysin. Mä tietysti voin puhua siitä vähän eri tavalla kuin muut puhuu siitä, mutta mä tiedän että yleisesti sitä pidetään, että se on kaikkein hienointa asuinaluetta Kokkolassa tällä hetkellä. Näin puhutaan yleisesti. Mun henkilökohtainen näkemys on se, että se on erittäin kiinnostava ja se on ehdottomasti kiinnostavin alue Kokkolassa asua.

åtgärder man ska välja för att bevara och behandla området som ett reservat. Informanten ser Nils-Erik Stenmans diplomarbete om Neristan, som senare fastställdes som skyddsplan för området, och den lokala miljöföreningens verksamhet som en början till en diskussion om Neristans betydelse och dess värde i ett framtida perspektiv:

Förändringen av områdets status har egentligen kommit så här genom många olika kamp. Det var Nisse Stenman, som i dag är stadsarkitekt, som gjorde sitt diplomarbete år 1973 och det var en skyddsplan för gamla stan. Det är ämnet för hans diplomarbete. På basis av det arbetet föddes en diskussion om att man kunde se den gamla stadsdelen, området Neristan, från ett annat perspektiv. Han [Stenman] avgränsade området till 12 kvarter. Före det hade naturligtvis Museiverket 1971 utfört en inventering som lyfte området för första gången i människornas medvetande. Men med Nisse Stenmans diplomarbete föddes en diskussion som så småningom gav upphov till Karlebynejdens Miljöförening som år 1981 grundades för att skydda det gamla träbyggnadsbeståndet. Med föreningens arbete har hela den här statusfrågan ändrat enligt min åsikt. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁴⁶³

Informanten ser dock ett hot i reservattänkandet eftersom hon anser att tanken för med sig en uppfattning om att bevarandet av Neristan kompenserar förlusten av andra gamla byggnader. Det tycker informanten är en farlig kombination. I stället ser hon ett omistligt värde i all gammal bebyggelse som representanter för sin tid.

Uppfattningen om att Neristan har förbehållits för ett visst ändamål, på ett liknande sätt som ett naturskyddsområde eller nästan som ett musealiserat område, kan också bekräftas i det sätt som en kompensationsmentalitet har tillämpats. Att man ser bevarandet av Neristan som kompensation för att annat gammalt byggnadsbestånd i staden kan utplånas följer också tankegångarna i en kulturarvsprocess som ger utvalda objekt en upphöjd status medan andra objekt blir utan denna uppvärdering. I de mest extrema fallen har ett kompensationstänkande lett till att enbart fragment av den historiska staden har bevarats. Detta har många informanter uppfattat som ett verkligt hot mot den gamla bebyggelsen som första gången

⁴⁶³ 2001: 6. Se [statuksen muutos] on oikeastaan tullut tällaisten taisteluiden kautta niin, että Nisse Stenman joka teki, kaupunginarkkitehti tänä päivänä, niin hänhän teki diplomityönsä 1973, joka oli suojelukaava vanhalle kaupungille. Se on hänen diplomityönsä aihe. Sitä kautta syntyi keskustelu siitä, että voitaisiin nähdä tätä vanhaa kaupunginosaa, Neristanin aluetta, jollakin muullakin tavalla. Hän rajasi sen tähän 12 kortteliin siinä diplomityössä. Tietysti sitä ennen Museovirasto oli 1971 tehnyt inventoinnin, jossa se inventoinnin kautta varmaan ensimmäisen kerran nostettiin yleisön tietoisuuteen. Mutta Nisse Stenmanin diplomityön kautta syntyi keskustelu, joka sitten synnytti vähitellen muun muassa tällaisen Kokkolan Seudun Ympäristöyhdistyksen, joka perustettiin 1981 suojelemaan vanhaa puurakennuskantaa. Sen työn kautta mun mielestäni koko tämä statusasia on muuttunut.

lyftes fram för en allmän diskussion i samband med det samnordiska trädadsprojektet och med trädadskonferensen 1972. Tjänstemannen anser att betydelsen av trädadsprojektet var banbrytande för trädädernas bevarande:

Jag tänkte bara säga att det fanns för, var det nu på 80-talet [1972] som det fanns en sån där stor utställning som ambulerade överallt i världen ungefär, som hette den Nordiska trädaden. Jag var där också och där så kom det ju fram allt som kunde komma fram om de här nordiska trädäderna. De hade inventerat dem, som förberedelse för konferensen. I alla länder hade de inventerat sina trädäder och det gavs ut en serie publikationer om det där och det var verkligen imponerande material som var hopsamlat. Sen var de största höjdarna från alla de här länderna som var experter på det här som höll föreläsningar där. Det bästa var ju att stadsmakterna i alla de här länderna hade sina representanter där. Som en följd utav det där så fick vi ju en verklig kick framåt i det här landet med en reform utav byggnadslagen och byggnadskyddslagstiftningen. Det blev någonting helt annat... Där som verkningarna märktes var faktiskt i det här landet också. Till och med vår statsmakt som sagt tog en annan kurs. Det var en vändpunkt i inställningen överhuvudtaget. Om det [projektet] till och med påverkade byggnadslagstiftningen i Finland så då var det nog jättebra. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁴⁶⁴

En synlig förändring som många informanter har lagt märke till i Neristan gäller gårdsbyggnaderna och deras betydelse och roll i miljön. De har enligt *entusiasterna* inte uppmärksammats tillräckligt i bevarandediskussionen.⁴⁶⁵ Gårdsbyggnaderna har i stället fått en viktig roll i den kommersiella gentrifieringen av området. Några av de bevarade ekonomibygnaderna har senare omvandlats till affärer eller tagits i bruk för annan kommersiell verksamhet. Entusiasterna är mest bekymrade över att gårdsbyggnader har försvunnit eller att de till sin funktion och utseende har förändrats på sätt som inte tilltalar dem. Deras förhållande till ett kommersiellt utnyttjande av gårdsbyggnaderna är därmed tudelat. Å ena sidan tycker de att det är bättre att byggnaderna används, å andra sidan tycker de att man bör diskutera för vilket ändamål och på vilket sätt. Jag har tolkat deras inställning som uttryck för ett ontologiskt förhållningssätt som Thomas Ziehe anser lägger vikt vid bland annat helhet, äkthet och ursprunglighet.⁴⁶⁶ Att gårdsbyggnaderna numera alltmer används för allt annat än de ursprungligen byggdes för uppfattas av entusiasterna som ett slags hot mot helhetsmiljön och det ursprungliga i trädadsmiljön.

Till skillnad från de övriga informantkategorierna, som har en mer eller mindre kritisk inställning till de fysiska förändringarna i Neristan,

⁴⁶⁴ 2001: 8

⁴⁶⁵ 2001: 13, 18

⁴⁶⁶ Ziehe 1986, 355

En hantverksaffär har inrymts i en gammal gårdsbyggnad i Neristan och gett den ett nytt liv. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

anser *estetikerna* däremot att man även i en historisk miljö bör kunna tillfredsställa de moderna boendekraven. Ibland betyder det att något av det gamla måste uppoffras och ersättas med nytt. Estetikerna ser inga större hot i att gamla hus genomgår en modernisering eller grundlig renovering. Det är också en sådan utgångspunkt som estetikerna har utgått från i sina egna "husprojekt".⁴⁶⁷ Inställningen som estetikerna har kunde enligt Ziehe ses som postmodern. De tycker att boendemiljön ska anpassa sig till deras behov och inte tvärtom såsom entusiasterna och traditionalisterna uppfattar det. Estetikerna vill också skapa en egen värld och märka den som sin genom att ta miljön i bruk på sitt sätt.⁴⁶⁸

Men det är ju ändå familjer och personer som bor där inne [i de gamla husen]. Nog borde man ändå tänka på att de ska kunna bo så bra som möjligt. Inte går det ju att man bor i något museum. Nog är det ju meningen att de [husen] ska vara sådana som fungerar. Men jag tycker att

⁴⁶⁷ 2001: 4, 10, 11

⁴⁶⁸ Ziehe 1989, 158–159 och Ziehe 1986, 356

så mycket som möjligt borde lagas tidsenligt eller tidsenligt på det viset som det har varit. (entreprenören, f.1963, Karleby)⁴⁶⁹

Gamla Ekenäs förslummade miljö uppvärderas

I Ekenäs har så gott som alla informanter följt med eller fäst uppmärksamhet vid hur Gamla stan har bytt skepnad under årens och årtiondenas lopp. *Traditionalisterna* som har de långvarigaste kontakterna till och erfarenheterna av området och ett inifrånperspektiv vet att det på området har skett stora förändringar som gäller boendeförhållanden- och standarden men också områdets infrastruktur. I dag bor människor modernt i de gamla husen även om det inte alltid har varit så.

Min farfar ropade in gården på auktion när de [farfar och farmor] var unga på 1930-talet någon gång, på 1920-talet måste det ha varit. Han var hemma från Ingå, bondpojke från Ingå. Han skulle egentligen överta bondgården men han var ingen bonde. Så han fick ut sitt arv och köpte det här. Då var det slummen här. Min farmor var helt förskräckt när han satte henne på häst och kärra och flyttlassen med och de skulle flytta till Gamla stan för det var riktiga slummen. Det var utetuppar, det fanns inget vatten, det fanns ingenting och då hade man djur i alla uthus. Det var lerigt och det var eländigt och det var ingen gatubelysning och ingenting. Men nu är det ju helt annat. När jag var liten hade vi en utetupp ännu. Jag var kanske tio år när vi fick innewc och vatten och kylskåp. Nu är det väl ingen som har utetupp längre. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁷⁰

Med förankring i denna beskrivning har husen framför allt invändigt genomgått en stor förändring och förbättring med tanke på komfort och boendekvalitet. Förbättringen har skett relativt sent vilket traditionalisterna uppfattar har bidragit till en romatisering av området. Enligt pensionärens egen erfarenhet och beskrivning var det vanligt att de moderna bekvämligheterna ännu saknades under 1950-talet och inte heller ovanligt att bekvämligheterna ännu senare in på 1960- och 1970-talen kunde saknas:

Helt annorlunda än vad det nu är var det ju då. Då var här ju i de flesta gårdar utetupp, de hade brunn, pumpbrunn ute på gården och så pumpade man upp sitt vatten och bar in det och bar ut det tillbaka när man hade använt det. Så var det när min mamma köpte den här gården. I det

⁴⁶⁹ SLS 2001: 4

⁴⁷⁰ 2003: 53. Med "utetupp" avses en wc som finns avskilt från bostadsbyggnaden och som saknar rinnande vatten, ofta i bruk på t.ex. sommarvillor.

här huset som vi nu bor bodde fyra familjer. Det var väldigt små lokaler. Det var rum och kök. (pensionären, f. 1931, Ekenäs)⁴⁷¹

De ålderdomliga boendeförhållandena inverkade enligt traditionalisterna på att området allmänt uppfattades nästan som ett slumområde. Associationerna till en slum förstärker uppfattningen om att Gamla stan senare har genomgått en gentrifiering och en kulturarvsprocess som har fräschat upp och moderniserat området och ändrat dess karaktär och status till någonting helt annat än den tidigare har varit.⁴⁷²

Det var helt annorlunda på, ja det var i början av 70-talet som det flyttade in en till Ekenäs som frågade mig var jag bor och då jag berättade blev han väldigt förvånad och sa "Aj, bor du där i slummen?". För mig var det ett främmande uttryck. Men det var så att här bodde hemskt mycket gamla tanter som var ensamma och inte hade råd och möjlighet att rusta upp sina kojor. Så det ansågs väl lite som ett slumområde. Nu är det ju attraktivt att bo här och det är ju bra att det har kommit ungt folk som har kanske mycket pengar. Det har blivit attraktivt på det sättet, det bor mycket inflyttade, alltså inte Ekenäsbor. (pensionären, f. 1931, Ekenäs)⁴⁷³

Att området i dag uppfattas som attraktivt baserar sig på dess upprustade utseende och vittnar om att området numera värderas på ett annat sätt, precis som pensionären säger. Att det på senaste tid har flyttat in nya människor som vill och har möjlighet att rusta upp byggnaderna i Gamla stan tycker traditionalisterna att är en bra sak. Ur företagarens beskrivning kan man läsa att det också kan ligga en medveten tanke bakom denna ansiktslyftning som visar att även de boende strävar efter att göra området representativt:

Det var [förut] mera naturträdgårdar kanske, nu är de ganska mycket pyntade, grusgångar och lyktor. Det var ju inte sånt då. Kanske den delen har lite ändrat. Det var flera fönster som stod öppna och gardiner som flaggade och gamla tanter som vinkade i fönstret, då. Nu är det stängt och regel för fönster att ingen bov kommer in. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁷⁴

Denna medvetna strävan att göra Gamla stan attraktiv kan ses som ett led i en kulturarvsprocess där den återupptäckta stadsmiljön, förutom att blir ett eftertraktat bostadsområde, också förvandlas. Miljön får ett nytt ansikte utåt och blir ett besöksmål.

⁴⁷¹ L 1565

⁴⁷² 2003: 53, 56

⁴⁷³ L 1565

⁴⁷⁴ 2003: 53

Nybyggen väcker missnöje hos framför allt två traditionalister i Gamla Ekenäs, i likhet med traditionalisterna i Neristan. Enligt Ekenästraditionalisterna förfular de nya byggnaderna miljön mera än gamla och slitna byggnader.⁴⁷⁵ Inställningen visar att också traditionalisterna är estetiskt sinnade. Inställningen bottnar även i att de ser nybyggen som exempel på vår tids effektivitetstänkande som inte i tillräcklig utsträckning beaktar den historiska bebyggelsen:

Om man sen tittar på de husen som ges tillstånd att byggas så är de fruktansvärda lador. De är så fula! Vi har faktiskt två nybyggen fast i vårt staket. För det första är de byggda så nära [vårt hus]... När man dessutom har en nybyggd, vitlaserad lång vägg, så det känns inte riktigt så där som Gamla stan. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁷⁶

Även *entusiasterna* som i likhet med traditionalisterna länge har bott i Gamla Ekenäs har personligen följt med eller lagt märke till hur trästaden så småningom har uppvärderats som bostadsområde. I slutet av 1970-talet och under 1980-talet, då entusiasterna flyttade in till Gamla stan, hade området inte en lika stark dragningskraft som det har i dag utan uppfattades mera som ett föråldrat bostadsområde. Numera uppfattar entusiasterna att situationen är den motsatta. De berättar att husen i Gamla stan är renoverade både ut- och invändigt och att en stark efterfråga på hus i Gamla stan har höjt bostadspriserna på området.⁴⁷⁷

Om man utgår från prisutvecklingen, som jag då redan sade betalade vi 500 000 [mark] för det här huset 1978. Men vad det skulle löpa sig till om man skulle köpa det i dag vet jag inte, men enligt försäkringsbolaget är byggnaden försäkrad i gamla mynt till 3,5 miljoner. Man ser hur priserna har gått upp i den här stan. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁴⁷⁸

Orsaken till höjningen av bostadspriserna är enligt informanten den att man med tiden och med att de gamla husen så småningom har kommit att värderas alltmer också har förstått husens penningvärde. Samtidigt tycker informanterna att prisutvecklingen bör ses i relation till de krav och förväntningar på boende och boendemiljö som dagens människor har:

Allmänttaget är boendemiljön så pass lugn och fridfull och dessutom det pittoreska med den här gamla miljön. Människor har väl i dag mera än förr börjat uppskatta den här gamla arkitekturen och speciellt Helsingforsarna som har bara en timmes bilväg hit. Såsom jag redan sade är det rätt många utomstående, speciellt från Helsingforsregionen

⁴⁷⁵ 2003: 53, L 1565

⁴⁷⁶ 2003: 53

⁴⁷⁷ 2003: 57, 60 och L 1563

⁴⁷⁸ 2003: 60

Miljön i Gamla Ekenäs tilltalar ett estetiskt öga. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

som köper upp de här husen, som har råd att renovera dem och som jag alltid brukar säga, som vi ska vara tacksamma för att de gör det. Annars skulle mycket av det här ha gått förlorat. Rent allmäntaget är Ekenäs en god boendemiljö, utan vidare. Det här bidrar naturligtvis till prisutvecklingen sedan. (rektorn, f. 1940. Ekenäs)⁴⁷⁹

Entusiasterna är medvetna om att områdets statushöjning har gjort byggnaderna till eftertraktade marknadsobjekt. Förutom att informanterna lyfter fram prisutvecklingen i Gamla stan som ett tydligt tecken på att området och husen i dag har en annan status än tidigare nämner de också en annan ekonomisk aspekt som de som ägare av ett gammalt hus känner till. Det blir både dyrt att "köpa sig in på området" men ännu dyrare kan det enligt estetikern bli att underhålla de gamla husen. Husen kräver enligt informanten ständig underhållning och många gånger dyra reparationsåtgärder.⁴⁸⁰

Experterna som under en längre tid har följt med utvecklingen i Ekenäs ur en tjänstemannasyvinkel ser upprustningen av miljön och husen i Gamla stan som ett tecken på ett allt större intresse för den gamla miljön och dess framtid. De ser det nya angreppssättet som positivt och också som en slags räddningsaktion eftersom resultatet av engagemanget har varit att hus har bevarats och upprustats i stället för att de skulle ha rivits eller låtits förfalla.⁴⁸¹ En av experterna reflekterar över vad utvecklingen enligt hans mening har betytt:

För det mesta skulle jag våga påstå att det har skett positiva ändringar i den bemärkelsen att hus är reparerade och de är bevarade i stället för att ersättas med helt nya. Naturligtvis finns där sen helt nya nybyggen och så finns det naturligtvis exempel på misslyckanden. Men i det stora hela är miljön mycket fin... I början på 70-talet, när jag första gången studerade här, fanns det nog en förslumningsrisk, om man med förslumning avser att husens skick blir dåligt och det finns risk att de förfaller. Det syns också om man går till statistik, som jag ryktesvis känner till, så var prisnivån i Gamla stan på 60-talet och början på 70-talet synnerligen låg. Husen var svåra att underhålla. Det fanns någon form av små understöd för reparationer med det var nog ganska primitivt i stora drag. Jag tror det var först mot slutet av 1970-talet som man började inse att miljön har ett egenvärde och därmed blev den ett mera värdesatt område att bosätta sig i. (arkitekten, f. 1946, Ekenäs)⁴⁸²

Att Gamla stan ännu under 1970-talet var inne i en förslumningsfas utgjorde enligt experterna ett allvarligt hot mot det gamla byggnadsskicket eftersom hus kunde stå obebodda eller så togs de inte om hand och förföll.

⁴⁷⁹ 2003: 60

⁴⁸⁰ L 1584

⁴⁸¹ 2003: 51, 52, 55

⁴⁸² 2003: 51

Från de tider har man kommit en bit på vägen men däremot anser experterna att nya hot har dykt upp som en följd av människornas behov av ökad boendestandard:⁴⁸³

Här kommer de potentiella konfliktsituationerna in. Livet är annorlunda nu än på 1910-talet, 1920-talet osv. Livet är mycket annorlunda än på 1960-talet. Om man funderar vad som är annorlunda så är det människornas krav på boendestandarden. De är synnerligen mycket högre och sen är den eviga frågan hur vi tar bilen med oss, hur vi tar båda bilarna med oss. Den mest aktuella problemställningen i byggandet i Gamla stan i dag är de här biltaken. Får man bygga biltak och hur ska de se ut? De gamla ekonomibyggnaderna som finns på tomterna ger sällan tillräckligt utrymme för ett regelrätt garage i dagens läge. Samtidigt som statusen ökar så ökar nog också kraven på boendestandarden. Vi får bara hoppas att pengar och god smak följer varandra, som det i flera fall har visat sig göra. (arkitekten, f. 1946, Ekenäs)⁴⁸⁴

Att kunna sätta en prägel på sin boendemiljö upplevs viktig av de informanter som jag har klassificerat som *nyskapande estetiker* och möjligheten att kunna påverka sin miljö vill de hålla fast vid. För dem är denna utgångspunkt en förutsättning för livet i den historiska trästaden.⁴⁸⁵

Det som vi skulle vilja ha är en bastu och en vedlida. Det som vi har nu [på gården] är bara tillfälliga skjul som vi själva har byggt. Men att vi skulle vilja ha ett ordentligt vedlida. Och bastu därtill, men vi vill inte bygga bastu i det här huset för vi skulle vilja ha en vedeldad bastu och vi är hemst rädda att förstöra någonting i det här huset och så vill vi ha så litet vatten som möjligt i det här huset för man vet aldrig vad som händer. (pedagogen, f. 1956, Ekenäs)⁴⁸⁶

Kommersiell gentrifiering

Förutom att de historiska stadsdelarna har genomgått en fysisk och socio-kulturell förändringsprocess räknas även upplivandet och omformandet av det kommersiella livet till ett ytterligare tecken på en gentrifieringsprocess. Affärslivet i både Neristan och Gamla Ekenäs har ändrat karaktär, det har jag kunnat konstatera genom uppgifter i mantalslängder och under mina besök i områdena. Men hurdana drag har den kommersiella utvecklingen egentligen fått i de undersökta trästadsområdena och vad anser informanterna om den nya affärskulturen?

⁴⁸³ 2003: 51, 52, 55

⁴⁸⁴ 2003: 51

⁴⁸⁵ L 1584, L 1579

⁴⁸⁶ L 1579

Ny affärskultur ersätter kvartersbutikerna i Neristan

Neristan har i ett historiskt perspektiv varit ett viktigt område för företags- och affärsverksamheten i staden. Områdets centrala läge har i tiderna präglat områdets karaktär så att där har funnits både dagligvarubutiker och specialaffärer av olika slag.⁴⁸⁷

Enligt mantalslängderna fanns där år 1950 sammanlagt 20 olika registrerade affärer och andra företag. Förutom dagligvaruhandlar har där funnits bland annat ett vandrarhem vid namnet Turisti, en barberare, en skräddare och en skomakare, ett café som hette Norma, en kiosk samt en bokhandel. I Neristan fanns även Silanders möbelaffär och Ferms kistaffär. Dessa affärer och hantverkarverkstäder har senare försvunnit. Efter en period under 1970- och 1980-talen då det i Neristan knappt fanns någon affärskultur alls, har en ny våg av kommersiell verksamhet etablerats. Under de senaste tio åren har nya affärer grundats och de har återupplivat områdets status som affärsområde. Längs med Storgatan, som tidigare var en livlig affärgata, har en fin restaurang öppnats och i samband med den finns även övernattningsmöjlighet. Restaurangen, antikaffärerna och inrednings- och handarbetsaffärerna har tillfört området ett lyxutbud av den nyare typen av konsumtion och serviceform.

Bilden som man av mantalslängderna får av affärslivet i Neristan efter kriget bekräftas av traditionalisternas beskrivningar. Deras starka plats- och personkännedom lyfts fram i minnen som förankras i butiksägare och butiksanställda under 1950- och 1960-talen. Spåren av gamla affärslokaler har i många hus försvunnit då flera av dem har byggts om till bostäder eller ersatts med nybyggen:

Från den tomten [i hörnet av Västra Kyrkogatan och Torggatan] försvann den gamla brandstationen och Wiklunds affär. Där fanns Libeckska förlösningssjukhuset där läkarstationen Sanator i dag finns... [På Mannerheimplatsen] fanns salutorgets apotek där jag arbetade i fem år och sedan fanns där Furus restaurang och tänk vad vackra de skulle ha varit [de där husen]. Där fanns järnhandeln och långa, fina hörnbyggnader. Björklunds diversehandel fanns där på andra sidan där banken Aktia nu finns... Sedan finns Allkristet där i nedre våningen [i hörnet av Västra Kyrkogatan och Packhusgatan]. Där fanns förut Störlings diversehandel men nu finns där Allkristet. (farmaceuten, f. 1918, Karleby)⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Jutikkala & Hietala 1990, karta 10

⁴⁸⁸ 2001: 17 Siinä [Kirkkokulman tontilta] meni vanha paloasema ja Wiklundin kauppa. Siinä oli Libeckin synnytysairaala missä nyt on tuo Sanatori...[Mannerheiminaukiolla] Siinä oli kaupparin apteekki, jossa mä olin viisi vuotta ja sitten siinä oli Furun ravintola ja ajatella kun ne olisivat olleet kauniita, siinä oli se rautakauppa ja pitkät komeat nurkkarakennukset. Björklundin sekatarakauppa oli siellä toisella puolella missä nyt on Aktia... Sitten Kristillinen on siinä alakerrassa [i hörnet av Västra Kyrkogatan och Packhusgatan]. Siinä oli ennen Störlingin sekatarakauppa mutta nyt se on Kristilliset.

Antikaffärer söker sig gärna till Neristan. På bilden antikaffären i hörnet av Östra Kyrkogatan och Packhusgatan. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

Att de traditionella kvartersbutikerna med åren har försvunnit ser traditionalisterna som en negativ utveckling. De upplever att området förut kunde förse dem med nästan all den service och med de produkter som kunde tänkas att man hade behov av. I dag är situationen en annan i och med att också den sista matbutiken på området stängdes bara några månader innan intervjuerna ägde rum våren 2001.⁴⁸⁹

Entusiasterna anser liksom traditionalisterna att samhällsplaneringen har under de senaste årtiondena försämrat centrubornas tillgång till framför allt matbutiker eftersom de stora dagligvaruhandlarna har ersatt många mindre kvartersbutiker i stadens centrum. Genom att affärerna dessutom har placerats i utkanten av staden finns de inte längre på gångavstånd. I jämförelse med situationen i dag kunde Neristan förut förse invånarna med alla varor som behövdes för att upprätthålla vardagen, berättar entusiasterna. Att man förut hade egna butiker på området upplevdes också tryggt och bekvämt. "Man kunde födas, leva och dö där" som en informant uttryckte saken.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ SLS 2001: 8, 17

⁴⁹⁰ SLS 2001: 13, 18

Samtliga informanter ser återupplivandet av affärslivet som en bra utveckling. Men av informanterna är det framför allt *estetikerna* som mest glädjer sig åt den nya typen av affärskultur. I estetikernas fall är det skäl att poängtera att deras inställning är positiv också på grund av att det är de själva som driver de nya affärerna på området.⁴⁹¹ Också *experterna* upplever att affärerna gör området mera levande och lockande. Tillika anser de att området alltid har präglats av en affärskultur som bör understödjas och ges möjligheter också under vår tid.⁴⁹²

Det kommersiella livet dör ut i Gamla Ekenäs

Jag har redan tidigare konstaterat att Gamla stan i Ekenäs hade under de första årtiondena efter krigen ett stort utbud av så kallade dagligvarubutiker. Även i Ekenäs har stora mataffärer senare ersatt de mindre och Gamla stan har så gott som helt förlorat sin roll som ett affärsområde. Hur beskriver informanterna utvecklingen och hur förhåller de sig till den?

Mantalslängderna för Gamla stan i Ekenäs visar att det på området år 1950 fanns förutom dessa dagligvarubutiker av olika slag även 21 affärslokaler inkluderande en banklokal, kommunalkansliet och lantmannaklubbens klubblokal. Dagligvaruaffärernas andel av all ekonomisk och social verksamhet var dock framträdande. År 1950 fanns på området tre mjölkbutiker, två köttaffärer, fem kolonialvaruaffärer samt tre tygaffärer och två frisersalonger. Där fanns också en cykelverkstad och ett skärgårdscafé. Många av dem var bekanta för *traditionalisterna*. De kommer ihåg affärsägare och butiksanställda från sin barn- och ungdom. Ur företagarens svar får man en uppfattning om att affärslivet i Gamla stan förut var livligt och att affärerna på området kunde förse sina invånare med ett omfattande sortiment av varor, precis som tidigare i Neristan:

När jag var liten fanns det här precis i ändan av det där huset där nere en butik. Två hus ditåt fanns det en butik. Den här här nere var en [butik] som hade massor av tändstickor och fisktillbehör, inte mat. Sen där var Backmans ritbyrå är där fanns det en som hette tant Vinstens butik och där köpte man kaffebröd, bröd och godis. Sen fanns det vid Stora Kyrkogatan en butik som hette Svenblads, det var en kolonialvarubutik och sen fanns det en butik där var motell Marine är. Där fanns fröknarna Fredrikssons butik. Där köpte man mjöl och jäst. Det fanns överallt egentligen någonting. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁴⁹³

En annan traditionalist berättar att Gamla stans läge vid en havsudde också hade en inverkan på butiksfloran på området och att närheten till

⁴⁹¹ 2001: 4, 10, 11

⁴⁹² 2001: 5, 6, 2003: 75

⁴⁹³ 2003: 53

havet gjorde att det i Gamla stan förut fanns flera butiker med fisk- och båtredskap. Enligt informanten började de försvinna under 1970- talet då efterfrågan på produkterna minskade och inga efterföljare till de åldrande butiksägarna hittades.⁴⁹⁴ Traditionalisterna anser att det numera nästan är för tyst och dött på området. Det enda som finns är enstaka specialbutiker men inga affärer som säljer matvaror. Att matbutikerna i stället har flyttat till andra sidan av stan och på så sätt blivit otillgängliga för många äldre invånare ser de som en beklaglig sak.⁴⁹⁵

Entusiasterna bekräftar att det har varit stillsamt på affärsfronten redan de senaste tjugo åren. I likhet med traditionalisterna kommer också entusiasterna ihåg Gamla stan från tidigare decennier som ett livligt affärsområde och önskar att affärskulturen skulle blomstra upp på nytt.⁴⁹⁶ Rektorn ser dock att stadsutvecklingen styrs i en annan riktning och att det inte finns planer från stadens sida att återuppliva affärskulturen i Gamla stan:

Nog är det väl den trenden av supermarketar som i första hand har gjort att alla små butiker har försvunnit. Till och med vår sista matbutik här vid torget, Varuboden, bygger nytt komplex vid busstationen. Det betyder att hela Gamla stan saknar all service i princip. Det finns absolut ingenting. Den närmaste servicen är postlådan vid stadshuset. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁴⁹⁷

Experterna och *estetikerna* ser minskningen i affärsverksamheten och förändringen från dagligvarubutiker till specialbutiker som ett utmärkande drag för vår tids affärskultur. De anser också att det kommersiella livet under de senaste årtiondena har varit anspråkslöst i jämförelse med många andra trästäder såsom Gamla stan i Raumo. De ser inte heller att det skulle ske en ökning i affärernas antal inom den närmaste framtiden utan att Gamla stan i stället kommer att behålla sina karaktär som ett utpräglat bostadsområde. Det upplever både estetikerna och experterna som en beklaglig utvecklingsriktning och som en förlust för hela centrumområdet i Ekenäs.⁴⁹⁸

Det avtar mer och mer alltså om man tänker på butikerna kring torget. De läggs ner hela tiden. Vi har ju haft det lyxigt när vi har haft en butik, en matbutik alldeles här i närheten. Men den har lagts ner nu och vi hoppas ju att det ska komma någon form av matbutik. Men annars i själva gamla stan finns inte så mycket annat än ett café, café Gamla stan. Tidigare har här ju funnits alla butiker, allting. Då för länge sen alltså.

⁴⁹⁴ 2003: 56

⁴⁹⁵ 2003: 53, 56 och L 1565

⁴⁹⁶ 2003: 57, 60 och L 1563

⁴⁹⁷ 2003: 60

⁴⁹⁸ 2003: 51, 2003:52, 2003: 55, L 1584, L 1579

Men att allt det här har flyttat, flyttar ut från gamla stan. Antagligen också för att husen börjar bli så dyra. (pedagogen, f. 1956, Ekenäs)⁴⁹⁹

Gentrifieringens småstadskaraktär

De olika manifesteringarna för gentifiering som utgående från befolkningsstatistiken och informanternas utsagor har konstaterats beskriver hur Neristan och Gamla Ekenäs har genomgått en socioekonomisk, fysisk och kommersiell omvandling. Traditionalisterna i både Karleby och Ekenäs återger förändringsprocessens betydelser framför allt ur ett socialhistoriskt perspektiv. I Karleby anser traditionalisterna att den efterkrigstida perioden har fört med sig både en förminskning, en föryngring och en förfinskning av befolkningen i Neristan. Genom att det nuförtiden allt oftare är unga människor som flyttar in med en "färdig" modell av livet i trästaden och i det gamla huset, har också bland annat stora byggnader som tills dess varit i allmänt bruk förvandlats till privathem. Omvandlingen av offentliga byggnader till privatbostäder och att de som söker sig till trähusområden har en vision som de vill förverkliga, stöder i ett teoretiskt ljus en uppfattning om att området har påverkats av gentrifiering.

För de socialt orienterade traditionalisterna bygger mycket av trästadens karaktär på dess sociala dimensioner som de upplever att har förändrats under de senaste årtiondena. I samband med en omsättning av befolkningen har den ursprungliga, socialt sammanhållna miljön förvandlats till en mera socialt splittrad miljö. Med förankring i gentrifieringsteorier kunde de äldre boende likställas med de undanträngda eller de åsidosatta i och med att de känner att miljön inte längre är deras. För de svensktalande traditionalisterna har också det svenska språket utgjort en viktig del av boendemiljön och i dagens läge, när de svenskspråkigas andel i framför allt Neristan har minskat, uppfattas förändringen större än vad statistiken visar. I Neristan har gentrifieringen därmed fått till stånd en språklig förändring.

Samma minskning i antalet boende som informanterna i Neristan har upplevt har även Ekenästraditionalisterna uppmärksammat. I Gamla stan i Ekenäs har det däremot inte skett lika stora förändringar i språkfördelningen bland de boende, men där upplever informanterna i stället att medelåldern har stigit betydligt och att antalet barnfamiljer har minskat. I Ekenäs anser informanterna ytterligare att närheten till Helsingfors sätter en speciell prägel på befolkningsstrukturen i Gamla stan eftersom området lockar framför allt sommargäster och pensionärer från huvudstadsregionen. I Ekenäs har säsongboendet gett gentrifieringen i Gamla stan en särprägel. Där har också en annan grupp av människor, pensionärer, fascinerats av den gamla miljön.

⁴⁹⁹ L 1579

Att trähusen inte längre går i arv som tidigare upplevs av traditionalisterna i både Karleby och Ekenäs som en beklaglig utveckling. Traditionalisterna upplever ägarbyten som ett brott i kontinuiteten och i den kulturella nedärvningen som för dem har stor betydelse. Traditionalisterna berättar att de pågående generationsskiftena och släktbytena också har fört med sig en känsla av främlingskap och att en miljö där alla förut kände och umgicks med varandra inte är sig lik. I Karleby ser entusiasterna däremot inflyttningen och omsättningen av befolkningen som en positiv sak och upplever inte som traditionalisterna att det skulle ha skett så stora förändringar i befolkningen. Entusiasterna ser fram emot att invånarstrukturen också framöver förblir heterogen och att området är tillgängligt för människor i alla åldrar.

Entusiasterna anser dock att trästadsområdena med sin status och genom den allt ökande efterfrågan på hus på ett sätt väljer sådana boende som har råd att rusta upp och upprätthålla de gamla husen. Deras uppfattning står också i samklang med teorierna som förankrar gentrifieringsprocessen i en socioekonomisk uppgradering där människor med ekonomiska resurser har möjlighet att förverkliga sig genom boendet. Traditionalisternas inställning till nya boende är mer förbehållsam än de övriga kategoriernas. För de tillbakablickande entusiasterna ter sig den sociala förändringen som en naturlig sak som de själva ser positivt på. Traditionalisterna och experterna upplever att det också kan finnas risker och hot i en alltför snabb omstrukturering. Även om det finns ett genuint intresse för trähusboende hos nya invånare anser de att många av dem flyttar in med en fel föreställning om vad det innebär att bo i ett gammalt hus och i en miljö rik på gamla traditioner.

Att både Neristan och Gamla stan i Ekenäs nuförtiden är populära bostadsområden uppfattar informanterna att har en direkt koppling också till att miljön och husen har fått en tilltalande framtoning. De flesta informanter upplever upprustningen som en positiv sak, men traditionalister och experter som har en mer antikvarisk syn ser också nya hot i en förändring där de estetiska aspekterna i miljön betonas alltmer. I de nyskapande estetikernas ögon är upprustningen ett sätt att ta ett hus och en miljö i besittning. De upplever också affärslivets nya uppblomstring och dess nya karaktär som en positiv sak eftersom de hellre blickar framåt på utveckling än bakåt på det förgångna. De andra informantkategoriernas inställning är inte lika entusiastisk och innovativ, men alla informanter understöder områdenas återupplivade affärskultur. I Gamla stan har den kommersiella gentrifieringen inte förverkligats i samma utsträckningen som i Neristan där affärsverksamheten har kopplingar till en kommersiell gentrifiering. I Gamla Ekenäs har den kommersiella revitaliseringen därmed tills vidare låtit vänta på sig.

IV Kulturarvsprocessen i trädstadsmiljöer

Kulturarv som begrepp och värde marker för något betydelsefullt har fått en accentuerad framtoning och betydelse i vår tid. Varför? En förklaring kan vara att sökandet efter autenticitet och rötter blir mer intensivt ju mer "platslösa" kulturerna blir. Världen har blivit alltmer global och kulturarvet alltmer internationellt vilket visar på globaliseringens inflytande på olika nivåer. Efterkrigstiden uppfattas som en brytningstid som också har haft en stark betydelse för kulturarvsdebatten, menar Robert Lumley. Han ser kulturarvsboomen som ett resultat av denna brytningstid som småningom har framkallat ett nytänkande och en nyanvändning av förut lokala kulturarv. Lumley hävdar t.ex. att kulturarvsdebatten i England handlat om att landet som en "gammal nation" befunnit sig i en historisk brytningstid och nu måste finna sig tillrätta med både sitt europeiska förflutna och sitt förflutna som imperialstat.⁵⁰⁰ Kulturarvet har blivit en viktig statusmarkör och också gett upphov till nya historiska poängteringar.

En annan orsak kan finnas i ett förändrat förhållningssätt till tidsdimensionen. Medan modernisterna präglades av ett framåtblickande perspektiv finns det inom postmodernismen en öppenhet gentemot det förångna, anser David Gross. De kulturalster som modernisterna lämnat efter sig används nu fritt av senmodernisterna. Dessutom anser Gross att betoningen av det estetiska också är typiskt för postmodernerna framställningar av historien.⁵⁰¹ Ofta är kulturarvsprocessen också en medvetet styrd process. Laurajane Smith menar att man i västvärlden aktivt styr kulturarvspolitiken i en viss riktning genom att man väljer ut och tilldelar framför allt estetiskt tilltalande objekt från den egna kultursfären status som kulturarv. Detta gör man i avsikt att skapa en gemensam, globalt identifierbar identitet med hjälp av utvalda västerländska objekt.⁵⁰²

Orvar Löfgren anser att sättet att framföra kulturarv ofta handlar om nostalgi då också kulturarv ges en emotionell laddning.⁵⁰³ Laurajane Smith anser ytterligare att kulturarv handlar om att förkroppsliga och ge konkret form åt minnen. Genom kulturarvsprocessen skapas även nya minnen. Därför är kulturarvsprocessen inte statisk utan vidarebefordrar etablerade värderingar samtidigt som nya värderingar skapas.⁵⁰⁴ I grund och botten handlar kulturarvsprocessen om att rädda något av det förflutna för eftervärlden. De objekt som utsetts som världsarv kan ses ha genomgått en verklig räddningsoperation.⁵⁰⁵ Därför kan man anse att det ultimata

⁵⁰⁰ Lumley 1994

⁵⁰¹ Gross 2000, 114

⁵⁰² Smith 2006, 11–30

⁵⁰³ Löfgren 1997, 6

⁵⁰⁴ Smith 2006, 47–48

⁵⁰⁵ Se t.ex. Ronström 2008, 66 och Turtinen 2006

resultatet av kulturarvsprocesserna och renodlingen är uppkomsten av världsarv. Världsarv är därmed ett försök att få det förflutna att bli kvar på ett visst sätt, anser Owe Ronström. Därför menar han att världsarven kräver löften om skydd och vård för all framtid.⁵⁰⁶ I Finland aktualiserades frågan 1991 då Gamla Raumo erhöll internationellt erkännande genom att området valdes med på Unescos lista över världskulturarv.⁵⁰⁷

Anthony Giddens ser att det finns ett så kallat "modernt institutionaliserat maskineri" (eng. modern institutionalised machinery) bakom urvalet av kulturarv som består av ett expertsystem som fungerar som den auktoritativa och påstämplande makten. Maskineriets behov av expertis ökar ju mera det finns objekt att välja mellan, anser Giddens.⁵⁰⁸ Kulturarv är också något som man traditionellt har velat uppfatta som oföränderligt. Annika Alzén som själv har forskat i hur industrimiljöer genomgått en kulturarvsprocess har kommit fram till att industrimiljöernas väsen har fördröjt eller förhindrat människor från att se dem som kulturarv. Industrier och industribyggnader har oftast präglats av kontinuerlig förändring och förnyelse. Att man tidigare uppfattade kulturarv som någonting bestående och oföränderligt stred därmed mot industrimiljöernas grundläggande väsen.⁵⁰⁹ Resultatet som Alzén har kommit fram till väcker tanken om att kanske också våra trästäder först under de senaste åren har börjat uppfattas som kulturarv eftersom också de har varit ständigt föränderliga, levande miljöer som fallit utanför musealiseringstågärderna och den "traditionella" uppfattningen om kulturarv.

En ny syn på kulturarv härleds enligt Alzén ur den *utvidgade kulturarvsdiskursen* som i Sverige från och med början av 1970-talet blev aktuell. Då utvidgades diskussionen om kulturella arv till att man började se kulturarvsmiljöer som en framtida resurs. I motsats till den traditionella kulturarvsdiskursen där kulturarvet var skyddat från förändring och där det oföränderliga och autentiska hade varit viktiga kriterier, ifrågasattes i den utvidgade kulturarvsdiskussionen och i stället framfördes återanvändningen som ett alternativ för bevarande av kulturhistoriska byggnader.⁵¹⁰ Det nya i diskussionen var att uppmärksamma själva förändringsprocessen i stället för en särskild tid eller stil som varit fallet inom den traditionella kulturarvsdiskussionen.⁵¹¹

Det som kulturarv gör är att det skiljer framsidor från baksidor, yta från innehåll, former från funktioner och centrum från periferi, skriver Ronström. Kulturarvsprocessen förstärker gränsen mellan "front stage"

⁵⁰⁶ Ronström 2008, 186

⁵⁰⁷ http://www.rauma.fi/info/vanha_rauma.htm (2.6.2006)

⁵⁰⁸ Giddens 1990

⁵⁰⁹ Alzén 1996, 121

⁵¹⁰ Alzén 1996, 122

⁵¹¹ Alzén 1996, 123

där det yttre blir mera visuellt, estetiskt och synligt och "back stage" där det inre blir mera osynligt, privat och obetydligt.⁵¹² Frågan blir här om de offentliga och privata sfärerna också separerats i trästadsmiljöerna och vad som i så fall uppfattas som en gränsmarkör för det privata respektive det offentliga?

Postmodernistisk stadsuppbyggnad

Något som förstärkte kulturarvsprocessen i Finland var att de nya postmodernistiska stadsuppbyggnadsidéerna hamnade i motvind i början av 1990-talet då landet drabbades av en ekonomisk kris. Den ekonomiska depressionen minskade byggnadsaktiviteten och påverkade byggnadsbranschen med en långvarig lågkonjunktur.⁵¹³ Depressionen och de strama ekonomiska resurserna gjorde 1990-talet mottagligt för 1980-talets stadspolitiska ideologi som alltmer utvecklade stadsmiljöer utgående från den existerande byggnadskulturen. Denna strävan förstärktes ytterligare under 1990-talet.⁵¹⁴ Lågkonjunkturen framkallade också ett revideringsbehov av byggnadslagen från 1964. Man ansåg att den ikraftvarande lagen inte längre motsvarade dåtida krav och uppfattningar på byggnadsskydd. Den ekonomiska krisen och lokalförvaltningarnas nya uppgifter och ansvar för planeringen utgjorde också en drivkraft för byggnadslagens förnyande under åren 1992–1995. Trots ett omfattande lagförändringsarbete kunde en ny byggnadslag fastställas först 1999 som en del av den nya Markanvändnings- och bygglagen (1999/132).⁵¹⁵

Under 1990-talet gick stadsutvecklingen mot en allt intensivare uppbyggnad och utvidgning av städernas randområden som kännetecknar en ny fas inom stadsutvecklingen. Jussi S. Jauhiainen kallar fasen för *kraftcenterfasen* (eng. edge city). Trenden som framför allt i USA i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet förekom skapade så kallade kraftcenter (eng. power centre), dvs. stora konsumtionscentrum i städernas randområden.⁵¹⁶ Resurser och intressen som riktades till dessa nya kraftcenter har även i finska städer fått synliga följder och lett till nya konsumtionsvanor för framför allt bilburna konsumenter. Den alltmer globaliserade världen, där influenser genom olika medier snabbt sprids, har gjort att den här typen av centrum har etablerats också i Finland, även i Ekenäs och framför

⁵¹² Ronström 2008, 188

⁵¹³ Schalin 1998, 392–393

⁵¹⁴ Nyman 2003, 89–103

⁵¹⁵ Jauhiainen 1995, 277–283 och <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990132> (24.7.2006)

⁵¹⁶ Jauhiainen 1995, 52–53 Denna utveckling som i Finland har fått sin början i slutet av 1980-talet kan ses ha styrt utvecklingen ända in på 2000-talet även om Jauhiainens studie är publicerad 1995 och därmed varken ger information om utvecklingen under 1990-talets senare del eller i början av 2000-talet.

allt i Karleby.⁵¹⁷ Samtidigt har städernas centrum blivit en ännu starkare historisk pol.

Trycket på nybyggnationen i städernas centrumkvarter har därmed minskat. Centrumaffärerna profilerar sig numera som små- och specialaffärer i jämförelse med de stora affärskoncentrationen. Det nya kommersiella intresset i innerstaden har gett gamla byggnadsmiljöer och byggnader en annan betydelse och roll i stadsmiljön. Om detta vittnar också den informationsspridande och rådgivande verksamheten som finns till för att skydda byggnadskulturen. De aktörer och instanser som arbetar för att bevara byggnadsarvet har framför allt etablerat sin verksamhet under 1990-talet. I denna bemärkelse har 1990-talet utgjort ett viktigt årtionde för det bebyggda kulturarvet. Mångfalden av den verksamhet som numera nationellt pågår inom den så kallade *kulturarvsindustrin* visar att det i både nationell och global kontext finns ett behov av bevarande av den gamla byggnadskulturen. Mot bakgrunden av detta behov diskuteras i de följande kapitlen den framväxande kulturarvsdebatten under 1990-talet också ur pressens synvinkel.

Gamla Ekenäs – ny skyddsplan 1992

I Ekenäs uppstod under 1990-talet ett behov att revidera den föråldrade stadsplanen för Gamla stan. Stadsplanen från 1959 ersattes med en ny plan 1992. Den största förändringen och förbättringen i jämförelse med den gamla planen var att stadsplanen gick ut på att man i stället för att bevara enstaka byggnader nu skulle bevara området som en helhet. Den nya planen bygger tydligt på en tradition som hade fått sin början under 1970-talet och som allt bättre beaktar det existerande byggnadsbeståndet och betydelsen av nybyggnationens anpassning till den gamla miljön. Planen ger också vid behov möjligheter till utförligare revideringar av skyddsprinciperna på området.⁵¹⁸

Enligt den gamla planen betraktades de äldsta byggnaderna som de mest värdefulla på området medan t.ex. hus byggda 1920–1950 inte ansågs lika viktiga.⁵¹⁹ I 1992 års stadsplan, där bevarandet av Gamla Ekenäs som en helhet poängteras, har dessa byggnader också ansetts som kulturhistoriskt värdefulla. Det är förstaeligt även med tanke på att den nya planen kom till trettio år efter den första och att inställningen sedan dess har ändrats. Bestämmelser om nybyggen utgår också från att de bör anpassas till den

⁵¹⁷ Rewell center i Vasa var det första affärscentrumet i Finland och byggdes på 1980-talet. Sedan dessa har stora affärskomplex uppstått i alla större städer. I Karleby har t.ex. det så kallade Heinolaområdet några kilometer utanför centrum byggts ut under de senaste fem åren.

⁵¹⁸ Riipinen 1996, 25–27

⁵¹⁹ Riipinen 1995, 61–62

existerande, gamla bebyggelsen. Planen strävar efter att skydda bebyggelsen i sin helhet och representerar därför – i enlighet med ett allmänt kulturarvstänkande – en ny bevarandesyn där bevarandet av helheter anses viktigare än bevarandet av enskilda hus. I praktiken betyder det att sammanlagt 123 byggnader av områdets 167 byggnader har försetts med kategoriskt rivningsförbud och fått beteckningen Sr (skyddad byggnad). Av de skyddade byggnaderna är ungefär 10 % ekonomibygnader. Ytterligare har 42 byggnader försetts med Sh-beteckning (skydd rekommenderas) som uppmanar till att byggnaden ifråga bevaras. Två av områdets byggnader har ytterligare skyddats enligt byggnadsskyddslagen.⁵²⁰

En uppmaning om att bevara hus gavs i ytterligare 42 fall. I den kategorin utgjorde ekonomibygnaderna över hälften av alla byggnader.⁵²¹ Olli-Pekka Riipinen konstaterar att det ur planbeskrivningen dock inte framgår på vilka grunder skydds-beteckningarna för husen har givits. En inventering som omfattade området i sin helhet hade gjorts av Arkeologiska kommissionen 1966. I samband med utarbetandet av den nya stadsplanen gjordes i början av 1980-talet ytterligare en inventering där byggnadernas åldersfördelning undersöktes. Enligt Riipinen torde denna undersökning ligga till grund för besluten om skyddsbestämmelserna. I planen försågs 91 % av husen byggda före 1850 med beteckningen Sr (kategoriskt skydd) och de resterande 9 % med beteckningen Sh (skydd rekommenderas).⁵²²

Även om den nya planen bättre tar i beaktande områdets yngre byggnadsbestånd är det naturligt att de äldsta byggnaderna på området i första hand har skyddats. Av husen byggda mellan 1850–1905 och 1902–1920 har ca 70 % försetts med kategorisk skydd. Skydd rekommenderas för 19 % av byggnader uppförda 1850–1905 och för 12 % av byggnader uppförda 1902–1920. Av den resterande andelen byggnader i diverse kategorier kvarstod därmed ca 10 % utan skydds-beteckning. Av husen uppförda 1920–1955 försågs 22 % med kategorisk skydd och till och med 44 % med Sh-beteckning där skydd endast rekommenderas. Av byggnaderna ansågs 34 % inte vara i behov av skydds-beteckning alls. Det kan bero på att man uppfattar att byggnaderna inte längre är i fara. Tillika kan detta också uppfattas som en metod och som en möjlighet att utveckla området. Däremot är det intressant att av husen byggda 1955–1982 försågs 43 % med kategoriskt skydd medan skydd rekommenderades för 48 % av byggnaderna. Endast 9 % kom att sakna skydds-beteckning.⁵²³ Siffrorna visar att den nuvarande planen minst skyddar byggnader uppförda 1920–1955 och mest

⁵²⁰ Riipinen 1995, 27–35 och Riipinen, 1996, 27. Området där antalet byggnader har angetts innefattar stadsdel 2 samt kvarteren 43–45 i stadsdel 4. Sr-beteckningen står för finska benämningen suojeltu rakennus, dvs. skyddad byggnad.

⁵²¹ Riipinen 1996, 27. Två byggnader skyddades ytterligare enligt byggnadsskyddslagen.

⁵²² Riipinen 1996, 28

⁵²³ Riipinen 1996, 28

Byggnader i sämre skick hotas fortsättningsvis av rivning även om de befinner sig på det skyddade området i Gamla stan i Ekenäs. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

de allra äldsta. Planen visar att ålderskriteriet trots allt är en viktig faktor och ju äldre en byggnad är desto viktigare upplevs dess skyddande vara.

Enligt planbeskrivningen ska eventuella nybyggen komplettera den gamla miljön och underordna sig den. Med planen strävar man efter att skapa en ännu enhetligare miljö med kvalitativt högstående byggnadsverksamhet. I planen anvisas 43 platser avsedda för nybygge, av vilka de flesta ligger invid gatorna. På många av dessa platser har senare nya hus uppförts enligt planbestämmelserna och i enlighet med den gamla bebyggelsen. Med undantag av ekonomibygnaderna har alla nya byggnadsplatser angivelser om den maximala våningsarealen och antalet tillåtna våningar. Byggnadsrätten anges på hela området i antalet våningar, däremot varierar effektiviteten avsevärt men stöder dock överallt den befintliga strukturen. Planen innehåller detaljerade bestämmelser om utformningen av nybyggen med avsikt att upprätthålla en harmonisk gatubild och gäller byggnadsmaterial, färgsättning och taktäckningsmaterial.⁵²⁴ Bestämmelserna låter antyda att strävan efter en enhetlig och estetisk miljö uppfattas som viktig.

⁵²⁴ Riipinen 1996, 29

Kulturarvsdiskussioner i pressen

I pressrapporteringen lyftes under 1990-talet allt oftare fram olika restaureringsprojekt som pågick i gamla hus. Nu skulle man i en "kulturarvsanda" restaurera gamla hus i stället för att sanera dem som varit populärt sedan 1960-talet. Generellt har antalet artiklar dock minskat från de tidigare årtiondena då den gamla byggnadskulturen ständigt debatterades i pressen. Det tyder på att utvecklingstakten hade blivit långsammare, också på grund av en ekonomisk stagnation, och att det inte fanns likadana hot mot den gamla bebyggelsen som tidigare. Däremot lyfte pressen fram restaureringsprojekten som förebilder för ett nytt slags intresse.⁵²⁵ Projekt som genomfördes i såväl privata hem som i offentliga lokaler framfördes i pressen som exempel på stadens och de boendes genuina intresse för gamla hus. I många fall var det fråga om nya eller nyligen inflyttade ägare.⁵²⁶

Man kan se rapporteringen i pressen som ett sätt att lyfta fram renoveringsprojekt i upplysande avsikt. Restaureringsivern berättar för sin del om ett nytt sätt att förhålla sig till gamla hus då husen ses som en resurs i stället för en belastning. I enlighet med Annika Alzéns syn är förhållnings-sättet ett resultat av den utvidgade kulturarvsdiskussionen. I tidningsartiklarna beskrivs verksamheten som betydelsefull och värd en ingående rapportering. Att återställa ett gammalt hus i dess forna "glans" verkar under 1990-talet ha blivit en allt viktigare målsättning, såsom ett citat om det så kallade *Blombergska huset* visar:

Vid en renovering på 1960-talet förlorade det gamla huset, troligen byggt under första delen av 1800-talet, helt och hållet sin själ. Ugnen togs ut, väggar flyttades och de vackra gamla golvbräderna är ett minne blott... Köket i nygammal tappning utgör en sorglig anblick, men försätts inte i ursprungligt skick utan snyggas endast allmänt upp.⁵²⁷

Den alltmer positiva inställningen till gamla byggnader konkretiseras också i en annan artikel. Den dåvarande museichefen vid Ekenäs museum uttalade sig nämligen om att stadsmodernisterna eller de så kallade "ri-varna" hade blivit bevarare. Museichefen ansåg att attityderna till gammalt byggnadsskick hade förändrats och att en mer gynnsam inställning hade trätt fram i de allmänna diskussionerna:

Det mest glädjande är att befolkningens inställning till det kulturhistoriskt värdefulla, till miljön, har förändrats och blivit mer positiv. Detta

⁵²⁵ Västra Nyland 20.3.1994

⁵²⁶ Västra Nyland 20.3.1994, 8.12.1995, 26.1.1997

⁵²⁷ Västra Nyland 20.3.1994

tar sig sådana uttryck som att människor som för tio år sedan var rivare nu blivit bevarare.⁵²⁸

Även om man i pressrapporteringen tydligt ser att det förekommer en allt positivare inställning till gamla byggnader betydde detta inte att byggnader inte skulle ha rivits under 1990-talet. Artikeln med rubriken "Upprörande. Rivningen av *KOP:s hus* i Ekenäs får känslorna att svalla", som behandlade rivningen av ett gammalt trähus vid Kungsgatan, kan ses som ett exempel på detta. Redaktören hade kontaktat en arkitekturhistoriker som uttalade sig i frågan. Hans bestämda åsikt var att Museiverket inte var pålitligt i frågor om bevarande om de låter huset på Kungsgatan gå under klubban. Det var också första gången som de lokala tjänstemännen blev utpekade för sin oförmåga att bevara gamla byggnader i Ekenäs.⁵²⁹ I artikeln uttalade sig också stadsbor och röster för och emot ett bevarande av huset framfördes. En av rösterna för bevarandet yttrade sig så här:

Huset utgör en sista rest av en vacker Kungsgata som inte finns mera. Jag vet att många gamla Ekenäsbor tillsammans med mig är förgrymmade. Huset passar bra där det står trots sin omgivning.⁵³⁰

Det värderelativistiska förhållningssättet till gamla byggnader förstärktes därmed ytterligare under 1990-talet. I pressrapporteringen kommer förhållningssättet fram i bevarandeargumentationen som alltmer lyfte fram byggnadernas immateriella värde. Den känslomässiga anknytningen till gamla byggnader framkallade också ett nostalgiskt förhållningssätt till redan nedrivna byggnader och till hus som hotades av rivning.⁵³¹

Miljöministeriets och Museiverkets inventering

Den statliga förvaltningens intresse för den historiska trähusbebyggelsen som aktualiserats inför trästadsprojektet 1972 fick en fortsättning i Miljöministeriets och Museiverkets områdes- och byggnadsinventeringar. Inventeringarna genomfördes i utvalda historiska trästadsmiljöer i början av 1990-talet. Trästadsområden som åren 1993–1997 inventerades var Karleby, Jakobstad, Kaskö, Kristinestad, Raumo, Nystad, Nådendal, Hangö, Ekenäs, Borgå, Lovisa och Fredrikshamn.⁵³² Syftet med inventeringarna var att kontrollera huruvida planer och byggnadsskydd trots stadsmoderniseringen hade lyckats bevara särdragen i trästäderna.⁵³³ Med

⁵²⁸ Västra Nyland 18.5.1995

⁵²⁹ Västra Nyland 21.12.1995

⁵³⁰ Västra Nyland 21.12.1995

⁵³¹ Västra Nyland 30.8.1995, 21.12.1995

⁵³² Tuomi 1998, 8

⁵³³ Santaholma 1998, 6–7

Vårmarknad på Mannerheimplatsen 1908. Foto: Karleby hembygdsarkiv, VNB 35A.

hjälp av inventeringarna försökte man också hitta orsaker till att byggnaderna bevarats, förbättrats eller förstörts. Samtidigt skulle inventeringarna också fungera som hjälpmedel i planeringen och förverkligandet av skyddspolitikerna.⁵³⁴

Inventeringsresultaten gavs ut i en rapportserie åren 1995–1998⁵³⁵ och de ger en övergripande bild av de kvantitativa och kvalitativa förändringarna i trästädernas byggnadsbestånd.⁵³⁶ Förändringarna har ytterligare klassificerats enligt hur de påverkat byggnadernas arkitektoniska prägel. Inventeringarna uppmärksammar även de konkreta åtgärder som endera har bevarat, förbättrat eller förstört byggnaden och omgivningen. Inventeringsrapporten har därför haft en rådgivande funktion för städernas byggnadsplanering och planläggning samt för deras miljöförhållningsprogram.⁵³⁷

⁵³⁴ El Harouny 1995, 15 och 2008

⁵³⁵ Santaholma 1995, 7

⁵³⁶ Riipinen 1996, 12

⁵³⁷ El Harouny 1996, 13

Mannerheimplatsen i dag. Gamla trähus har ersatts med moderna huskomplex och ingången till Neristan har numera en annan karaktär. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

I inventeringarna behandlas samtliga byggnader, men dock enbart deras exteriörer inom gränsen för det historiska trästadsområdet i dessa städer och utanför områdena i den mån där det också fanns bevarad gammal bebyggelse. I inventeringarna har uppmärksamhet fästs vid hur väl byggnadsskyddet är genomfört vid sidan av den kontinuerliga byggtraditionen som följer de tidsbundna arkitekturstilarna. Ingen rangordning byggnader emellan ges, i stället behandlas de enligt sina egna förutsättningar. Tillika behandlas även bevarande, reparationsåtgärder i och ombyggnad av gamla hus.⁵³⁸

Publikationerna som inventeringarna ledde till är de senaste rapporterna från trästadsmiljöerna trots att själva inventeringarna och publikationerna är över tio år gamla. Det finns därmed ett uppenbart behov för en uppföljning av trähusmiljöernas utveckling under 1990-talet och i början av det nya millenniet.

⁵³⁸ El Harouny 1996, 13

Estetiseringsprojekt i Neristan

I Karleby försökte man från stadsfullmäktiges sida omskriva och modernisera skyddsplanen för Neristan i början av 1990-talet. Då ansåg man att planen som sådan inte effektivt skyddade det gamla byggnadsbeståndet i Neristan och att bristfälligheterna i planen lätt kunde leda till åtgärdsförbud och förfall av byggnadsbestånd på grund av utdragna beslutsprocesser. Lösningen var enligt stadsfullmäktige en omskrivning och modernisering av stadsplanens skyddsbestämmelser. Under den fortsatta behandlingen av ärendet var dock majoriteten av stadsfullmäktigeledamöterna mot förslaget och det förkastades.⁵³⁹ Stenmans stadsplan för de tolv kvarteren från 1985 gäller därmed fortfarande och byggnadsbeståndet på området skyddas med hjälp av den.

Även om man i Karleby inte har lyckats förnya skyddsplanen har andra engagemang förstärkt Neristans roll och betydelse som en kulturarvsmiljö. Under 1990-talet påbörjades i Karleby olika projekt med avsikt att förbättra gatumuljöerna och infrastrukturen i framför allt Neristan. Verksamheten berättar om en pågående gentrifiering och en kulturarvifiering av området som tar sig uttryck i att området till sitt yttre görs attraktivare och estetiskt tilltalande. Här finns en tydlig koppling till det Owe Ronström påstår att kulturarv gör, dvs. skiljer framsidan från baksidan då det yttre blir mera visuellt, estetiskt och synligt medan det inre blir mera osynligt, privat och obetydligt.⁵⁴⁰

Ett EU-projekt som startades år 1999 hade som avsikt att få till stånd en offentlig ansiktslyftning av stadens centrala delar inklusive Neristan.⁵⁴¹ I praktiken betydde ansiktslyftningen en förnyelse av gatubeläggningsen och gatubelysningen. Storgatan fick ny beläggning från Järnvägsgatan upp till Torggatan liksom alla gatusträckor i Neristan. Hängande ledningar avskaffades och ersattes med stående lyktor i gammaldags stil. Modellen för lyktan är hämtad från Åbo där liknande lyktor lyste upp gatorna i början av 1900-talet. En annan stor utseendemässig ändring gällde gatornas asfaltering.⁵⁴²

På stadens hemsidor hävdas att Karleby stad genom dessa åtgärder strävade efter en bättre upprustad stadsmiljö med mål att öka trivseln i stadens centrum. Dessutom strävade man efter att förstärka byggnads- skyddsåtgärderna på området och motivera fastighetsägare att underhålla sina hus och gårdsmiljöer allt bättre. En målsättning var också att försöka göra Neristan allmänt känt i vårt land vid sidan om Gamla Borgå och Gamla Raumo.⁵⁴³ Här ser man ett tydligt inslag av kulturarvstänkande

⁵³⁹ Stadsfullmäktiges protokoll 15.1.1990

⁵⁴⁰ Ronström 2008, 188.

⁵⁴¹ <http://www.vyh.fi/hoito/euhanke/lsu/aluek/kokkvanh.htm> (15.9.2002)

⁵⁴² Keskipohjanmaa 26.10.2001

⁵⁴³ <http://www.vyh.fi/hoito/euhanke/lsu/aluek/kokkveto.htm> (15.2.2002)

Stående lyktor i gammaldags stil lyser upp gator i Neristan sedan 10 år tillbaka. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

i och med att alltmer uppmärksamhet riktas mot det estetiska i miljöerna och deras representativa framtoning.

Visionerna och önskemålen anknyter stadens utveckling till den recentraliserings- och uppvärderingsfas som enligt Jussi S. Jauhiainen strävar efter att locka tillbaka både invånare och kunder till städernas centrumområden – en trend som gjort sig gällande sedan slutet av 1970-talet.⁵⁴⁴ Upprustningen och ”uppiffandet” av miljön i Neristan med utvalda attribut, med bland annat lyktor i gammal stil, handlar om en estetisering eller trendifiering av miljön som Neil Smith ser som den ”synliga delen” av gentrifieringen. Lyktorna förstärker upplevelsen av att miljön är gammal men samtidigt har lyktorna också en estetiserande funktion. Det framgår av stadens webbsida att upprustningsprojektet också hade ett turistiskt syfte och att även ett nationellt syfte fanns med i visionen att göra Neristan erkänd och uppskattad i likhet med förebilderna i Raumo eller Borgå.⁵⁴⁵ Neristan vore därmed ett liknande exempel på trädstaden som kulturarv.

Estetiseringen av Neristan är ett lokalt resultat av en global utvecklingstrend. Det lokala plats i det globala påverkas enligt sociologen Sharon Zukin starkt av en produktion av symboler som enligt Zukin har blivit en allt viktigare del av städernas imageskapande. Hon anser att denna strävan efter att skapa en image har en koppling till uppkomsten av den så kallade *symboliska ekonomin* som har vuxit fram som en motreaktion till städernas ekonomiska tillbakagång och marginaliseringen av urbana områden.⁵⁴⁶ I kulturarvsprocessen är synligheten och särprägelns nyckelord. Uppmärksamheten och särprägelns måste ständigt underbyggas för att de inte ska gå förlorade. Det finns ett uppenbart behov av synlighet som härstammar från den så kallade *uppmärksamhetsekonomin* (eng. attention economy), anser ekonomen och fysikern Michael Goldhaber.⁵⁴⁷

Det kommersiella bruket av historia märks i sättet att lyfta fram de historiska trädstadsmiljöerna som romantiska, pittoreska och människonära miljöer. I miljöerna kommer denna strävan fram i bland annat guideade rundturer som byggs upp kring olika historiska händelser och personer. Ofta förstärks det romantiska och nostalgiska genom guidens klädsel eller genom besök på ”autentiska” platser – något som också förekommer i t.ex. Karleby. Genom historiska detaljer och förankringar blir platser mera personliga och intressanta och genom berättelser väcks de till liv på nytt.

Resultatet av *historiebruket* är ofta att objektet blir den mest populära, kända eller eftertraktade turistsevärdheten. Owe Ronström skriver att världskulturarvsstämpeln har gjort Visby till Sveriges mest postmoder-

⁵⁴⁴ Se kapitel *Stadsuppybyggnad med humanistisk prägel* för en utförligare beskrivning av recentraliseringsfasen.

⁵⁴⁵ <http://www.vyh.fi/hoito/euhanke/lisu/aluek/kokkvanh.htm> (15.9.2002)

⁵⁴⁶ Zukin 1998, 11

⁵⁴⁷ Goldhaber 1997a och Goldhaber 1997b

na stad. Med det avser han att man genom en effektiv och målmedveten branding av staden har lyckats stämpla Visby som ett globalt betydande kulturarv. Vad detta har lett till är enligt Ronström en estetisering och homogenisering av innerstaden, "a fortification of the border between the controlled and expensive inner areas and the growing diversity in the cheaper outskirts of the town".⁵⁴⁸

Citatet antyder att det i Visby har skett ett urval där den bevarade medeltida stadskärnan innanför stadsmuren har blivit en kontrollerad och exklusiv del av staden som klart och tydligt skiljer sig från det övriga Visby. Inne i "världskulturarvsbubblan" har ett förenhetligande och en förfining av staden genomförts.⁵⁴⁹ Ronström menar att Visby på detta sätt har blivit en relik av den medeltida staden som har byggts upp kring så kallade *mindscapes*, dvs. kring minnen, bilder och erfarenheter som associeras till miljön, byggnaderna, monumenten och ruinerna. Dessa *mindscapes* fungerar som en arena för tidsresor till olika epoker och händelser i det förflutna.⁵⁵⁰ Tankarna är värda att analyseras även i trästadsmiljöer.

Det som händer med trähusmiljöerna är att de blir eftertraktade och att priset på dem höjs. Etnologen Karl-Olov Arnstberg förklarar systemet i konsumtionshierarkin med att bostäder har blivit alltmer en konsumtionsvara och associationerna mellan fint folk går hand i hand med fint boende. I dag är boendet mera synligt och därmed likt ett varumärke som man vill visa fram.⁵⁵¹

Värderelativismen i pressrapporteringen

De artiklar som publicerades år 2000 för fram Neristan som en idyllisk och hemtrevlig stadsdel. Stämningen har dels skapats med hjälp av belysningen som genast i början av det nya millenniet förnyades. Belysningen väckte också pressens intresse och gav upphov till bland annat följande beskrivning:

I dag har vi säkert tio meter höga lyktstolpar med starkt och kallt sken och massor av kablar som korsar luftrummet lite hur som helst. De nya lyktorna kommer inte att vara på mer än uppskattningsvis 5-6 meters höjd och både skenet och ljusstyrkan betydligt mer stämningsskapande än dagens. Dessutom grävs alla kablar ner i marken. Förnyelsen av armaturen ingår i en allmän upprustning av den offentliga delen av de tolv kvarteren i Neristan.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Ronström 2005, 89

⁵⁴⁹ Ronström 2005, 89

⁵⁵⁰ Ronström 2005, 94

⁵⁵¹ Arnstberg 2004

⁵⁵² Vasabladet 26.7.2000

Artikeln i Vasabladet visar att man i Karleby gjorde en medveten satsning på att göra miljön i Neristan estetisk och tilltalande. Artikeln förmedlar också en känsla av att Neristan vid ingången till det nya århundradet hade uppnått en etablerad ställning som ett gammalt område i staden som starkt präglats av den utvidgade kulturarvsdiskussionen om att området kan användas som resurs för olika ändamål.

Den värderelativistiska inställningen och restaureringsboomen som framkommer i Ekenäsmaterialet präglar även pressmaterialet för Neristans del. I bland annat artikeln som rubricerades "Rådhuset blir åter festarena" rapporterade Österbottningen om det omfattande restaureringsprojektet som pågick i stadens gamla *rådhus*⁵⁵³. Texten i artikeln talar för att restaureringen av rådhuset upplevde som ett identitetsförstärkande projekt och resultatet, dvs. ett uppsnyggt rådhus, också ger en tilltalande bild av staden Karleby utåt.

Som förr skall det bli. Rådhuset skall ha exakt samma färg som det har haft, säger stadsarkitekt Nils-Erik Stenman... En sanering av det storleksmått som man tänkt för rådhuset, stadens representationsutrymme och orkesterhögssäte, blir inte av utan klirr av slantar... Staden har inga representativa utrymmen med liten guldkant... Stadshuset har inte samma känsla och man når inte där den feststämning som rådhuset ger.⁵⁵⁴

I Karlebypressen har Neristan förts fram som en trevlig stadsdel att bo i. Österbottningen skrev till och med att "här är det som på landet" för att framhäva Neristans vackra gårdsmiljöer och lantliga prägel.⁵⁵⁵ Pressens sätt att framföra Neristan som ett idylliskt och högt värderat bostadsområdet bland stadsborna tyder på att området har uppnått en annan status i jämförelse med den som området på basis av 1950- eller 1960-talsrapporteringen hade. Neristans förändrade status behandlades också i en artikel i Jakobstads Tidning som bar rubriken "I dag är det lite status att bo här". I artikeln uttalade sig föreningen Vi Neristassbor ordförande om denna förändring så här:

Tidigare hade området ett slumaktigt rykte men i takt med att husen renoverats har hela området blivit trevligare att bo i. I dag är det lite status att bo här och folk vill ju så gärna bo på marken och sköta sina täppor. Det finns många fina trädgårdar i Neristan.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Rådhuset är uppfört 1837 efter Carl Ludvig Engels ritningar och representerar empirearkitektur i dess renaste form. Rådhuset står på Mannerheimplatsen i hörnet av Torggatan och Storgatan, på gränsen mellan Neristan och Oppistan. Ahmas 1992, 35–36

⁵⁵⁴ Österbottningen 27.2.1994

⁵⁵⁵ Österbottningen 20.7.1997

⁵⁵⁶ Jakobstads Tidning 25.9.1999

Nya statliga skyddsmekanismer

Det har framgått i kapitlet ovan att den äldre stadsbebyggelsen och de historiska trädadsområdena under de senaste femtio åren har skyddats med planer som borde kunna försäkra deras ställning också i framtiden. Rivningar utgör inte längre ett lika uppenbart hot mot våra historiska trädäder. Däremot är det svårt att veta vad som pågår inne i husen, hur mycket av det gamla som egentligen finns kvar, eftersom skyddsplanerna inte sträcker sig in i byggnaderna. På 1960- och 1970-talet gällde utmaningarna framför allt den nya stadsuppbyggnads- och boendeideologin. De stadsplaner och revideringar inom lagstiftningen som har gjorts efter 1970-talet har allt bättre beaktat städernas äldsta byggnadsbestånd. Ett konkret bevis på detta är stadsplanen för Gamla Ekenäs som medfört kategoriskt skydd för över 70 % av bebyggelsen. Ekenäs kan i detta hänseende uppfattas som ett utomordentligt och åskådligt exempel på vad som har hänt inom planläggningen av trädhusmiljöer sedan 1970-talet.

Från och med år 2000 grundar sig byggande och rivning på stadganden i *Markanvändnings- och bygglagen*. En historiskt och arkitektoniskt värdefull byggnad får inte rivas och en rivningsåtgärd kräver i allmänhet tillstånd om byggnaden befinner sig på ett detaljplanerat område. Nybyggen bör anpassas till omgivningen och landskapet så att den befintliga byggnadsmiljön inte markant förändras. I byggnadsordningen styrs byggandet och reparationer mera i detalj än vad som föreskrivs i markanvändnings- och bygglagen. Även tillståndsförfarandet preciseras utgående från den byggda miljös och landskapets villkor.⁵⁵⁷ Dessutom utgår både nationella och lokala myndigheter från de direktiv som anges i *Byggnadsarvsstrategin* som utfärdades av statsrådet 2001. Enligt denna strategi bär staten huvudansvaret för det bebyggda kulturarvet, men enligt grundlagen har också alla medborgare ett ansvar för det gemensamma kulturarvet. I strategin uppmanas de statliga, kommunala och lokala aktörerna att försäkra sig om att den bebyggda miljön också bevaras för kommande generationer.⁵⁵⁸

Trots att man i Neristan och Gamla Ekenäs har lyckats säkerställa den gamla bebyggelsen är gamla stadslager utanför dessa områden ständigt hotade. Jag har funnit en orsak till detta hot framför allt i den kompensationspolitik som varit utmärkande för efterkrigstiden och gjort gamla stadskvarter utanför de skyddade stadsområdena till en arena för den föränderliga staden. Från att man under decennierna efter kriget såg det gamla byggnadsskicket som ett hot och hinder för den moderna stadens utveckling har man under de senaste decennierna kommit att se bebyggelsen som en värdefull kvarleva som vittnar om stadens historia.

⁵⁵⁷ <http://www.nba.fi/sv/lagstiftning> (3.4.2007)

⁵⁵⁸ <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=19878&lan=sv> (02.01.2008)

KOP-huset på Kungsgatan i Ekenäs revs efter långa och tidsödande diskussioner år 2000. Foto: Pirjo Juusela-Sarasmo/Västra Nylands landskapsmuseum 1990, 9452-23

Etablerad kulturarvsdiskussion i pressen

Trots att kulturarvsprocessen har förstärkt trähusmiljöernas kulturhistoriska värde visar pressmaterialet att gamla byggnader har haft en osäker roll ända in på 2000-talet och att rivningar och försummanden fortfarande förekommer. Detta har framför allt gällt bebyggelsen utanför de skyddade områdena. Den gamla byggnadskulturen är därmed under fortsatt hot då städerna utvecklas och ombyggs. Endast tiden kan visa hur mycket av den gamla byggnadskulturen vi vill och kan bevara.

I Ekenäs inleddes det nya millenniet i pressen med några omdebatterade rivningsfall. Ett av dessa fall var det omtvistade *KOP-huset* vid Kungsgatan som efter en femårig kamp fick en rivningsdom. I september 2000 rapporterades det livligt i Västra Nyland om KOP-husets öde. I en artikel ser man en bild på det delvis rivna huset. Ur artikeln framgår att rivningen av huset inleddes tidigt på morgonen för att ägaren ville undvika demonstrationer och andra motsättningar som kunde ha förekommit då huset skulle rivas. Fallet med huset berättar dels om att ägarna till huset ansåg rivningen som problematisk och att den därför skulle göras

i smyg, dels om att rivningsbeslutet väckte starka känslor och reaktioner hos stadsborna.⁵⁵⁹

I artikeln höjdes röster både för och mot rivningen av huset. De röster som talade för rivningen motiverade sin inställning med att det behövs nya affärslokaler på den främsta köpgatan i Ekenäs. En av delägarna till fastigheten kallade den mödosamma processen och den utdragna kampen om att få riva huset för en utarmning av stadens centrum. Delägaren såg det gamla huset och beslutsbyråkratin som ett hinder för centrumutvecklingen och motståndet som ett uttryck för en småstadsmentalitet. De som talade för rivningen av huset ansåg också att helheten redan var förstörd i och med att de övriga gamla husen runt omkring redan tidigare hade rivits.

De som motsatte sig rivningen av huset motiverade däremot dess bevarande med att man också bör värna om andra gamla hus utanför det skyddade området. Att riva ett gammalt hus betyder att man aldrig mer kan få det tillbaka, att det för all framtid går förlorat. Denna förlustkänsla har framför allt en immateriell betydelse som inte kan mätas med formella kriterier. Rapporteringen om KOP-huset visar att värdediskussionen kring byggnaden starkt präglades av den värderelativistiska synen som inte tillmäter en byggnad enbart formella värden utan snarare informella, individuella värden. En person i artikeln motsatte sig även ett "reservat-tänkande" där man värderar byggnader och stadsområden utgående från formella kriterier, såsom de estetiska och arkitektoniska egenskaperna:

Vi värnar lite för lite om gamla miljöer. Vi har sparat Barckens udde, men sedan lämnar vi allt annat.⁵⁶⁰

Värderelativismen syns också i argumentationen för bevarandet av det omstridda *bönehuset* som redan under 1980-talet hade hamnat inför ett rivningshot. I Västra Nyland rapporterades i september 2000 att bönehuset inte skulle skyddas. Miljöministeriet hade upphävt sitt tidigare skyddsbeslut och detta beslut blev kulminationen på den långvariga process om huruvida bönehuset skulle rivas eller bevaras. Ministeriet rådde dock staden att i stadsplanen bevara huset som de i sitt beslut ansåg som kulturhistoriskt värdefullt. Beslutsförfarandet visar att miljöministeriet överförde ansvaret för den gamla byggnaden på staden och ägaren. Eftersom ägaren till bönehuset ville bygga nytt på tomten och staden inte ville binda sig ekonomiskt att ta hand om huset var dess öde så gott som avgjort. Den tjänstförrättande museichefens åsikt var att huset borde ha bevarats:

⁵⁵⁹ Västra Nyland 5.9.2000

⁵⁶⁰ Västra Nyland 5.9.2000

Under processen har det aldrig förnekats, att bönehuset var en byggnad av kulturhistorisk betydelse i ett nationellt perspektiv. Därför är det ytterst ledsamt, säger han och pekar alldeles särskilt på att man tydligen inte tillmätt motiveringarna till miljöministeriets beslut i skyddsfrågan någon betydelse.⁵⁶¹

I reportaget berättades också om de olika byråkratiska svängningarna som under årens lopp hade företagits gällande bönehuset. Enligt reportern revs den nästan hundraåriga byggnaden utan konkreta beslut och planer på vad som skulle uppföras på tomten i stället. Detta för tankarna till ett tidigare hänsynslöst utnyttjande av gammal bebyggelse på ekonomiskt värdefull mark som röjdes undan för röjandets skull. Bönehusets kulturhistoriska betydelse och rapporteringen om dess öde ger dock en antydning om en lokal kulturarvsdiskurs där ordet kulturarv inte användes men där ett rivningsobjekt likställdes med kulturarv i dagens bemärkelse. På basis av de artiklar som jag har använt lyfts kulturarvsdiskussionen inom den finländska pressrapporteringen därmed fram först i början av 2000-talet vilket är väldigt sent i internationell jämförelse.

Efter bönehusets rivning publicerade Västra Nyland två artiklar där man klart tog ställning mot rivningsverksamheten i Ekenäs. Artikeln "Staden där grävskoporna slår till i gryningen" kritiserade hårt stadens engagemang i fråga om de två senaste rivningsfallen i staden, dvs. det så kallade KOP-huset och det gamla bönehuset. I artikeln fick staden dålig publicitet och öknamnet "Rivnäs" efter de senaste händelserna. I artikeln oroade man sig också för första gången för hur rivningen av de omstridda byggnaderna inverkar på stadens *image* som åtminstone reportern såg som allvarligt hotad.⁵⁶² Diskussionen visar att rivningsverksamheten också hade blivit en fråga om image och stadens anseende inför en vidare publik.

Kulturarvsprocessen – en bevarandeprocess

För att sammanfatta det som i de föregående kapitlen har behandlats kan några aspekter tas upp för diskussion. Trots att trästadsområdena och den gamla byggnadskulturen fick en annan status under 1970-talet pågick rivningsverksamheten också under 1980-talet. Förändringen i inställningen till gammalt byggnadsskick skedde ingalunda över en natt utan pågick enligt pressmaterialet under hela 1980-talet. Jag har därför valt att kalla 1980-talet för exploateringens decennium eftersom utplåningen av den gamla byggnadskulturen åtminstone ännu i början av 1980-talet enligt pressens rapportering var mycket stark. När ett upphöjande av ett område

⁵⁶¹ Västra Nyland 24.10.2000

⁵⁶² Västra Nyland 31.10.2000

till kulturarv skett kunde intresset och trycket riktas mot andra stadsområden. Övriga stadsmiljöer kom i stället under ett allt större hot vilket kan ses i relief mot vad kulturarvsmärkningen betytt.

I den efterkrigstida stadsutvecklingen kan 1980-talet än så länge egentligen ses som kulmineringen för en tid i våra städers historia då städerna genomgick en fullständig metamorfos. Det intryck som pressrapporteringen ger av 1980-talet är att rivningsverksamheten föranledde en långvarig kamp och livliga debatter med både röster för och mot rivning av gammalt byggnadsbestånd. Rivningar av gamla byggnader väckte ofta motstånd och sågs i pressen som skandaler. I Karleby och Ekenäs väckte rivningsverksamheten framför allt ett känslomässigt motstånd som gav uttryck för en kollektiv förlustkänsla. I många debatterade fall gick pressen till attack mot rivarna och krävde belägg för att den gamla bebyggelsen kunde svara på de krav som ställdes på den. Samtidigt förstärkte de antikvariska myndigheterna sina uttalanden i bevarandefrågor och ansåg att diskussionen alltid borde utgå från att ett gammalt hus bevaras medan rivningarna skulle förses med en välgrundad motivering.

Utgångspunkten verkar ha blivit utslagsgivande för bevarandedebatten även under de kommande decennierna. I debatten blev motiveringarna och argumentationen för rivning det som krävdes, inte tvärtom såsom det i diskussionerna under föregående decennier hade varit. Restaureringen blev ett nytt sätt att förvalta det gamla byggnadsbeståndet och under 1990-talet rapporterade pressen ofta om olika restaureringsprojekt. Att man hellre ville restaurera i bemärkelsen att återställa en byggnad till sitt ursprungliga eller autentiska skick blev en viktig strävan för privata personer och för de antikvariska myndigheterna. Kulturarvstanken spreds därmed från de skyddade områdena också till andra områden.

Under 1990-talet signalerade tidningsartiklarna även ett ifrågasättande av stadsmodernismen som sådan – en kritik som redan från 1960-talet hade blivit mer eller mindre aktuell. Men under 1990-talet framhövs i pressen allt starkare att stadsmodernistiska ingrepp i stadsmiljöerna alltid förorsakas av beslut som fattas av individer. Att man kunde påverka beslutsfattandet på individnivå och att också den enskilda stadsbon tilldelades rätt och skyldighet att ta del i beslutsförfattandet blev ett viktigt steg framåt och kan ses i kontrast till hur man under tidigare decennier hade sett på rivnings- och bevarandeförfarandet.

Den enskilda medborgarens nya roll i beslutsprocessen konkretiserades år 2000 då den nya markanvändnings- och byggnadslagen trädde i kraft. Hur stor betydelse denna lagändring har haft för den gamla bebyggelsen kan i denna undersökning inte utvärderas. Däremot kan man ur pressmaterialet läsa att ett beslut om att riva eller bevara en gammal byggnad trots den nya lagen alltmer har blivit en institutionell fråga där ansvaret för beslutet ligger hos ett antal myndigheter. I och med att rivningarna

har blivit åtgärder som kräver motivering har också de formella kriterierna lyfts fram i rivningsargumentation. Det betyder att den värdeobjektivistiska synen fortfarande lever starkt i förhandlingarna om den gamla byggnadskulturen, även om diskursen från 1970-talet alltmer har präglats och dominerats av den värderelativistiska synen.

Pressmaterialet som jag har haft till hands från början av 2000-talet vittnar om att rivningsverksamhet också förekom i början av det nya millenniet. Skillnaden till t.ex. 1960-talet är att rivningar av gamla byggnader inte verkar ha byggts på ett omotiverat beslut och ett hänsynslöst exploateringsbehov. Att de historiska trädstadsmiljöerna har uppnått status som kulturarvsmiljöer kan urskiljas ur pressrapporteringen framför allt under den senare delen av 1900-talet. Den värderelativistiska synens frammarsch är ett tydligt tecken på att den gamla byggnadskulturen och de historiska trädstadsmiljöerna har omvärderats och uppnått en annan status rent allmänt och inte bara bland experter. Under 1990-talet sågs den gamla bebyggelsen alltmer som en resurs och som en tillgång. Nyttänkandet har också medfört vissa ändringar och nyheter för de skyddade miljöernas del. I millennieskiftet var olika estetiserande projekt aktuella i Neristan och Gamla Ekenäs. Dessa "förbättringar" höjde områdenas allmänna utseende och prägel och kan ses som tecken på en uppvärderingsfas.⁵⁶³ Förbättringarna har också ur pressens synvinkel setts och framförts som imagehöjande för stadsdelen som sådan och för städerna i allmänhet. I frågan om image har rivningar av gamla hus däremot haft en negativ inverkan på städernas ansikte utåt.

I pressens aktivitet, hållning och rapporteringens karaktär har för både Karleby och Ekenäs del skett en tydlig utveckling under femtioårsperioden. Rapporteringen har ändrat från en vardaglig informationsspridning som gjorde sig gällande under 1950- och 1960-talen till en ställningstagande rapportering som från och med 1970-talet blev allt vanligare. Tidningsartiklarna visar också att värdediskussionen kring gamla byggnader och stadsdelarna Neristan och Gamla Ekenäs fick ett annat innehåll under dessa årtionden, men också att skyddet av områdena förstärkte kompensationspolitiken på andra håll i städerna.

⁵⁶³ Uppvärderingsfasen beskrivs närmare i kapitel *Trädstadsmiljön gentrifieras*.

V De historiska stadsområdena förvaltas

Att tilldela trästadsboende olika betydelser

Stadsomvandlingen och gentrifieringen har ställt Neristan och Gamla stan i Ekenäs inför nya utmaningar och krav som kommer att behandlas i de följande kapitlen. Tillbakablickarna på områdenas utveckling kontrasteras här med livet i dagens trästadsmiljö betraktad ur informanternas synvinkel. Vilka personliga betydelser ger informanterna den historiska trästaden dels som boendemiljö och som stadsdel, dels som ett kulturarv och ett besöksmål? Hur förhåller de sig till frågor om ansvar och hur ser de på sin egen boendemiljö som en resurs för olika ändamål?

Gentrifierarna och den nya medelklassen

Så vida man kan se en skillnad i storstadsgentrifiering och småstadsgentrifiering kan man lika väl diskutera skillnaderna i aktörerna som ligger bakom gentrifieringen i storstäder och småstäder. Den term som gemensamt används för aktörerna i de olika sammanhangen är den *nya medelklassen*. Men hur definieras den nya medelklassen i gentrifieringsforskningen och hurdana människor anses den nya medelklassen bestå av? Enligt sociologen Teija Mikkola kan den nya medelklassen uppfattas som en grupp människor som praktiserar sina värderingar genom att fungera som *pionjärer* i samhället med att anamma och sprida nya värderingar. De kan också ses som *brobyggare* mellan det förflutna och samtiden och för dessa perioder karaktäristiska värden och livsstilar.⁵⁶⁴

En vinkling som stöder sig på Mikkolas definition av den nya medelklassen är att se att det gemensamma för trästadsbor är praktiserandet av samma värderingar. Fungerar någon av de olika informantkategorierna som pionjärer och innovatörer i den egna närmiljön och vilken roll har de i att anamma och sprida nya värden? Kan traditionalisterna, entusiasterna eller estetikerna ses som brobyggare mellan dåtid och nutid och upplever de sig som sådana? Vilka ideologier styrs de av och kan man tala om olika boendeideal och upptäcka en utpräglad livsstil hos trästadsbor? I vilken mån är livsstilen hos mina informanter en fråga om tillhörighet, en strategi eller en uttrycksform? Hur märks livsstilen och dess poängteringar hos mina informanter? Tillika kan frågas om trästadsboendet ses som ett konsumtionsmedel eller som en identitetsfaktor?

Den nya medelklassen består enligt Mikkola i flesta fall ändå av så kallat "vanligt folk". Vi kan studera deras värderingar genom att studera vilka

⁵⁶⁴ Mikkola 2003, 14

värderingar och ideologier som visat sig vara livskraftiga under flera decenniers tid. Med hjälp av studierna bland den nya medelklassen kan man därmed nå grunderna för de värderingar som är utmärkande för vår tid eftersom de har utvecklats under en längre period.⁵⁶⁵ Att den nya medelklassen har anammat nya värderingar är ingen nationell eller exotisk företeelse utan ett uttryck för att det i ett utvecklat informationssamhälle som Finland finns en grogrund för nytänkande och nya värden, menar Mikkola.⁵⁶⁶

Benämningen den nya medelklassen går tillbaka på det faktum att många av de konstnärliga "hipeoise" som kan anses tillhöra denna sociala klass arbetar i nya yrken som skapats relativt nyligen. Mikkola anser också att de är så att säga nya i sin klass; endera har de stigit till medelklassen eller så har de förflyttat sig från den traditionella medelklassen till den nya. En medlem av den nya medelklassen är egentligen en homo novus (en ny människa) som har en ny yrkesbakgrund och nya ideologier. Den nya medelklassen som har fötts till det efterkrigstida välfärdssamhället har kunnat ta del av allt det som före krigen ansågs tillhöra den välmående övre medelklassen. I Mikkolas undersökning utgör den nya medelklassen en urban, yngre generation som arbetar inom framför allt informationsintensiva arbeten.⁵⁶⁷

Den stigande utbildningsnivån och den ekonomiska tillväxten har enligt Mikkola haft en inverkan på våra värderingar.⁵⁶⁸ Den ekonomiska utvecklingens betydelse för människans värderingar har även betonats framför allt av samhällsvetaren Ronald Inglehart. Enligt Inglehart har den ekonomiska tryggheten haft en betydande roll för generationerna födda efter kriget eftersom de har kunnat koncentrera sig mera på icke-materiella värden och på att förverkliga sig själv i kontrast till de generationer som levt före och under kriget.⁵⁶⁹

Mikkola anser att man kan prata om den nya medelklassen som en grupp människor som innehar sådana yrken som kännetecknar en ny utvecklingsfas i samhället. Dessa människor går med andra ord i frontlinjen för den samhälleliga utvecklingen. Ett gemensamt drag är att den nya medelklassen är en *nyskapande* grupp av människor som kunde kategoriseras som högt utbildade, ekonomisk välmående urbana individer som är

⁵⁶⁵ Mikkola 2003, 18

⁵⁶⁶ Mikkola 2003, 19–20

⁵⁶⁷ Mikkola 2003, 14–19. Mikkola kallar den grupp av människor för "tietotyöläiset". En svensk motsvarighet saknas. I franskan används benämningen *bobo* som står för borgare och bohemer. Bland informanterna som intervjuades i Ekenäs 1984 finns med så kallade alternativa människor som kunde ses som "hipeoise". Se Gunilla Weckströms intervjuer. SLS 1516a–1516f.

⁵⁶⁸ Mikkola 2003, 15

⁵⁶⁹ Inglehart 1977, 21–28, 42 och 1990a, 68–70

verksamma i relativt autonoma yrken. Hon kallar den nya medelklassen också för den professionella medelklassen.⁵⁷⁰

Boendeideal och livsstil som uttryck för värdering

I denna avhandling talas det genomgående om inställningar till trähus och bevarande och hur man värderar gammal byggnadskultur. Generellt kan man säga att sättet som människor värdesätter gamla boendemiljöer på och hur de förhåller sig till äldre bebyggelse bygger på subjektiva bedömningar som har att göra med bland annat deras livsstil, kulturella värderingar och uppfattningar om autenticitet. Vad annat kan man uppfatta ligger bakom vårt sätt att värdera och hur värderar mina informanter den historiska trästadsmiljön?

I begreppsbeskrivningen nedan utgår jag från begreppet *livsstil*⁵⁷¹ som ett sätt att uttrycka sig till skillnad från det nära liggande begreppet *levnadssätt*, som termen antyder, står för människans sätt att leva.⁵⁷² Jag ser begreppet livsstil både som ett individualiseringsinstrument och ett uttryck för det kollektiva. Sett ur en individualiseringssynvinkel erbjuder livsstilen ökad valfrihet inom till exempel arbetsliv eller i konsumtionsvanor. Livsstilen och sättet vi uttrycker den med i vårt boende eller med våra konsumtionsvanor har blivit allt viktigare i nutida samhälle och som ett uttryck för det moderna livet.⁵⁷³ Tendensen till likhet och tendesen till individualisering hör enligt sociologen David Chaney ihop med att människorna använder livsstilar i det vardagliga livet för att identifiera och förklara sin identitet och sammanhörighet.⁵⁷⁴ Livsstilar har en central position i det senmoderna samhället för att de är ett resultat av det individualiserade samhället, anser Chaney.⁵⁷⁵

De klassiska dimensionerna i livsstilsbegreppet innefattar konsumtion, boende samt kropp och kläder.⁵⁷⁶ Diskussionen om vad som avses med livsstil berör också livsstil som ett maktspel där konflikter spelar en central roll. Influerad av Bourdieus tankar sammanfattar Magnus Mörck att "livsstilarna är ett pussel av distinktioner, att via smaken skilja ut det passande, rätta kläder, rätta åsikter, rätt hemadress".⁵⁷⁷ Under 1990-talet blev det också vanligare med att man började betona de särskilda platserna där livsstilen iscensätts, dvs. de områden som blivit objekt för livsstilsval.

⁵⁷⁰ Mikkola 2003, 15–19

⁵⁷¹ På finska används begreppet *elämäntyyli*. Jämför Roos 1988, 12–15 och Hans Zetterbergs pionjärundersökning om svenskarnas livsstilar från år 1977.

⁵⁷² Sappinen 2000, 26–29. Den finska motsvarigheten för levnadssätt är *elämäntapa*.

⁵⁷³ Mörck 1998, 21 och Chaney 1996, 96

⁵⁷⁴ Chaney 1996, 12

⁵⁷⁵ Chaney 1996, 158

⁵⁷⁶ Bourdieu 1986, 173 och Giddens 1991, 81

⁵⁷⁷ Mörck 1998, 13

Mörck definierar Giddens begrepp *livsstilsval* som en metod där individen väljer ut en repertoar av yttre uttryck som stämmer överens med individens idé om sig själv och hur hon vill uttrycka sig utåt, dvs. hur hon vill bli sedd av andra.⁵⁷⁸

Mörck ser med anknytning till Max Webers teorier att livsstil också är en strategi för bland annat konsumtionens "regissörer", dvs. marknadsförarna som använder livsstilen som ett marknadsföringsinstrument. Livsstilarna gestaltas med varor men varorna lanseras inte bara för att appellera till givna behov hos konsumenterna utan de produceras för att möjliggöra olika livsstilar. Konsumenterna styrs av marknadskrafterna och därför ser Mörck marknadsförarna som medaktörer i produktionen av livsstilar.⁵⁷⁹

En kollektiv sida av livsstilen är bland annat den som Mörck för fram då han ser livsstilen som en tillhörighet och som ett uttryck för gemenskap. Denna tillhörighet eller gemenskap präglar olika sidor av individens livsföring och syns i bland annat boende, konsumtionsvanor, umgängesformer och i användningen av stadsmiljön.⁵⁸⁰ I ett kollektivt sammanhang kan livsstil ses ha både en avskiljande och sammanlänkande funktion. En viss livsstil, t.ex. en ekologisk livsstil, blir gemensam för en grupp människor som värdesätter den ekologiska livsföringen medan den ekologiska livsstilen för en annan grupp eller för en enskild individ utgör en avskiljande faktor.⁵⁸¹ Med utgångspunkt i framförda teorier om den nya medelklassen övergår jag nu till att behandla huruvida liknande drag även hittas hos trästadsbor och de övriga informanterna.

Att leva i en egen värld

Socialt orienterade traditionalister kan i jämförelse med entusiaster och estetiker betraktas som trähusområdenas ursprungliga invånare eftersom de alla har en mycket lång boendekarriär bakom sig. En del av dem är infödda trästadsbor även om de en tid av sitt liv också kan ha bott någon annanstans. Denna utgångspunkt och detta faktum präglar också deras syn på trästaden som boendemiljö. Traditionalisterna som har en utpräglad subjektiverande inställning till sin boendemiljö poängterar betydelsen av intimitet och närhet, detta helt enligt Thomas Ziehe. Poängteringen kan urskiljas även i traditionalisternas berättelser om sin boendemiljö. I Neristan och Gamla Ekenäs uppskattar de i sitt trästadsboende områdenas sociala heterogenitet, småskalighet och hemtrevliga stämning samt områdenas centrala läge – dvs. saker som inverkar och förstärker intimitetskänslan.⁵⁸²

⁵⁷⁸ Mörck 1998, 11

⁵⁷⁹ Mörck 1998, 15–16

⁵⁸⁰ Mörck 1998, 9

⁵⁸¹ Mörck 1998, 20. Se också Naess 1981, *Ekologi och livsstil*

⁵⁸² 2003: 53, 56, L 1565, 2001: 8, 17

En Karlebyinformant kallar detta för "invånarnas välmående" som han anser uppfylls på alla plan i trähusboendet:

Det var egentligen det här som vi fick lära oss i Tekniska högskolan om boende. När man summerar alla kvaliteter i boendet blir det ju det här, hur man än vänder på det. Otto-Iivari Meurmans tal om att allting i stadsplanen ska samverka till en enda sak, nämligen "asukkaiden hyvinvointi" [invånarnas välmående]. Asukkaiden hyvinvointi blir inte bättre än så här. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁵⁸³

En traditionalist hittar få negativa saker med sitt boendesätt eller i sin boendemiljö. Hellre poängteras området fördelar. Traditionalisterna upplever boendet i trästaden som en form av idealboende och anser att det i dagens samhälle kan vara svårt att hitta en lika utmärkt boplatz.⁵⁸⁴ Det ständiga underhållet av de gamla husen upplever dock en del traditionalister som en nackdel:

Nackdelar egentligen - underhåll av husen. Det är ett stort problem med att få färgen att hållas på väggarna. Vi är nog riktigt uppställda här vi. Jag vet inte vad det beror på. Vi har haft experter hit och de rekommenderar det ena och det andra. Vi har nog fastnat för den här Uula-produkten... Fast det ska hålla 30 år håller det bara 5 år. Så är det färdigt igen att börja måla... Jobbigt är det i alla fall. Jag är disponent och man oroar sig hela tiden för att det blir såna väldiga kostnader när man ska måla. Därför har vi försökt hålla neutral färg här i huset. Man märker inte om man målar en vägg ett år och en vägg följande år genom att det är så här. (teknikern, f. 1946, Ekenäs)⁵⁸⁵

Fördelarna med trähusboendet är däremot många fler. Traditionalisterna kan anses ha en speciell *centrumlivsstil* som gör att de upplever trähusområdets läge i stadens centrum och närheten till nästan all väsentlig service som en av de största fördelarna med sitt boende. Traditionalisterna anser att det är otroligt fint att få bo centralt och samtidigt kunna bo som på landet med egen trädgård.⁵⁸⁶ En informant som bott i Neristan i 40 år summerar:

När vi ännu var många här i huset och hade fem barn så var det då som vi märkte vilket otroligt läge det var som vi bodde i. Vi behövde aldrig föra våra barn någonstans, varken till skolorna eller till någonting annat heller på kvällarna. De hade alla sina fritidssysslor här omkring och här mittemot hade vi dessutom församlingen och församlingens barn- och ungdomssamlingar på kvällarna. De hade hela tiden någonstans att gå. Vi bodde liksom spindeln i nätet. Överallt kort väg och dessutom hade

⁵⁸³ 2001: 8

⁵⁸⁴ SLS 2001: 8, 17

⁵⁸⁵ 2003: 56

⁵⁸⁶ 2001: 8, 17, 2003: 53, 56, L 1565

de ju lekkamrater här i var och varannan gård. Så att man kunde inte ha bött bättre... Jag måste nog säga att det här är det bästa man kan tänka sig. T.o.m. när man lever här som gammal människa. Det här är nog ofantligt läge. (magistern, f. 1930, Karleby)⁵⁸⁷

Gamla Ekenäs centrala läge och lantlighet uppfattas av Ekenäs-traditionalisterna också som en absolut fördel med området. Områdets läge vid en havsvik ser en del informanter som en ytterlig fördel med Gamla stan och en väsentlig del av områdets charm.⁵⁸⁸ Längtan efter expressivitet som Ziehe ser som typiskt för den subjektiverande inställningen kommer till uttryck i traditionalisternas strävan efter det autentiska. Denna strävan präglar starkt traditionalisternas förhållning till den historiska trähusmiljön. De kan anses ha en speciell trästadslivsstil som yttrar sig i deras sätt att i sitt boende utgå från de villkor som de gamla husen och området ställer på de boende. I bevarandenaspekterna som behandlas i ett senare kapitel lyfts villkoren fram som utgångspunkt för traditionalisternas inställning till bevarandefrågor.

Trästadslivsstilen sätts på prov bland annat i informanternas inställning till bilar och parkeringsmöjligheter i Neristan och Gamla Ekenäs. I Karleby ser traditionalisterna ett hot i människornas bilburenhet som enligt dem präglar den gamla miljön på ett negativt sätt. För dem är andra saker viktigare än huruvida man lyckas parkera sin bil på gården eller om den får plats i en uthuslänga. Traditionalisternas inställning är att trästaden har kommit till när bilar ännu inte fanns och det borde också dagens boende beakta.⁵⁸⁹

De har ofta bilar och det har inte funnits från förut alla gånger något garage och de där garagerna måste på något vis fås till stånd. På något vackert sätt in i de gamla husen eller på något värre sätt så, att man bygger till något garagehus framför de där gamla husen. Det ser inte så vackert ut. (magistern, f. 1930, Karleby)⁵⁹⁰

I Ekenäs har traditionalisterna mera förståelse för människornas bilburenhet än traditionalisterna i Karleby. De anser att man måste acceptera att människorna är bilburna oberoende av var de bor. Därför anser de att man också ska acceptera bilar och parkering i Gamla stan på gator och inne på gårdar.⁵⁹¹ I övrigt utgår de i sitt boende i likhet med traditionalisterna i Karleby från husets och områdets villkor – de har därmed en utpräglad trästadslivsstil.

⁵⁸⁷ 2001: 8

⁵⁸⁸ L 1565

⁵⁸⁹ 2001: 8, 17

⁵⁹⁰ 2001: 8

⁵⁹¹ 2003: 53, 56, L 1565

Lantligheten i Gamla Ekenäs upplevs som en del av områdets charm. På de lumiga gårdarna får man också avstånd till stadslivet. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

För traditionalisterna har varken hus eller området i sig ett ekonomiskt värde. Så gott som alla informanter berättar att de är medvetna om den höga prisnivån som gäller för hus i deras näromgivning och att deras hus också är värt en stor summa pengar. Samtidigt inser de också att ingen penningssumma kan täcka husets känslomässiga värde som för traditionalisterna betyder mer än dess marknadsvärde.⁵⁹² I stället för att betrakta sitt hem som en ekonomisk investering har därför hemmets och områdets symbolvärde och känslomässiga värde stor betydelse för traditionalisterna. Att utgå från egna känslor är enligt Ziehe en viktig utgångspunkt för den subjektiverande människan. Att traditionalisterna värderar sin boendemiljö på en känslobasis har en koppling till deras långvariga och starkt mentala förankring till trästaden. Irma Uuskallio anser att ju äldre miljön är desto större betydelse får dess immateriella dimensioner som härrör sig från områdets socialhistoriska förflutna. Uuskallio anser också att ett bostadsområde tillmäts en symbolisk betydelse genom individernas egna

⁵⁹² 2001: 8, 17, 2003: 53, 56, L 1565

erfarenheter, upplevelser och den emotionella betydelse som bostadsområdet väcker hos sina boende.⁵⁹³

Den historiska trästadens immateriella och emotionella dimension har en alldeles speciell betydelse för traditionalisterna. De förankrar starkt områdenas symbolvärde och känslomässiga värde i områdenas socialhistoria. Traditionalisternas intresse för kontinuitet och heredity är starkt och de är insatta i trästadens personhistoria. De ser sig själva som en länk i det historiska loppet där ägare till hus byts men där huset i sig självt består från generation till generation. Att kalla husen efter deras gamla ägare är vanligt bland traditionalisterna och inverkar på deras känsla av hemtrevnad samtidigt som det vittnar om deras starka personhistoriska känedom.⁵⁹⁴ En äldre Karlebyinformant berättar:

I det här huset [informantens hus] har det också bott en bankdirektör på tjugotalet och det här huset är ju ursprungligen ett sjökaptens hus. Sen var Storgatan skeppsredarnas gata... Och sjömännens gata var Gustav Adolfs gatan och alla de små stugorna har försvunnit därifrån. (farmaceuten, f. 1918, Karleby)⁵⁹⁵

För traditionalisterna har det egna hemmet och området som helhet ett högt affektionsvärde som kommer fram i informanternas svar på frågan vad trästaden och hemmet betyder för dem personligen. Traditionalisterna upplever egentligen att boendet i trästaden är så annorlunda i jämförelse med andra bostadsområden att de känner att de lever i en egen värld. För dem är känslan av närhet och intimitetsvärdet betydelsefullt och de anser att en boendemiljö med ett historiskt djup och en lång personhistorisk anknytning förstärker denna känsla.⁵⁹⁶

Att traditionalisterna eller socialt orienterade personer överlag betonar närhet och intimitet beror enligt Thomas Ziehe på deras behov av att förebygga en så kallad samhällelig kyla som i trästädernas fall kunde tänkas förorsakas av kontinuitetsförlusten. Den sociala omgivningen upplevs som viktig eftersom dessa socialt orienterade traditionalister anser att mycket av trästadens karaktär bygger på de sociala relationerna. I samband med gentrifieringen har dock den ursprungliga, socialt differentierade men välfungerande miljön förvandlats till en annorlunda socialt heterogen miljö. Det upplever en del informanter har fått dem att känna sig främmande i sin boendemiljö.⁵⁹⁷

⁵⁹³ Uuskallio 2004, 30

⁵⁹⁴ 2001: 8, 17, 2003: 53, 56, L 1565

⁵⁹⁵ SLS 2001: 17

⁵⁹⁶ 2001: 8, 17, 2003: 53, 56, L 1565

⁵⁹⁷ 2001: 8, 13, 18

Ett livslångt boendeprojekt

Där traditionalisterna i sitt boende uppskattar den historiska miljöns im-materiella aspekter – lugnet, stämningar och områdets småskalighet – har de tillbakablickande entusiasterna en mera pragmatisk inställning till boende. Även de har i allmänhet i likhet med traditionalisterna bott en lång tid i trästaden och har en långvarig erfarenhetsbasis som grund för inställningen. I jämförelse med traditionalisterna som i sitt boende utgår från husets villkor och de förutsättningar som det gamla huset erbjuder har entusiasterna mera praktiska och medvetna tankar om hur de vill bo i sina gamla hus. Informanter som tillhör kategorin entusiaster har bott i trästaden sedan slutet av 1970-talet och de har medvetet sökt sig till trädsmiljön, vilket inte har varit fallet med traditionalisterna.

Till skillnad från traditionalisterna som i sitt boende vill utgå från husets villkor uppställer entusiasterna egna villkor för sitt boende. De försvarar den enskilda människans rätt att få bestämma över sitt hem och sin gård. Entusiasterna anser ändå att det bör finnas gemensamma regler för alla invånare – en typisk inställning enligt Ziehe för ontologiskt tänkande människor.⁵⁹⁸ Beskrivningen som en av Ekenäsinformanterna ger om de förändringar som de företagit på sin gård visar att informanten i olika renoveringsåtgärder framför allt har utgått från sina behov:

Vi började här nere på gården med att renovera det här lilla huset och tänkte att det är vårt försöksobjekt. Så det blev det första och där fanns då en tvättstuga och den förändrade vi då så att bostaden blev lite större än vad den hade varit tidigare. Och vi försökte nu göra det något, på alla sätt i lite gammal stil: att vi satte spännpapp i taket. Men det var ju inte så gammalt i och med att jag berättade att det var någon gång på 60-talet som det gjordes till bostad. Men det är lågt till tak och ganska mysigt och där fanns ingen eldstad kvar och då murade vi en liten modernare eldstad dit. Sedan efter det så har det inte heller aldrig funnits typ badrum eller bastu eller någonting i den här gården och det ville vi då väldigt gärna ha. Så då fick vi ta följande hit neråt från det där nuvarande då lilla bostadshuset, så fick vi ta ett sånt där magasin som hade varit sädesmagasin och det blev då vår bastu. Bastu och tvättrum och det byggdes som följande projekt. (konstnären, f. 1941, Ekenäs)⁵⁹⁹

För entusiasterna blir trädsmiljöboendet ofta ett livslångt projekt som kräver mycket arbete och tid och som också omger dem med en speciell livsstil, en *renoverarlivsstil*. De har vanan i sig att leva med det ofärdiga och mitt i en ständig förvandling. Trähusmiljön som en fridfull boendemiljö skapar trots ett kontinuerligt upprätthållande av de egna boningshusen och gårdsbyggnaderna den stabilitet som Ziehe anser att den ontologiskt

⁵⁹⁸ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60

⁵⁹⁹ L 1563

tänkande människan har behov av.⁶⁰⁰ Ekenäsinformanten som ovan beskriver renoveringen av uthusbyggnaderna på sin gård fortsätter med att beskriva renoveringen av bostadsbyggnaden som gjordes för att tillfredsställa behovet av boendekvalitet:

Och i början så tänkte man inte att det skulle vara så här, men det är som med allting annat, att då man börjar med ett får man fortsätta med ett annat. Jag tyckte till exempel att de där gamla dörrarna såg ju alldeles fina ut, men sedan då man började så nog måste man göra dem också... Det fanns tidigare indraget elvärme här, det hade mina släktingar redan gjort. Men i och med att alla ledningar och allt sånt här var väldigt gammalt och för att inte tala då om vattenrör – allt det byttes ut fullständigt. Så hela gården var uppgrävd och [rör] sattes ner på ett ordentligt djup så att de inte skulle frysa om vintrarna vilket hade varit ett problem här i gården under alla år... Vi efterstävade att behålla så mycket som möjligt men nog ändå så att det skulle bli modern standard så att vi skulle få ett kök som var väldigt fungerande och då också badrum. Och sedan så gick det nog enligt de där personliga smaken. Vi kom ju underfund med ungefär vad det hade funnits för tapeter – såna här schablontryckta tapeter i nästan alla rum ursprungligen för länge sedan men under årens lopp hade det ju satts skivor på, också på golv och alla de där gamla trägolven tog vi då fram så det finns nu i hela huset utom på något ställe där vi var tvungna att byta ut till nya plankor. (konstnären, f. 1941, Ekenäs)⁶⁰¹

Ur informantens beskrivning framgår att åtminstone denna informant i husrenoverings- och restaureringsprojekten har strävat efter att bevara så mycket som möjligt av det gamla. Informanten berättar också om en strävan att i renoveringssättet förena olika praktiska lösningar med bevarande av det gamla så långt det har varit möjligt. Detta ger ett uttryck för ett tillbakablickande som präglar entusiasternas förhållningssätt till den historiska trähusmiljön. Ett sökande efter helhet, äkthet och ursprunglighet som Ziehe anser är en grundtanke för de ontologiskt tänkande individerna kommer fram i liknande berättelser som entusiasterna delar med sig när det gäller deras ambitiösa husprojekt.

Entusiasterna som uppfattar trästadsboendet och framför allt trähusboendet som en ideal boendeform ser naturligtvis få nackdelar med att bo i ett gammalt trähus. Saker som de nämner som nackdelar har mera med läget att göra. Att entusiasterna mer än traditionalisterna lyfter fram den urbana livsföringens aviga sidor och dess inverkan på livet i trästaden kan ses som ett sätt att motarbeta förlusten av den genuina, lantliga trästadsstämningen som entusiasterna vill värna om. I Karleby där Neristan

⁶⁰⁰ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁰¹ L 1563

Många hus genomgår en grundlig renovering med nya ägare. Huset på Storgatan i Neristan rustas upp inför bostadsmässan 2011. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

omringas från alla håll med övrig stadsbebyggelse är de boende mera besvärade över området karaktär av genomfartsled.⁶⁰²

Trots att man lever tätt inpå varandra i trästaden och livet där för en utomstående kan verka "trångt" anser entusiasterna att man kan leva enligt sina egna villkor och upprätthålla grannkontakter i den mån man själv vill. Att leva som "spindeln i nätet" både när det gäller livet i trästaden och området förhållande till den övriga staden ser entusiasterna i alla hänseenden ändå som en positiv sak.⁶⁰³

Man kan vara fullständigt anonym här, samtidigt hör man grannarna hela tiden. Här finns en viss nyfikenhet, man håller reda på varandra, speciellt grannar emellan. Men jag brukar alltid säga att det inte är något negativt. Ju mera grannarna är nyfikna på oss och vi på dem, desto mera bryr man sig om varandra. Händer det någonting rycker grannarna nog ut... Man får nog leva fullständigt i fred, jo men vi, min hustru och jag, vi har väldigt stort umgänge. Dels från Gamla stan men också från andra

⁶⁰² 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁰³ 2001: 13, 18, 2003: 57, 60, L 1563

delar. Det som är mest positivt för oss är att vi har så utomordentligt goda grannar. När vi åker till Södern för två veckor t.ex. ringer vi eller går över [till grannen] och säger att vi är borta två veckor. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁶⁰⁴

För de tillbakablickande entusiasterna har boendemiljöns historiska förankring stor betydelse som kommer fram i deras beskrivningar av aspekter som de uppskattar i sitt trähusboende. Entusiasterna upplever sin historiska boendemiljö som tilltalande och uttrycksfull. Den gamla bebyggda miljön anses också representera stabilitet under en hektisk tid. I den historiska miljön finner entusiasterna de viktiga elementen helhet, äkthet och ursprunglighet.⁶⁰⁵

Den här [Neristan] är en trivsamt boendemiljö och det är svårt att säga varför vi sökte ett hus just här... Sen var det en trevlig överraskning att slutligen hitta härifrån en fastighet i gott skick. Riktigt gärna satte vi sedan i gång med grundrenovering. Som miljö finns här mera rötter och kanske det för med sig en känsla av trygghet när vi inte alls har släktingar här. (chefen, f. 1948, Karleby)⁶⁰⁶

Även om entusiasterna uppskattar de äkta och genuina tolererar de ändå bättre än traditionalisterna förändringar och förhåller sig positivt till en ekonomisk utveckling av trästaden.⁶⁰⁷ Toleransen kommer till uttryck bland annat i deras förhållande till bilar och parkering i trästaden. En informant i Ekenäs berättar att de inne på gården byggde ett biltak som skydd för bilen eftersom de tyckte att det var nödvändigt för bilens skull.⁶⁰⁸ I Neristan har entusiasterna kanske en förbehållsammare inställning i denna fråga eftersom de varken godkänner biltak eller garage av modernt slag i en gammal miljö.⁶⁰⁹

Att förverkliga en dröm

En tillbakablick på de betydelse som traditionalisterna och entusiasterna tilldelar sitt boende visar att frågan om boende och livsstil har en stark koppling till olika val som görs för att förverkliga eller upprätthålla en

⁶⁰⁴ 2003: 60

⁶⁰⁵ Ziehe 1986, 355. 2001: 8, 13, 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁰⁶ 2001: 11 Tämä on viihtyisä asumisympäristö ja on vaikea sanoa miksi sen niin kokee, että nimenomaan täältä [taloa] haettiin... Oli ihan miellyttävä yllätys, että lopulta sitten kuitenkin löydettiin täältä vanhasta kaupungista hyväkuntoinen kiinteistö. Mielellään tänne lähdettiin peruskorjaamaan. Ympäristönä täällä on enemmän juuria ja ehkä se turvallisuutta tuo kun täällä ei ole sukulaisia meillä ollenkaan.

⁶⁰⁷ 2001: 13,18, 2003: 57, 60 L 1563

⁶⁰⁸ L 1563

⁶⁰⁹ 2001: 13, 18

För många är trähusboendet en dröm som gått i uppfyllelse och som man vill leva fullt ut. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

speciell livsstil. Traditionalisterna betonar den sociala miljöns och det immateriellas betydelse i och för sitt boende medan entusiasterna har en mer praktisk och målinriktad inställning till sin boendemiljö.

De nyskapande estetikerna i sin tur har i den historiska trästaden en framträdande roll som gentrifierare. Det är de som under 1990-talet har flyttat dit och etablerat ny affärsverksamhet på området. De har uttryckligen valt att bosätta sig i trästaden och kan därmed anses ha uppvisat ett *distinktionsbehov*. Estetikerna har valt boplatz utgående från det de värderar som en bra boplatz eller där de känner sig höra hemma. Att människan har möjlighet att välja var hon vill bo ger henne möjlighet att värdera olika bostadsområden med varandra och välja det hon själv anser sig passa bäst eller där hon känner sig "höra hemma". Irma Uuskallio anser i enlighet med Bourdieu att människan har ett så kallat *distinktionsbehov* där boendeformen och -miljön kan användas som medel för att förverkliga detta behov.⁶¹⁰

Distinktionsbehovet kommer till uttryck framför allt i estetikernas reflexioner över sitt trästadsboende. De upplever att de genom det fullbordar sitt liv, sin boendekarriär och anser att trästadsboendet är det enda rätta sättet att bo för dem. För att ha kunnat uppnå detta har estetikerna investerat ekonomiskt i sin livsstil.⁶¹¹ Ekenäsestetikerns svar på frågan vad boendet i Gamla stan betyder för honom beskriver hur utomstående, som inte delar samma värderingar, kan ha svårt att förstå detta distinktionsbehov:

Nån sorts status säkert för vissa människor, för andra lite snobbigt [liv] kan det stå för. För andra står det för en massa problem, hur fan kan man vara så dum att man lägger ner en massa pengar på ett gammalt fallfärdigt hus när man i stället, menar jag, för betydligt mindre belopp kan bygga ett helt nytt hus med raka vinklar, lättstädat, praktiskt och effektivt utnyttjade kvadratmeter. (doktorn, f. 1967, Ekenäs)⁶¹²

Estetikerna har känt en dragning till och drömt om att få bo i den historiska trästaden. De har alla medvetet sökt ett hus där och det verkar som om estetikerna med sitt boende vill *förverkliga en dröm*.⁶¹³ Entreprenören som bott i Neristan sedan 1999 berättar hur det kom sig att familjen skaffade sig ett hus på området:

Det stod i tidningen att stan säljer det här. Jag hade aldrig varit här förr men min man sade att vi ska gå och se hit nu och då kom vi första

⁶¹⁰ Bourdieu 1984 enligt Uuskallio 2004, 30

⁶¹¹ 2001: 4, 10, 11 och L 1584

⁶¹² L 1584

⁶¹³ 2001: 4, 10, 11, L 1584

gången hit och det var strax att det här är det. Det sade "klick" strax när vi kom hit och jag såg salen och allt. (entreprenören, f. 1963, Karleby)⁶¹⁴

Även estetikerna upplever boendet i trästaden som ett *idealboende*, egentligen som den ultimata formen av boende. De har ett stor behov av att prägla sitt hem på sitt vis och skapa en egen värld. Detta är, i enlighet med Ziehe, ett typiskt drag för en estetiserande inställning. De nyskapande estetikernas och de tillbakablickande entusiasternas behov av att skapa en egen värld ligger nära ett behov att skapa trygghet i sin boendemiljö – ett behov som Ziehe tillskriver ontologiskt sinnade. Estetikerna skapar en egen värld genom en *förvandling* av det egna hemmet till ett drömhem och genom en mental förankring i en speciell socialhistorisk epok i områdets historia. Att kunna delta i olika sociala nätverk upplevs av framför allt estetikerna i Neristan som en viktig aspekt av boendet och som ett sätt att märka världen till sin. Ett aktivt liv ingår därmed i känslan av att leva intensivt.⁶¹⁵

Om man tänker så där mentalt så hjälper det ju att man är aktiv om man bor centralt. Det är ganska intressant att upptäcka att många aktiva stadsbor bor i de närmaste kvarteren runt omkring. Här finns ett naturligt nätverk för bekantskap och påverkan. (chefen, f. 1948, Karleby)⁶¹⁶

Ur informantens citat ovan kan utläsas att det i Neristan bor lokalt samhällsaktiva människor. Att själv få delta och vara med i det sociala umgänget på egna villkor upplevs som viktigt.⁶¹⁷ Behovet av ett livligt socialt nätverk kan i enlighet med Ziehes tankar ses som en strävan efter intensitet. Behovet ger också uttryck för en längtan efter *tillhörighet* som påverkas av livsstilens kollektiva dimension.

Entreprenören som ganska nyligen flyttat till Neristan anser att både fördelarna och nackdelarna med centrumboende är att man har allt i närheten både på gott och ont:

Fördelar är ju att man inte behöver någon bil t.ex. utan man kommer med cykel och gående vart som helst. Här är mycket barn omkring, de har kompisar våra barn och jag själv tycker att här är ganska tryggt. Man känner de här grannarna och sådana här saker. Men sen igen så, här är lite oroligt under veckosluten och vi har haft saker där på gården, t.ex. min mans nya bilringar har försvunnit därifrån och våra rännor hålls

⁶¹⁴ 2001: 4

⁶¹⁵ 2001: 4, 10, 11, L 1578

⁶¹⁶ 2001: 11 Henkisesti ajateltuna vanhassa ydinkeskustassa asuminen auttaa merkittävästi tavalla myös tähän itseosallistumisen painoarvoon. Tässä parin korttelin sisällä on paljon ihmisiä, jotka hyvin läheisesti vaikuttaa sekä oman lähialueensa että koko kaupungin toimintaan. Tässä on luontaisesti tuttavuus- ja vaikuttamisverkosto.

⁶¹⁷ 2001: 4, 10, 11

inte på plats utan de förs någonstans, vet du de här som kommer ner [från taket]. Sen har vi haft lampor vid porten som de har farit iväg med. Och lite sån där "ilkivaltaa" [ofog] som säkert hör till när man flyttar in till stan men ändå tycker jag att det här kunde vara ett område som de inte... varför ska de komma hit? Men [det känns] lite så där att man inte kan lämna någonting oläst. (entreprenören, f. 1963, Karleby)⁶¹⁸

Förutom i fråga om de få nackdelarna, förhåller estetikerna sig passionerat till sitt boende. För dem är trähusboendet ett sätt att förverkliga sig själv och nästan som ett äventyr men samtidigt också ett arbetsdrygt engagemang som kräver mycket av de boende.

Men jag tycker att det har blivit så att ingen i dag skulle vilja renovera utan allting borde vara färdigt, bara på brickan. Fast många människor köper ett egnahemshus så tycker de ändå att de skulle vilja bo som om de skulle bo i ett höghus. De skulle inte behöva göra någonting. Inte renovera något. Men sen då man flyttar hit märker man att... jag tycker att jag själv har lärt mig mycket nya saker och lärt mig också renovera. Jag är inte rädd för att ta i hammaren och borren. (entreprenören, f. 1963; Karleby)⁶¹⁹

De nyskapande estetikerna söker ständigt efter nya utmaningar och de kan ses som innovatörer i sin boendemiljö. De idkar en *innovatörslivsstil* som bland annat kommer till uttryck i deras vilja att göra sig betydelsefulla i sin boendemiljö och ha en viktig roll som boende.

Vi planerar att ordna knytkalas i vårt grannskap. Fastän det sägs att människorna i gamla stan har en speciell gemenskap, så håller man sig de facto ganska mycket för sig själv. Man brukar hälsa på varann och kanske prata en stund på gatan men besöken hos varandra har minskat. Vi har tänkt på temakvällar som skulle knyta an till områdets historia, kulturhistoria, byggande och inredning för att få mera ut av den sociala miljön. Det bor många intressanta personer på området som har mycket att ge bara vi kommer samman. Det vill vi, att kunna fungera som primusmotorer i organiserandet av den nya tidens societetsbjudningar där vänner möter vänner utan speciella etiketter. (chefen, f. 1948, Karleby)⁶²⁰

⁶¹⁸ 2001: 4

⁶¹⁹ 2001: 4

⁶²⁰ 2001: 11 Meillä on kaavailuissa, että järjestetään naapuruston kekkerit, nyttikestit tänne. Vanhakaupunki vaikka onkin, sanotaan aika mukava yhteisö, niin täällä aika paljon kuitenkin ollaan omissa oloissa, moikataan ja poristaan kadulla ja siellä tavataan mutta tämä kylätelyperinne on jäänyt vähemmälle. Meillä olisi ajatuksena teemaillat, jotka liittyisivät vanhakaupungin historiaan, kulttuurihistoriaan, rakentamiseen, sisustamiseen ja saataisiin enemmän yhteisöstä irti. Täällä asuu hyvin mielenkiintoisia persoonia tällä alueella jotka pystyy antamaan paljon kun me vain tultaisiin yhteen... Sitä me halutaan, olla primusmoottoreina tavallaan uuden ajan seurapiirikutsujen järjestäjinä, jossa ollaan ystävät ystävinä koolla ilman sen kummempia etikettejä.

Enligt Katriina Petrisalo kan nostalgivurmen och längtan tillbaka till det förflutna förknippas med ett samhällsfenomen som inom kulturforskningen i bland kallas för antimodernism. Denna ism som i flesta sammanhang står för ett motstånd mot nyheter kan också ges en mer aktiv betoning på sociokulturella aspekter och revitalisering framom det moderna. Utöver bevarande av traditioner har en dylik antimodernism fört fram en strävan att återupptäcka gamla livsstilar.⁶²¹

Estetikerna präglas av en stor iver att märka det egna hemmet till sitt, ofta genom en grundlig reovering. Behovet och intresset för reovering innebär också att estetikerna liksom entusiasterna ser boendet som ett livsprojekt.⁶²² Entreprenören berättar att hon tycker att man bör försöka bevara och reovera tidsenligt så att huset utanpå och inuti reflekterar samma tidsanda.

Det är ju ändå familjer och personer som bor där så nog borde man tänka på att de ska kunna bo så bra som möjligt. Inte går det ju att man bor i något museum. Inte blir det till något. Nog är det ju meningen att det ska vara sådana som fungerar. Men, tycker jag, att så mycket som möjligt borde man laga tidsenligt eller tidsenligt på det viset lite som det har varit ändå. Inte kan du här t.ex. sätta sådana där små lister hit upp. Nog måste de vara sådana som de har varit [pekar på breda taklister]. (entreprenören, f. 1963, Karleby)⁶²³

Estetikerna hämtar gärna förebilder och inspiration från bland annat inredningstidningar. Företagaren berättar att hon har anlitat inredningshjälp och också har läst böcker för att hämta kunskap om vad det innebär att reovera eller restaurera ett gammalt hus:

Ganska mycket information har vi fått från olika böcker och tidningar, främst böcker ska vi säga. Och sen av andra människor också. Jag har ju haft en inredningsplanerare hit också som har hjälpt mig hela tiden. För att jag tycker att man kan inte reovera och laga här och sen göra om det om två år då man inte tyckte om det heller och du märker att det inte ska vara riktigt så heller. (entreprenören, f. 1963, Karleby)⁶²⁴

Historisk trästad som boendemiljö

De betydelser som informanterna tilldelar trästaden som boendemiljö visar på skillnader mellan de olika kategorierna. Informanterna uppskattar olika sidor av sitt boende och sin boendemiljö och tilldelar därmed den

⁶²¹ Petrisalo 2001, 111-114

⁶²² 2001: 4, 10, 11 och L 1584

⁶²³ 2001: 4

⁶²⁴ 2001: 4

historiska trähusmiljön olika betydelser som yttrar sig i sättet de tar miljön och sitt hem i besittning. Trähusmiljöns sociala heterogenitet, småskalighet och hemtrevliga stämning är något som alla informanter uppskattar. Av vissa, framför allt traditionalisterna, upplevs en del förändringar och följderna av utvecklingen som negativa.

Traditionalisterna som är de enda som har heredity önskar att den historiska miljön hellre skulle förbli nästan oföränderlig än att den starkt förändras. Detta kan bero på att de ser på sitt boende i ett större sammanhang och upplever att de förvaltar ett kulturellt arv som förpliktat dem att ta hand om husen på ett visst sätt. Därför har de inte heller lika stora ambitioner att prägla sin omgivning utan de vill hellre anpassa sig själva och sina behov till miljön och till de gamla trähusen. Ekenästraditionalisterna tolererar bättre förändringar och de problematiserar inte t.ex. biltrafiken och människornas bilburenhet i samma utsträckning som traditionalisterna i Neristan. I stället ser de bilarna som ett uttryck för det moderna livet som också bör beredas plats i en historisk miljö.

Traditionalisterna i de båda städerna ser inte sitt boende och sitt hem som en ekonomisk investering. För dem har området och det egna hemmet inget marknadsvärde även om de är medvetna om den höga prisnivån på hus som kommer till salu i deras näromgivning. I stället tillmäter de området och det egna hemmet ett stort symboliskt värde och ett affektionsvärde som inte kan mätas i pengar. Boendet har för traditionalisterna därmed framför allt ett emotionellt och immateriellt värde. De lägger också stor vikt vid att ett hus går i arv från generation till generation. Därför uppskattar de också att det i deras boendemiljö finns en lång socialhistorisk kontinuitet som skapar en känsla av närhet och intimitet. Traditionalisterna försöker med sin inställning förebygga distansering och förlust av kontinuitet som i vår tid allt oftare förekommer.

I enlighet med Irma Uuskallio är det vanligt att äldre miljöer värderas högt på grund av deras immateriella dimension som ofta grundar på områdenas socialhistoriska förflutna.⁶²⁵ Uppfattningen om ett bostadsområde byggs för det mesta upp kring dess sociala struktur. Från de boendes synvinkel får bostadsområdet närmast en symbolisk betydelse som baserar sig på de erfarenheter, upplevelser och den emotionella betydelse som bostadsområdet väcker hos dem.⁶²⁶

Entusiasterna har en mer praktisk inställning till sitt boende. De tillskriver boendet egna villkor som är mindre antikvariska än hos traditionalisterna. Entusiasterna anser att förändring hör till utveckling och att det i trästaden också ska och bör få ske utveckling. Därför förhåller de sig mera positivt till förändringar som sker i deras boendemiljö. Entusiasterna vill leva enligt sina egna villkor och de trivs med den intima stämningen som

⁶²⁵ Uuskallio 2004; 30

⁶²⁶ Uuskallio 2004, 30

råder i området. De uppskattar områdets äkthet och genuina gammaldagsstämning men accepterar samtidigt att förändringar sker. Entusiasterna är gentrifieringsprocessens föregångare och den första vågen av gentrifierare som i slutet av 1970-talet såg området och de gamla husen som värdefulla boendemiljöer och kulturellt arv.

Deras handlande ger återkall på det som Teija Mikkola har lyft fram, nämligen att den nutida människan motiveras av icke-materiella ting och att hennes värderingar alltmer kan ses som postmateriella och som belägg för individualism och autenticitet.⁶²⁷ Ronald Inglehart har lagt fram en teori om postmaterialismens utveckling från 1970-talet framåt som baserar sig på den förändringsprocess som pågått i utvecklade, västerländska industriländer sedan andra världskriget. I denna förändring fästs mindre uppmärksamhet vid ekonomiskt välmående och fysisk säkerhet, dvs. materiella värden, och i stället ges en utökad betydelse åt så kallade postmateriella värden som självrespekt, betydelsen av sociala relationer och självförverkligande. Individualismens frammarsch har påverkat människans behov att alltmer fästa uppmärksamhet på sig själv och en förbättrad livskvalitet.⁶²⁸ Mikkola anser att de nya yngre generationerna, som lever och alltid har levt i det välfärdssamhälle som skapats efter andra världskriget, lägger större vikt än generationerna före dem vid självförverkligande och autentiska val i stället för ekonomiskt välmående.⁶²⁹

Entusiasterna förhåller sig positivt till kommersialiseringen liksom estetikerna. En del av estetikerna har grundat ny affärsverksamhet på området och upplever att det finns ett behov av ett kommersiellt återupplivande av trähusområdet. Också detta är ett sätt för dem att märka miljön till sitt vilket estetikerna har större behov av än de övriga kategorierna. Uuskallio kallar människans sätt att värdera sitt boende för en *social ståndpunkt* som har en koppling till människans livsstil och samhällsklass eller ställning i samhället. Det betyder att bostadsområden snabbt präglas av sina boende som ofta också i ett generationsbyte betyder att de nya invånarna förnyar områdets sociokulturella identitet och med sin förebild signalerar att ett område får en viss social prägel.⁶³⁰ De olika kategorierna omfattar olika livsstilar som alla naturligtvis präglas av trähusboendet. Traditionalisterna omfattar en trästadslivsstil som gör att de i alla situationer och val utgår eller åtminstone så långt möjligt försöker utgå från husets och områdets villkor. Denna trästadslivsstil präglas också av en antikvarisk syn på bevarandet av gamla trähus. Traditionalisterna omfattar också en centrumlivsstil där informanterna upplever att den egna bo-

⁶²⁷ Mikkola 2003, 20

⁶²⁸ Inglehart 1977, 3, 21–24, 28, 42; 1990a, 68–70; 1997, 33–36 (enligt Mikkola 2003, 20), Mikkola 2003, 22

⁶²⁹ Mikkola 2003, 23

⁶³⁰ Uuskallio 2004, 27

endemiljöns centrala läge utgör en av de största fördelarna med boendet. De upplever sig bo på landet även om de bor mitt i stan.

Entusiasterna ser sitt boende som ett fortlöpande projekt som präglar deras renoverarlivsstil. Deras inställning är att miljön är i ständig förvandling och att också deras liv präglas av kontinuerlig underhållning av det egna hemmet och den egna gården. För entusiasterna är denna boendeform en slags idealboendeform som de ser få nackdelar med. Estetikerna vill genom sitt boende prägla sitt hem och på så sätt förverkliga en dröm. För estetikerna är trästadsboendet också ett sätt att fullborda sin boendekarriär. De har gjort ett medvetet val av livsstil och boendemiljö och därmed gjort sin livsstil till en ekonomisk investering. Estetikerna har ingen tidigare anknytning till området men vill gärna rota sig i miljön för att själv kunna skapa heredity. De har också ett behov av gemenskap som de genom val av boendemiljö gärna vill skapa eller bidra till. De företräder en innovatörlivsstil.

Estetikernas livsstil kan ses som ett uttryck för det som Zygmunt Bauman för fram, dvs. att samhället har individualiserats och ansvaret för det egna livet har överlåtits åt individen. Livet har blivit ett projekt som vi bygger upp och lever ut på vårt sätt. Den utpräglade individualismen ser Bauman som grunden till det senmoderna samhällets flexibilitet. I det gamla ståndssamhället var individens plats given enligt klass medan individen i dag genom egna val och handlingar har möjlighet att "välja" klass även om klasserna inte längre kan urskiljas så enkelt.⁶³¹ Människorna söker trygghet hos så kallade likasinnade och de likasinnade formar grupperingar som ger en känsla av gemenskap i individens ensamma projekt att konstruera den egna identiteten och ett sätt att förverkliga sitt liv, anser Bauman.⁶³²

Konsumtionen har också blivit ett viktigt verktyg för att framhäva och accentuera en viss livsstil. Bland annat Pierre Bourdieu och sociologen Jeja-Pekka Roos anser att konsumtionen både förenar människor lika väl som den också skiljer åt människor.⁶³³ Boende har blivit en allt viktigare konsumtionsvara, ett resultat av en förändrad inställning till boende som uppstod under 1970-talet då allt fler representanter för olika samhällsklasser hade möjlighet att skaffa sig en egen bostad.

Att ta ansvar för ett kulturarv

I de två sista empiriska analysavsnitten ska jag att med utgångspunkt i intervjuerna diskutera hur informanterna uppfattar den historiska trästadsmiljön som ett *ansvar* och som en *resurs* sett både genom ett tillba-

⁶³¹ Bauman 2002, 176–184

⁶³² Bauman 2002, 185

⁶³³ Bourdieu 1984 och Roos & Rahkonen 1988

kablickande och ur ett framtidsinriktat perspektiv. Det nationella, lokala och personliga ansvaret för trästadsmiljön och de enskilda trähusen har, som framkommit i de tidigare kapitlen, både fluktuerat, saknats och betydtt olika saker under olika tider.

Informanternas reflexioner över och åsikter om hur de uppfattar det nationella, lokala och personliga ansvaret ses såsom ovan i ett analytiskt ljus som ett uttryck för subjektivering, ontologisering och estetisering men även som ett uttryck för värdeobjektivism och värderelativism. Det värdeobjektivistiska synsättet bygger på att kulturstoff som besitter tidlösa värden och är av avgörande betydelse för en kulturs självförståelse utgör ett kulturarv. Den värdeobjektivistiska synen utgår som nämnt från att det bör finnas objektiva kriterier för att någonting kan uppfattas som kulturarv. Den värdeobjektivistiska synen bygger på formella egenskaper och framhäver betydelsen av bland annat unicitet, representativitet och historisk signifikans. Den värderelativistiska synen kan däremot ses som uttryck för ett mera personligt förhållningssätt. Personer med en värderelativistisk syn ser allt kulturstoff som tänkbart kulturarv om de ser kulturstoffet som betydelsefullt ur deras personliga synvinkel.

Den värdeobjektivistiska synen som framförts av Jonas Anshelm, som använder Max Webers distinktioner mellan olika former av socialt handlande som grund för sina antaganden, indelas ytterligare i *målrationella* och *värderationella* motiveringar och den värderelativistiska synen i *affektuella* och *traditionella* motiveringar som också fungerar som ytterliga analysredskap i kapitlen framöver. Den målrationella motiveringen förklarar Anshelm med att bruket av kulturarvet ofta sker på målrationella grunder eftersom konsekvenserna av detta bruk är förmånliga. Det finns alltså ett mål för bruket och ett resultat av bruket som upplevs som positivt.⁶³⁴ Den målrationella motiveringen kan ytterligare indelas i *sociala motiveringar*. Den sociala motiveringen fäster sig vid människans behov av kunskap om det förgångna och om den samhällliga förändringsprocessen. Den här typen av motivering som Anshelm kallar didaktisk syftar till bildning och gemensam förståelse av det förgångna som exempelvis museisektorn har sysslat med.⁶³⁵

Ett bevis på en sådan *didaktisk motivering* och 1970-talets betydelse för kulturarv är avtalet om världskulturarv som Unesco tecknade år 1972. Lokalt och nationellt viktiga objekt har genom världsarvslistan tilldelats internationellt erkännande. Samtidigt har organisationen eftersträvat att med hjälp av världsarvsobjekten sprida information om vårt gemensamma kulturarv.⁶³⁶ I Finland har Gamla stan i Raumo erhållit status som Unescos världskulturarv 1991. Trästäderna har, med Gamla Raumo i för-

⁶³⁴ Anshelm 1993, 16

⁶³⁵ Anshelm 1993, 18

⁶³⁶ <http://whc.unesco.org/en/about/> (17.8.2006)

grunden, tilldelats en institutionell betydelse som kulturarv, baserat på ett medvetet val. I enlighet med Anshelm avses då att ett offentligt kulturarv först måste betraktas och behandlas som ett kulturstoff som bör bevaras och överföras vidare och på så sätt får objektet institutionell status som kulturarv. Allt kulturstoff är möjligt kulturarv men däremot institutionaliseras endast en liten del av detta stoff som kulturarv. Ett institutionaliserat kulturarv avslöjar därför vilka intressen som gör sig gällande i olika samhällen och hur olika individer upplever och värderar kulturstoffet.⁶³⁷

En annan social motivering som Anshelm kallar för en *integrativ motivering* grundar sig på kulturminnesvården som ett sätt för människan att bibehålla kontakten med sina rötter och som redskap i identitetsutvecklingen. Samtidigt kan människan motverka alienation, rotlöshet och kollektiv meningsförlust som enligt Anshelm lätt blir följderna av den snabba utvecklingsprocessen inom det tekniskt betingade samhället. Inom museifältet är den integrativa motiveringen en viktig drivkraft. Anshelm talar också om en *emancipatorisk motivering* för kulturminnesvården med en avsikt att erbjuda människan en referenspunkt och en möjlighet till ett kritiskt förhållningssätt till såväl det förgångna som det samtida samhället. Avsikten med en *estetisk motivering* är däremot att erbjuda individen kultur- och skönhetsupplevelser som bidrar till att berika människans liv.⁶³⁸

De som däremot brukar kulturarvet på *värderationella grunder* ser att det ligger ett värde i deras handlande. Anshelm skriver att "de tar del av kulturarvet därför att ett sådant handlande i sig står i överensstämmelse med vissa moraliska, estetiska och religiösa egenvärden".⁶³⁹ De mål- och värderationella grunderna för bruket av kulturarv är *medvetna sätt att bruka kulturarv* medan de affektuella och de traditionella grunderna anses vara mindre medvetna. Det affektuella bruket av kulturarvet motiveras med att det "känns bra" eller "rätt" att ta del av det. Man gör därmed anspråk på kulturarvet på känslgrund. Den traditionella motiveringen för bruket av kulturarvet används däremot då när man anser att traditionen har lärt oss att göra så.⁶⁴⁰

Att omhänderta ett kulturarv

Att bo i ett gammalt trähus och att förvalta en kulturhistoriskt värdefull miljö medför i alla situationer val mellan bevarande eller förnyelse, dvs. mellan kontinuitet eller förändring, vilket såväl trädadsbor som stadens tjänstemän ständigt måste överväga och ta ställning till. När man ytterligare jämför informanternas uppfattningar och åsikter om deras ansvar för

⁶³⁷ Anshelm 1993, 14–15

⁶³⁸ Anshelm 1993, 18

⁶³⁹ Anshelm 1993, 16

⁶⁴⁰ Anshelm 1993, 16–17

En gammal gårdsbyggnad i Neristan berättar om tradition och historisk förankring. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

ett gammalt hus eller för trästadsområdet kan man se tydliga skillnader i förhållningssätten hos de olika informantkategorierna.

De *socialt orienterade traditionalisterna* ser att de boende har ett stort ansvar för ett bevarande av trähusmiljöerna. För traditionalisterna är detta en självklarhet som de varken ifrågasätter eller problematiserar – ett förhållningssätt som verkar vara djupt inrotat i deras tankesätt. Förhållningssättet kan ses som ett resultat av den långvariga koppling som de har till området. Mina informanter har bott i den historiska miljön eller i närheten av den under en mycket lång tid och har upplevt dels hot om och tryck från stadsmoderniseringen, dels de nya utvecklingstrenderna med gentriferingen. En informant som bott i Neristan i över 40 år anser att denna självklarhet gör att han som gammal Neristassbo förstår sig bättre på de villkor som stadsdelen och husen förutsätter att man lever efter.

Människor i generationer har bott [här] och de alla har lämnat spår efter sig. Det där känner man faktiskt när man bor här. Men de som kommer utifrån och ska "peruskorjata" [grundrenovera] en sån här så de känner ju inte det i allmänhet utan de far fram som jag inte vet vad och så river de allt annat utom ytterväggarna som de sen målar i en jävlig färg. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁶⁴¹

Såsom framgår av citatet ovan förhåller sig traditionalisterna i allmänhet en aning misstänksamt och förbehållsamt till nya boende och deras förmåga att förvalta kulturarvet. Detta gäller traditionalisterna i både Neristan och Gamla Ekenäs. Traditionalisterna upplever nämligen att de nya trästadsborna ofta har ett starkt behov av att prägla miljön på sitt eget sätt. Tankesättet är främmande för traditionalisterna som inte känner ett liknande behov utan i stället ser sig själva enbart som en del i trästadens och trähusens långa historia. De upplever sig bära ett stort ansvar för värnandet om gångna generationers verk.⁶⁴²

Traditionalisternas värderelativistiska förhållningssätt kommer fram i deras vilja att aktivt vårda den ärvda kulturen. Vårdandets betydelse märks i traditionalisternas strävan att kunna förmedla samma värden utåt. De ser sig själva som bevarare av den enastående trähusmiljön och som traditionsbärare och upprätthållare av ett kulturarv.⁶⁴³ En informant som nästan hela sitt liv har bott i Gamla Ekenäs ser sig ha en roll som förmedlare i upprätthållandet av kulturarvet och som överförare av det arv som hennes föräldrar och hennes farmor överförde till henne och som hon kommer att överföra till sina egna barn. Till denna tradering hör att informanten anser det viktigt att kunna bevara så mycket som möjligt så oföränderligt som möjligt för att kunna förmedla vidare de upplevelser

⁶⁴¹ 2001: 8

⁶⁴² 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁴³ 2001: 8 och 2003: 53, 56, L 1565

hon hade som barn i Gamla stan. Därför tror hon att hennes barn också trivs så bra med att bo där.⁶⁴⁴

Traditionalisternas värderelativistiska förhållningssätt kommer också fram i deras sätt att tillmäta det egna hemmet och den egna boendemiljön ett symbol- och känslovärde. Deras uppfattning om boendemiljön bygger inte på formella kriterier utan i stället anser de att trästaden som kulturarv bygger på kvalitativa kriterier som baserar sig på individernas egna upplevelser. För traditionalisterna är den historiska trästaden därför framför allt betydelsefull ur individuell synvinkel. Deras känsla för heredity förstärks av deras inställning till kontinuitet eftersom de upplever att det är viktigt att upprätthålla en kontinuitet mellan generationerna i förvaltandet av trästaden.⁶⁴⁵

Det hade alltid varit min dröm att jag någon gång skulle kunna flytta tillbaka hit och bo här. Inte ville jag ha livet av varken min farmor eller mina föräldrar utan det var bara en tanke att någon gång ska jag bo här. Så jag är helt överlycklig att vi har den möjligheten att göra det. Vi har ingen tanke på att någonsin flytta och våra barn har sagt att "vi flyttar väl aldrig härifrån". De har samma känsla för det. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁶⁴⁶

I frågorna kring ett bevarande och i motiveringen för att bevara trähusmiljöerna använder traditionalisterna sig av en affektuell motivering. De tilldelar den historiska trästadsmiljön ett affektionsvärde eftersom de uppfattar att miljön och byggnaderna har ett stort känslovärde. De upplever också att allt gammalt är värt att bevara, något som delvis kan ses som ett uttryck för den förlustkänsla som de har upplevt i och med stadsmoderniseringen. De upplever det gamla byggnadsbeståndet som mera värdefullt än det nya och därför anser också att bevarandet bör ses i ett evighetsperspektiv.⁶⁴⁷

Man borde ju arbeta med evighetsperspektiv på sånt här. När man gör en stadsplan så vet jag inte om man gör den för evigheten, det gör man inte i allmänhet. Man tänker sig nog att stadsplanen förnyas med jämna mellanrum för att världen går framåt och utvecklingen fordrar det, vad det nu sen betyder, men de där omistliga värdena i den där stadsplanen kan ju förstås hänga med från revision till revision, t.o.m. skärpas. Men det där blir ju så fina nyanser redan att demokratin inte riktigt hänger med i tankegångarna. Sen finns det alltid krafter i samhället som är inriktade på ett krasst, ekonomiskt utnyttjande av allt som går att

⁶⁴⁴ 2003: 53

⁶⁴⁵ 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁴⁶ 2003: 53

⁶⁴⁷ 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

utnyttjas. De har ganska stort ljud och stort inflytande. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁶⁴⁸

Traditionalisterna har därmed allmänt en förbehållsam inställning till förändringar i trästaden och de talar hellre för att rusta upp och upprätthålla än att modernisera hus. Traditionalisterna kan därmed också anses ha en antikvarisk inställning till bevarande i jämförelse med de andra informantkategorierna. Därför präglas deras förhållningssätt dels också av värdeobjektivism. De har också ofta en kritisk inställning gentemot nybyggen och övriga nya inslag i trästadsmiljön även om de samtidigt också inser att förändringar sker och hör till i en miljö som inte har blivit musealiserad.⁶⁴⁹

Vi har ju den tanken att man ju inte kan konservera en stad så att den förblir gammal. Man kan utveckla den på olika vis, man kan bygga till, man kan bygga om och man kan dra in vattenledning och avlopp så att man får wc och elektricitet och fjärrvärme och alla rackerier. Men allt det här borde ju göras med god smak och respekt för det som är värt någonting och det är där som finessen sitter och det är där som det brister till 98 procent. Det finns inte en sådan gudamakt som skulle kunna styra det där. Det finns nog en sådan gudamakt och den heter kommunen men kommunen ska ha en uttalad vilja och en insikt. Någon ska inspirera kommunen och kommunens demokratiska krafter att fatta sådana visa beslut. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁶⁵⁰

Traditionalisterna anser sig ha kunskap om hur man bör upprätthålla ett gammalt hus som också hänger ihop med deras uppfattning om "den goda smaken". Detta har också en förankring i deras kulturella äftlighet och den kontinuitet som traditionalisterna uppfattar som viktigt. De upplever att tidens gång får synas i miljön och i hemmet som en naturlig del av trästadsboendet.⁶⁵¹

Traditionalisterna upplever ofta att nya boende vill polera ytan och förfina miljön och husen. Därför anser de att nyinflyttade såväl som alla andra boende borde känna större ansvar och respekt för patinan i miljön och i sina hem. Enligt dem gäller det att ha en vilja att sätta sig in i vad det innebär att bo i ett gammalt hus på husets villkor. Ofta handlar det enligt traditionalisterna om att kunna utnyttja de kanaler som erbjuds för att få hjälp och råd med att ta hand om ett trähus. Men det ankommer på enskilda boende om de vill ha hjälp och råd och hur de skaffar sig information och kunskap. Enligt traditionalisterna handlar det ofta om att beakta detaljer och att känna till husets uppbyggnad.⁶⁵²

⁶⁴⁸ 2001: 8

⁶⁴⁹ 2001: 8, 17, 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁵⁰ 2001: 8

⁶⁵¹ 2001: 8 och 2003: 53, 56

⁶⁵² 2001: 8 och 2003: 53, 56

Man talar ju mycket om att gå fram på husets egna villkor. Det betyder för det första att man har respekt för husets stomme, husets grundplan, konstruktionen. I ett sånt här hus kan man inte bara flytta väggarna 20 cm hit eller dit, för att inte tala om att ta bort dem helt och hållet. Man måste anpassa sig, man måste ha en ödmjukhet och i den där ödmjukheten märker man att man kan tillgodose sina boendebehov, sina krav väldigt långt inom det där tillgodoseendet av huset... Det finns många som har gjort det [köpt ett hus som inte passar dem]. Så tar de till motorsågen det första de gör. Sen när de har klöst ut allt som kan klösas ut och tagit bort alla mellanväggar, sen kan de ju fundera "miten me nyt saadaan tämä peruskorjattua" [hur får vi det här nu grundrenoverat]. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁶⁵³

Det faktum att städerna saknat en tjänsteman med den historiska trästaden som sitt huvudsakliga ansvarsområde har enligt traditionalisterna resulterat i många icke-rationella rivningsbeslut och rivningsåtgärder. De upplever också att stadens ansvar för den historiska trästaden har varierat med tiden i de båda städerna. De uppfattar att bevarandet av byggnaderna i Neristan och Gamla stan i Ekenäs ofta har inneburit rivning av övrig gammal bebyggelse i staden⁶⁵⁴ vilket också har framkommit i pressmaterialet och tidigare forskning. Inom stadspolitiken har man i bevarande- och rivningsdiskussioner också utnyttjat en annan strategi som tjänstemanna-informanten i Neristan lyfter fram. Han upplever nämligen att så snart en byggnad förses med skydd blir den i själva verket ett objekt för en allmän diskussion om huruvida den bör bevaras eller rivas.⁶⁵⁵

Traditionalisterna ser att exploateringen av gamla byggnader framför allt har gällt gårdsbyggnader som de anser alltid ha haft en underlägsen position i jämförelse med bostadshus. De uppfattar ekonomibyggnaderna som en väsentlig del av trästaden och i deras ögon har de en oersättlig betydelse för totalmiljön.⁶⁵⁶

Det har blivit mera och mera hela tiden med rivningar av gårdsbyggnader. Den här helheten har blivit väldigt mycket annorlunda på gårdarna, när man ser att gårdsbyggnaderna har rivits eller en enda av flera. Det blir ett hack i den här miljön som är hemskt svår att få på något sätt fylld. Väldigt få har byggt nytt, men det finns såna som faktiskt har byggt nya gårdshus men det ser nu inte heller så trevligt ut. (magistern, f. 1930, Karleby)⁶⁵⁷

⁶⁵³ 2001: 8

⁶⁵⁴ 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁵⁵ 2001: 8

⁶⁵⁶ 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁵⁷ 2001: 8

De socialt orienterade traditionalisterna uppfattar den historiska trähusmiljön som ett lokalt och nationellt kulturarv som bör tilldelas både ett lokalt och nationellt ansvar. Det nationella ansvaret tycker de dock att fortfarande saknas.⁶⁵⁸ En äldre traditionalist i Karleby kritiserar de lokala tjänstemännen för deras likgiltiga inställning till Neristan. Samtidigt anser han att också Museiverket som ett nationellt bevarandeorgan borde åta sig en aktivare roll i lokala sammanhang – ett nationellt ansvar – och kräva att bevarandepriociperna följs:

Museiverket har alltid med jämna mellanrum påmint staden om att det här är en kulturhistoriskt värdefull stad och att den ska behandlas med respekt. Men Museiverket har av tradition alltid uttryckt sig mycket gentlemanmässigt, så det förpliktar till ingenting. De har velat att man bevarar den gamla "ruutuasemakaava" [rutplanen] och bebyggelsen där för att behålla skalan och prägel av småstad från de tidevarv som det nu har varit frågan om. De har uttryckt sig ganska allmänt. Den där inventeringen från 70-talets början, -71, den var ett stort slag för det här. Den var ju då ett gott stöd nog för den här 1985-årsstadsplanen, den här neristassplanen. Det har nog varit nytta med det också men den där andra hälften utav stan har uppfattats som någonting där det är fritt fram för vargarna. Någonstans ska man väl i alla fall låta kapitalet leva till och arbeta för att få det ekonomiska välståndet upplyft i den här stan. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁶⁵⁹

Vi Neristassbor – föreningen som traditionsbärare

Föreningen *Vi Neristassbor* som traditionalisterna i Neristan tillhör förespråkar samma värden som traditionalisterna i allmänhet. Föreningen har enligt informanterna sedan dess grundande 1949 haft en självskrivna roll som bevarare och försvarare av Neristan och den historiska bebyggelsen på området.⁶⁶⁰ Att vårda och återuppliva gamla minnen av olika slag visar sig även i dag utgående från informanternas berättelser vara en viktig uppgift för föreningen och dess medlemmar. Medlemmarna träffar varandra för att dela med sig av sina minnen från olika tider.⁶⁶¹ Utgående från informanternas berättelser får man en uppfattning om att mycket av verksamheten går ut på att nostalgiskt försätta sig i det förflutna och föra fram det förflutna på olika sätt. Detta görs framför allt med anknytning till forna Neristassbor.

Föreningens egna bilderböcker, *Minnenas bilderbok*, kan ses som ett uttryck för ett tillbakablickande med nostalgiska undertoner på det förflut-

⁶⁵⁸ 2001: 8, 17 och 2003: 53, 56, L 1565

⁶⁵⁹ 2001: 8

⁶⁶⁰ 2001: 8, 18

⁶⁶¹ 2001: 8, 18

na som passerat och som föreningen vill upprätthålla och föra fram. Den första bilderboken gav föreningen ut 1989 och sedan dess har ytterligare 8 bilderböcker med olika teman givits ut. Den senaste boken gavs ut 2009 med akvareller från Neristan. Den andra bilderboken från år 1992 illustrerar med fotografier sommaridyller i Gamlakarleby medan bilderboken från 1993 har tillägnats medlemmarnas egen boendemiljö med vyer från sekelskiftets början. I bilderböckerna ser man förutom vyer från gatorna och gårdarna också hur det kunde se ut inne i hemmen. På fotografierna ser man också en hel del människor i olika sysslor. Att man också i bilderna har velat anknyta till området och stadens personhistoria förstärker uppfattningen om att föreningen vill värna om Neristans personhistoriska förflutna och dess sociala miljö.

Den fjärde boken i serien, som gavs ut 1995, skiljde sig från de tidigare bilderböckerna. Då gavs nämligen arkitekt Krister Korpelas diplomarbete "Stadsplan och byggnadsskick i Gamla Karleby stad 1620-1860" från år 1956 ut i nytryck. Delarna 5-7 återger staden Gamlakarleby med fokus på olika aspekter av staden och stadslivet. Del 5 återger den föränderliga staden under 1940- och 1950-talen och del 6 livet och rörelsen i staden. Del 7 heter "På promenad i Gamlakarleby" och del 8 " Hem i Gamlakarleby förr och nu".

Bilderböckerna har väckt stort intresse bland stadsborna och i den lokala pressen. Föreningens övriga verksamhet har också intresserat den lokala pressen och utgående från tidningsartiklarna får man en bild av en mycket aktiv och engagerad förening som har den gamla bebyggelsen och de forna stadsborna som en hjärtesak. Det tidiga grundandet av föreningen vittnar också om ett mycket tidigt vaknat intresse och en djup omsorg för den historiska trästadsmiljön. Därför kan man se medlemmarna i föreningen som pionjärer inom den lokala och nationella bevarandepolitiken. Föreningens roll har varit betydande framför allt inom den lokala bevarandepolitiken och föreningens verksamhet har utan tvivel haft en stor inverkan på såväl de enskilda stadsbornas som tjänstemännens inställning till den gamla byggnadskulturen.⁶⁶²

I samband med diskussionen som i detta kapitel berör trästaden som ansvar kan man se föreningen Vi Neristassbor som en ideell förening som tidigt velat värna om och vårda den historiska trästadsmiljön som en unik stads- och boendemiljö. Föreningen vill också förstärka trästadsdelens betydelse i den lokala kontexten. Föreningens omsorg och engagemang för byggnadskulturen både i Neristan och utanför Neristan kan ses som ett uttryck för en kamp om bevarande som föreningen åtagit sig och som med åren fått ett annorlunda innehåll.⁶⁶³

⁶⁶² Österbottningen 23.10.1954, 7.5.1957, 21.7.1959, 19.2.1983, 28.1.1984

⁶⁶³ Österbottningen 26.10.1954, 26.1.1958, 17.7.1959, Vasabladet 23.1.1963, Jakobstads Tidning 24.11.1967, Hufvudstadsbladet 10.8.1972, Österbottningen 22.4.1982, 7.2.1992

I skenet av Anshelms teorier präglas föreningens verksamhet av värderativism som står i relation till medlemmarnas uppfattning om att trästaden som boendemiljö och som kulturarv är värdefull ur både en individuell och kollektiv synvinkel. Vi Neristassbor har framför allt strävat efter att värna om den kulturella äftligheten som också för de flesta medlemmar handlar om att värna om det immateriella arvet. Deras handlande är även värderationellt och affektuellt motiverat eftersom de förvaltar Neristan utgående från känslbasis.

Att förvalta trästaden

I likhet med traditionalisterna upplever *experterna* att ansvaret för bevarande av den gamla bebyggelsen har en stark koppling till frågan om identitet. Experterna som representerar beslutsfattande myndighetspersoner ger inte trästaden enbart ett institutionellt värde utan också ett immateriellt värde som uttryckligen sammanbinder med bland annat orternas identitet. Experterna upplever nämligen att man både på ett lokalt och internationellt plan går miste om en del av sin identitet om den gamla byggnadskulturen går förlorad.⁶⁶⁴ Deras förhållningssätt till kulturarvet är ofta värderativistiskt eftersom de anser att den historiska trästadsmiljön är värdefull ur människornas, den enskilda individens och stadsbonds synvinkel.

Bevarandet är värdefullt i den bemärkelsen att förutom att människorna måste ha vingar måste de också ha rötter. Kunskap om varifrån man är hemma. (turistchefen, f. 1955, Karleby)⁶⁶⁵

Experterna i Karleby ser Neristan som ett enhetligt, värdefullt byggnadskomplex som bör bevaras och upplever att bevarandediskussionen inte borde begränsa sig enbart till Neristan utan att den borde gälla för all gammal bebyggelse i staden. Experterna har likt traditionalisterna också en värderationell motivering för bevarande av den gamla bebyggelsen. De anser att trästadsområdets egenvärde gör området betydelsefullt och värt att bevaras redan i sig. En expert i Karleby summerar:

Neristan måste absolut bevaras och i dag finns det en skyddsplan för området. Men planen är föråldrad eftersom den är från 1980-talet och skyddsprinciperna har ändrat sedan dess. Det man värderar i dag har också ändrat från 1980-talet. Alltmer byggnadsbestånd har man behov av att skydda i dag. Neristan har betydelse för hela stans identitet och till en del förs det diskussioner om att vi har en gammal stadsdel och att vi inte behöver annat gammalt byggnadsbestånd. Men så är det ju

⁶⁶⁴ 2001: 5, 6, 75 och 2003: 51, 52, 55

⁶⁶⁵ 2001: 5 Säilyttäminen on arvokasta siinä mielessä, että ihmisillä paitsi että pitää olla siivet niin pitää olla juuret. Eli tieto siitä mistä on kotoisin.

inte, vi kan ju inte tala om ett reservat och förstöra allt annat gammalt. Alla gamla byggnader är värdefulla i sig, även de som finns utanför Neristan. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁶⁶⁶

En dylik traditionsmedvetenhet som utvecklingsplaneraren för fram framkallar också bland de övriga experterna ett kritiskt förhållningssätt till stadsadministrationens sätt att behandla den gamla bebyggelsen i hela staden. Experterna upplever att städernas myndigheter har fråntagit sig ansvaret och skjutit över det på de boende. De anser därmed att det är de boende som har haft den största betydelsen för att Neristan och Gamla stan i Ekenäs har bevarats till våra dagar.⁶⁶⁷

I Karleby anklagar utvecklingsplaneraren stadens byråkrater för blindhet inför det kulturhistoriskt värdefulla Neristan. Informanten anser att byråkraterna inte tillräckligt uppskattar och känner stolthet för det lokala kulturarvet. Däremot upplever informanten att ett enskilt medborgarsvar för kulturarvet har ökat och fått människor att intressera sig för historiska trähusmiljöer:

Staden har inte gjort stora åtgärder för att bevara området. Det är invånarna i huvudsak som har påverkat [bevarandet]. Naturligtvis har Museiverkets inventering påverkat. Nisse Stenmans plan, hans diplomarbete har påverkat, som inte togs i bruk men som trycktes och gavs ut bland stadsborna. Sedan har också Miljöföreningen haft sin inverkan, där det har varit med aktiva arkitekter och museimänniskor som har strävat efter att bearbeta människornas åsikter. Dit har valts ut sådant folk som har velat bevara det [området]. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁶⁶⁸

Den likgiltiga inställning som informanten anser att stadens tjänstemän tidigare hyste för Neristan har under decenniernas lopp fått många nega-

⁶⁶⁶ 2001: 6 Se on ehdottomasti säilytettävä, ja tänä päivänä tietysti siinä onkin suojelukaava päällä, mutta sekin on siinä mielessä vanhentunut se kaava, että se on 80-luvulla tehty ja siinäkin on sitten niitä suojelutarpeita pitäisi tarkentaa vielä koska tietysti tilanteet on muuttuneet ja suojelunäkökulmat, arvot ovat muuttuneet. Suojelun piiriin tulee entistä enemmän rakennuskantaa. Mutta tällähän on merkitystä koko kaupungin identiteetin kannalta ja osittain keskustelua käydään siitä, että meillä on vanha kaupunki mutta me ei tarvita mitään muuta vanhaa rakennuskantaa. Näinhän ei ole, eihän me voida puhua mistään reservaatista, jolloin kaikki muut tuhottaisiin. Kaikki vanha rakennuskanta sinänsä on arvokasta myös sen järjestelmän ulkopuolella.

⁶⁶⁷ 2001: 5, 6, 2003: 75 och 2003: 51, 52, 55

⁶⁶⁸ 2001: 6 Kaupunki ei sinänsä ole suuriakaan toimenpiteitä tehnyt sen alueen säilymiseksi. Asukkaat pääasiassa ovat vaikuttaneet, tietysti Museoviraston inventointi on vaikuttanut, Nisse Stenmanin kaava, diplomityö on vaikuttanut, joka ei toteutunut silloin vaan se painettiin ja se ilmestyi silloin kaupunkilaisten keskuuteen. Sitten erittäin paljon on vaikuttanut tämä Ympäristöyhdistys, jossa on ollut aktiivisia arkkitehteja ja museoihmisiä ja muitakin, jotka on pyrkineet muokkaamaan ihmisten mielipiteitä. Mä sanoisin asukaat itse. Sinne on valikoitunut sellaista väkeä, jotka on halunneet säilyttää sen.

tiva verkningar. Därför anser experterna att man borde kunna ifrågasätta och självkritiskt granska hur stadens tjänstemän förvaltar detta kulturarv. Experterna anser i likhet med traditionalisterna att de historiska trähusmiljöerna också bör ses som en nationell angelägenhet och som ett nationellt ansvar. Tillika anser de att bevarandet av ett gammalt hus i dag är en självklar utgångspunkt, men att metoderna och viljan för hur det ska göras däremot ofta saknas.⁶⁶⁹

För det första har ju byggnadstillsynsämberet ansvar för att gamla byggnader bevaras. Detta ämbete borde se till att inga byggnader förfaller... Staden borde grunda en tjänst som skulle ta hand om det gamla byggnadsbeståndet, inte på ett musealt sätt utan på ett bevarande sätt. På det viset genom att reparera, det borde finnas en reparationsansvarig som skulle ta hand om att byggnaderna repareras och hålls i skick, skulle ge råd om hur det ska göras och om nybyggen uppförs i gamla stan, så att nybyggen passar i den miljön... En annan sak gäller det att samhället har medel att bevara gammalt byggnadsskick men dessa medel är otillräckliga. Det riktas betydligt mindre medel till bevarandet av kulturmiljöer än till bevarandet av naturmiljöer. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁶⁷⁰

Experternas värderationella syn på trädstadsmiljön och bevarandefrågor kommer fram i deras krav på en medvetenhet om vad man gör och vad man avser med det. De efterlyser ett moraliskt ansvar som är utmärkande för det värderationella förhållningssättet och ser byggnadstillsynen och de rådgivande instansernas verksamhet som viktiga bevarandemedel som städerna aktivt borde satsa resurser på. Rustar man upp ett gammalt hus med felaktiga material och tekniker kan åtgärderna ge upphov till oväntade problem. Att förvalta och ta hand om ett gammalt hus kräver enligt experterna en hel del kännedom och framför allt känsla för pietet. Därför anser de ofta att man också borde kunna skydda interiörerna från alltför hårda och felaktiga ingrepp. Experterna anser att det med gamla hus alltid finns risk för övergrepp som förorsakas av okunnighet, felaktiga idealbilder och av ägarnas och ämbetsmännens likgiltiga inställning.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ 2001: 5, 6, 75

⁶⁷⁰ 2001: 6 A-kohtahan on se että vastuu rakennusten säilymisestä on rakennusvalvontavirastolla, jonka tulisi huolehtia siitä että mikään rakennus ei rappeudu... Kaupungin tulisi perustaa tämmönen virka joka huolehtisi tästä vanhasta rakennuskannasta, ei musealisesti vaan säilyttävällä tavalla. Sillä tavoin korjaamalla, korjausneuvoja itse asiassa, joka huolehtisi siitä että rakennukset korjattaisiin, niitä kunnostettaisiin, antaisi opastusta siihen miten se tapahtuu ja sitten jos vanhaan kaupunkiin rakennetaan uudisrakennuksia, että ne uudisrakennukset sopeutettaisiin siihen miljööseen sopivaksi... Toinen asia on se, että yhteiskunnallahan on varoja osoittaa myöskin vanhan rakennuskannan säilyttämiseen mutta niitä varoja ei ole riittävästi... Kulttuuriympäristön säilyttämiseen ja kunnostamiseen ohjataan huomattavasti vähemmän varoja kuin luonnonympäristön säilyttämiseen.

⁶⁷¹ 2001: 6, 75 och 2003: 51, 55

Det privata och offentliga i trähusmiljön åtskiljs genom portar och staket. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

Ett hus från 1800-talet fungerar på ett helt annat sätt än ett modernt hus. Om man försöker göra det till ett modernt hus, så blir det inte bra. Om man tätar huset och sedan måste borra stora hål och laga ventilation med el. Det ska andas genom väggarna... Om man inte kan göra så, har jag nog andra hus som man kan gå och se på. Gjuta med betonggolv. (mäklaren, f. 1957, Karleby)⁶⁷²

En expert i Ekenäs anser att man bör göra en åtskillnad mellan den privata och den offentliga miljön och att man därför inte kan ställa likadana krav på exteriörer och den yttre miljön som på interiörerna och de boendes

⁶⁷² 2003: 75

privata sfär. Experten anser att de boende saknar konkreta regler om vem som bär ansvar för vad och vad som krävs av dem och av de beslutsfattande tjänstemännen:

Nog tycker jag att från samhällets synpunkt, som jag rimligen bör representera, ser på området [så att] man måste på sätt och vis nöja sig med gatubilden och det allmänna intrycket gårdsbilder ger. Att gå in i husen är att tränga sig definitivt in i det privata. Här kommer då en skillnad mellan det privata intresset och det stadsbildsmässiga, det mera allmänna intresset. Man kan som myndighetsauktoritet gå in och förhindra rumsförändringar för att husen också till sin inre karaktär skulle återspegla sin ålder. Nu är de ofta av flera åldrar, där är få hus som är i original skick utan de har förstås genomlevat flera tidsperioder. Det är alltid lika vanskligt att besluta vilken period som ska bli förhärskande för följande inredare. Man kan nog se vad som inte är önskvärt och vad som gärna rivs bort, men sen när det kommer till att bestämma hur det borde vara bland alla dessa alternativ som står till buds av det gamla, så då kommer man nog ganska snabbt till att det väl knappast är samhällets sak att säga hur folk ska bo. Jag åtminstone personligen tycker se en ganska stor frihet där inne och dessutom vågar jag ha den inställningen därför för att människorna, som nu tycks ta itu med de här husen som sagt, har det här intresset för det gamla. (arkitekten, f. 1946, Ekenäs)⁶⁷³

Experterna i de båda städerna anser att städernas ansvar främst borde gälla övervakningen av den gamla bebyggelsen och nybyggnationen. De anser att övervakningen borde kunna effektiveras så att man kunde hindra hus från att förfalla. Informanterna anser alltså att övervakningen borde kunna förhindra "onödigt" förfall så att inga hus skulle rivas på grund av vanskötsel eller för att ingen bryr sig om dem. Experterna anser ytterligare att man också borde inse att tiden inte stannar utan att också kontinuitet och tidens gång är värdefulla aspekter.⁶⁷⁴ Synsättet förstärker uppfattningen om att experterna också företräder ett värderelativistiskt förhållningssätt.

Utgångspunkten är ju den här övervakningen. Övervakningen borde vara så på sin vakt, dvs. det borde finnas så mycket resurser till förfo-gande. Det borde finnas en person som kunde följa utvecklingen av det gamla byggnadsbeståndet, så att hus inte skulle förfalla. Genom att de inte skulle förfalla kunde de säljas till villiga köpare som gärna skulle köpa och reparera... Däri ligger förstås den faran att man inte kommer ihåg att även om huset är byggt på 1830-talet så har huset levt alla de åren fram till [år] 2000 och i huset finns det lager från alla dessa år. Alla dessa "lager" har en egen betydelse och ett eget värde. Huset har levt

⁶⁷³ 2003:51

⁶⁷⁴ 2001: 6, 75 och 2003: 51, 55

och det har förändrats. Det har så att säga moderniserats och det har reparerats. Inte är det ursprungliga byggnadsåret alltid den enda rätta lösningen. (utvecklingsplaneraren, f. 1955, Karleby)⁶⁷⁵

Därmed har informantens värder relativistiska ståndpunkt traditionella motiveringar eftersom informanten anser hus ha egna traditioner. Med anknytning till detta berättar utvecklingsplaneraren också om byråkratins möjligheter och svagheter samtidigt som hon också åberopar ett intresse för husens olika historiska skeden. Det finns enligt experterna också ett stort behov av effektivt samarbete och övervakning mellan de boende och tjänstemän. Behovet förstärks speciellt då nybyggen planeras i gammal miljö. Turistchefen anser att vi också i framtiden borde se trästaden som en slags nationell angelägenhet som förpliktat och driver oss att ta hand om vårt byggnadsarv:

Det finns väl ett nationellt samvete som man kanske kunde kalla det som åtminstone till viss mån håller oss alla vakna. I någon mån borde man ju kunna bevara historiska värden... Jag tror att Neristans värde under vår tid är erkänt och jag tror inte att det i dag finns sådana [åsikter och personer] som skulle vilja förstöra den. Alla förstår dess värde. (turistchefen, f. 1955, Karleby)⁶⁷⁶

Att upprätthålla ett kulturarv

De tillbakablickande entusiasternas förhållningssätt till frågan om ansvar liknar experternas eftersom också de starkt upplever att bevarandet av den gamla bebyggelsen framför allt är samhällets uppgift och ett nationellt och lokalt ansvar. Entusiasterna anser att samhället har ett stort ansvar i att

⁶⁷⁵ 2001: 6 Kaikkihan lähtee tästä valvonnasta. Valvonnan pitäisi olla niin tehtäviensä tasalla, eli resursseja pitäisi olla niin paljon. Pitäisi olla erikseen sellainen henkilö, joka pystyisi seuraamaan tämä vanhan rakennuskannan kehitystä, ettei tapahtuisi tämmöisiä rappeutumisia. Sitä kautta kun ne eivät rappeutuisi niin ne pystyttäisiin myymään halukkaalle ostajalle, joka mielellään ostaisi ja korjaisi ja kunnostaisi... Siinä on tietysti se vaara aina, että ei muisteta sitä että vaikka se talo olisi rakennettu 1830-luvulla niin se talo on elänyt jokaisen vuoden siinä välillä vuoteen 2001 mennessä ja siinä talossa on niitä kerrostumia kaikilta niiltä elinvuosiltansa. Kaikilla niillä on tietysti oma merkityksensä ja oma arvonsa. Se talo on elänyt ja se on muuttunut. Sitä on niin sanotusti modernisoitu ja sitä on korjattu ja kunnostettu. Ei se aina se alkuperäinen rakennusvuoden osoittama vuosiluku ole se ainut oikea ratkaisu.

⁶⁷⁶ 2001: 5 Sitten kyllä tietysti tämmöinen mikähän se olis, kansakunnan omatunto, vai mikähän se voi olla se termi joka kuitenkin jossakin määrin pitää meitä kaikkia hereillä. Jonkun verran pitäis pystyä myös historiallisia arvoja säilyttämään...Mä luulen että meidän aikana Kokkolan vanhan kaupungin arvo on sillä lailla tunnustettu, että en mä usko että tänä päivänä löytyy enää semmosta joka niin kauheasti haluaiskaan mennä sitä tuhoamaan. Sen arvon kaikki ymmärtää.

uppfostra de nya generationerna, så att också de har kunskap om bebyggelsekulturens historia och betydelse.⁶⁷⁷

Louis Sparre skrev att "häikäilemätön hävittäminen on yhtä väärin kuin ehdoton säilyttäminen" [att en hänsynslös förstörelse är lika fel som ett ovillkorligt bevarande]. Jag har många gånger analyserat det där och det berättar egentligen ganska bra att man sopar inte undan historien så där bara och så gör man nytt utan historien går en sakta naturlig ändring till mötes, tycker jag. Du har också några kära minnen som du ogärna blir av med. Det kan vara något du har ärvt eller sånt. Jag tycker det ska vara en försiktig övergång från gammalt till det nya och du ska se tiden hur den arbetar. (planeraren, f. 1941, Karleby)⁶⁷⁸

Informanten anser att Neristan kan liknas vid en kär sak som man har och som man inte vill förlora. Entusiasternas motivering för bevarande kan ses vara både målrationell och affektuell eftersom de tycker att bruket av kulturarv ska ses som positivt. Sådana motiveringar bildar en blandning som inte är konstlad:

Jag är glad egentligen att jag har varit borta härifrån i nästan 30 år. Jag tror att om jag skulle ha bott här liksom hela mitt liv skulle jag inte fatta att uppskatta allt det här som det är att leva här i den här miljön. Jag tycker verkligen att det är riktig livskvalitet med det här gamla och för mig just de här husen är nästan - jag nästan pajar de här stockarna - jag trivs så bra med det. (konstnären, f. 1941, Ekenäs)⁶⁷⁹

Entusiasternas målrationella förhållningssätt förstärks av att de också har en praktisk och pragmatisk inställning till trästaden och till bevarandefrågor. I både Karleby och Ekenäs upplever entusiasterna att det är positivt om områdena hålls levande.⁶⁸⁰ Då bör också förändringar kunna ske och accepteras, såsom rektorn i Ekenäs uttalade sig:

Vi har försökt vårda den här kåken så långt våra fysiska krafter och ekonomi har räckt till. Sålunda har jag under den tid vi bott här sedan 1977 personligen målat det här huset många gånger... När huset renoverades och byggdes om 1972-73 var det en arkitekt som skötte om det. Han har detaljritat alla dörrar och ledstänger liksom exteriören också. Det har vi naturligtvis bibehållit så långt vi bara har kunnat. Som jag har berättat har vi försökt hålla i skick de här uthusen samtidigt som vi inte har ändrat på någonting. Jag har bytt tak på ladugården helt och hållet.

⁶⁷⁷ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁷⁸ 2001:13

⁶⁷⁹ L 1563

⁶⁸⁰ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

Inomhus har vi försökt reparera där det har varit nödvändigt. Annars fungerar det nog... (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁶⁸¹

Informanten har alltså eftersträvat att bibehålla huset i så "ursprungligt skick som möjligt" och har i sina åtgärder eftersträvat detta så långt som budgeten och förmågan har räckt till. Informantens engagemang uppfattar jag som ett uttryck för både värderelativism och värdeobjektivism där man å ena sidan uppskattar ett personligt förhållningssätt till objektet och å andra strävar efter att bibehålla byggnaderna enligt objektiva godtagbara kriterier så långt som möjligt, såsom framgår ur citatet ovan. Ur informantens berättelse framgår dock att en strikt värdeobjektivism inte alltid fullföljs utan att också ett mera värderelativistiskt förhållningssätt accepteras och tillåts:

Lite nymoderna rackerier har vi... För tio år sedan (min son läste teknisk fysik och har specialiserat sig på sol- och vindenergi) så att vi har, det finns väl ingen annan i Gamla stan som har solfångare på taket. När solen börjar småningom lysa värmer vi upp allt vatten med solenergi. Det är väl det enda som är lite främmande för den här omgivningen men de är ofta svarta de solfångarna så de syns inte. Ingen människa vet att vi har dem... Min främsta insats har jag väl gjort inom kommunalpolitiken. Där har jag ju skrikit för detta bevarande av inte bara Gamla stan utan över huvud taget så att våra barnbarnbarns barn skulle kunna se att här har bott folk också på 1900-talet. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁶⁸²

Rektorn upplever det som viktigt att han är med och bevarar Gamla stan genom att bebo ett av områdets gamla hus. Han är medveten om att hans insats är viktig och önskar att kommande generationer också kan ta del av den gamla miljön. Samtidigt som entusiasterna accepterar att förändringar sker anser de med eftertryck att när t.ex. nya byggnader uppförs på området bör dessa göras utgående från miljön och den existerande bebyggelsen:

En tandläkare använde en väldigt bra grej när han sade att det med gamla hus är som med tänderna. De ska skötas om och putsas och som jag, miste framtänderna i ishockey. Inte satt jag guldänder heller utan då konstaterade vi att jag var utan framtänder och då måste vi laga stiftänder. Inte lagar vi såna som sticker ut tre våningar. Det är samma i Neristan, förnyar du någonting, då anpassar du det. Det tycker jag är en bra jämförelse. Så är det med hela processen. Vi har nya inslag i Neristan. Ok, ett är helt nytt hus här för ett tag sedan och det senaste tillbyggda är i hörnet av Borgmästaregatan och Gustav Adolfsgatan. Ett litet grönt hus i hörnet. De köpte det och skulle börja grundrenovera det men där var alldeles ruttna väggar. Så tog de ner det. Ok och sen byg-

⁶⁸¹ 2003: 60. Arkitektens namn har ersatts med benämningen "en arkitekt".

⁶⁸² 2003: 60

ger ni upp ett nytt likadant och då anpassar ni det där. Det är få som ser någon skillnad på det där. Det är just den Louis Sparre-tanken. (plane-raren, f. 1941, Karleby)⁶⁸³

En tydlig skillnad till traditionalisternas syn uppstår i synen på helhetsmiljön och framför allt interiörerna som entusiasterna i bevarandediskussionen inte hyser lika stor pietet för. Rektorn anser att man måste rationalisera boendet i Gamla stan genom att låta människorna leva upp till den boendestandard som vi i dag har. Men trots att man rationaliserar behöver det inte betyda att man avskaffar allt det "onödiga" som man inte har behov av:

Nog skulle det naturligtvis vara bra om man skulle kunna bevara miljöerna också men man måste komma ihåg att tiderna förändras och sättet att leva förändras. Människans levnadsvanor är helt annorlunda än de var för 200 år sedan. Det innebär också tekniken. Inte värmer man upp hus med kakelugnar mera osv. Man har inga utedass, de är förbjudna. Man måste förutsätta att någonstans måste förändring kunna ske och då måste det kunna ske inomhus, naturligtvis. Det betyder att byggnader, t.ex. den du sitter i i dag är gjord från början för fem familjer. Här har bott fem familjer och varje familj hade sitt eget hål här på utedassen. De hålen finns kvar ännu där. Man måste kunna förutsätta att man ska kunna rationalisera utrymmena inomhus, men naturligtvis spara så mycket detaljer som man bara kan. (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁶⁸⁴

Att bevara en gammal byggnad och att förse den historiska trästaden med kulturarvsstatus betyder för entusiasterna, som kallats för tillbakablickande entusiaster av bland annat denna orsak, att tillvarata och upprätthålla rötter och identitet.⁶⁸⁵ För de ontologiskt tänkande personerna är dessa viktiga utgångspunkter.

Viktigt att ha historiska rötter och att det finns en variation i byggnadsbeståndet. Det är hemskt viktigt. Och att städerna har någonslags identitet. Inte måste ju alla städer se precis lika ut. (akademikern, f. 1941, Ekenäs)⁶⁸⁶

Entusiasterna anser att man förutom bostadsbyggnaderna också borde ta hand om gårdsbyggnaderna. På detta sätt skulle man effektivare värna om trästadens identitet. Många entusiaster upplever liksom traditionalisterna och experterna att gårdsbyggnaderna är viktiga element i trästadsmiljön

⁶⁸³ 2001: 13

⁶⁸⁴ 2003: 60

⁶⁸⁵ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁸⁶ 2003:57

De nya inläggen i miljön i form av biltak och garage delar åsikter. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

och bör bevaras. Entusiasterna ser det också som stadens sak och myndigheternas ansvar att övervaka hur invånarna sköter sina uthus.⁶⁸⁷

De är väldigt viktiga de här uthusen, att de finns kvar. Just att du omsluter gårdsplanen och det är som om du skulle ha varannan tand bort om du tar bort uthusen. Väldigt mycket har försvunnit och det tycker jag är negativt där. Man har lite för lätt givit tillstånd att riva. All rivning baserar sig på tillstånd och då gråter Byggnadsnämnden att den var så dålig och det var ditt och datt. Jag skulle kunna säga så här, att du river men då ställer du upp ett nytt där. Men inte att man bara river och som någonstans lagar ett potatisland i stället. Inte ska det vara potatisland mitt i stan. (planeraren, f. 1941, Karleby)⁶⁸⁸

Entusiasterna med en lång boendekarriär bakom sig upplever att man borde övervaka de nya invånarnas inflyttning och deras aktiviteter som nyinflyttade, så att man kunde hindra dem från att göra misstag som inverkar negativt på miljön. Entusiasterna anser att misstag ofta händer

⁶⁸⁷ 2001: 13, 18 och 2003: 60

⁶⁸⁸ 2001: 13

när de nyinflyttade känner behov av att sätta sin egen prägel på miljön. Entusiasterna upplever därför att det bör finnas gemensamma regler för bevarande och ibrukttagande av den gamla byggnadskulturen som lokala tjänstemän bör ansvara för och se till att följs.⁶⁸⁹

Att gå försiktigt fram och fundera. Det [området Neristan] är nog som det sägs ett levande område med det innebär inte att man ska "rustera" om hur som helst. [Om gårdsbyggnaderna] Man har rivit i stället för att fundera om man kan inrymma funktionerna i den gamla byggnaden. Det är inte omöjligt. En rivning kostar först och främst och sen kostar det att rusta upp gårdsbyggnaderna också. (antikvarien, f. 1939, Karleby)⁶⁹⁰

Entusiasterna anser dock samtidigt att samhällets krav bör korreleras till de boendes förväntningar och deras åsikter, och att samhället då också bör kunna bära ett större ansvar för att de boende ekonomiskt kunde satsa på miljön.⁶⁹¹

De är så lätt att gå och döma andra... Demokratin har sin gång och ok, man kan vara av flera olika åsikter men vi ska komma ihåg också att inte bara det där stället [en tomt där hus hade rivits nyligen] utan över huvu taget, det är privata människor som sätter privata medel och det är ingen lätt uppgift att ta hand om ett gammalt hus. Det är otroligt kostsamt och kostsamt är det förstås också om man bygger nytt. Att bygga ett hus åt sig är en livsinvestering och då måste en utomstående också ta i beaktande det där. Man ska inte stå där och gapa och säga att vi fordrar. Om samhället fordrar, då ska samhället träda in där... Det är den vägen det ska gå. (planeraren, f. 1941, Karleby)⁶⁹²

Gamla stan i Ekenäs r.f. – en aktiv invånarförening

Entusiasternas krav på att samhället bör kunna göra en insats som kompensation för de möjliga krav som de boende i trästaden ställs inför, dvs. komma dem till mötes t.ex. ekonomiskt, kan ses som en av orsakerna till grundandet av invånarföreningen *Gamla stan i Ekenäs r.f.* Informanterna berättar nämligen att föreningen grundades i början av 1980-talet för att föra de enskilda invånarnas talan och för att fungera som påtryckare i frågor som berörde planeringen och utvecklingen av Gamla stan.⁶⁹³

Informanterna som tillhör föreningen berättar att föreningen framför allt vill värna om och utveckla den sociala sammanhållningen på området. De berättar att föreningen ordnar olika aktiviteter för sina medlemmar

⁶⁸⁹ 2001: 13, 18 och 2003: 57, 60, L 1563

⁶⁹⁰ 2001:18

⁶⁹¹ 2001: 13, 18 och 2003: 60

⁶⁹² 2001: 13

⁶⁹³ 2003: 56, 60 och L 1584

men riktar också aktiviteterna till utomstående. Föreningens egna talkoarbeten, trädgårdsfester och julfester samlar en stor skara av Gamla stans invånare. De evenemang som riktar sig till den stora allmänheten lockar många besökare även från andra delar av staden.⁶⁹⁴ Doktorn anser att föreningens främsta uppgift är att ordna olika sociala tillställningar i form av fritt umgänge. En av informanterna som också är medlem i föreningen anser också att föreningen bör ta hand om miljön och om gatumiljöer och bryggor vid havsviken.⁶⁹⁵

Informanterna berättar att föreningen uppstod för att det fanns ett behov av en invånarförening. Därför kan man också se att den har en annan roll än Vi Neristassbor. Föreningen är enligt informanterna grundad av nyinflyttade trästadsbor och inte av infödda trästadsbor som fallet varit i Neristan. Dessa trästadsbor tillhör ofta den nya medelklassen och faller inom ramen för en gruppering som Teija Mikkola kallat för samhällets pionjärer. Hon anser att den nya medelklassen aktivt praktiserar sina värderingar och ofta fungerar som förtrupp i anammandet och spridningen av nya värden.⁶⁹⁶

Att besitta ett kulturarv

De nyaste invånarna i den historiska trästaden som i avhandlingen benämnts *nyskapande estetik* har lockats till områdena av ett intresse för det förflutna. Intresset och den entusiasm som estetikerna hyser för området och för sitt hem har dock inte alltid bemötts av de beslutsfattande myndigheterna på ett sätt som de hade förväntat sig. Estetikerna upplever i likhet med experterna att det på nationell nivå finns mera ansvar för trästaden än på lokal nivå. Detta kommer framför allt till uttryck i den kritik som estetikerna riktar mot lokala ämbetsverk och deras engagemang på området.⁶⁹⁷

Estetikerna i Karleby berättar att de i samband med inflyttningen till trästaden inte alltid har fått den service från ämbetsmannahåll som de skulle ha haft behov av. De upplever därför att de många gånger har varit tvungna att kontakta nationella instanser för hjälp, av vilka bland annat Museiverket har stått till tjänst.⁶⁹⁸

Man måste själv, även om man inte kan, leta fram [personer och instanser som kan hjälpa]. Från stadens sida har vi inte fått hjälp eller stöd, inte ens i form av råd... Mycket kunde förbättras när man tänker att

⁶⁹⁴ 2003: 56, 60 och L 1584. Med *talkoarbeten* avses frivilligt arbete som ofta utförs som grannhjälp eller i form av arbetsgillen.

⁶⁹⁵ L 1584

⁶⁹⁶ Mikkola 2003, 14

⁶⁹⁷ 2001: 4, 10, 11 och L 1584

⁶⁹⁸ 2001: 4, 10, 11

man skulle återuppliva det här byggnadsbeståndet. Människorna vågar inte, det finns så stora risker i gamla hus. För många är det ett enastående livsprojekt. (läraren, f. 1951, Karleby)⁶⁹⁹

Estetikerna ser sig själva göra en viktig kulturgärning när de upprätthåller och bevarar sina hus. De anser dock att staden och tjänstemännen inte erkänner eller respekterar deras engagemang. Informanterna i Karleby berättar att de i något skede kände sig trötta på all den byråkrati som deras husprojekt gav upphov till och att de därför gick miste om en del ekonomiskt stöd som de kunde ha varit berättigade till. Informanterna anser att det finns så mycket saker man måste känna till, ta reda på och kunna kräva för att komma åt allt det som i princip borde tillkomma en när man renoverar ett hus i trästaden.⁷⁰⁰

Det är ju byggnadstillstånd som du måste ha. Jättemycket papper och ritningar och färgprover och alla möjliga papper. Men nog märker jag här i stan också att tyvärr är det så att vissa människor får tillstånd och vissa får inte. Det är ju nog lite "päristäkötoimen mukaan" [enligt utseende] ännu i dag. Tyvärr är det så. De får undantagslov. (entreprenören, f. 1963, Karleby)⁷⁰¹

Estetikerna upplever trots allt också att det finns ett bevarandeintresse hos myndigheterna även om de också har stött på likgiltighet. Intresset borde kanaliseras så att staden i högre grad skulle erbjuda sakkunnighetshjälp och rådgivning, anser estetikerna.⁷⁰²

Det är ju viktigt att fasaderna bevaras men jag anser också att det skulle vara förnuftigt om staden hade en expert som skulle ge råd om hur man ska renovera gamla hus och göra det rätt så att det inte görs sådana fel att renoveringen förorsakar större skada än om något överhuvudtaget skulle ha gjorts. Dessa gamla hus kan också renoveras fel. (industriarbetaren, f. 1951, Karleby)⁷⁰³

⁶⁹⁹ 2001: 11 Pitää itse, vaikkei osaa, hakemalla hakea, että ei ole saanut sitä apua ja tukea neuvojenkaan muodossa kaupungilta... Paljon olisi parantamisen varaa kun ajattelee, että yritettäisiin elvyttää tätä rakennuskantaa. Ei ihmiset uskalla, niissä on niin suuret riskit. Monille se on ainutkertainen elämänprojekti.

⁷⁰⁰ 2001: 4, 11

⁷⁰¹ 2001: 4

⁷⁰² 2001: 4, 10, 11

⁷⁰³ 2001: 10 Sehän on tärkeätä että se ulkoinen olemus säilyy mutta mun nähdäkseni olisi järkevää että kaupungilla olisi joku asiantuntija näihin joka antaisi opastusta ja ohjausta, että miten näitä vanhoja taloja kunnostetaan ja tehdään tavallaan oikein ettei tule semmoisia virheitä, että korjaus aiheuttaa suuremmat tuhot kuin se että oltaisiin tehty mitään. Näitä voidaan korjata väärinkin.

Huset till höger nedanför backen är ett nybygge som smälter in i den gamla trähusmiljön i Gamla Ekenäs. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

Bland estetikerna finns det också informanter som anser att gamla hus självklart har ett stort värde och bör bevaras oberoende var huset ligger. Avsaknaden av kulturell ärftlighet och att de dessutom är ganska nyinflyttade gör att de ofta har ett värdeobjektivistiskt synsätt. Estetikerna upplever det som viktigt att kunna rota sig i miljön och så småningom förvärva en viss kulturell ärftlighet som de nu saknar. Detta har de gjort t.ex. genom att åta sig en aktiv invånarroll i trästaden. På så sätt har estetikerna botat rotlöshet och skapat sig ett eget arv för framtiden, ett boningssätt som ett arv till sina barn.⁷⁰⁴

Det är ett härligt ställe att bo på, det måste jag säga. Det som jag är rädd för är att priserna trissas upp för högt... Det gör ju sen till slut att det bara är verkligt välbärgade som kommer att kunna bo här och det tycker jag att är en jättestor nackdel. Med det menar jag att det flyttar ett äldre par hit i 60-årsåldern till ett jättestort hus och då tycker jag att det inte är så det ska vara. Hit ska flytta småbarnsfamiljer och barn ska

⁷⁰⁴ 2001: 4, 10, 11

leka på de här gårdarna och klättra i de här träd. Det är så det ska vara. (pedagogen, f. 1956, Ekenäs)⁷⁰⁵

Ekenäsestetikern som kallas för doktorn anser att Gamla stan uppfyller formella kriterier såsom unikhet och historisk betydelse, något estetikerna anser som viktigt. Dessa formella kriterier har stor betydelse för personer med en värdeobjektivistisk hållning och personerna lyfter gärna fram husets byggnadshistoriska anor som ett argument för sin entusiasm:

Dels är ju de här husen så gamla. Det här [informantens hus] är byggt 1779 ursprungligen. Här är ju originalstockar och allting. Det har ju kommit brädfodring och sånt här genom tiderna. Men det är nog mycket det här byggnadsvärdet. (doktorn, f. 1967, Ekenäs)⁷⁰⁶

Estetikerna upplever även, såsom namnet antyder, estetikerna som viktig i både miljön och sina hem. I Karleby anser estetikerna att staden borde åta sig en aktivare roll så att Neristan inte utsätts för alltför radikala ändringar, speciellt med tanke på exteriörerna. Inställningen till nybyggen varierar stort, men de flesta förhåller sig negativt eller reserverat till nybyggen. Det tolkar jag som ett sätt att försöka bevara trästaden så autentisk som möjligt. En del informanter anser t.ex. att man hellre kunde flytta gamla byggnader från omnejden till området än att ge byggnadslov för nya hus.⁷⁰⁷

Gårdsbyggnaderna har lämnats åt sitt öde. De är svåra att använda och de borde troligen få förvandlas till bostäder eller till hobbyutrymmen. Även vår gårdsbyggnad var i dåligt skick. Vi beslöt att rädda den trots allt... Det skulle vara viktigt att gårdsmiljöerna bevaras. Här har man traditionellt haft slutna gårdar, livet är lite intimare. Nu förbättras trivseln betydligt när gatorna blir mera gårdsaktiga och med den nya belysningen... Man borde fästa större uppmärksamhet vid underhållet av gårdsmiljöerna. Nu orkar människorna inte sköta om dem och de mest värdefulla gårdarna ligger i händerna på äldre, ensamstående personer. De får inte hjälp med att sköta dem. (chefen, f. 1948 och läraren, f. 1951, Karleby)⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ L 1579

⁷⁰⁶ L 1584

⁷⁰⁷ 2001: 4, 10, 11

⁷⁰⁸ 2001: 11 Piharakennukset on jätetty heitteelle. Niitä on vaikea saada hyötykäyttöön ja ne todennäköisesti pitäisi saada muuttaa asunto- ja harrastekäyttöön... Meidänkin piharakennus oli todella huonokuntoinen. Me päätettiin, että me se pelastetaan kuitenkin... SE olisi tärkeää että nämä pihapiirit säilyy. Täällä on harrastettu suljettuja pihapiirejä, elämä on vähän intiimimpää. Nyt alueen viihtyvyys paranee huomattavasti kun kadut tulee pihakatutyypiksi. Ja uusi valaistus... Pihapiirien kunnostamiseen pitäisi kiinnittää huomiota. Nyt ne on semmoisissa käsissä, että ihmiset eivät jaksaa niitä hoitaa ja ne arvokkaimmat on vanhojen yksinäisten ihmisten käsissä. Eivät he saa apua niitten hoitamiseen.

Estetikerna motiverar bevarande framför allt ur ett målrationellt perspektiv. De upplever bruket av kulturarvet och resultatet av bruket som positivt. För estetikerna är boendet ett livsprojekt. För dem är trästadsboendet ett slags idealboende som fullbordar deras boendekarriär och som de därför uppfattar som ett projekt för livet.⁷⁰⁹

Estetikerna vill föra fram den historiska miljön som en miljö med hög status, även i ett historiskt perspektiv. Deras handlande styrs av ett värdeobjektivistiskt tänkande då de ser den gamla miljön som förgylld och i stället tar avstånd från den tid då de historiska trästadsdelarna befann sig i en förslumningsfas.⁷¹⁰

Neristan är vårt nationella kapital, framför allt i europeisk kontext. Här ser man vad den finska byggnadskulturen bygger på och vad folket har åstadkommit i ett historiskt perspektiv. Gamla stan har lidit av 29 eldsvådor från och med 1620-talet. Man har alltid byggt nytt men man har också strävat efter att bevara de gångna generationernas arbete. Däri ligger ett nationellt värde, och nog är det också fråga om självkänsla både lokalt och regionalt. Det har att göra med identitet och utveckling. Det finns saker som man kan vara stolt och glad över och som man även kan presentera för andra. (läraren, f. 1951, Karleby)⁷¹¹

Trästadens – ett gemensamt ansvar

Ur informanternas berättelser framgår att det har funnits många olika orsaker till varför och hur man har valt att bo i ett gammalt trähus. För traditionalisterna har trästadsboendet framför allt betytt att man tar hand om ett gammalt hus genom att anamma en speciell livsstil där den historiska trähusmiljön står i huvudrollen. Det betyder att traditionalisterna i alla situationer har strävat efter att utgå från de villkor som miljön och de gamla byggnaderna anger.

För de socialt orienterade traditionalisterna har boendemiljöns socialhistoriska arv och den kulturella ärflygheten en viktig betydelse som man har velat värna om och föra vidare. Traditionalisterna och experterna upplever att man i fråga om ansvar för en gammal byggnad och för området bör se de enskilda byggnaderna, gårdsmiljöerna och gatumiljön som

⁷⁰⁹ 2001: 4, 10, 11

⁷¹⁰ 2001: 4, 11

⁷¹¹ 2001: 11 Se on kansallista pääomaa varsinkin eurooppalaisessa kontekstissa. Siinä on sekä suomalaisen rakennuskulttuurin että historiallisen ja kansanluonteen ponnistuksen näyttö kun on osoittaa suomalaista kättentyötä. Vanha kaupunki on 29 tulipaloa kärsinyt 1620-luvulta lähtien. On aina rakennettu uutta mutta on pyritty säilyttämään sitä menneitten polvien työtä. Siinä on kansallinen arvo ja sitten se, että kyllä se on itsetuntokysymys paikallisesti ja alueellisesti. Identiteettiin liittyvää ja kehitykseen liittyvää. On asioita joista voi olla ylpeä ja iloinen ja joita voi muillekin esitellä.

en helhet där alla delar har en särskild betydelse för områdets särprägel. Experterna och traditionalisterna uppfattar den historiska trästadsmiljön som ett kulturhistoriskt område och som ett kulturarv som också bör uppfattas som ett lokalt, nationellt och internationellt ansvar – ett gemensamt ansvar för alla aktörer, alltifrån den enskilda trästadsbon till de beslutsfattande tjänstemännen.

Förhållningssättet som framför allt traditionalisterna och experterna representerar är värderelativistiskt eftersom de poängterar att den historiska trästadsmiljön och de gamla husen är betydelsefulla ur framför allt den enskilda individens synvinkel och på lokalnivå. Den historiska trähusmiljön är i traditionalisternas och experternas ögon en värdefull del av staden, men inte ett kulturhistoriskt "reservat" såsom entusiasterna och framför allt estetikerna upplever det. De utgår visserligen också från värdeobjektivistiska grunder eftersom de är väl insatta i miljöernas kulturhistoriska värde. Skillnaden i uppfattningen syns också i att entusiasterna och estetikerna präglas av ett uttalat värdeobjektivistiskt synsätt eftersom de anser att trähusmiljöernas betydelse framför allt utgår från att de uppfyller kraven på historisk betydelse, unicitet och representativitet – med andra ord kriterier som är viktiga för ett kulturarv.

För entusiasterna har trähusboendet och trästadsboendet både betytt ett tillvaratagande av det gamla samtidigt som man också har tillåtit att ändringar sker. Entusiasterna upplever att det är viktigt att området hålls levande och därför är deras förhållningssätt till miljön inte lika antikvarisk eller bunden till traditioner som hos traditionalisterna. Att entusiasterna upplever förändringar som en naturlig del av livet i trästadsmiljön kan ses som ett uttryck för den utveckling som under deras boendekarriär har präglat trästadsområdena. I det skede när entusiasterna flyttade in till trästadsområdena i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet var de historiska miljöerna inne i en delvis turbulent tid och i en fas då de alltmer började ses som skyddsobjekt i relation till de moderniseringar som skedde på andra håll i staden. Så småningom kom områdena också in i en gentrifieringsfas som ytterligare ställde miljöerna inför nya utmaningar.

Att entusiasterna också kan ses ha ett tudelat förhållningssätt till trästadsområdet, att deras synsätt kan tolkas som både värderelativistiskt och som värdeobjektivistiskt har att göra med att deras boendemiljö har påverkats av ett konstant förändringstillstånd. Därför har inte heller områdets socialhistoria lika stor betydelse för dem som för traditionalisterna.

Trästadsområdet som redan har genomgått en gentrifieringsprocess eller där gentrifiering pågår har gjort miljön lockande för estetikerna. De socioekonomiska och fysiska förändringar som gentrifieringen har gett upphov till har präglat estetikernas förhållningssätt till det egna hemmet och till området till den grad att de har upplevt ett behov av att kunna ta miljön i besittning på andra villkor än traditionalisterna och entusiasterna.

I estetikernas utsagor är utnyttjandenaspekten mera framträdande än i de andra informantkategoriernas och tyder på att estetikerna upplever ett större behov att förvalta miljön och hemmet på egna villkor.

I estetikernas ögon är det historiska trästadsområdet ett "reservat", en unik stadsdel som lokala och nationella ämbetsmän bör bära främsta ansvaret för. Estetikernas inställning till trästadsområdet är värdeobjektivistisk eftersom de uppfattar att områdets kulturhistoriska betydelse och status som kulturarv bygger på formella kriterier och är beroende av ett ämbetsmannans ansvar.

Att bruka ett kulturarv

Att betrakta hur den historiska trästaden används som resurs är egentligen att betrakta hur ett kulturarv brukas. Den urbana processen under efterkrigstiden har för de historiska trähusmiljöerna dels inneburit en kamp om tillvaron, dels en långsam upphöjning av all dagliga förfallna miljöer till kulturarvsmiljöer vars existens numera tryggas med bland annat skyddsplaner. Med andra ord har detta betytt att all dagliga och förfallna trähuscentra har uppvärderats och blivit eftertraktade bostadsområden samtidigt som de också alltmer har etablerat sig som besöksmål för turister. Eftersom de historiska trästadsmiljöerna med långa historiska anor är historiska minnesobjekt kan man i samband med bruket av dem också tala om *historiebruk*.

I de följande kapitlen kommer jag att betrakta den historiska trähusmiljön som objekt för ett kommersiellt historiebruk och hur trästadsområdena som kulturarv brukas för olika ändamål. Jag förenar också informanternas personliga åsikter och reflexioner till en allmän diskussion om vad det innebär att förvalta ett kulturhistoriskt stadsområde som uppnått status som kulturarv.

I samband med begreppet historiebruk stöter man ofta på begreppen *historiekultur* och *historiemedvetande*. Enligt Peter Aronsson innefattar begreppet historiekultur de källor, artefakter, ritualer och sedvänjor med referenser till det förflutna som erbjuder möjligheter att binda samman dåtid, nutid och samtid. Med historiebruk avses de processer då historiekulturen aktiveras för att forma meningsskapande och handlingsorienterade helheter. Historiemedvetande är de uppfattningar av sambandet mellan dåtid, samtid och framtid som styr, etableras och reproduceras i historiebruket. Aronsson menar att ett visst urval av historiekulturen iscensätts i ett historiebruk och bildar ett historiemedvetande.⁷¹²

Förutom att de historiska trästadsmiljöerna av informanterna uppfattas som ett gemensamt ansvarsområde för både enskilda husägare och sta-

⁷¹² Aronsson 2005, 21–22

dens beslutsfattare, är trästaden också en resurs för många olika agenter och ändamål. I de följande kapitlen kommer jag därför också att behandla den historiska trästaden som en turistisk *resurs* och som en resurs för städernas image i ett samtida och framtida perspektiv. I denna avslutande diskussion utgår jag från hur informanterna förhåller sig till trästaden som en resurs och pejar deras syn i förhållande till en mera allmän diskussion om trästadsområdenas roll i städernas marknadsekonomi.

Ett objekt som erhållit kulturarvsdignitet eller status som kulturarv utgör enligt Jonas Anshelm en mycket liten del av det sammantagna kulturella arvet som människorna är delaktiga i. Han menar att de flesta kulturarv överförs och förmedlas informellt inom familjer och släkter. För att ens en del av allt det kulturstoff som uppfattas som kulturarv ska kunna bevaras till eftervärlden krävs offentliga ingripanden eftersom bevarande och förmedlande av kulturarv ofta kräver stora ekonomiska satsningar och expertkunskap. Den här typen av satsningar görs oftast endast då man strävar efter att tilldela kulturarvet formell status.⁷¹³

Konsumtionslandskap med kulturarvsdignitet

Den utveckling som de historiska trästäderna har genomgått under decennierna efter kriget har tillfört dem kulturarvsdignitet, dvs. en uppfattning om trästaden som ett kulturarv både i lokala, nationella och internationella sammanhang. Kulturarvsprocessen hör intimt ihop med de moderniseringsprocesser som har ägt rum efter kriget. Att historiska trähusmiljöer lokalt och nationellt uppfattas som kulturarv kan redan anses som en självklarhet, men att trästäderna också på internationell nivå uppfattas som kulturarv är en relativt ny sak. I Finland aktualiserades frågan år 1991 då Gamla Raumo fick internationellt erkännande som världsarv.⁷¹⁴ I kulturarvsdebatten och för trästadsområdenas ställning i våra städer var Raumo en förebild som inledde diskussionen om att också andra liknande områden bör ses som kulturarv, även utan ett institutionellt erkännande. Att man har börjat uppfatta historiska trähusområden som kulturarv har också medfört att man har börjat se dem som en resurs för städernas profilering och turism. Därför är trästäderna produkter av en medveten minnespolitik som visar att det har funnits en bevarandevilja.

Att förse en historisk trästadsdel med kulturarvsstämpel medför också en möjlighet att ekonomiskt kunna utnyttja området. Tanken hänger ihop med Regina Bendix och många andra kulturforskarens tankar om att kulturarvet är en investering som kräver kapital och att kulturarv är medel för kulturarvsindustrin som vuxit fram ur intresset för det förflutna.⁷¹⁵

⁷¹³ Anshelm 1993, 16. Se även Åström 2000.

⁷¹⁴ http://www.rauma.fi/info/vanha_rauma.htm (2.6.2006)

⁷¹⁵ Bendix 2000

Frågan blir här: Har de historiska trästadsdelarna blivit en marknadsvara för Karleby och Ekenäs och har de med kulturarvskopplingen fått en accentuerad betydelse i städernas imagekonstruktion? Om detta är fallet kan förklaringen, i enlighet med Anthony Giddens tankegångar, vara att man i takt med de ökande eller intensifierande globala kontakterna har blivit medveten om att platser står i ett dialektiskt förhållande till andra platser i världen. Det betyder att globala fenomen och trender avspeglas och utvecklas i lokala kontexter.⁷¹⁶

Om städerna medvetet har gått in för att bruka sitt kulturarv bör detta i enlighet med bl.a. Elisabeth Palamarz ses som ett sätt att kommersialisera och tjäna pengar på ett kulturarv. Hon anser också att sättet att bruka och förmedla kulturarv är ett viktigt kulturpolitiskt mål i vårt samhälle och att kulturarvsobjekten har blivit produkter som aktivt säljs.⁷¹⁷ Hur man i de utvalda städerna har svarat på dylika nya utmaningar som kommersialiseringen av kulturarv har fört med sig och hur trähusmiljöerna präglas av en eventuell kommersialisering är frågor som bör diskuteras med anknytning till Neristan och Gamla stan i Ekenäs.

Neristan – från boendemiljö till turistattraktion

De historiska trästadsmiljöerna har med gentrifieringen fått en högre status som ytterligare har förstärkts då miljöerna har fått kulturarvsstatus. Ett sätt att utnyttja trästadsens nya roll har varit att öka dess betydelse som ett besöksmål för turister för att man förväntar sig att också de ska uppskatta områdena. I både Karleby och Ekenäs har denna utveckling fortskridit långsamt men fått en allt större betydelse under de senaste årtiondena.

Den turistiska användningen av historiska trästäder kan ses som ett uttryck för ett så kallat *postmodernt historieintresse* som enligt kulturanthropologen Katriina Petrisalo karaktäriseras av att det förflutna ges accentuerad betydelse och i allt högre grad också utnyttjas för olika ändamål. Historien har blivit ett redskap för olika intressegrupper som använder sig av historien för bland annat politiska, ekonomiska och identitetsskapande ändamål.⁷¹⁸

I såväl Karleby som Ekenäs har man på många sätt både utvecklat och lyft fram städernas äldsta stadsområden i turistiska syften. Utgående från de undersökta städernas hemsidor och tryckta turistbroschyrer får man en bild av att de historiska trähusmiljöerna betraktas som värdefulla i och med att de tilldelas en betydande roll i städernas turistiska marknadsföring och profilering.⁷¹⁹

⁷¹⁶ Giddens 1996, 66

⁷¹⁷ Palamarz 2003, 130ff

⁷¹⁸ Petrisalo 2001, 128

⁷¹⁹ Monta on kaunista. Kokkolan kulttuurikohteita, 7 Broars skärgård 2005 och 2007

På Karleby stads hemsidor är Neristan väl representerad framför allt i ett bildmaterial. Vyer från Neristan har använts i stor grad i stadens allmänna turistbroschyrer som ger ett intryck av att staden Karleby är en historisk stad med idyllisk trähusbebyggelse. I såväl broschyrer som på stadens hemsidor presenteras Neristan ofta i stämningsfulla bilder i bl.a. kvällsbelysning för att skapa en ytterlig effekt av denna idyll.⁷²⁰ Hemsidorna och broschyrerna ger ett intryck av att området och dess pittoreska miljö tilldelas en viktig roll i stadens imageprofilering.

Att man i de undersökta städerna i stor utsträckning har använt den historiska stadsdelen som ett medel i profileringen kan också ha sitt ursprung i den historielöshet som anses präglade vår tid. Kulturanthropologen Thomas Hylland Eriksen menar att historielösheten framkallar ett starkt intresse för det förflutna. En strävan efter att kunna förankra sig i historien är speciellt framträdande i de så kallade nyare samhällena, såsom i USA, där man försöker tillägna sig en europeisk historia i temaparker och arkitektur som uppförs med europeiska förebilder och teman, anser Hylland Eriksen.⁷²¹

I Karleby har intresset för det förflutna lett till en allt växande kommersiell användning av Neristan. De elektroniska mediernas explosionsartade genomslagskraft under de två senaste årtiondena har möjliggjort en ytterlig marknadsföringskanal för städerna som också i Karleby och Ekenäs med olika grad har utnyttjats. Ett relativt nytt tillägg inom marknadsföringen av Neristan är de för några år sedan grundade egna webbsidorna för området.⁷²² På webbsidorna presenteras området som ett mångsidigt besöksmål med bland annat länkar till inkvarteringsalternativen och shoppingmöjligheterna. På huvudsidan benämns området som "Nostalgiska Neristan. Gamla stan i Karleby" vilket ger ett intryck av att den bild man genom hemsidan vill förmedla om Neristan starkt anspelar på nostalgi.⁷²³ Nostalgin och stoltheten över att Neristan som ett kulturhistoriskt område finns bevarat kan också förnimmas i den beskrivning över området som ges på hemsidan:

Neristan i Karleby är en av vårt lands enhetligaste och största bevarade trästadsdelar. Under seklen har Neristan formats av såväl landhöjning och bränder som stadens utveckling och den byggande människans outtröttlighet. Vid övergången till 2000-talet har Neristan etablerat sin ställning som en levande stadsdel med traditioner och som ett betydande kulturhistoriskt område. Neristans trumfkort är den gamla stadens

⁷²⁰ <http://www.kokkola.fi/> (6.8.2007) Monta on kaunist. Kokkolan kulttuurikohteita, 7 Broars skärgård 2005 och 2007

⁷²¹ Hylland Eriksen 1996, 72

⁷²² https://www.kokkola.fi/neristan/neristan/sv_SE/neristan/ (25.5.2010)

⁷²³ <http://www.neristan.fi/indexsve.asp?main=2> (6.8.2007)

Skyltar som visar vägen till Neristan har dykt upp i stadsmiljön under de senaste åren. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

anda, fridfullheten och den oförfalskade atmosfären från hundratals år.⁷²⁴

I beskrivningen presenteras Neristan som ett levande område som bevarar gamla traditioner. Man vill också föra fram att området har en nationell betydelse som ett kulturhistoriskt värdefullt område som förmedlar en speciell stämning.

Neristan hör också till de mest besökta turistattraktionerna i staden. Stadsguiderna ordnar framför allt under sommarmånaderna kultur-, person- och arkitekturhistoriska promenader i Neristan. Alla informanter uppfattar att promenaderna är populära bland stadsbor och turister. I de tre rundvandringar jag själv har deltagit har antalet deltagare uppgått till omkring 40 personer som tydligt visar att promenaderna intresserar människor.

Stadens turistbyrå erbjuder också promenadturer för besökare som på egen hand vill bekanta sig med Neristan och stadens centrum i övrigt. Längs med denna "Gamle Calles rundtur" kan man bekanta sig med se-

⁷²⁴ <http://www.neristan.fi/indexsve.asp?main=2> (6.8.2007)

vårdheterna i staden och genom en broschyr erhålla detaljkunskap om märkesbyggnader, deras invånare och om verksamheten i byggnaderna liksom om statyer och minnesmärken som anknyter till stadens historia.⁷²⁵

Jag tror att vi under de senaste åren systematiskt har försökt lyfta fram Neristan och stadens historia, dess museer och besöksmål för att de finns där. Har man ett evenemang räcker det kanske två-tre dagar och så är det förbi men turister kommer det varje dag. (turistchefen, f. 1955, Karleby)⁷²⁶

Ur informanternas synvinkel är Neristan ett *historiskt kapital* som de flesta anser att man borde utnyttja på ett mångsidigare och mer effektivt sätt för turistiska syften. De estetiserande omändringarna som gjordes kan ses som ett konkret sätt att höja områdets representativa framtoning på lokal och nationell nivå och i nationell jämförelse.

Turistchefen i Karleby berättar att stadens turistbyrå också aktivt samarbetar med invånare i Neristan och att man tillsammans funderar på olika sätt att utnyttja Neristan för turistiska ändamål. Samarbetet har enligt turistchefen varit lukrativt och alla parter har fått ta del i utvecklingsarbetet. Ett resultat av samarbetet mellan turistbyrån och Neristassbor är en årligen återkommande ny sed, en "happening" som innebär att man belyser eller egentligen "icke-belyser" Neristan under julhelgen med enbart ljus och lyktor i stället för den vanliga gatubelysningen. Det här har visat sig vara ett bra sätt att skapa julstämning i staden och stärka Neristans idylliska och romantiska prägel.⁷²⁷

Turistchefen ser att det finns beställning för sådana besöksmål som Neristan eftersom allt fler resenärer uppskattar så kallade mjuka värden och det genuina, typiska och utmärkande för en stad eller plats som liknande områden som Neristan kan erbjuda. De konstgjorda platsernas tid är förbi och nu vill man inom turismen också satsa mera på det handfasta och trygga:

Jag tror att man alltmer har blivit intresserad av eller att man i turismens trender ser att "Made in Hollywood" eller "plastic" inte längre är på mode. I stället söker man det som är utmärkande och typiskt för en ort. I en sådan trend förstärks också gamla stans roll för både stadsbor och turister. (turistchefen, f. 1955, Karleby)⁷²⁸

⁷²⁵ <http://www.matkailu.kokkola.fi/wkk/index.html> (6.8.2007)

⁷²⁶ 2001: 5 Minusta ehkä parin viimeisen vuoden aikana me ollaan ainakin systemaattisesti yritetty nostaa vanhaa kaupunkia esille ja Kokkolan historiaa, museoita ja käyntikohteita. Sen takia että ne on kuitenkin aina saatavilla. Jos on joku tapahtuma niin sehän kestää vain 2-3 päivää ja sitten se on förbi mutta matkailijoita tulee kuitenkin joka päivä.

⁷²⁷ 2001: 5

⁷²⁸ 2001: 5 Minusta tuntuu, että entistä enemmän alkaa olla kiinnostunut tai sanotaanko

Gamla stan i Ekenäs som turistisk resurs

I jämförelse med Neristan i Karleby har man i Ekenäs använt Gamla stan mera anspråkslöst för turistiska syften när det gäller olika aktiviteter. Däremot har Gamla stan använts i omfattande grad inom marknadsföringen av staden och har i stadens turistbroschyrer en framträdande roll. Det rikliga bildmaterialet från Gamla stan ger i broschyrerna åt staden Ekenäs ett historiskt vingslag och antyder, såsom i Karleby, att mycket av stadens image bygger på den gamla stadsdelens charm och närheten till havet.⁷²⁹

I stadens broschyrer framförs Gamla stan fortsättningsvis som en av de mest besöksvärda platserna i Ekenäs. I välkomstorden i broschyren "Ekenäs – njut av varje stund" lockas läsarna till Gamla stan med påståendet om att besöket i de gamla trähuskvarteren är som att stiga in i en annan tidsålder.⁷³⁰ I marknadsföringen profilerar sig Ekenäs som en sommarstad med en vacker natur medan staden Karleby anspelar på olika evenemang och happenings.

Staden förser besökare som intresserar sig för Gamla stan bland annat med en arkitekturguide som berättar om arkitekturstilarna och byggnadsdetaljerna på området.⁷³¹ Gamla Ekenäs saknar däremot egna hemsidor. Ett ganska nytt initiativ är den så kallade "dagen för öppna portar" som sedan några år tillbaka har möjliggjort besök i gårdsmiljöer i Gamla stan. Initiativet till de öppna portarnas dag hade invånarföreningen enligt uppgifterna på stadens hemsida fått från allmänheten som hade önskat att man kunde få ta sig en titt på gårdarna.⁷³² Dessa dagar har blivit eftertraktade dagar också i många andra historiska trästäder i Borgå, Lovisa, Nystad och Raumo.

Att trähusmiljöerna lockar besökare har enligt både turistkonsulenten i Ekenäs och turistchefen i Karleby att göra med att gamla trähusmiljöer lockar turister och besökare för att miljön erbjuder sådana upplevelser som dagens turister uppskattar:

Kopplingen till gamla tider, till svunna tider och kanske man lite söker intryck, niin se ei ole muotia, kovaa menoa vaan se, että haetaan sitä mikä on sille paikkakunnalle ominaista, tyypillistä ja nousee paikkakunnan omista juurista. Siinä aallossa niin varmaan myös meidän vanhan kaupungin merkitys meille kaupunkilaisille ja matkailijoille korostuu.

ihan matkailun trendeissä on näkyvissä se mikä, enää tämmöiset Made in Hollywood tai plastik, niin se ei ole muotia, kovaa menoa vaan se, että haetaan sitä mikä on sille paikkakunnalle ominaista, tyypillistä ja nousee paikkakunnan omista juurista. Siinä aallossa niin varmaan myös meidän vanhan kaupungin merkitys meille kaupunkilaisille ja matkailijoille korostuu.

⁷²⁹ Ekenäs. Njut av varje stund 2007, Ekenäs-Tammisaari 2004

⁷³⁰ Ekenäs. Njut av varje stund 2006 & 2007,

⁷³¹ Gamla stan i Ekenäs. Liten arkitekturguide.

⁷³² <http://www.ekenas.fi/> (6.8.2007)

är någonting som man nog uppskattar. Redan en sådan sak att många förundrar sig över att det inte är asfalterade gator. (turistkonsulenten, f. 1952, Ekenäs)⁷³³

Miljön och de upplevelser som den historiska trästaden bjuder uppges alltså svara på tidens krav och ge uttryck för ett postmodernt historieintresse som går tillbaka på den känsla av historielöshet som ses som kännetecknande för vår tid. Ur en turistexperts synvinkel är den historiska trähusmiljön både ett privat och ett offentligt stadsrum där det inte alltid är lätt att hitta en balans mellan de båda aspekterna. Enligt experten är det också förståeligt att turisterna är intresserade av det privata på ett helt annat sätt eftersom områdena med sin turistiska prägel anspelar på det autentiska. Å andra sidan kan de boende själva uppfatta nyfikenheten som en invasion i den privata sfären.

Man märker att besökarna är väldigt nyfikna på de där gårdarna och gärna kikar över planket och kanske lite tittar in i fönstren också. Men det är kanske inte så trevligt för den som bor där att hela tiden ha folk hängande på staketet eller som tittar in genom fönstret. Man måste balansera det också. Man måste ju ha sin hemfrid fast man bor i Gamla stan, men å andra sidan är man ju lite på bricken där. Det är tudelat det också. (turistkonsulenten, f. 1952, Ekenäs)⁷³⁴

Frågan om hur trästadsborna i Karleby och Ekenäs uppfattar en utveckling där den egna boendemiljön alltmer förvandlas till ett turistmål leder diskussionen från en mer allmän nivå till en mer personanknuten nivå.

Livet på scenen

Turismen har under de senaste årtiondena ställt trästäderna och deras invånare inför nya krav, bland annat att områdena bör vara representativa. Kravet har enligt informanterna lett till en ny slags estetisering och kommersialisering av den historiska miljön. Områdena har blivit välbesökta turistmål och städernas ansikten utåt. Det har visat sig att den äldsta trähusmiljön i de båda städerna utnyttjas i en allt större utsträckning för att locka turister men också i städernas profilering för att framhäva städernas långa historiska anor och traditioner.

Alla Karlebyinformanter anser att man tydligt kan märka att Neristan har blivit ett allt viktigare objekt för turismen i staden. Informanterna upplever också att Neristan alltmer har utnyttjats för att bygga upp och förstärka stadens image. *Traditionalisterna* upplever att det nya intresset för Neristan och dess nya roll som en turistisk sevärdhet tydligt har lett

⁷³³ 2003: 52

⁷³⁴ 2003: 52

Det privata i trästadsmiljön intresserar besökare och många beundrar de fina gårdarna i Gamla Ekenäs. Foto: S. Lillbroända-Annala 2003. I författarens ägo.

till en kommersialisering av Neristan. Informanterna berättar att en del av de förslag att utnyttja området i olika kommersiella syften kommer från invånarna själva och andra från tjänstemännens och stadsbornas sida. Traditionalisterna upplever att Neristan på sätt och vis har blivit ett andra vardagsrum för alla stadsbor i och med att det i allt högre grad är andra än de själva som utvecklar området. Traditionalisterna är den kategori av boende som mest oroar sig för denna utveckling. De ser att man med en effektiv kommersialisering av Neristan löper risken att förvandla området till en arena för olika evenemang och aktiviteter som tjänar alla andra utom trästadsborna själva.⁷³⁵

Ett exempel på en sådan kommersiell utveckling ges av en traditionalist i Neristan. Informanten berättar att det finns en överenskommelse bland de boende att alla hus upplyses under julhelgen med julbelysning. Informantens åsikt är att detta inskränker den enskilda boendes rätt att fira jul på sitt eget sätt:

⁷³⁵ 2001: 8, 17

Jag skulle säga att det är en dag i året som de alla rör sig här och det är julafton. Då kommer de alla. Då har de hittat på [de boende i Neristan] att släcka belysningen eller de tänder inte alls belysningen men hur det nu blir med de här nya lyktorna så troligen kommer de nog att lysa på julafton. Men att då ska var och en föra ut några blossande lampor eller några eldar hit utanför [huset] och så ska den vara upplyst den här stadsdelen med levande ljus. Jag vet inte om det är så hemskt lyckat det hela med massor av människor som kommer och tar sig en promenad här. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁷³⁶

Traditionalisterna har, som även kan läsas ur citatet, en förbehållsam och reserverad inställning till en kommersialisering av Neristan. De upplever också en del av de krav och förväntningar som de boende ställs inför som påtvingade. Detta tror jag att beror på att traditionalisterna har en stark trädastidentitet som bygger på andra grunder än de kommersiella ambitionerna och att de därför tar avstånd från att deras boendemiljö och det privata livet offentliggörs och görs till en kommersiell resurs.

Traditionalisterna berättar å andra sidan att turister är välkomna men upplever samtidigt att turismen inte kan vara den enda drivfaktorn för att man ska satsa på området. Traditionalisterna anser att det ska finnas en ömsesidig respekt från de boendes sida gentemot turister och från turisternas sida gentemot de boende och för miljön. Det är onekligen inte alltid lätt att bo i en turistattraktion vilket till och med kan upplevas som pinsamt ibland:

Väldigt mycket går de faktiskt, främmande människor här på somrarna. De kommer in på gården och tar bilder av en när man sitter där och solar. Sitter där, som man tror, i sin ensamhet men bäst det är så har man ett stort sällskap runt sig. De kan till och med ha en guide med sig som för in dem hit [på gården]. (tjänstemannen, f. 1928, Karleby)⁷³⁷

Traditionalisterna i Gamla Ekenäs förhåller sig i jämförelse med traditionalisterna i Neristan mer positivt till en kommersialisering och till ett turistiskt utnyttjande av området. De tycker att det är en fördel att Gamla stan lockar turister och att det är trevligt att umgås med turister – till och med till den mån att man ibland lockar dem in på gården och in i sina hem.⁷³⁸

En av traditionalisterna i Ekenäs anser att Gamla stan borde kunna erbjuda turister mera aktiviteter och besöksmål i form av affärer och verkstäder där lokala hantverkare kunde sälja sina produkter.⁷³⁹ En av orsakerna till deras positiva inställning till en kommersiell revitalisering är kanske

⁷³⁶ 2001: 8

⁷³⁷ 2001: 8

⁷³⁸ 2003: 53, 56

⁷³⁹ L 1565

Livet på scenen har blivit vardag för en del boende. Foto: S. Lillbroända-Annala 2010. I författarens ägo.

att de själva har nära kontakter till affärskulturen och turismbranschen i Ekenäs. Samtidigt kan man också förstå att inte ens traditionalisterna upplever kommersialiseringen och turisterna som ett hot eftersom affärskulturen aldrig lika starkt har influerat området som i Neristan. Turismen har hittills varit rätt anspråkslös och säsongbunden.

Jag älskar ju turister jag! Jag förstår inte riktigt varför man inte utnyttjar de här små torgen. Vi har ju flera små torg. Vi har Basatorget och Vassbukstorget. Så har vi Fisktorget, där fiskarna kom in och där fisk såldes till handlarna. Sånt här skulle man ju kunna utnyttja mycket mera. Speciellt runt jul men varför inte också på sommaren. Man skulle ha strömmingsdagar på Fisktorget. Men det är nu en parkeringsplats, tyvärr. (företagaren, f. 1956, Ekenäs)⁷⁴⁰

I Neristan ser *entusiasterna* i sin tur turismen och den kommersiella användningen av Neristan som en naturlig utvecklingstrend som de inte ser några större hot i eller problem med. I stället ser de att utvecklingen har haft många positiva inverkningskraft på miljön. De upplever att området har dragningskraft för ny affärsverksamhet som har etablerat sig på nytt efter en tid då det knappt fanns någon affärsverksamhet alls. Entusiasterna ser att deras boendemiljö tydligt har blivit ett lockbete för det kommersiella livet i staden men också för turismen. Följden har varit att ett förut utpräglat bostadsområde har gjorts till ett besöksmål där det privata livet har fått karaktären av ett mer offentligt liv. Det upplever entusiasterna inte som en nackdel utan i stället anser de att det hade de kunnat vänta sig. Även de själva uppfattar att det är så människor gör och det är så de själva också gör när de besöker gamla städer ute i världen, dvs. söker sig gärna till gamla stadskvarter för att beundra miljön och atmosfären.⁷⁴¹

I Gamla Ekenäs anser entusiasterna i likhet med entusiasterna i Neristan att Gamla stan alltmer har utvecklats till en turistsevärdhet. Det har de ingenting emot utan förhåller sig som namnet antyder entusiastiskt till sin boendemiljö och dess nya roll. Den enda negativa följden som entusiasterna nämner med turismen är att busstrafiken i Gamla stan och inne i stadens centrum har ökat. Entusiasterna anser dock att man borde utnyttja den historiska trähusmiljön mera i ett turistiskt syfte och att man borde satsa på att utveckla turismen i Gamla stan.⁷⁴²

En av informanterna anser att Gamla stan absolut är den viktigaste sevärdheten i Ekenäs som dock ger minst pengar. Rektorn berättar också att han stolt visar upp sin gård och sitt hem för turister som är intresserade av att se hur man i dag lever i de gamla husen. Att livet har kommersialiserats och fått mera turismprägel har han inget emot:

⁷⁴⁰ 2003: 53

⁷⁴¹ 2001: 13, 18

⁷⁴² 2003: 57, 60, L 1563

Ibland brukar jag spontant säga att kom in och titta om ni vill. Speciellt när det kommer nordiska turister från vänorter. Varje gång det kommer besök från vänorterna brukar jag meddela att jag bjuder gärna på cocktail här hemma hos oss med lite smått och så får de se huset. Det är alltid samma sak "tänk att det finns såna här". (rektorn, f. 1940, Ekenäs)⁷⁴³

Av de tre olika invånarkategorierna har *estetikerna* i allmänhet den mest positiva inställningen till kommersialiseringen av den historiska trähusmiljön. Att de upplever trästadens nya roll enbart som något positivt kan ha att göra med deras avsaknad av heredity och en lång tidsmässig koppling till området. Estetikerna har först ganska nyligen flyttat till området och influerats av och identifierat sig med den strävan som har funnits för att återuppliva områdena. Det är också de som i rollen av gentrifierare har påverkat en utveckling i denna riktning.

Estetikerna i Neristan upplever området som en ypperlig resurs för stadens turistnäring och ställer sig mycket positivt till att trästaden utnyttjas allt effektivare också för turistiska ändamål. Deras positiva inställning påverkas också av att de själva ofta bedriver affärsverksamhet i Neristan och direkt kan ha nytta av turismens ökning. Estetikerna i Neristan trivs med ett liv "på scen" vilket entusiasterna till en del avvärjer och som traditionalisterna tar avstånd från.⁷⁴⁴

Estetikerna anser också att Neristan som område har mycket att ge åt stadsborna och de rekommenderar rundturer för var och en stadsbo. Det skulle gynna även deras affärsverksamhet om området skulle få tillbaka sin status som affärsområde.⁷⁴⁵ Marknadsföringen av Neristan som ett kulturhistoriskt stadsområde är de däremot inte nöjda med. En av estetikerna i Neristan saknar skyltar som skulle leda besökare från de stora vägarna in till Neristan såsom skyltningen i bland annat Raumo gör.⁷⁴⁶ Sådana skyltar har senare dykt upp i gatubilden. De har placerats vid de främsta infartslederna vilket ger synlighet för och kännedom om Neristan.

I Gamla Ekenäs är estetikerna nöjda med att Gamla stan lockar turister och besökare men samtidigt poängterar att de inte har flyttat dit för att bli påsedda, något som estetikerna i Neristan däremot inte har något emot.⁷⁴⁷ Estetikernas förhållningssätt visar att det inom de valda kategorierna finns klara uppfattningar om saker men också att informanterna som individer har olika åsikter. Detta beror naturligtvis också på en konstruerad kategorisering av informanterna. Hurdana åsikter informanterna har om Neristan respektive Gamla Stan i Ekenäs som ett sätt för städerna att profilera sig och skapa sig en viss image diskuteras i följande kapitel. Jag

⁷⁴³ 2003: 60

⁷⁴⁴ 2001: 4, 10, 11

⁷⁴⁵ 2001: 4, 11

⁷⁴⁶ 2001: 10

⁷⁴⁷ L 1579, L 1584

kopplar också samman informanternas synpunkter med en mera allmän diskussion om trästadsmiljöernas roll i städernas imagekonstruktion.

Att skapa en image och en modell

Den kommersiella utvecklingen av och i de historiska trähusmiljöerna har möjliggjort nya förutsättningar för affärsverksamhet och turism. Städernas historiska anor har med hjälp av de historiska trästadsmiljöerna lyfts fram och de äldsta stadspartierna har i imagekonstruktionen poängterats som kulturhistoriskt och framför allt lokalt viktiga arv.

Karleby stads image bygger till stor del på stadens historia och dess havsnära läge. Neristans roll i uppbyggnaden av denna image kan ses vara betydande. Områdets pittoreska vyer och intima och hemtrevliga stämning förmedlas och utnyttjas i marknadsföringen av hela staden Karleby. Områdets historia används för att förstärka stadens historiska betydelse och historiens betydelse för staden. I Karleby utnyttjas man även olika benämningar för Neristan som imageförstärkare och -skapare. På stadens finskspråkiga hemsidor avsedda för turister och besökare kallas Neristan för Wanha Meri-Kokkola, Neristan, dvs. för det Gamla Havs-Karleby.⁷⁴⁸ Namnet anspelar på stadens anrika förflutna med en intim koppling till sjöfarten som förstärker områdets sjöfartsanknytning. Namnpolitiken kan därmed ses som ett medvetet sätt att påverka trästadens image.

I Karleby har man i imageskapandet med andra ord utnyttjat sig av den så kallade symboliska ekonomin för att förstärka stadens historiska prägel. Den symboliska ekonomin karakteriseras nämligen av en symbios mellan bilder och produkter som tillsammans bidrar till en lokal, nationell och internationell image av ett ställe, anser Sharon Zukin.⁷⁴⁹ Detta är också något som informanterna har uppmärksammat. Alla informanter anser att både Neristan och Gamla Ekenäs medvetet används för att skapa en image åt städerna. Ett av de mest framträdande sätten är att man utnyttjar ett tilltalande och romantiserande bildmaterial från trästadsområdena i olika slag av informationsmaterial och -kanaler.

Idylliseringen och romantiseringen av trähusmiljöer hör nära ihop med en estetisering av vardagen som sociologen Mike Featherstone har undersökt. Han anser att postmodernismen präglas av en estetisering av vardagen som förser oss med drömbilder, estetiserar tillvaron och får oss att se verkligheten i ett sken av överklighet.⁷⁵⁰ I imagekonstruktionen har städerna utnyttjat estetiseringsbehovet som en medveten strategi för att höja och förstärka städernas historiska förankring och särprägel. Estetiseringen

⁷⁴⁸ http://tourism.kokkola.fi/index.asp?luokka_id=88&main=1 (31.3.2006)

⁷⁴⁹ Zukin 1998, 8–11

⁷⁵⁰ Featherstone 1993, 270–271

Kvarteren i Gamla Ekenäs har fått egna namn. Kvarters- och gatuskyltarna förstärker områdets särprägel och utnyttjas framför allt i turistiska syften. Foto: S. Lillbroända-Annala 2006. I författarens ägo.

som en del i gentrifieringen har överlag lett till att områden med lågt statusvärde har omvärderats och uppvärderats och fått ett högt statusvärde.

Mycket av imagekonstruktionen i de undersökta städerna bygger på en estetisering av vardagen och på en kommersiell gentrifiering eller trendifiering där gatulyktor och -skyltar i gammal modell skapar en eftertraktad stämning och bild utåt. Vardagens estetisering och miljöernas uppvärdering har också fungerat som en förebild för andra gamla stadsområden som i loppet av den urbana processen har fått en upphöjd status. Jag återkommer till denna aspekt i följande kapitel.

Traditionalisterna i både Ekenäs och Karleby ser gärna att de historiska stadsmiljöerna används i marknadsföringen av städerna. I Ekenäs anser de att området ännu mer effektivt kunde utnyttjas som en marknadsföringsresurs för att höja stadens image. *Traditionalisterna* tycker att man borde poängtera miljöernas betydelse för stadens uppbyggnad och att finska städer ursprungligen var trästäder som i europeisk jämförelse är utmärkande för oss och för de övriga nordiska länderna.⁷⁵¹ I Karleby anser *traditionalisterna* att Neristan spelar en viktig roll för stadens image och att staden också utnyttjar den till viss mån. Även där kunde man enligt *traditionalisterna* på ett mångsidigare sätt använda området som ett dragplåster för att locka stadsbor och andra besökare. Men samtidigt anser de att Neristan inte är eller ska bli en nöjespark med påklistrade saker för att på så sätt tillfredsställa upplevelsetidens krav utan att man i stället ska hitta respektfulla sätt att utnyttja miljön som sådan.⁷⁵²

I frågan om vilken roll Neristan tilldelas i stadens profilering lyfter *entusiasterna* fram områdets särprägel i förhållande till stadens övriga delar och städerna i Finland i ett vidare perspektiv. De ser att området självfallet höjer stadens image eftersom inte alla städer har ett bevarat, enhetligt trähusområde med gammalt byggnadsskick och en stadsplan att utnyttja.⁷⁵³ I Ekenäs är *entusiasterna* främst av den åsikten att Gamla stan framför allt används för att höja stadens turistiska image. De anser dock att man ännu inte utnyttjar områdets egenart och särprägel på ett maximalt sätt utan att det skulle finnas en hel del att utveckla. Enligt några informanter är människor ofta förvånade över att det faktiskt bor människor på området och att man kunde använda det som ett lockbete – att människor kommer och ser hur det är att bo i ett gammalt hus i början av 2000-talet.⁷⁵⁴

Estetikerna i de båda städerna upplever starkt att man för städernas image utnyttjar den historiska trästaden på ett alldeles för anspråkslöst sätt. Inom den egna staden eller kommunen är områdena erkända kulturhistoriska skatter men i nationella sammanhang är de däremot rätt okända. För *estetikerna* tyder detta på att man inte har lyckats marknadsföra de gamla stadsdelarna på ett fruktbart sätt.⁷⁵⁵

Experternas svar på *estetikernas* uppfattning är att både Gamla stan i Ekenäs och Neristan har en stor väsentlig för städernas image. Arkitekten anser att de flesta människor associerar Ekenäs med en gammal trästad och därför har Gamla stan också en självskrivna betydelse för stadens image. Han upplever att Gamla stan redan nu används rätt mycket i marknadsföringssyfte och tycker inte såsom *estetikerna* att där finns någon poten-

⁷⁵¹ L 1565, 2003: 56, 53

⁷⁵² 2001: 17, 8

⁷⁵³ 2001: 13, 18

⁷⁵⁴ 2003: 60, 57

⁷⁵⁵ 2001: 4, 10, 11, L 1584

tial för en ännu starkare kommersialisering. Det skulle enligt arkitekten betyda att området också skulle erbjuda ett större utbud av restauranger, hantverksaffärer och andra besöksställen.⁷⁵⁶

Jag tycker att den utnyttjas i ganska hög grad, så jag tycker inte att den egentligen kan utnyttjas mycket mera. Utnyttja mera skulle närmast betyda att man också borde fysiskt utnyttja den och ha mera orsaker att komma in dit och vara aktiv på ett sätt som skulle ha krävt marknadsföring om det skulle finnas mera restauranger, besöksställen och hantverkargårdar. De må fritt uppstå men jag ser det inte som en värdefull strävan. Om man jämför med Nådendal, som hör till dem som man bör jämföra med, så Nådendal har ju i sin gamla trästad en mycket häftigare turismprägel till den grad att man uppfattar det som lite oäkta... Man får i Nådendal den där uppfattningen att de där människorna bor annanstans och bara tar emot sina gäster här. (arkitekten, f. 1946, Ekenäs)⁷⁵⁷

Även representanten och turistkonsulenten, som två av mina andra experter i Ekenäs kallas, anser som arkitekten att Gamla stan redan nu används rätt mycket för stadens image och marknadsföring, men att det alltid också uppstår nya behov och sätt att utnyttja och svara på tidens krav. Ett sådant svar på tidens krav har varit ett stort projekt som förbättrar skyltningen till och på området:

Vi håller just på och jobbar med att få skyltningen bättre dit. Det är kanske många som kommer från Hangö och från Mellaneuropa via Hangö och kanske vet att det finns ett kulturarv här som man kan komma och titta på. Vi har en arbetsgrupp som vi kallar för centrumutvecklingsgruppen som är helt löst sammansatt av fastighetsägare, tjänstemän och så är där företagare av olika slag som sitter och dryftar såna här saker. Bland annat på deras initiativ har kvartersskyltarna kommit upp. Det är också inom den gruppen som man sitter och grubblar på skyltningsproblemet - hur man ska få en skyltning till stånd vid stamvägen, att man redan där skulle kunna informera om Gamla stan. (turistkonsulenten, f. 1952, Ekenäs)⁷⁵⁸

I Karleby anser experterna däremot att Neristan inte har utnyttjats tillräckligt för stadens image vilket de gärna ser att man skulle göra. De anser att man i jämförelse med t.ex. Borgå har vaknat sent i imagefrågan.⁷⁵⁹

Neristan har betydelse för stadens image och den som inte erkänner det...hur skulle jag säga det vackert? Så länge som jag har varit här i Karleby har man talat om att Karleby är en historisk stad men ändå har

⁷⁵⁶ 2003: 51

⁷⁵⁷ 2003: 51

⁷⁵⁸ 2003: 52

⁷⁵⁹ 2001: 5, 6 och 2003: 75

det på något sätt blivit ett ytligt fakta. Nu har man t.ex. i den nya stadsbroschyren, som kom ut förra veckan, utgått från stadens historia och kommit till high tech som är det senaste. Nu först har man egentligen börjat utnyttja stadens historia. (turistchefen, f. 1955, Karleby)⁷⁶⁰

Uppfattningarna om i vilken mån den historiska trästadsmiljön används för att förstärka eller bygga upp städernas image visar på en tudelning mellan de som anser att användningen är tillräcklig och de som anser att användningen är otillräcklig. Att historiska trästadsmiljöer över huvud taget och till och med i en allt växande utsträckning utnyttjas för städernas imagekonstruktion kan dock ses som ett tydligt tecken på ett kommersiellt historiebruk där det förflutna och det materiella kulturarvet används som försäljnings- och imagefrämjande faktorer.⁷⁶¹

Kulturarvet vidgas

I förhållningssättet till vad man anser som värdefullt och värt att bevara har skett en markant förändring under den femtioåriga perioden som här studerats. Under stadsmoderniseringen tog man avstånd från gamla miljöer som kan ses som en form av icke-bruk av historia. Historikern Klas-Göran Karlsson anser att man med ett sådant förhållningssätt avstår från att uppmärksamma det historiska perspektivet eftersom man ser historien som ointressant och utan mening och relevans för individer och grupper. Icke-bruket kan dels vara omedvetet, dels medvetet, såsom starkt varit fallet med trähusbebyggelsen i våra städer.⁷⁶²

De närmaste decennierna efter krigen, då den gamla byggnadskulturen utsattes för ett rivningshot, kan därmed sägas ha präglats av ett starkt icke-bruk. Då förbisåg man medvetet det historiska perspektivet och den historiska förankringen i de gamla stadsmiljöerna. Denna bristande medvetenhet och nedvärdering av det förflutnas roll har dock med tiden minskat och i stället har det förflutnas roll blivit mer betydande, också av andra orsaker. David Lowenthal anser att man med kulturarvskopplingen anpassar det förflutna till dagens behov genom att man lyfter fram och förstärker de aspekter av det förflutna som anses som aktningvärda

⁷⁶⁰ 2001: 5 Sillä on merkitystä kaupungin imagolle ja se joka ei sitä tunnusta niin se, miten sen sanoisi nätisti? Niin kauan kun minä olen ollut Kokkolassa ollaan puhuttu, että Kokkola on historiallinen kaupunki ja on ollut tervatyynyri ja muuta mutta se on vähän jäänyt ulkokultaiseksi tai pinnalliseksi. Nyt esimerkiksi uudessa kaupunkiesitteessä, joka ilmestyi viime viikolla, niin siinä on kyllä lähdetty kaupungin historiasta ja sitten tultu high teciin viimeisimmillä sivuilla. Sitä on nyt ymmärretty ruveta hyödyntämään.

⁷⁶¹ Zander 2001, 57 och Niemi 2006, 41

⁷⁶² Karlsson 1999, 60 och Zander 2001, 56–57

samtidigt som man selektivt väljer att dölja och överge de aspekter som är mindre smickrande.⁷⁶³

Att förankra något som upplevs som viktigt i begreppet kulturarv tillför objektet mervärde och gör det viktigt även på ett mera allmängiltigt plan. En dylik strategi har man dels kunnat välja av t.ex. bevarandeskäl eller av kommersiella skäl. I de undersökta städerna har kulturarvskopplingen skett i samband med en kulturarvsprocess där man från enstaka bevarandebjekt har övergått till att bevara allt större byggnadshelheter och även den gamla bebyggelsen utanför de skyddade trähusmiljöerna. Resultatet av kulturarvsprocessen är inte bara att en förut undervärderad bostadsmiljö har upphöjts och fått en kulturarvsstatus utan att de historiska trästadsområdena närmast har blivit byggnadshistoriska reservat medan man i stället har kunnat utplåna den gamla bebyggelsen utanför dessa områden. Därför händer det fortfarande att gamla byggnader rivs utan vedertagna orsaker.

Med tiden har man dock också ansett den övriga gamla byggnadskulturen som viktig i städerna och med skyddsmetoder gått in för att även skydda och bevara den. Utvecklingen mot en gynnsammare bevarandepolitik har inte skett över en natt utan har inbegripit att ett stort antal historiska byggnader har rivits och ersatts med moderna varianter av olika slag. Under moderniseringen fanns det en motvilja att bevara och utnyttja det gamla och slitna, i dag finns det en motvilja att bevara de byggnader som skapades under moderniseringen.

Inställningen till bevarande avspeglar därmed tydligt de rådande samhällsvärderingarna och är både behovsbundet och tidsbestämt. Varje tid framkallar sina egna "produkter" som eftervärlden endera uppskattar eller nedvärderar. Inom byggnadsvården för trästädernas del har man i Finland övergått från "trästadsfasadism" och bevarande av enskilda byggnader till en bevarandepolitik som utgör en integrerad del av samhällsprocessen och där helhetsmiljöer beaktas.

⁷⁶³ Lowenthal 1998, 142-148

VI Gentrifiering via kulturarv

I avhandlingen har jag granskat hur två historiska trähusmiljöer förändras till sina inre strukturer och till sin yttre karaktär under 1900-talets senare hälft. Utvecklingen har undersökts genom begreppet *gentrifiering* och en betoning av den så kallade *kulturarvsprocessen* samt ur både en personlig och en mer allmän synvinkel. En av de mest synliga förändringarna har skett i områdenas fysiska gestaltning då husfasader, gårdar och gatumuljöer har polerats. Den fysiska upprustningen har genomförts framför allt av de boende men även städerna har engagerat sig i att rusta upp gatumuljöerna. Tillika har gentrifieringen påverkat städernas inre hierarkier då ett slumrande bostads- och affärsområde har blomstrat upp på nytt och stigit i rang bland de övriga stadsdelarna i staden. Den nya typen av affärskultur, som med gentrifieringen har etablerats på områdena, har tillfört en annan slags kommersiell och utseendemässig karaktär än den områdena traditionellt har haft. Upprustningsverksamheten och den mera lyxbetonade kommersiella verksamheten har ytterligare förstärkt kulturarvsprocessen. Speciellt påfallande har den kommersiella gentrifieringen varit i Neristan men trenden kan ses i båda städerna.

De ytliga förändringarna ger dock inte tillräckligt med bevis på att områdena skulle ha berörts av gentrifiering. Därför har det varit viktigt att påvisa att en betydande del av förändringen har skett i de inre, mera osynliga strukturerna. I yrkesstrukturen för de boende ser man en tydlig ökning av andelen högre inkomstagare i jämförelse med andelen lägre inkomstagare, som följaktligen sjunkit. Det kan ses som ett tydligt belägg för gentrifiering som stöds av teorierna. En småstadskaraktär däremot är att de båda områdena, trots denna skiftning i andelen högre och lägre inkomstagare, har behållit en heterogen befolkningsstruktur. I ljuset av gentrifieringsteorier är detta ett annorlunda resultat av processen. Ett annat utmärkande drag för de undersökta områdena är att gentrifieringen också har rubbat språkstrukturerna. I synnerhet i Neristan har den varit påtaglig då det förut mera svenskdominerade området har förfinskats starkt genom gentrifieringen. I Ekenäs har förfinskningen skett enbart i liten utsträckning. Trots att gentrifieringen i dessa städer har varit stillsammare än i till exempel storstäder stöder de socioekonomiska förändringarna ändå uppfattningen om att områdena har påverkats av gentrifiering.

Förutom att jag i min avhandling har undersökt huruvida de historiska trästadsmiljöerna i Karleby och Ekenäs har utsatts för gentrifiering har jag också analyserat områdena utgående från en annan process som jag kallat för en kulturarvsprocess. Även den syftar på en värde- och attitydförändring som har försett historiska trästadsmiljöer med en ytterligare betydelse som kulturarv. Från att man under de första årtiondena efter kriget ville ersätta den gamla stadsbebyggelsen med nytt och modernt

byggnadsbestånd vill man numera förvalta trästadsmiljöer på ett annat sätt. Egentligen är sätten många såsom det framgår av informanternas ut-sagor och därför har jag inte haft som avsikt att bedöma hur man har för-valtat eller borde förvalta trästaden. Det finns knappt ett enda rätt sätt att ta hand om en historisk trästadsdel utan alla områden är fall för sig.

Det som jag däremot har analyserat är hur man har värderat gam-mal byggnadskultur och behandlat den i städerna under årtiondena ef-ter kriget. Trästädernas kulturarvsprocess kan ses som en valprocess där trästadsområden småningom har valts ut som viktiga bevarandeobjekt. Annika Alzén anser att vi förvaltar det förflutna genom en medveten valprocess där vi väljer ut t.ex. vissa byggnader eller miljöer som viktiga relikter av det förgångna.⁷⁶⁴ Att Neristan och Gamla Ekenäs har utgjort sådana objekt för en medveten bevarandepolitik kan bekräftas eftersom min undersökning visar att det har skett en total förändring i det sätt som dessa områden har värderats på. Skiftningen från att områdena och den övriga gamla bebyggelsen i städerna tidigare hotades av rivning, ofta utan vedertagna orsaker, till att gamla trähusmiljöer i sin helhet senare försetts med skyddsplan visar att förändringen i inställningen till gammal bygg-nadskultur har varit enorm.

I min undersökning har jag genom att lyfta fram de rådande värde-ringssätten belyst denna värde transformation med en teoretisk förank-ring som ett uttryck för antingen värdeobjektivism eller värderelativism. Det innebär att aktörerna antingen har betonat antikvariska faktorer eller mera personliga faktorer i beslutsprocessen. Jag har också sett värdeför-skjutningen i ett mera generellt perspektiv med anknytning till en ratio-nalistisk och en humanistisk stadsuppbyggnadsideologi som poängterat olika aspekter under olika tider.

Jag har kommit fram till att gentrifieringen av historiska trästadsområ-den har drivits framåt av ett *lokalt intresse* i vilket framför allt de nya boende men också myndigheter och bostadsförmedlingen har spelat en aktiv roll. Men naturligtvis skulle processen inte ha initierats utan inspiration och förebilder från annat håll. Däremot anser jag att kulturarvsprocessen har påverkats starkare av *internationella förebilder* och av ett *nationellt intresse*. Det hänger ihop med att globaliseringen har blivit alltmer påfallande un-der de senaste årtiondena. Kulturarvsprocessen styrs globalt av ett este-tiskt tänkande genom att man via den vill "vaska fram guldkornen" bland alla de kulturhistoriskt värdefulla objekten. Processen är ytterst medveten och hierarkiskt styrd och internationellt myntad. På en global marknad betyder detta att alla måste konkurrera om sin plats och position.

Om synlighetens behov berättar också konkret mängden av organ som på olika nivåer är involverade i urvalsprocesserna med att vaska fram des-

⁷⁶⁴ Alzén 1996, 18–19

sa guldkorn. Kulturarvsprocessen backas i allt högre grad upp också av turismindustrin som framför allt har uppmuntrat till en kommersiell gentrifiering i syfte att själv kunna dra nytta av en revitalisering av det gamla. På lokalnivå har gamla trästadsmiljöer alltmer utnyttjats som marknadsföringsobjekt för städernas image och profilering. Historiska trästäder har blivit viktiga lockbeten i tävlan om nya invånare och turister då städerna har gått in för att tjäna pengar på nostalgin och intresset för det förflutna.

Min undersökning visar även att kulturarvsprocessen i de undersökta städerna har framskridit i tre olika faser varav den första aktiva fasen kom igång under 1970-talet då statliga myndigheter, lokala tjänstemän och experter började visa intresse och uppskattning för de kulturhistoriskt värdefulla trästadsområdena. Miljöerna lyftes fram för offentliga debatter i samband med den nordiska trästadskonferensen och i de publikationer som gavs ut. Konferensens betydelse för den gamla bebyggelsens bevarande blev mer betydande än man då kanske kunde ana och satte igång en våg av nytänkande och uppskattning av gammal byggnadskultur.

Kulturarvsprocessens andra fas aktualiserades under 1980-talet då även pressens roll i diskussionen om bevarande av gamla byggnader och stadsdelar blev mer intensiv och ställningstagande. Under den andra fasen fastställdes bland annat en ny nationell byggnadsskyddslag (1985). En möjlighet till diskussioner och åsikter om trähusmiljöernas bevarande, som dittills hade hållits främst inom en liten expert- och intressekrets, erbjöds nu genom pressrapporteringen den stora allmänheten. En tredje fas i kulturarvsprocessen inleddes efter att den historiska trästadsdelen Gamla Raumo blivit världskulturarv i början av 1990-talet och efter att den nya kommersiella gentrifieringen av historiska trähusmiljöer kom igång. Då kom också begreppet kulturarv med i diskussionen som en förstärkare av trähusmiljöernas betydelse för det lokala, nationella och internationella byggnadsarvet och för städernas egen identitet och image. Samtidigt kom nya instanser med och ett nytt slags intresse för kulturarvsobjekten föddes.

Kulturarvsprocessen har under alla faser påverkats starkt av *urval* och *omvärdering*. De objekt som fyller kriterierna för ett kulturarv har fått en kvalitetsstämpel. Konkret betyder detta att objekt som inte fyller kriterierna hamnar i en underlägsen position. Numera betyder det inte automatiskt att objektet inte kunde skyddas eller att det skulle rivas. Men i allra högsta grad fungerar kulturarvsstämpeln ändå som ett bevarandeinstrument som tryggar att objekt som utsetts som kulturarv bevaras. I jämförelse är gårdsbyggnaderna i trähusområden ofta hotade på grund av att de ännu inte har fått denna stämpel.

Intervjumaterialet och de individuella aspekterna har gett denna undersökning lokalt förankrade, konkreta, erfarenhetsrika och kontextuella perspektiv på stadsomvandlingsprocesserna. Genom intervjuerna har jag

kunnat återknyta och problematisera processerna ur en socialt mänsklig aspekt. De olika informantkategorierna har visat sig spela olika roller i dessa processer vilket syns i deras olika sätt att bruka och ta ansvar för de historiska trädadsområdena. I gentrifieringens första fas under 1980-talet var de tillbakablickande entusiasterna de som först insåg värdet med trähusområdena. De var ute i en tid då den allmänna opinionen ännu talade emot dessa miljöer. De nyskapande estetikerna har bosatt sig i trähusmiljöerna under den andra gentrifieringsvågen som mer än den tidigare har präglat områdenas olika strukturer. De är som namnet anger de nyskapande innovatörerna i sin boendemiljö. Alla informantkategorier och enskilda informanter värnar om den historiska miljön på sitt sätt, på ett sätt som de själva ser som lämpligt och motiverat. Ett gemensamt mål för dem alla är att trädadsmiljön bevaras och finns till även för kommande generationer.

Att skaffa sig ett gammalt hus har i denna undersökning setts som ett sätt att bli delaktig av ett kulturarv. Detta är också i enlighet med gentrifieringsteorierna och förändringen som sker då en ny grupp av människor upptäcker och fascinerar av en miljö och gör den till sin. Av informanterna upplevde jag estetikerna som den informantgrupp som allra mest ville göra miljön till sin. I Neristan uppfattade jag estetikerna också som en invånargrupp som ville skapa en grund för en ny kulturell nedärvning som de sedan ska kunna föra vidare till sina barn och barnbarn.

Den historiska trädadsmiljön är inte längre enbart en boendemiljö utan i allt högre grad även en besöksattraktion. Upplevelseindustrins uppblomstring och krav på synlighet har gjort trädadsmiljöer till konsumtionslandskap för nya upplevelser. Miljöerna har blivit upplevelserum som förmedlar och ger uttryck för olika tidsperioder, stämningar och historiska fakta. Men som jag har kunnat påvisa behöver gentrifieringen eller kulturarvsprocessen inte alltid betyda ett automatiskt upplivande av ett område. I Ekenäs har Gamla stan blivit mer stillsam som följd av gentrifieringen medan turismen har ökat som en del av kulturarvsprocessen. I Neristan har både gentrifieringen och kulturarvsprocessen påverkat området till en betydande del.

I jämförelse har gentrifieringen och kulturarvsprocessen i t.ex. Gamla stan i Tallinn fått till stånd ett så kallat turistvänligt resultat då de gamla kvarteren har försetts med restauranger, krogar och hantverksaffärer. Men i Visby på Gotland har kulturarvsprocessen lett till nästan ett motsatt resultat då de förut livliga innerstadskvarteren och det förut livliga, vardagliga livet har bytts ut mot en välpolerad idyll av historiska kulisser. Utvecklingen i Visby liknar den som försiggått i de undersökta städerna. Trähusområdena har här fått en annan roll i den urbana miljön som inte bygger på den roll de tidigare har haft. Kvartersbutikerna har försvunnit

och i stället har de ersatts med specialaffärer. Områdena har egentligen blivit mera stillsamma jämfört med vad de var.

I Ekenäs har säsong- och sommarboende ytterligare gett en särprägel åt staden och Gamla stan. Den ökande fritidsboendeformen har också haft en inverkan på kulturarvsprocessen. I Ekenäs har man i jämförelse med Neristan inte haft lika stora ambitioner att göra Gamla stan till en turistattraktion. I stället har både myndigheter och områdets invånare strävat efter att bibehålla Gamla stans karaktär som en lugn och fridfull miljö så att området inte alltför hårt påverkas av t.ex. den kommersiella gentrifieringen. Att området skulle förvandlas till ett "sommarstugeområde" är inte något man medvetet har strävat efter. Detta är ett annat från de gängse teorierna avvikande resultat av gentrifieringen i de utvalda städerna.

Samtidigt som denna fritidsboendeform har saktat ner utvecklingstakten i Gamla Ekenäs vittnar den om ett postmodernt fenomen. Gamla hus kommer nämligen allt oftare att erbjuda ett fritidshem för människor med två eller fler bostäder. Att inneha ett urbant fritidshem ser ut att vara en allmänt ökande trend bland finländare. Människor skaffar sig en fritidsbostad i ett gammalt trähus i Gamla Ekenäs eller mer avlägset t.ex. i Pärnu i Estland. Trenden eller intresset för den här typen av fritidsboende kan tillika med gentrifieringsteorin om ett "back-to-the-city-movement" också när det gäller småstäder ses som ett uttryck för en modifierad form av en så kallad "back-to-the-country-mentalitet". I stället för att fritidshemmet finns ute på landet skaffar människor sig bostäder också inne i städer utgående från en sådan mentalitet. Om trenden fortsätter kan utvecklingen gå mot att allt fler trähus köps upp för sommar- och fritidsboende.

Under de senaste årtiondena har man på många olika sätt uppmärksammat det värde som historiska trähusmiljöer inrymmer. Avhandlingens problematik har därför genomgående kretsat kring olika sätt att värdera gammal bebyggelse. Utvecklingen efter kriget har karakteriserats av en ständig förskjutning i och fixering av vissa dikotomier som gammalt – nytt, fint – fult, bra – dåligt. Både gentrifieringen och kulturarvsprocessen har betytt ett *urskiljande* och *avskiljande* som har skapat nya sociala och kulturella gränser. De har också förutsatt, förändrat och förskjutit värden och värderingar. De har förvandlat de vardagliga boendemiljöerna i Karleby och Ekenäs till ett slags utställningsobjekt genom att historisera, estetisera, objektifiera och homogenisera dem samt genom att öka deras särprägel och synlighet lokalt och globalt. Från att ha uppfattats som en kulturell och arkitektonisk börda har trästäderna börjat uppfattas som ett *kulturellt kapital* och deras betydelse som kulturarvsmiljöer har manifesterats fullt ut. Uppvärderingen av trähusområdena berättar om att vår uppskattning av den gamla byggnadskulturen har ökat och att vi har insett värdet i att bevara den.

English summary

A re-evaluation of traditional wooden house environments by means of gentrification and a process of cultural heritage

In this thesis, I have examined how two traditional wooden house environments, *Neristan in Karleby* and *Gamla stan in Ekenäs*, have changed in both their internal structure and external character during the later half of the 1900s.⁷⁶⁵ The development has been examined using the concept of *gentrification*, which describes the physical and socio-economical changes to an area, and also by placing emphasis on the so-called *cultural heritage process*, that has resulted in the emergence of these areas as cultural heritage sites. The thesis is divided into a more general section, where the development of the city during the post-war period is described, and a more individually related section where personal experiences and opinions as regards the processes are discussed. In the thesis, gentrification and the cultural heritage processes are considered from different, mainly theoretical, points of view, and via various sources, as well as chronologically from the period after the Second World War to the beginning of the new millennium.

One of the most visible changes that has occurred in the physical appearance of these traditional wooden house areas is that the houses, the yards, and the street environments have been renovated and improved. It is mostly the residents that have been responsible for these physical improvements, but there has also been an interest on the part of the city authorities in regenerating the local surroundings. Moreover, gentrification has affected the cities internal hierarchies, as quiet residential areas have re-flourished and gained a higher status compared to other sections of the town. A new type of business culture, established with the gentrification of these areas, has brought with it a new sort of commercial character that is much more concerned with outward appearances than has been traditional in these areas. Renovation projects and more luxury accentuated commercial operations have further strengthened the cultural heritage process. The commercial gentrification that has taken place in Neristan is particularly striking but the trend can be seen in both towns.

⁷⁶⁵ The use of the expression, traditional wooden house environments, refers to areas of both these towns, which consist of old preserved timber buildings dating mainly from before the 1900's. Both towns are situated on the west coast of Finland, Karleby is approximately 500 kilometres north of the capital Helsinki and Ekenäs about 90 kilometres northwest of Helsinki. Karleby has a population of 45 000 and Ekenäs 14 000.

The cities and the areas investigated are described in Part 1, the Introduction, where the purpose of the investigation, the position taken on the problem, and the theoretical basis are also discussed. The introduction also considers the material and methods used in the research. Part II, *Conservation and gentrification of the wooden buildings*, has a contextual function in the thesis but should also be understood as a part of the analysis. This section considers urban development in Finnish cities in general and in relation to Karleby and Ekenäs from the 1950s to the beginning of the 2000s. City development is illustrated using a basis of earlier research into cities and is supported by a theoretical reference framework built around a *rational and humanistic city-building approach* according to Ulf Stahre and various *city transformation phases* according to Jussi.S. Jauhiainen. How old buildings are valued is also studied based on *objective values and relative values* according to Jonas Anshelm. Discussion also takes place in dialogue with a comprehensive selection of press material that gives a contemporary description of the ever-changing city.⁷⁶⁶

In order to confirm that gentrification has taken place, it has been important to prove that there has also been a change in the internal, less visible structures. In section III, *Gentrification takes form*; the discussion goes from a general level to a more personal level. This section describes how the wooden building areas have been changed from an everyday setting to a setting with a cultural heritage value through interview material gathered from 21 interviews. The individual aspects give the investigation a local anchor, with concrete and experienced based perspectives concerning the processes of change in the cities. My interviewees describe, reflect on and express opinions about the changes to the wooden building areas from a human and social aspect, based on a contemporary point of view.

The interviewee's statements can be seen as an expression of a subjective, ontological, or aesthetic attitude or evaluation. The use of these analysis concepts that were introduced by Thomas Ziehe has helped me to see variations and differences in the interviewee's answers and in their responses and approaches.⁷⁶⁷ I have divided all the respondents in four different categories that I call *socially orientated traditionalists*⁷⁶⁸, *retrospec-*

⁷⁶⁶ The newspaper articles have been taken from a daily Swedish language newspaper that is circulated in Finland. I have used articles that were published in the years 1950 - 2000. They were obtained from Brages press archive in Helsinki.

⁷⁶⁷ Ziehe 1986

⁷⁶⁸ The respondents that are seen to have a subjective attitude are called the *socially orientated traditionalists*. They have lived in the areas for a very long time and have personal experiences and memories about how the area regarded itself before gentrification began. Of my interviewees, three from Karleby and three from Ekenäs have been categorised as *socially orientated traditionalists*.

tive enthusiasts,⁷⁶⁹ *creative aesthetics*⁷⁷⁰, and *experts*⁷⁷¹. The respondents have been shown to play different roles in the processes, which are reflected in the different ways they have cultivated and taken responsibility for these historical wooden building areas.

The individual points of view in section III can be seen in relation to the demographic information⁷⁷² that provides evidence of a process of social change. Based on this material, the proportion of higher income earners has increased while the proportion of lower income earners has decreased. This can be seen as evidence of gentrification. However, a small town character that both areas have retained is a heterogeneous population structure – a different outcome for the process as compared with prevalent theories. Another distinctive feature is the fact that gentrification has also disturbed the distribution of languages in the area.⁷⁷³ In Neristan, this has meant that the area which was much more Swedish accentuated earlier has now become, through gentrification, more strongly Finnish. In the old town of Ekenäs, this tendency to become more Finnish has only occurred to a small extent. The socio-economic changes that have occurred also support the notion that the areas have been affected by gentrification.

Selection and reassessment of the cultural heritage process

Apart from a gentrification of the areas, I have also analysed how Neristan and Gamla Ekenäs has been affected by another process that I have called

⁷⁶⁹ The respondents that I see as having an ontological attitude are called *retrospective enthusiasts*. They have in common with the *creative aesthetics*, that I consider have an aesthetic attitude, had a more active roll in the processes of change. One could say that the enthusiasts and the aesthetics have been the force behind the gentrification process and taken the changing environments into their possession. In the first phase of gentrification during the 1800s, it was the *retrospective enthusiasts* that were the first to realize the value of these wooden building areas. They were aware of the potential at a time when general opinion was still opposed to this sort of environment. Of the Karleby respondents, two have been categorised as retrospective enthusiasts and four of those in Ekenäs.

⁷⁷⁰ The *creative aesthetics* have lived in the wooden building areas during the second gentrification period in the 1900s; a period that more than any earlier period influenced the areas various structures. They are as the name suggests the creative innovators of the areas they live in. Of all the respondents, four in Karleby and two in Ekenäs have been categorised as *creative aesthetics*.

⁷⁷¹ The *experts* work in city administration, tourism and real estate agencies. They have had an active role as *decision makers* and enforcing authorities that have followed the development of the wooden house areas from an outside perspective. Of the Karleby and Ekenäs respondents, six in total have been categorised as experts.

⁷⁷² The population data was obtained from the magistrates and central population registry, which is the primary population, register in Finland. The information concerns the years 1950, 1975, 1989 och 2000.

⁷⁷³ Karleby is a bilingual city town with over 80 % of the population being Finnish speakers. In Ekenäs the proportion of Swedish speakers is about the same, i.e. it exceeds 80 %.

the cultural heritage process. In section IV, *The cultural heritage process in a wooden building environments*, deals with urban development based on press material. The theoretical tools are *urban transformation phases* according to Jussi S. Jauhiainen, *value objectivism and value relativism* according to Jonas Anshelm as well as theories on *Cultural Heritage*.

The Heritage Process, similar to gentrification, aims for a value and attitude change that has provided these historical wooden building environments with an additional significance as a cultural heritage. The initial aim during the first decades after the war to replace the old city areas with a new and modern collection of buildings, the so called compensatory tactics, has changed and the aim now is to administer the wooden building environments in another way.

In section V, *The administration of the historical city areas*, describes how the historical city area is understood, given meaning and made use of as a resource from a current and future perspective. The respondent's individual points of view bring together a general discussion on the use of cultural heritage. Using Max Weber's theoretical approach, Jonas Anshelm has divided the uses of cultural heritage into those based on rational aims, rational values and affective or traditional foundations.

My argumentation is further rooted in theories on *the new middle class*, the various attitudes according to Ziehe as well as *objective values and relative values* according to Anshelm.⁷⁷⁴ The thesis concludes with a final discussion in section VI, *Gentrification through Cultural Heritage*.

The cultural heritage process in the wooden building areas is seen in the thesis as an elective process where these wooden building areas have gradually been chosen as objects worth preserving. Annika Alzén considers that we manage the past through a conscious process of choices where, for example, we choose a certain building or an area as important relics from the past.⁷⁷⁵ In Neristan and Gamla Ekenäs, it can be verified that such objects have been made into a conscious preservation policy.⁷⁷⁶ The change that has taken place from the previous position where the old buildings in the town were under threat of demolition, often without any acceptable reason, to a point where the old wooden house areas in their entirety have since been provided with a conservation order demonstrates that the attitude to old wooden buildings has altered. By highlighting this prevailing assessment of these areas, I have illustrated the value of transformation.

⁷⁷⁴ Anshelm 1993, 1995, Jauhiainen 1990, 1994, 1995, 1997, Uuskallio 2001, 2004, Ziehe 1986, 1989

⁷⁷⁵ Alzén 1996, 18-19

⁷⁷⁶ Gamla stan in Ekenäs was provided with a protection order 1959. This was further revised 1992. Neristan obtained a protection order in 1985.

My study shows that the gentrification of traditional wooden building areas has been urged forward by *local interest* in which mainly the new residents but also the authorities and the estate agents have played an active role. Nevertheless, the process would not have been initiated without inspiration and role models from elsewhere. The cultural heritage process has also been strongly influenced by *international role models* and by a *national interest*. The process has been globally controlled by an aesthetic approach that one should “pan for gold” among all historically cultural objects of value. The cultural heritage process is further supported by the tourism industry as it encourages commercial gentrification since tourism also benefits from such revivals. At the local level, the old wooden house environment is increasingly being used as a marketing object for the profile and image of these towns.

My study shows that the cultural heritage process in the towns studied has advanced in three different phases. The first phase started in the 1970s, when a section of the government authorities and experts began to show an interest and appreciation of these traditional wooden house areas. The wooden house environments in the Nordic countries were raised as a public debate in conjunction with the Nordic wooden house conference that was arranged in 1972 and several publications that were released. The significance of the conference for the conservation of this old timber architecture was extremely important and set in motion a wave of new ideas and appreciation of old buildings.

The second phase of the cultural heritage process started in the 1980s, when the role of the press in the debate on conservation of these wooden house areas in Karleby and Ekenäs became more intensive, and journalists began expressing a more definite position. During the second phase, a new national building conservation law was also established in 1985. A third phase of the cultural heritage process began after the traditional wooden building area in Rauma became a site of World Heritage in 1991, and after the new commercial gentrification of wooden building environments took place. The concept of cultural heritage then became part of the discussion and this amplified the significance of these areas for local, national, and international building heritage and for the individual identity and image of towns.

The flourishing of the *experience industry* and the demand for visibility has also turned the wooden building environments into a consumer landscape for new experiences. These wooden building areas are no longer only residential areas, but have become increasingly attractive areas for visitors. This new role does not automatically bring about a revival, and in fact, the old town of Ekenäs has become more peaceful as a result of gentrification, while tourism has increased as a part of the cultural heritage process. In Ekenäs, seasonal and summer residents have given a further

individual character to the Old Town and simultaneously reduced the pace of development in the areas. In Neristan, the previously lively inner-city district has been replaced with more stylish facades and frontages. The corner shops in the area have disappeared and been partially replaced by speciality shops. The wooden house areas have thus been given another identity in the urban environment that is not dependent on the role they had previously.

During all its phases, the cultural heritage process has been strongly influenced by selection and revaluation. The problem posed in this study has consistently circled around various ways to value old buildings. Both gentrification and a cultural heritage process have meant a *discernment* and *separation* that has created new social and cultural boundaries. The objects that fill the criteria for cultural heritage have created a hallmark of quality. This hallmark also functions as a conservation tool that ensures that the objects that are designated as cultural heritages are preserved. The processes have transformed the everyday residential areas in Karleby and Ekenäs from a cultural and architectural burden into *cultural capital* and their significance as a cultural environment has been manifest to the full. At the same time, the processes have highlighted the distinctive character of these areas and increased their visibility both locally and globally. The upgrading of these wooden house areas indicates that our appreciation of traditional building cultures has increased and that the value of preserving such areas has now been realised.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Helsingfors, Befolkningsregistercentralen

Befolkningsstatistik över Ekenäs och Karleby 2000

Helsingfors, Museiverkets Byggnadshistoriska arkiv

Arkeologiska kommissionens inventering av Neristan 1966

Arkeologiska kommissionens inventering i Gamlakarleby: Inventeringen av det rutmönstrade området 1971.

Kokkolan ruutukaava-alueen inventointi 1971. No. 3/1972.

Helsingfors, Riksarkivet

Mantalslängder för Karleby 1950

Mantalslängder för Ekenäs 1950

Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkultursarkivet

SLS 1997. 2001: 4, Företagaren, f. 1963

SLS 1997. 2001: 5, Turistchefen, f. 1955

SLS 1997. 2001: 6, Utvecklingsplaneraren, f. 1955

SLS 1997. 2001: 8, Magistern, f. 1930

SLS 1997. 2001: 8, Tjänstemannen, f. 1928

SLS 1997. 2001: 10, Industriarbetaren, f. 1951

SLS 1997. 2001: 11, Läraren, f. 1951

SLS 1997. 2001: 11, Chefen, 1948

SLS 1997. 2001: 13, Planeraren, f. 1941

SLS 1997. 2001: 17, Farmaceuten, f. 1918

SLS 1997. 2001: 18, Antikvarien, f. 1939

SLS 1998. 2003: 51, Arkitekten, f. 1946

SLS 1998. 2003: 52, Turistkonsulenten, f. 1952

SLS 1998. 2003: 53, Företagaren, f. 1956
SLS 1998. 2003: 55, Representanten, f. 1960
SLS 1998. 2003: 56, Teknikern, f. 1946
SLS 1998. 2003: 57, Akademikern, f. 1943
SLS 1998. 2003: 57, Bibliotekarien, f. 1941
SLS 1998. 2003: 60, Rektorn, f. 1940
SLS 1998. 2003: 75, Mäklaren, f. 1957
SLS 1516 a - 1516 f

Karleby, Karleby stadsarkiv

Stadsstyrelsens beslut 28.8.1972
Stadsfullmäktiges protokoll 15.1.1990

Karleby, Magistraten i Karleby

Mantalslängder för Karleby 1975 och 1989

Tavastehus, Tavastehus landsarkiv

Mantalslängder för Ekenäs 1975 och 1989

Åbo, Etnologiska arkivet vid Åbo Akademi

KIVÅ: L 1565, Pensionären, f. 1931
KIVÅ: L 1579, Pedagogen, f. 1956
KIVÅ: L 1584, Doktorn, f. 1967

Tryckta källor och litteratur

- Aanensen, Hans Olof 1972: *Den nordiske traestad* 27. Oslo.
- Ahmas, Kristina 1986: *Kokkolan arvokkaita rakennuksia*. Kokkola.
- Ahmas, Kristina 1986: *Kulttuurihistoriallisesti merkittävät rakennukset ja ympäristöt 1 & 2*. Kokkola.
- Ahmas, Kristina 1992: *Byggnadskultur och kulturlandskap i Karleby. Inventering åren 1983–1991*. Karleby.
- Airaksinen, Timo 2000: Maailmanperintö ja hyvyys. I: *Kulttuuriperinnön kauneus, hyvyys ja totuus*. Elo, Pekka et al. (toim.). F.G. Lönnberg. 54–61.
- Almqvist, Torbjörn et al. 1972: *Den nordiska trästaden 13*. Stockholm.
- Alzén, Annika 1996: *Fabriken som kulturarv: frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950–1985*. Stockholm/Stehag.
- Andersson, Håkan & Åström, Anna-Maria 1986: *Liv, arbete, miljö in kuststaden*. Helsingfors.
- Anshelm, Jonas 1993: Inledning. I: *Modernisering och kulturarv*. Anshelm, Jonas (red.). Stockholm/Stehag. 9–22.
- Anshelm, Jonas & Beckman, Svante 1995: Modernisering – det instrumentella förnuftets seger? I: *Tider av uppbrott. Värderingar och värderingsförändringar i det moderna samhället*. Anshelm, Jonas (red.) Stockholm/Stehag. 96–123.
- Arnstberg, Karl-Olov 2004: Städer planerade för segregering. *Axess*, nr 1.
- Aronsson, Peter (red.) 2000: *Makten över minnet: historiekultur i förändring*. Lund.
- Aronsson, Peter 2005: Historiebruk och kulturarv. I: *Kulturarvens gränser. Komparativa perspektiv*. Aronsson, Peter et al (red.). Göteborg. 21–38.
- Aronsson, Peter & Hillström, Margaretha (red.) 2005: *Kulturarvens gränser: komparativa perspektiv*. Göteborg.
- Arvastson, Gösta (red.) 1999a: *Det urbana rummet*. Göteborg.
- Arvastson, Gösta (red.) 1999b: *Järnbur eller frigörelse? Studier i moderniseringen av Sverige*. Lund.
- Arvastson, Gösta 2000: *Industriella kulturarv och framtiden: respektera människan och det mänskliga!* Stockholm.
- Arvastson, Gösta & Butler, Tim 2006: Metamorphoses, Transformation and European Cities. I: *Multicultures and Cities*. Arvastson, Gösta & Butler, Tim (red.) Copenhagen. 5–17.
- Ashworth, Gregory & Larkham, Peter 1994: *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. London/New York.
- Ashworth, Gregory 1996: Realisable Potential but Hidden Problems: A Heritage Tale from five Central European Cities. I: *The Historical Metropolis: A Hidden Potential*. Purchla, J (ed.) Cracow.

- Ashworth, Gregory 2001: *Heritage and Tourism: Managing the Resource Crises. I: From the World of Borders to the World of Horizons*. Purchla, J (ed.) Cracow.
- Ashworth, Johansson & Phelps (eds.) 2002: *The Construction of Built Heritage: a North European perspective on policies, practices and outcomes*. Aldershot.
- Ashworth, Voogd & Pellenbarg (eds.) 2004: *Place Marketing: Marketing in the Planning and Management of Places*. London.
- Ashworth, Gregory & Kavaratzis, Mihalis (eds.) 2010: *Towards effective Brand Management: Branding European Cities and Regions*. Northampton.
- Bauman, Zygmunt 1994: Från pilgrim till turist. *Moderna tider*, nr 47 årgång 5. 20-34.
- Bauman, Zygmunt 2002: *Det individualiserade samhället*. Göteborg.
- Beauregard, R.A. 1986: The chaos and complexity of gentrification. I: *Gentrification of the city*. Smith, Neil & Williams, Peter (eds). Winchester.
- Beckman, Svante 1998: Vad vill staten med kulturarvet? I: *Kulturarvets natur*. Alzén, Annika & Johan Hedrén (eds.). Stockholm/Stehag. 13-49.
- Bendix, Regina 1997: *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Madison, Wisconsin.
- Bendix, Regina 2000: Heredity, Hybridity and Heritage from One *Fin de Siècle* to the Next. I: *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. Pertti Anttonen (ed.). 37-54.
- Bourdieu, Pierre 1984: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Mass.
- Bourdieu, Pierre 1986: *Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Stockholm.
- Bryson, Jeremy & Wyckoff, William 2010: Rural gentrification and nature in the Old and New Wests. *Journal of Cultural Geography*. Vol. 27, No. 1. 53-75
- Butler; Tim & Robson, Garry 2003: Negotiating Their Way In: The Middle Classes. Gentrification and the Deployment of Capital in a Globalising Metropolis. *Urban Studies* Vol. 40.
- Byggnadsskyddslagen 18.1.1985/60 - HE 45/83.
- Castells, Manuel 1998: *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band I. Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg.
- Cederlöf, Johannes 1955: *Ekenäs stads historia 2*. Ekenäs.
- Cederlöf, Johannes 1964: *Ekenäs stads historia 3*. Ekenäs.
- Cederlöf, Johannes 1993: *Ekenäs stads historia 4*. Ekenäs.
- Chaney, David 1996: *Lifestyles*. London.
- Choay, Françoise 1969: *The Modern City. Planning in the 19th Century*. London.
- Cornell, Elias 1984: *Rivningsraseriets rötter*. Borås.

- Dahlstedt, Gullik 1972: *Den nordiska trästaden 15*. Stockholm.
- Dahlström, Svante 1929: Åbo brand 1827. Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill år 1843. I: *Bidrag till Åbo stads historia. Andra serien XIV*. Åbo.
- Darling, E. 2005: The city in the country: wilderness gentrification and the rent gap. *Environment and Planning A*, 37 (6), 1015–1032.
- Eenilä, Jukka 1974: *Port Arthur: turkulainen työväenkaupunginosa 1900–1920*. Turku.
- Ehn, Billy 1996: Närhet och avstånd. I: *Vardagslivets etnologi*. Billy Ehn & Orvar Löfgren (red.) Stockholm.
- Ehrström, Margaretha 2000: Hur man har lyckats bevara Gamla Brahestad – helhetssyn eller trästadsfasadism? I: *Muistomerkki: puusta perinnöksi*. Helsinki. 132–145.
- Ekenäs – njut av varje stund 2006* (broschyr)
- Ekenäs – njut av varje stund 2007* (broschyr)
- Ekenäs stad och Bygd I-V. Utgivna av Jonatan Reuter. Ekenäs Tryckeri A.B. 1931–1938.
- Ekenäs – Tammisaari 2004* (broschyr)
- El Harouny, Elisa et al. 1995: *Suomalaisia puukaupunkeja: hoito, kaavoitus ja suojele*. Helsinki.
- El Harouny, Elisa 1996: Observationer om byggnadsbeståndet. I: *Finländska trästäder*. Ekenäs.
- El Harouny, Elisa 2008: Historiallinen puukaupunki suojelekohteena ja elinympäristönä. Esimerkkeinä Vanhan Porvoo ja Vanha Rauma, osa 1. *Acta Universitatis Ouluensis C Technica* 312. Oulu.
- El Harouny, Elisa 2008: Historiallinen puukaupunki suojelekohteena ja elinympäristönä. Esimerkkeinä Vanhan Porvoo ja Vanha Rauma, osa 2. *Acta Universitatis Ouluensis C Technica* 312. Oulu.
- Featherstone, Mike 1993: Postmodernism and the Aestheticization of Everyday Life. I: *Modernity & Identity*. Lash, Scott & Jonathan Friedman (eds.). Oxford, UK & Cambridge, USA. 265–290
- Fentress, J. & Wickham, C. 1992: *Social Memory*. Oxford, UK, Cambridge USA.
- Font i Arellano, A. 1991: Una visión renovada de Ciutat Vella. I: *Primeres Jornades Ciutat Vella. Documents: Revitalització urbana, econòmica i social*. Ajuntament de Barcelona (ed). Procivesa, Barcelona. 77–82.
- Franzén, Mats 1992: *Den folkliga staden. Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*. Lund.
- Fägerborg, Eva 1999: Intervjuer. I: *Etnologiskt fältarbete*. Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) Lund. 55–72.
- Gamla stan i Ekenäs. Liten arkitekturguide 1997*.

- Gardberg, C.J. 1950: *Stadsplan och byggnadsskick i Borgå intill år 1834*. Folklivsstudier II. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CCCXXVIII. Helsingfors.
- Gardberg, C.J. 1969: *Turun keskiaikainen asemakaava*. Turun kaupungin histori-allinen museo. Vuosijulkaisu 1968–1969. Turku.
- Gardberg, C.J. 1998: Byggnadskonst. I: *Konsten i Finland. Från medeltid till nu-tid*. Bengt von Bonsdorff m.fl. (red.) Helsingfors. 72–84.
- Gardberg, C.J. 1998: Byggnadskonst och miljö. I: *Konsten i Finland. Från medel-tid till nutid*. Bengt von Bonsdorff m.fl. (red.) Helsingfors. 103–119.
- Gardberg, C.J. 1998: Empiren. I: *Konsten i Finland. Från medeltid till nutid*. Bengt von Bonsdorff m.fl. (red.) Helsingfors. 139–148.
- Gerndt, Helge 1985: *Grosstadtvolkskunde – Möglichkeiten und Probleme*. I: *Grosstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung*. Kohlmann, Theodor & Bausinger, Hermann (eds.). Berlin.
- Ghose, R. 2004: Big sky or big sprawl? Rural gentrification and the changing cultural landscape of Missoula, Montana. *Urban Geography*, 25 (6). 528–549.
- Giddens Anthony 1990: *The consequences of modernity*. Cambridge.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge.
- Giddens, Anthony 1996: *Modernitetens följder*. Lund.
- Glass, Ruth 1964: *London. Aspects of Change*. London.
- Goldhaber, Michael H. 1997a: *The Attention Economy and the Net*. http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_4/goldhaber/index.html (21.1.2009)
- Goldhaber, Michael H. 1997b: *What's the Right Economics for Cyberspace?* http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_7/goldhaber/index.html (21.1.2009)
- Gross, David 2000: *Lost Time. On Remembering and Forgetting in Late Modern Culture*. Amherst.
- Gunnemark, Kerstin 1998: *Hembygd i storstad: om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Göteborg.
- Gunnemark, Kerstin (red.) 2000: *Återblickar och framtidstro i Majorna*. Göteborg.
- Gunnemark, Kerstin 2004: *Minnenas Galleri: om minnesskåp och kulturarv*. Stockholm.
- Gunnemark, Kerstin 2006: *Historiesyn i Kungsladugård*. I: *Vardagslivets front-er*. Gunnemark, Kerstin & Mörck, Magnus (red.). Göteborg.
- Gustafsson, Lotten 2002: *Medeltidskartor och minnespolitik*. I: *Historien in på livet*. Eriksen, Anne & Garnert, Jan & Torunn Selberg (red.). Falun.

- Gyllenberg, Petra 1998: *Förstörelse av byggnadsverk i finska städer genom brand, rivning och ombyggnad*. Pro gradu-avhandling. Konstvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi.
- Hagberg, Jan-Erik 1993: I det glesa kulturarvet. I: *Modernisering och kulturarv*. Anshelm, Jonas (red.) Stockholm/Stehag. 149–180.
- Hagner, Marita 1975: *Den nordiska trästaden 12. Stadsplanering i finska trästäder*. Helsingfors.
- Hammarström, Ingrid & Hall, Thomas 1981: *Perspektiv på Svensk stad. Staden som forskningsobjekt 1950-1980*. Stockholm.
- Harrikari, Martina 2006: *Gentrifikation som en erfarenhet. En fallstudie om Fiskars bruk*. Helsingfors.
- Hedman, Lars 1992: Arkitekten som stadsplanerare på 1950- och 1960-talet – Vad fick vi i arv? I: *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992*. Korvenmaa, Pekka (red.) Helsinki.
- Heikkinen, Maire & Korpela, Krister m.fl. 1988: *Programblad för seminariet "Vanhat puurakennukset; sisätilojen korjaus 11–12.11.1988"*.
- Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael 1972: *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa. Asuntohallituksen tutkimus- ja suunnittelutoimisto. A: 5*. Helsinki.
- Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael & Knapas, Rainer 1982: *Landet som det ser ut. Förändring och tradition i den byggda miljön*. Utställningskatalog. Helsingfors.
- Helander, Vilhelm (red.) 1975: *Nordiska trästaden 6. Finsk trästad – Problem och utvecklingsmöjligheter*. Helsingfors.
- Hellman, Katja & Wikman, Kajsa 2000: Att välja att bo i historien. *Laboratorium för folk och kultur 1/2000*. 8–11.
- Hellman, Katja 2003: *Minnenas landskap: en källkritisk och tematisk analys av berättelser om vardagsliv i 1950-talets Åbo och Helsingfors*. Åbo.
- Hellman, Katja 2007: Storstadsfenomen i småstadsforskning: en teoretisk översikt utgående från postmoderna drag i urbaniteten. *NordNytt*. 5–19.
- Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar 1972: *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Lund.
- Hewison, Robert 1987: *The Heritage Industry. Britain in a Climate of Decline*. London.
- Hylland Eriksen, Thomas 1996: *Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk*. Oslo.
- Inglehart, Ronald 1977: *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton.
- Inglehart, Ronald 1990: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton.
- Inglehart, Ronald 1997: *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton.

- Irwin-Zarecka, Iwona 1994: *Frames of Remembrance. The Dynamics of Collective Memory*. New Brunswick USA, London England.
- Jauhiainen, Jussi S. 1990: Asuminen Turun keskustassa. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja N:o 128*.
- Jauhiainen, Jussi S. 1994: Urban dynamics in Europe: some theoretical aspects of the recent urban development. *The European Geographer* 7/8. 20–26.
- Jauhiainen, Jussi S. 1995: Kaupunkisuunnittelu, kaupunki uudistus ja kaupunkipolitiikka. Kolme eurooppalaista esimerkkiä. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja N:o 146*.
- Jauhiainen, Jussi S. 1997: Kaupunki uudistus ja gentrifikaatio. I: *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Haarni, Tuukka (toim.) Tampere. 129–142.
- Jencks, Charles A. 1991: *The Language of Postmodern Architecture*. 6. upplagan. New York.
- Jobes, P. 2000: *Moving nearer to heaven: the illusions and disillusions of migrants to scenic rural places*. Westport, CT.
- Johansson, Carina 2005: Kulturarv och komparation i Visby. I: *Kulturarvens gränser. Komparativa perspektiv*. Aronsson, Peter et al. (red.). Göteborg. 187–209.
- Johansson, Carina 2009: *Visby visuellt: föreställningar om en plats med utgångspunkt i bilder och kulturarv*. Klintehamn.
- Judd, Dennis R. & Fainstein, Susan S. (eds.) 1999: *The tourist city*. New haven, Conn.
- Jutikkala, Eino 1963: Tomtbesittningen och kampen om regulariteten i Sverige-Finlands städer. *Soc.Sc.Fenn. Vuosikirja XL 1961–1962*. Helsingfors.
- Jutikkala, Eino 1984: *Suomen kaupunkilaitoksen historia* 3. 15–20.
- Jutikkala, Eino & Hietala, Marjatta 1990: *Scandinavian Atlas of Historic Towns. New Series No. 1: Finland. Kokkola – Gamlakarleby. Vammala*.
- Jönsson, Lars-Eric & Svensson, Birgitta (red.) 2004: *I industrisamhällets slagskugga: om problematiska kulturarv*. Stockholm.
- Jönsson, Lars-Eric et al. (red.) 2008: *Kulturarv och kanon: historia och samtid i Danmark och Sverige*. Göteborg.
- Kairamo, Maija & Korpela, Krister m.fl. 1988: *Programblad för seminariet "Vanhat puurakennukset ja pihat kaupunkikuvaassa 22–24.4.1988"*.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (red.) 1998: *Finland i förvandling. Levnadsstandardens, livsföringens och socialpolitikens utveckling i Finland*. Borgå.
- Karlsson, Sten 1993: Det önskade kulturarvet. I: *Modernisering och kulturarv*. Anshelm, Jonas (red.) Stockholm/Stehag. 259–297.
- Karlsson, Klas-Göran 1999: *Historia som vapen*. Stockholm.

- Kirjakka, Marjut 1982: *Kaupunkirakentaminen Suomessa vuoteen 1875. Asemakaavoituksen sekä rakentamista ohjanneiden määräysten ja päätösten vaikutus kaupunkirakenteeseen*. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus B 44. Espoo.
- Kirjakka, Marjut 1996: *The Orthogonal Finnish Town 1620–1860. Its structure, components and dimensions*. Doktorsavhandling. Tekniska Högskolan.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998: *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley.
- Kirveennummi, Anna et al. (red.) 1994: *Everyday life and ethnicity: urban families in Loviisa and Vöru 1988–1991*. Helsinki.
- Kivinen, Olli 1960: *Kaupunkiemme keskusalueiden rakennusoikeudesta, sen kehityksestä ja mitoituksesta*. Väitöskirja. Helsinki.
- Klein, Barbro 1990: Transkribering är en analytisk akt. *Rig 73* (2). 41–66.
- Klein, Barbro 2004: *Creating diversities: folklore, religion and the politics of heritage*. Siikala, Anna-Leena et al. (eds.). Helsinki.
- Korkiakangas, Pirjo (et al eds) 2005: *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnostoimite 11. Saarijärvi.
- Korpela, Krister 1956: *Om stadsplan och byggnadsskick i Gamla Karleby stad 1620–1860*. Diplomarbete. Arkitekturavdelningen vid Helsingfors Tekniska Högskola.
- Korpela, Krister & Mattinen, Maire m.fl. 1989: *Programblad för seminariet "Vanhojen puurakennusten asema kaupunkirakenteessa ja vaikutus katutilaan 21–22.4.1989"*.
- Korpela, Krister 1994: *Asemakaava ja rakennukset. I: Kokkolan kaupungin historia 4*. Vaasa. 613–717.
- Kovanen, Laura 1999: *Gentrifikaatio Helsingissä 1980-luvulta 1990-luvun puoliväliin*. Helsinki.
- Kujala, Marketta 1981: *Kokkola – kaupunkikuvaselvitys*. Kokkola.
- Kuosmanen, Merja 1972: *Den nordiska trästaden 20*. Helsingfors.
- Laaksonen, Hannu & Lahtinen, Rauno 2004: *Kävely puutalojen Turussa*. Turku.
- Lahtinen, Rauno & Laaksonen, Hannu 2006: *Kävely jugendtalojen Turussa*. Turku.
- Lahtinen, Rauno 2009: *Turun puretut talot*. Turku.
- Laisaari, Olavi 1962: *Tehokas kaupunki*. Turku.
- Lampel, Eva & Högdal, Lis 1972: *Den nordiska trästaden 25*. Stockholm.
- Landgren, Lars-Folke 2000: *Brages Pressarkiv 1910–2000. 90 år av finlands-svensk pressdokumentation. Laboratorium för folk och kultur 3/2000*. 3–17.
- Lappi, Tiina-Riitta 2007: *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyväskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä.

- Larsson, Bo 1994: *Stadens språk. Stadsgestaltning och bostadsbyggande i nordiska huvudstäder under 1970- och 1980-talen*. Lund: Sektionen för arkitektur, avd. för stadsbyggnad. Doktorsavhandling.
- Lees, Loretta 2006: Gentrifying down the urban hierarchy. "The cascade effect" in Portland, Maine. I: *Small Cities. Urban Experience Beyond the Metropolis*. Bell, David & Jayne, Mark (eds.). New York. 91-104.
- LeGates, T.R. & Hartman, C. 1986: The Anatomy of displacement in the United States. I: *Gentrification of the City*. Smith, Neil & Williams, Peter (eds.). Winchester.
- Ley, David 1980: Liberal ideology and the postindustrial city. *Annals of the Association of American Geographers* 70. 238-258.
- Ley, David 1986: Alternative explanations for inner-city gentrification. *Annals of the Association of American Geographers* 76. 521-535.
- Ley, David 1992: Gentrification in recession: social change in six Canadian inner cities, 1981-1986. *Urban Geography* 13. 230-256.
- Ley, David 1993: Past elites and present gentry: neighborhoods of privilege in the inner city. I: *The changing social geography of Canadian cities*. Bourne, L.S & Ley, David (eds.). Montreal & Kingston. 214-233.
- Lilius, Henrik 1964: *Claes Claesson - Pohjanmaan asemakaavoittaja*. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton vuosikirja n:o 1963-1964.
- Lilius, Henrik 1967: *Der Pekkatori in Raahе. Studien über einen eckverschlossenen Platz und seine Gebäudetypen*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakausikirja 65. Väitöskirja. Helsinki.
- Lilius, Henrik 1980: Suomalaisen ruutukaupungin synty ja kehitys. I: *Genius Loci*. Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja 4.6.1980. Helsinki.
- Lilius, Henrik 1981: Kaupunkirakentaminen 1617-1856. I: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 1*. Vantaa.
- Lilius, Henrik 1983: Kaupunkirakentaminen 1856-1900. I: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2*. Vantaa.
- Lilius, Henrik 1985: *Trästad i Finland*. Denmark.
- Lillbroända, Sanna 2002a: Neristan i Gamlakarleby - objekt för omsorg och debatt. *Laboratorium för folk och kultur* 1/2002. 21-27.
- Lillbroända, Sanna 2002b: *Neristan i Gamlakarleby - stadsdel som objekt för omsorg och intresse*. Pro gradu-avhandling. Åbo.
- Lillbroända, Sanna 2003: Dolda kulturarv - negativa främlingar? *Laboratorium för folk och kultur* 1/2003. 24-28.
- Lillbroända, Sanna 2003: Finnish wooden town as a touristic scene. I: *Touristic construction and consumption of culture(s)*. Cseri, Miklos et al. (eds.). 65-72.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2005: Trästad som livsstil. Stadsteoretiska perspektiv på svenska miljöer i Finland. *Källan* 1/2005. 17-22.

- Lillbroända-Annala, Sanna 2007: Hur förvalta det förflutna? Ideologier inom den finska trästadspolitiken. *NordNytt*. 41–53.
- Lindqvist, Vidar och Tua Forsström 1988: *Ekenäs*. Ekenäs.
- Lindqvist, Vidar och Dorrit Krook 2001: *Minnen från Ekenäs*. Ekenäs.
- Lowenthal, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge.
- Lowenthal, David 1998: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge.
- Löfgren, Orvar 1997: Vad rymmer en upplevelse? *Vetenskapens rymder. Perspektiv och visioner. Kungliga Skytteanska samfundets årsbok 1997*. Jacobson, Roger & Öqvist, Gunnar (red.) Stockholm.
- Löfgren, Orvar 2001: Den nya ekonomin – en kulturhistoria. *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*. Nr. 3/2001.
- MacCannell, Dean 1976: *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. Clinton, Mass.
- Manninen, Antti 2004: *Puretut talot: 100 tarinaa Helsingistä*. Helsinki.
- Mansikka, Antti 1995: *Slummista keskiluokan asuinalueeksi: Vanhan Porvoon gen-trifikaatiokehitys*. Helsinki.
- Mattinen, Maire 1985: Puukaupunkien suojele. *Ympäristöministeriö Kaavoitus- ja rakennusosasto. Tutkimuksia 2/1985*. Helsinki.
- Meurman, Otto-Iivari 1938: Kaupunkien suunnittelu. Rakennustaide ja tekniikka. I: *Keksintöjen kirja 8: rakennustaide ja rakennustekniikka*. Lindberg, Carolus (toim). Porvoo
- Meurman, Otto-I 1947: *Asemakaavaoppi*. Helsinki.
- Mickwitz, Axel & Möller, Sylvi 1984: *Kokkolan kaupungin historia 1–2*. Vaasa.
- Mikkola, Teija 2003: *Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Tutkimus arvojen mitaamisesta ja monitasoisuudesta*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241. Yliopistopaino, Helsinki.
- Minnenas bilderbok 1, 1989 : Gamlakarleby kring sekelskiftet*. Vasa.
- Minnenas bilderbok 2, 1992: Gamlakarlebysomrar*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 3, 1993: Neristan i våra hjärtan*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 5, 1997: Staden i förvandling. Gamlakarleby under 1940- och 1950-talen*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 6, 2000: Liv och rörelse i Gamlakarleby*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 7, 2003: På promenad i Gamlakarleby*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 8, 2006: Hem i Gamlakarleby förr och nu*. Karleby.
- Minnenas bilderbok 9, 2009: Med pensel och palett: akvareller från Neristan*. Karleby.
- Monta on kaunista. Kokkolan kulttuurikohteita (broschyr)*
- Moorhouse, Jonathan 2006: *Ekenäs. Promenader i idylliska Gamla stan*. Ekenäs Tryckeri Ab, Ekenäs.

- Mäenpää, Pasi 1991: *Kallionkeskiluokkaistuminen 1980-luvulla. Työläisyhteiskunnan tuho?* Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1991:7. Helsinki.
- Möller, Sylvi 1970: *Kokkolan kaupungin historia 3*. Porvoo.
- Mörck, Magnus 1991: *Storstadens livsstilar och boendekarriärer. En etnologisk intervjundersökning från 80-talets Göteborg*. Göteborg.
- Mörck, Magnus 1998: *Spel på ytan. En bok om livsstilar*. Göteborg.
- Naess, Arne 1981: *Ekologi, samhälle och livsstil*. Utkast till en ekosofi. Stockholm.
- Niemi, Anne Maria 2003: *"Det medeltida Åbo". Historiskt iscensättande som folk-nöje och stadsprofilerande resurs*. Åbo.
- Niemi, Anne Maria 2004: Historiens lockelse: om forskning kring historiebruk. *Budkavlen*. 34-45.
- Niemi, Anne Maria 2006: *Bilder av medeltiden. Tre nutida historierepresentationer i Åbo*. Licentiatavhandling. Åbo Akademi.
- Niemi, Anne Maria 2009: Medeltidsmarknaden i Åbo – karnevalblandad kommers. I: *Ska vi gå på marknad – eller shoppa?* Niemi, Anne M. (red.) Åbo. 80-105.
- Niemi, Tapio 2005: Unesco maailmanperinnöstä Rauman päänsärky. *Hiidenkivi* 6/2005. 23-25.
- Nikolic, Dragan 2008: The Use and Abuse of Heritage. The Old Bridge in Post-War Mostar. *Ethnologia Scandinavica* 2008. 94-103
- Nora, Pierre 2001: Mellan minnen och historia. I: Sverker Sörlin (red.) *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Stockholm.
- Norberg-Schulz, Christian 1988: *Architecture: Meaning and Place. Selected Essays*. New York.
- Nordfeldt, Marie 1992: Städernas nya ansikten – gentrifikationsprocessens orsaker och effekter. I: *Urbana samhällen och processer. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*. 73-83.
- Nordin, Erik 1972: *Nordiska trästaden* 16. Stockholm.
- Nordiska trästaden* 6. Helsingfors.
- Nordstedts Svensk Ordbok* 1999. 3. upplagan.
- Nordstedts Stora Engelsk-Svenska Ordboken* 1999. 3. upplagan.
- Nyman, Anna 2006: *Hantverkare i Ekenäs på 1800-talet: familj, gård och bohag som ramar för hantverkarnas livsform*. Åbo.
- Nyman, Kaj 2003: *Sinisilmäisyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950-2000*. Helsinki.
- Ohlander, Marianne 1972: *Den nordiska trästaden* 11. Stockholm.
- Ojankoski, Teija 1998: *Oikea pieni kaupunki: maantieteen ja asukkaiden näkökulma suomalaiseen pikkukaupunkiin*. Turku.
- Palmarz, Elisabeth 2003: *Kulturarösetredningen 2003. Vår forntid i samtid och framtid*. Ålands landskapsstyrelse, museibyran. Mariehamn.

- Passinmäki, Pekka 1998: Kaupunkisuunnittelun erilaisia lähestymistapoja. *Niin&näin* 1/98. 31-32.
- Paulsson, Gregor 1950: *Svensk stad 1-2: Livsstil och stil i svenska städer under 1800-talet*. Stockholm.
- Paulsson, Gregor 1972: *Svensk stad 1: Livsstil och stil i svenska städer under 1800-talet*. Lund.
- Paulsson, Gregor 1972: *Svensk stad 2: Från bruksby till trädgårdsstad*. Lund.
- Petrisalo, Katriina 1994: Menneisyys turismin vetovoimatekijänä. I: *Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina*. Aho, Seppo (toim). Helsinki
- Petrisalo, Katriina 2001: *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Helsinki.
- Phillips, M. 2005: Rural gentrification and the production of nature: a case study from Middle England. I: *Conference proceedings from the 4th international conference of critical geography, Mexico City*. Ramirez, B. (ed).
- Pietilä, Reima 1982: "Genius Loci" - Personal Interpretations. I: *Genius Loci - A Search for Local Identity*. Helsinki. 63-93.
- Pöyli-Vainio, Marja-Liisa 1992: *Port Arthur: elämänmenoa*. Turku.
- Relph, Edward 1987: *The Modern Urban Landscape*. London & Sydney.
- Reuter, Jonatan 1990 (1931): *Ekenäs stad och bygd I*. Ekenäs.
- Reuter, Jonatan 1990 (1932): *Ekenäs stad och bygd II*. Ekenäs.
- Reuter, Jonatan 1991 (1933): *Ekenäs stad och bygd III*. Ekenäs.
- Reuter, Jonatan 1992 (1935): *Ekenäs stad och bygd IV*. Ekenäs.
- Reuter, Jonatan 1993 (1938): *Ekenäs stad och bygd V*. Ekenäs.
- Richards, Greg (toim.) 2001: *Cultural attractions and European tourism*. Wallingford.
- Riipinen, Olli-Pekka 1995a: *Suomalaisia puukaupunkeja. Hoito, kaavoitus ja suo-
jelu*. Helsinki.
- Riipinen, Olli-Pekka 1995b: *Finländska trästäder*. Ekenäs.
- Riipinen, Olli-Pekka 1998: Kaavoitus ja rakennussuojelu. I: *Suomalaisia puu-
kaupunkeja. Kokkola*. Selvitys 5j 1998 (1995). 23-43.
- Ringbom, Sixten 1998: Inledning. I: *Konsten i Finland. Från medeltid till nutid*. Bengt von Bonsdorff m.fl. (red.) Helsingfors. 133-138.
- Ringbom, Sixten 1998: Nygotik, industriarkitektur och nyrenässans. I: *Konsten i Finland. Från medeltid till nutid*. Bengt von Bonsdorff m.fl. (red.) Helsingfors. 149-168.
- Rodell, Magnus 2007: Från gotländska bunkrar till bosniska broar - en reflektion om materiell kultur och monument. I: *Minnesmärken: att tolka det förflutna och besvärja framtiden*. Frykman, Jonas & Billy Ehn (eds.). Stockholm.

- Rokeach, Milton 1973: *The Nature og Human Values. A Theory of Organization and Change*. New York.
- Rokeach, Milton 1976: *Beliefs, Attitudes and Values*. San Fransisco, Washington, London.
- Ronström, Owe 2005: Memories, traditions, heritage. I: *Studies in Folk Culture Volume IV. Memories and Visions*. Tartu. 88–106
- Ronström, Owe 2007: *Kulturaröspolitik. Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm.
- Roos, Jeja-Pekka 1988: *Elämäntavasta elämäkertaan: elämäntapaa etsimässä 2*. Helsinki.
- Roos, Jeja-Pekka & Rahkonen, Keijo 1985: *Att vilja leva annorlunda: på jakt efter den nya medelklassen i Finland*. Helsinki.
- Rutheiser 1996: *Imagineering Atlanta. The politics of place in the city of dreams*. London.
- Räsänen, Matti et al. (red.) 1985: *Kaskö – kontinuitet och förändring i en småstad*. Helsingfors.
- Räsänen, Matti 1994: Kaupunki ja kulttuurintutkimus: ihminen ja kaupunki. I: *Kulttuurintutkimus*. Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.) Jyväskylä. 184–204.
- Saarikangas, Kirsti 1993: *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Helsinki.
- Sharman, Russel Leigh 2006: *The tenants of East Harlem*. Berkeley.
- Salokorpi, Asko 1984: Kaupunki-rakentaminen. I: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika*. Tommila, Päiviö (toim). Vantaa. 269–330.
- Salokorpi, Asko 1994: *Gamla stan i Ekenäs, byggnadshistorisk inventering*.
- Santaholma, Kaija 1998a: Esipuhe. I: *Finländska trästäder*. Helsinki.
- Santaholma, Kaija 1998b: Johdanto. I: *Suomalaisia puukaupunkeja*. Kokkola. Selvitys 5j 1998 (1995).
- Sappinen, Eero 2000: *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla: tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Helsinki.
- Schalin, Mona 1998: Arkitektur och byggnadskultur 1930–1990. I: *Konsten i Finland*. Von Bonsdorff, Bengt et al. (red.). Esbo. 363–395.
- Seaton, A.V. 1999: War and Thanatourism. Waterloo 1815–1914. *Annals of Tourism Research* 26:1.
- Selänniemi, Tom 1996: *Matka ikuiseen kesään. Kulttuuriantropologinen näkökulma suomalaisten etelänmatkailuun*. Helsinki.
- Sinisalo, Antero 1984: *Från restaurering till byggnadsskydd. Byggnadsvård under hundra år*. Utställningskatalog. Helsingin yliopiston monistuspalvelu Painatusjaos. Helsinki.

7 Broars skärgård 2005 och 2007 (broschyr)

Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2004: *Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer*. Åbo

Smith, Laurajane 2006: *Uses of Heritage*. New York.

Smith, Laurajane & Akagawa, Natsuko 2009 (eds.): *Intangible heritage*. New York.

Smith, Neil 1979a: Toward a theory of gentrification: a back-to-the-city movement by capital not by people. *Journal of the American Planners Association* 45:4. 538-548.

Smith, Neil 1979b: Gentrification and capital: Practice and ideology in Society Hill. *Antipode* 19:1. 24-35.

Smith, Neil 1982: Gentrification and uneven development. *Economic Geography* 58:2. 139-155.

Smith, Neil & Williams, Peter (eds) 1986: *Gentrification of the city*. Winchester.

Smith, Neil 1987: Of yuppies and housing: gentrification, social restructuring, and the urban dream. *Environment and Planning D, Society and Space* 5. 151-172.

Smith, Neil 1990: *Uneven development: nature, capital and the production of space*. 2.upplagan. Oxford.

Smith, Neil 1991: On gaps in our knowledge of gentrification. I: van Weesep, Jan & Sako Musterd (eds) *Urban housing for better-off: Gentrification in Europe*. Utrecht. 52-62.

Smith, Neil 1996a: *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city*. London.

Smith, Neil 1996b: Gentrification, the Frontier and the Restructuring of Urban Space. I: *Readings in Urban Theory*. Fainstein, Susan & Campbell, Scott (eds.). Massachusetts, USA. 338-358.

Sparre, Louis 1919: *Det gamla Borgå*. 2.upplagan. Helsingfors.

Stahre, Ulf 1999: *Den alternativa staden. Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Västervik.

Stenman, Nils-Erik 1973: *Gamlakarleby gamla trädstdels saneringsförslag*. Diplomarbete. Arkitektavdelningen vid Uleåborgs universitet.

Stenman, Nils-Erik & Lampinen, P. & Läspä, J 1983: *Neristan i Karleby. Grundutredning för styrning av byggandet*. Planläggningsavdelningen. Karleby stad.

Stenros, Anne 1992: *Kesto ja järjestys. Tilarakenteen teoria*. Helsinki.

Suonto, Yrjö 1995: *Varjele modernia! Modernin arkkitehtuurin ominaispiirteiden säilyttämisen puolesta rakennuksia korjattaessa*. Helsinki.

- Suvanto, Anneli 1987: Kansainväliset suojelusuositukset ja rakennussuojelu Suomessa. I: Rakennussuojelu. Rautsi, Jussi & Santaholma, Kaija (toim.): *Ympäristöministeriö Kaavoitus- ja rakennusosasto. Tiedotus 1/1987.*
- Svensson, Birgitta 2000: Kulturarvets makt och möjligheter. I: *Norden og Europa*. Rogan, Bjarne & Gullveig Alver, Bente (red.). 83–91.
- Takolander, Alfons 1930: *Ekenäs stads historia 1*. Ekenäs.
- Tallqvist, Tore 1982: *Gamla stan i Ekenäs: råd och riktlinjer för byggnadsvård*. Ekenäs.
- Tarkiainen, Kari 1998: Det svenska kulturarvet i arkiven. I: *Sveriges kulturarv. Att förvalta det förflutna*. Arlöv. 7–40.
- Toiviainen, Hillevi 1994: *Kokkolan kaupungin historia 4*. Vaasa.
- Tommila, Mervi 2005: *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana – asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä*. Pori.
- Tommila, Päiviö (toim.) 1983: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Vantaa.
- Tommila, Päiviö (toim.) 1984: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika*. Vantaa.
- Trost, Jan 1997: *Kvalitativa interojuer*. Andra upplagan. Lund.
- Tuomi, Timo 1996: Särdrag i trästädernas arkitektur. I: *Finländska trästäder*. Karleby. Miljöministeriets utredning 5 d 1995. 9–10.
- Tuomi, Timo 1996: Arkitektoniska drag. I: *Finländska trästäder*. Ekenäs.
- Tuomi, Timo 2005: *Kaupunkikuovan muutokset: suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Helsinki.
- Tuomi-Nikula, Outi & Karhunen, Eeva 2007: *Kotina suojeltu talo. Arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa*. Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitoksen julkaisuja XII. Pori.
- Tuomisto, Tero 2002: *Puutalokaupunki kasvoi. Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001*. Kuopio.
- Turtiainen, Jan 2006: *Världsarvets villkor: intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*. Stockholm.
- Urry, John 1988: Cultural Change and Contemporary Holidaymaking. *Theory, Culture & Society* 5:1. 35–55.
- Urry, John 1995: *Consuming Places*. London & New York.
- Urry, John 1995: A middle-class countryside? I: *Social change and the middle classes*. Butler, T. and Savage, M. (eds) Washington DC.
- Uuskallio, Irma 2001: *Arvostetut asuinsijat. Asuinalueiden arvostuksen sosiokulttuurinen analyysi 1900-luvun Helsingissä ja Tehtaankadulta etelään*. Helsingfors stads faktacentral, undersökningar 2001: 8.

- Uuskallio, Irma 2004: Kaupunkiasumisen "pyhät paikat" – asuinalueiden arvostus Suomessa. I: *Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teema-vuoden aiheista*. Helsinki.
- van Weesep, Jan 1994: Gentrification as a research frontier. *Progress in Human Geography* 18, 1. 74–83.
- Werne, Finn 1987: *Den osynliga arkitekturen*. Lund.
- Wessel, Terje 1988: Gentrification som forskningsfelt – utviklingen av et samfunnssteoretisk mikrokosmos. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* 8/1988. Uppsala. 39–55.
- Wsterlind, Ann Mari & Westerlind, Gunnar 1972: *Den nordiska trästaden* 21. Stockholm.
- Westerlund, Kasper 2003: *Beckholmen i Åbo: ett maritimt lokalsamhälle och dess omvandling*. Avhandling pro gradu. Åbo Akademi.
- Wikman, Kajsa 2000: Lovisa går tillbaka till 1700-talet: en förstudie till ett fenomen inom upplevelseturismen. *Laboratorium för folk och kultur* 2/2000. 15–19.
- Wikman, Kajsa 2001: "Konungen anländer till Lovisa": en etnologisk analys av 1700-talet i småstadsmiljö. Avhandling pro gradu. Åbo.
- Wikman, Kajsa 2002: Kulturarv och historiskt återupplivande i en småstad av idag. Helsingfors.
- Zander, Ulf 2001: *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Lund.
- Ziehe, Thomas 1986: Inför avmystifieringen av världen. Ungdom och kulturell modernisering. I: *Postmoderna tider. Finland*. Löfgren, Mikael & Molander, Anders (red.). 344–361.
- Ziehe, Thomas 1989: *Kulturanalyser, ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm.
- Zintchenko, Lennart 1999: Dagspressen och skapandet av kollektiva minnen. I: *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Bergquist, Magnus & Svensson, Birgitta (red.) Lund. 202–219.
- Zintchenko, Lennart 2003: *Stadens tidsbilder. Om minnen, erfarenheter och förväntningar utifrån stadens omvandlingar i Sverige 1880-1990*. Etnologiska föreningen i Västsverige. Göteborg.
- Zukin, Sharon 1988: *Loft living: culture and capital in urban change*. London.
- Zukin, Sharon 1992: Postmodern Urban Landscapes: mapping culture and power. I: *Modernity & Identity*. Lash, Scott & Friedman, Jonathan (eds.) Oxford UK & Cambridge USA. 221–247.
- Zukin, Sharon 1995: *The Cultures of Cities*. Oxford.
- Åström, Anna-Maria 1986: Etnologiskt perspektiv på småstadskultur med Kaskö och Ekenäs som exempel. I: *Liv, arbete och miljö i kuststaden*. Andersson, Håkan & Åström, Anna-Maria (red.) Helsingfors. 63–87.

- Åström, Anna-Maria & Sundman, Maud (red.) 1990: *Hemma bäst: minne från barndomen i Helsingfors*. Helsingfors.
- Åström, Anna-Maria 1991: Småstadens påsk och första maj. En jämförelse mellan pressmaterial och etnologiska intervjuer. I: *Press i klipp, fil och forsk.* Stenius, Henrik & Westergård, Siv (red.) Brages årsskrift 1990. Helsingfors. 83–103.
- Åström, Anna-Maria 1993: Att sitta på bar i Helsingfors: 1960-talsgenerationens utgångspunkt. I: *Femtiotalister*. Stockholm. 59–79.
- Åström, Anna-Maria 1997a: Helsinkiläinen kaupunkikulttuuri 1950-luvulla asukkaiden kuvaamana. I: *Kvartti*. 30–37.
- Åström, Anna-Maria 1997b: KvarTERS- och hemliv i Helsingfors på 1950-talet. *Laboratorium för folk och kultur 2/1997*. 21–28.
- Åström, Anna-Maria et al. (red.) 1998: *Att bo i stan. Minnesbilder från centrum av Helsingfors*. Helsinki.
- Åström, Anna-Maria 1999: Koti ja naapurusto: Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvuilla. I: *Koti kaupungin laidalla: työväestön asumisen pitkä linja*. 79–122.
- Åström, Anna-Maria 2001: Det kulturella arvet och etnologin. *Laboratorium för folk och kultur 4/2000*. 27–29.
- Åström, Anna-Maria 2004: The city as a living room: changing meanings of the centre of Helsinki. I: *Memories of my town*. Helsinki. 19–48.
- Øverås, Ola H. 1972: *Den nordiske traestad 26*. Oslo.

Internetresurser

- <http://hum.utu.fi/oppiaineet/satakunta/sv/studier/kulturarv/index.html> (30.5.2010)
- http://lib.kokkola.fi/kirjastotalohanke/index_se.htm (12.5.2010)
- http://tourism.kokkola.fi/index.asp?luokka_id=88&main=1 (31.3.2006)
- <https://verkkopalvelut.vrk.fi/Omat/Etusivu.aspx> (18.5.2010)
- <http://whc.unesco.org/en/about/> (17.8.2006)
- <http://whc.unesco.org/en/about/> (12.5.2010)
- <http://whc.unesco.org/en/list> (12.5.2010)
- http://whc.unesco.org/ab_conve.htm (29.3.2004)
- <http://whc.unesco.org/en/list/582> (29.3.2004)
- <http://whc.unesco.org/nwhc/pages/doc/navdoc/htm> (29.3.2004)
- <http://www.bragespressarkiv.fi/start/samlingar/> (28.8.2007)
- http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/Statliga_myn-digheter (14.12.2007)
- http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/toimijat/sv_SE/%20Kommunerna/ (14.12.2007)
- http://www.byggnadsarv.fi/muuta_sisaltoa/erp/sv_SE/historia/ (14.12.2007)

<http://www.ekenas.fi/> (6.8.2007)
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990132> (24.7.2006)
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1985/19850060> (24.7.2006)
<http://www.icomos.fi/> (2.1.2008)
<http://www.international.icomos.org/home.htm> (18.5.2010)
<http://www.kokkola.fi/> (6.8.2007)
<http://www.kokkola.fi/indexse.htm> (4.3.2008)
https://www.kokkola.fi/kuntainfo/kunta_lyhyesti/sv_SE/kunta_lyhyesti/
(26.5.2010)
https://www.kokkola.fi/kuntainfo/tilastot/sv_SE/taskutietoa_kokkola/
(26.5.2010)
https://www.kokkola.fi/neristan/neristan/sv_SE/neristan/ (25.5.2010)
www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)
www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)
<http://www.kulttuuriperinne.com/index.php?m1=etusivu&lang=se>
(2.12.2009)
<http://www.maistraatti.fi/se/> (18.5.2010)
<http://www.matkailu.kokkola.fi/wkk/index.html> (6.8.2007)
<http://www.nba.fi/sv/lagstiftning> (3.4.2007)
<http://www.ne.se/lang/performans/281800> (11.5.2010)
<http://www.ne.se/lang/gentrifiering> (online 10.2.2010)
<http://www.neristan.fi/indexsve.asp?main=2> (6.8.2007)
[http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/fi_FI/
Korjausrakentamiskeskukset/](http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/fi_FI/Korjausrakentamiskeskukset/) (02.01.2008)
[http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/sv_SE/
Organisationer_och_stiftelser/](http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/sv_SE/Organisationer_och_stiftelser/) (2.12.2009)
[http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/sv_SE/
Renoveringscentra/](http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisalto/toimijat/sv_SE/Renoveringscentra/) (2.12.2009)
<http://www.raseborg.fi/> (26.5.2010)
http://www.rauma.fi/info/vanha_rauma.htm (2.6.2006)
<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=19878&lan=sv>
(2.1.2008)
http://www.vaestorekisterikeskus.fi/vrk/home.nsf/pages/index_sve
(18.5.2010)
<http://www.vyh.fi/hoito/euhanke/lsu/aluek/kokkvanh.htm> (15.9.2002)
<http://www.vyh.fi/hoito/euhanke/lsu/aluek/kokkveto.htm> (15.2.2002)

Tidningsartiklar

Hufvudstadsbladet

Libeckska huset i Gkby blir nytt i gamla former, 21.1.1967
Vi Neristassbor samlar på värdefulla fotografier, 10.8.1972
Stadsmiljö med anor, oas i Ekenäsdyllan, 4.7.1974
Boehmska huset raritet – rivningen kulturskandal, 30.12.1980
Museiverket önskar bevara "problemhus", 8.4.1982
Historiska och arkitektoniska värden ständigt i konflikt, 15.1.1986

Jakobstads Tidning

Aktiv stadsdelsförening i Gamlakarleby vårdar och bevarar det gamla, 24.11.1967
Församlingscenter eller gamla trähus, 19.2.1983
Idag är det lite status att bo här, 25.9.1999

Ny Tid

Varför revs unika Stationsvägen 12?, 27.10.1983

Vasabladet

Rivningen av "Nyyjork" i Gkby inför sin fullbordan?, 27.5.1962
Vi Neristassbor r.f. – exklusiv förening med säregna paragrafer, 23.1.1963
Sjömansgårdarna i Gkby rivs – stadens "Nyyjork" försvinner, 30.3.1963
Ingen ville köpa sjömansgårdarna, 17.5.1963
"Murarglädje" rivs i Gkby, 21.4.1971
Bevara Neristassmiljön. Renovera hellre än riv, 30.6.1973
1700-talshus får stå kvar?, 13.6.1980
Boehmska huset kan renoveras, 11.10.1980
Namnet för bra för att plånas ut, 8.11.1981
Åtgärdsförbud för tre trähus, 16.2.1983
Museiverket vill bevara Karlebyhus, 9.12.1983
Rivningshus skapar strid med kyrkan, 11.11.1986
Beslut före sommaren, lovar miljöministern, 3.3.1989
Inget kunde hindra rivningen, 11.4.1989
Gammaldagsbelysning i Neristan, Kby, 26.7.2000

Västra Nyland

Gamla stadskvarter gammalförklaras, 5.11.1953
Gamla stan i Ekenäs skall konserveras i ny stadsplan, 8.10.1954
Man får gärna modernisera invändigt i gammal stadsdel, 21.12.1954
Gamla stadsdelen krymper fmge-beslut i Ekenäs i går, 18.10.1955
Ekenäs bör bevaras. Modernt och gammalt samsas, 11.4.1957

Att bevara i Ekenäs, 17.4.1957
Att bevara i Ekenäs, 19.4.1957
Att bevara i Ekenäs, 25.4.1957
Att bevara i Ekenäs, 5.5.1957
Att bevara i Ekenäs, 8.5.1957
Att bevara i Ekenäs, 16.5.1957
Att bevara i Ekenäs, 26.5.1957
Att bevara i Ekenäs, 14.6.1957
Att bevara i Ekenäs, 30.6.1957
Brandtornet spelar sin roll i gammal stadsbild, nytt turistliv, 26.1.1958
Skönhetsvärdena i Ekenäs, 31.1.1958
Det gamla Ekenäs, 2.2.1958
Frihetsbrunnen kommer med då staden föskönas i plan, 17.12.1960
Lindblads hus stock för stock till Parkgatan, 24.12.1960
Lindbladiska gården rullas till museet?, 12.1.1961
Lindbladiska gården drogs till bankhörnet, 26.1.1961
Lindbladiska huset nu på Brunngatan, 27.1.1961
Lindbladiska gården står nu på sin sockel, 14.2.1961
"Stämningen i vår stad bör bevaras". Stadsdirektören nöjd över flyttet och det visar ett gott exempel, 18.3.1961
C.J.Gardberg: De gamla miljöerna måste saneras, bli livskraftiga, 19.2.1963
Idyll som försvinner, 22.8.1962
Ekqvistska gården rivs. Drottninggatan breddas, 22.8.1962
Delar av det Ekenäs som var, 22.5.1970
Gammalt hus rivs, 28.5.1970
Ekenäs - en bevarad idyll, 30.7.1970
Livskraften är Barckens uddes vän mot nedbrytande krafter, 10.10.1971
Grönbladiska huset snart ett minne blott vid Centralgatans och Slottsgatans hörn, 15.10.1980
Kulturminnesvården berör inte bara museer, 9.1.1986
Vädjan från museidirektionen: Bevara bönehuset vid Kejsarinnans stig!, 17.4.1986
Museidirektionen vill höras mera om ny stadsbild, 25.5.1986
Ekenäsmuseet vill inventera rivningshus, 18.9.1986
Blombergsska huset renoveringsprojekt för blivande artesaner, 20.3.1994
Landskapsmuseum under 10 år: Attityderna har förändrats. Rivare har blivit bevarare, 18.5.1995
Inte ett palats men väl en attraktion, 30.8.1995
Nu avslöjas stadshusets färgrika förflutna, 8.12.1995
"Upprörande". Rivningen av KOP:s hus i Ekenäs får känslorna att svalla, 21.12.1995
Gård från 1700-talet byggdes på lös sand, 26.1.1997
Inga planer för nybygge vid Kungsgatan 12, 5.9.2000
Bönehuset fredas inte, 12.9.2000

"Bönehuset i Ekenäs borde ha vägts mot ett alternativ", 24.10.2000
Staden där grävskoporna slår till i gryningen, 31.10.2000

Åbo Underrättelser

Landet Idyllen i Ekenäs är Borgargården och gamla stan, 30.5.1961

Österbottningen

Våra "Neristassbor" tar vård om sina minnen, 27.3.1949
Nytt och gammalt möts i Gamla Karleby, 20.11.1953
Neristassborna ordnar arkiv av gamla bilder, 23.10.1954
Intressant utställning av gamla stadsbilder, 26.10.1954
Märklig utställning visar det forna Gamla Karleby, 4.5.1957
Fotografier och urklippssverk på utställning i stadshuset, 7.5.1957
"Vi Neristassbors" årsmötesbehandlade händelserikt fjolår, 26.1.1958
"Ett frö som såddes och bar frukt". "Vi Neristassbor" jubilerar efter tio framgångsrika år, 17.7.1959
"Vi neristassbor" jubilerade på Brudskär, 21.7.1959
"Och nu står alla minnen upp från längst försvunna dar", 23.4.1964
Lassanderska huset räddas av enskilda, 7.2.1970
Herrgård och kvarn ersätts med höghus, 6.8.1970
Lassanderska huset behöver mera medel, 11.5.1971
Lassanders hus presenteras, 8.9.1971
Neristans unika stadsdel bör bevaras, anser arkeologerna, 29.2.1972
Gamlakarleby stad - centrum för stark expanderande bygd, 10.6.1972
Elverkshuset i Gamlakarleby borde bevaras, 16.6.1972
Gamla stan i Gamlakarleby blir TRIVSAM boendemiljö, 30.8.1972
Bebyggelsen i Neristan, 31.8.1972
Lassanderska huset kan snart överlåtas, 6.12.1972
Länets konstkommission vill bevara elverkshuset i Gkby, 7.2.1973
Gamlakarleby är i början av en sekellång tillväxt, 28.2.1973
Trästadsmiljön bevaras. Dispositionsplan för Neristan klar, 29.6.1973
Nordiska trästäder på unik utställning, 30.8.1973
Nordiskt intresse riktas mot Gkbys trästadsmiljö, 2.9.1973
Museiverket vill skydda Rahmska huset, 25.6.1980
Rahmska huset borde bevaras, 11.10.1980
Karleby är landets sämsta kulturväktare, 5.12.1980
Vi Neristassbor ställer ut foton, 13.12.1981
Vi Neristassbor: Värdefulla donationer till arkivet, 22.4.1982
Det finns inget substitut för det genuint historiska, 16.1.1983
Rivningsförbud på trähus vid Västra Kyrkogatan, 16.2.1983
Vi Neristassbor, 19.2.1983
Hårt jobbande eldsjälur inom Vi Neristassbor, 28.1.1984
Väntat beslut, 17.5.1988

Källor och litteratur

Upprop från Sverige: Bevara samskolan, 4.4.1989

Vi Neristassbor hade arbetsfyllt år, 7.2.1992

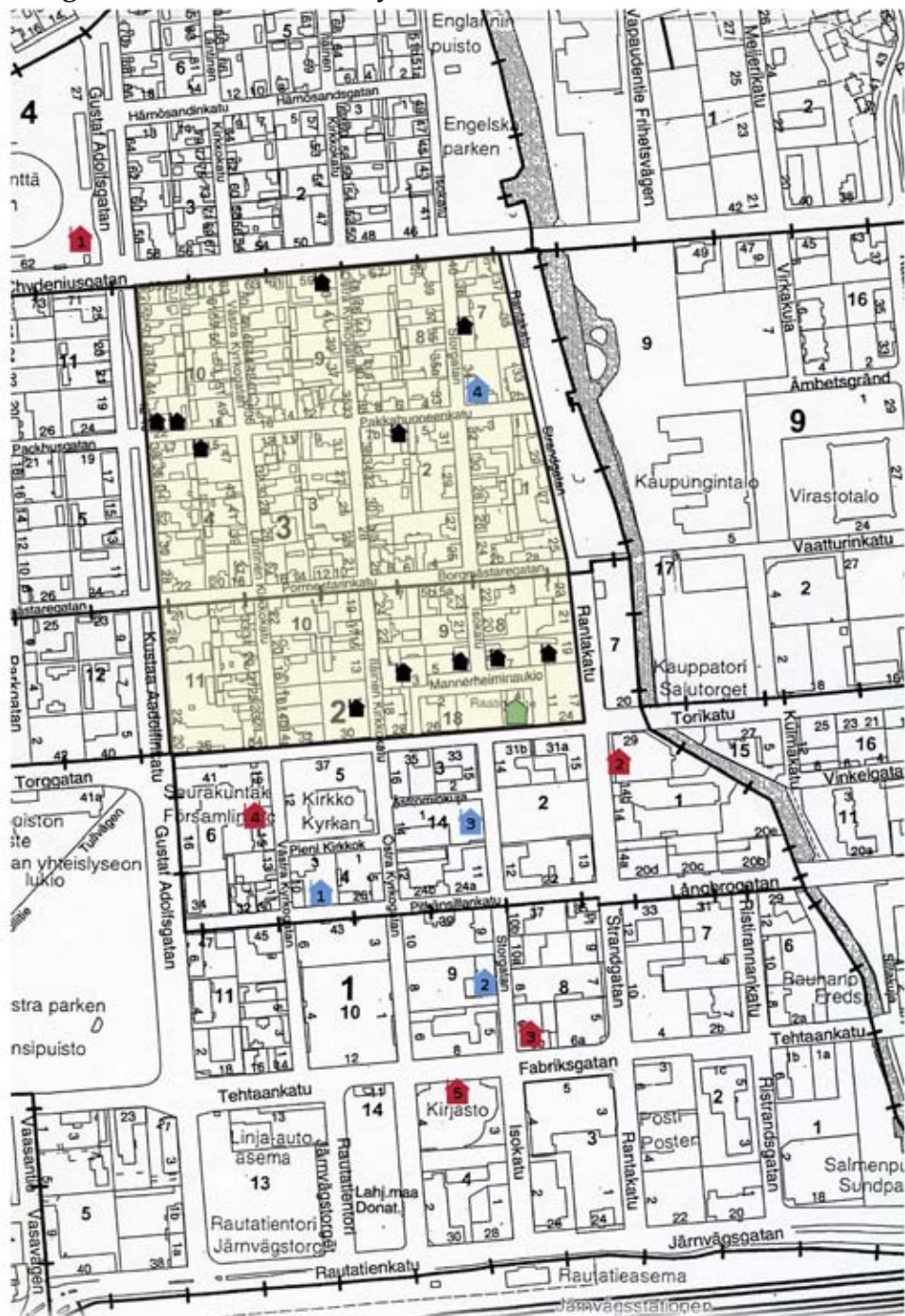
Rådhuset blir åter festarena, 27.2.1994

Här är det som på landet, 20.6.1997

Vi Neristassbor fick 50-årsgåva, 22.9.1998

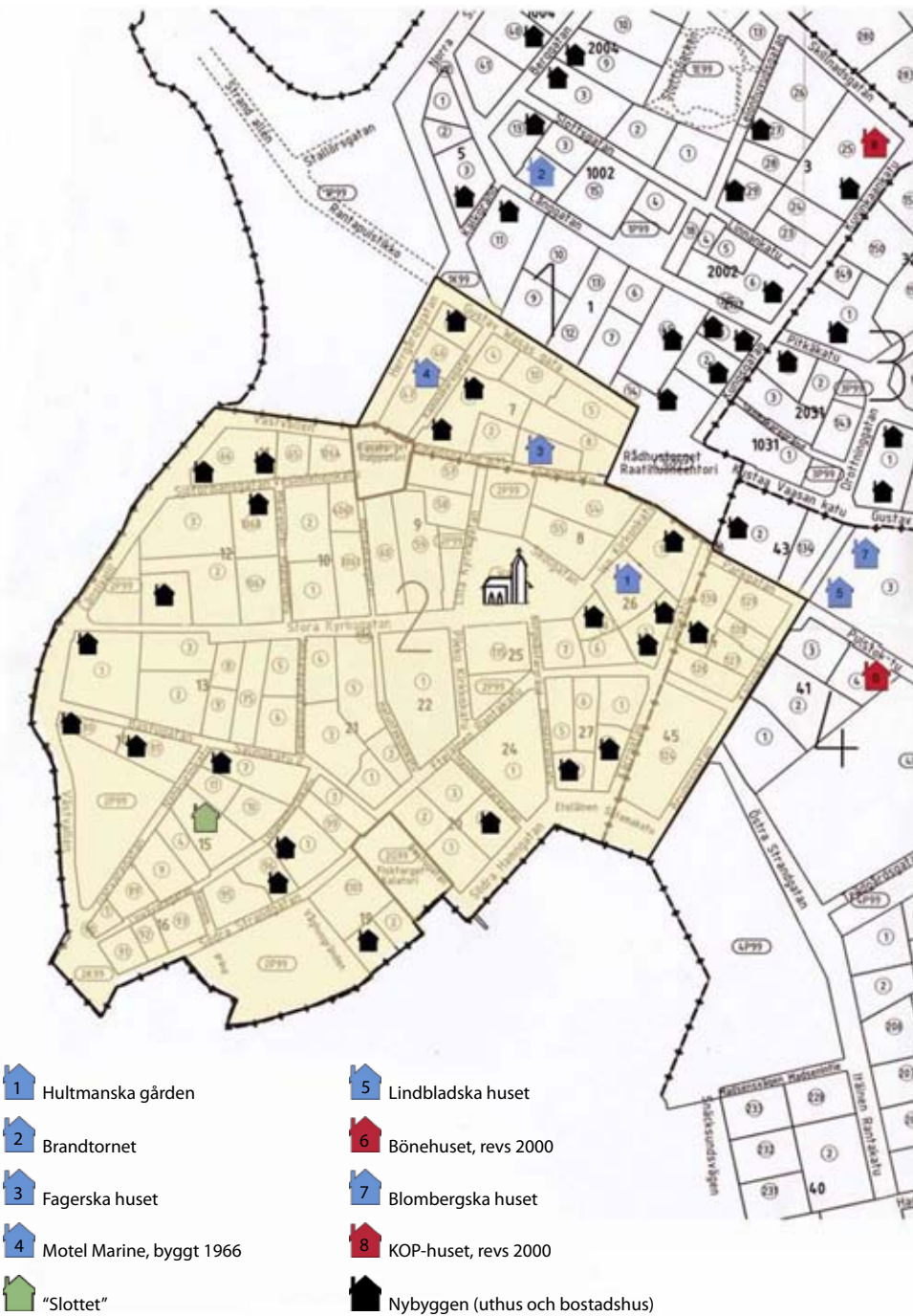
Vi Neristassbor firar hela året, 28.1.1999

Bilaga 1: Karta över Karleby

1 Nyyjorkhusen, revs under 1960-talet	1 Lassanderska huset	Rådhuset
2 Saluhallen, revs 1971	2 Hus Niemi	Nybyggen (uthus och bostadshus)
3 Boehmska huset, revs 1980	3 Hus Åström	
4 Karlebybygget, revs 1989	4 Rahmska huset	
5 Samskolan, brann 1990	5 Elverkshuset	

Bilaga 2: Karta över Ekenäs

Bilaga 3

Informanter

Socialt orienterade traditionalister

Neristan

Farmaceuten, f. 1918
Magistern, f. 1930
Tjänstemannen, f. 1928

Gamla Ekenäs

Företagaren, f. 1956
Teknikern, f. 1946
Pensionären, f. 1931

Nyskapande estetiker

Neristan

Läraren, f. 1951
Chefen, f. 1948
Företagaren, f. 1963
Industriarbetaren, f. 1951

Gamla Ekenäs

Doktorn, f. 1967
Pedagogen, f. 1956

Tillbakablickande entusiaster

Neristan

Planeraren, f. 1941
Antikvarien, f. 1939

Gamla Ekenäs

Akademikern, f. 1943
Bibliotekarien, f. 1941
Rektorn, f. 1940

Experter

Neristan

Utvecklingsplaneraren, f. 1955
Turistchefen, f. 1955
Mäklaren, f. 1957

Gamla Ekenäs

Arkitekten, f. 1946
Turistkonsulenten, f. 1952
Representanten, f. 1960

Bilaga 4

Frågeschema för intervjuer

Informanternas basuppgifter: namn, address, ålder, kön, yrke, infödd/inflyttad

Städernas olika ansikten

Vad använder du för benämning på trästaden?

Avgränsar du området på något vis? Hur?

Berätta om dina minnesbilder från trästaden/ ditt första intryck av trästaden.

Beskriv din barndomsmiljö.

Var i trästaden bodde er familj och varför just där?

Beskriv i detalj hur barndomshemmet såg ut. Finns huset fortfarande kvar och har det förändrat sedan dess? Hur ser huset ut i dag?

Beskriv gårdsmiljön och livet på den egna gatan. Hur ter sig livet där i dag?

Beskriv området och byggnadsskicket i dag.

Har olika (trä)stadsdelar i stan samma karaktär? Har de behandlats lika/ olika? Varför?

Beskriv trästadens sociala liv. Har det förändrats? Hur, varför, när?

Beskriv språkförhållandena i området.

Beskriv det kommersiella livet.

Beskriv trästaden i förhållande till stadens övriga stadsdelar/ landets övriga trästäder.

Vad representerar trästaden för dig? Vad avspeglar den för sina invånare?

Vad avspeglar den om staden?

Den urbana processen

Hur förhåller du dig till trästaden? Är det viktigt att trästadsmiljöer bevaras? Varför/varför inte? Vad tycker du är viktigt/mindre viktigt att bevara?

När har byggnadsskicket enligt din mening mest varit hotat? Vad hände?

Beskriv ekonomibyggnadernas roll och funktion i dag?

Har det funnits och finns det enligt din åsikt bevarandekrafter? Vilka är de? Vad har de fått till stånd?

Hurdant är byggnadsskyddet nu och vad anser du om det?

Vem anser du bär ansvar för trästadens utseende?

Finns det nya drag i gatubilden och vilka är de i så fall?

Vad är karakteristiskt för trästaden? Har man lyckats bevara dessa drag?

Gentrifiering på individnivå

Varför flyttade du till trästaden? När? Varifrån?

Varför och när flyttade du bort från trästaden?

Du har valt att bo i ett gammalt trähus. Varför? Hur gammalt är ditt hus?

Vad kan du berätta om husets historia och tidigare ägare?

Du har valt att bygga ett nytt trähus? Varför nytt i trästaden?

Tycker du om att visa upp ditt hem? För vem? Hur ser en vanlig visningsrunda ut?

Hur såg huset och gården ut vid inflyttningen? Vad har du själv gjort?

Finns det uthus på din gård? I vilket skick är de och till vad används de?

Har trädgården betydelse för dig?

Har du fått understöd för att upprätthålla huset? Vad för slags understöd och till vad? Varför inte?

Har du synpunkter på patinan i trästaden? Finns den kvar eller har den försvunnit, och i så fall när, varför och hur?

Förutsätter staden något speciellt av er husägare? Vad tycker du om det?

Finns det restriktioner?

Finns det samarbete mellan beslutsfattare och trästadsbor? Hurdant/varför inte?

Vad uppskattar du mest/minst i trästaden?

Umgås du med grannar/andra trästadsbor? Med vem och med människor i vilken ålder? Vilka andra kontakter har du?

Känner du dig i första hand som Neristassbo/Gamla Ekenäsbo eller som Karlebybo/Ekenäsbo och i vilka sammanhang framhäver du det ena eller det andra? Vad innebär trästadsboendet för dig personligen?

Hurdan delaktighet har trästadsbor? Hur skapas delaktigheten? (Skulle det finnas behov av en invånarförening?)

Om du fick välja en trästad i Finland där du skulle bo, var skulle du då helst bo och varför? Har språkförhållandena i trästaden påverkat valet av boplats? Motivera.

Upplever du att det finns skillnader mellan trästäder i olika städer och i vilka hänseenden i så fall?

Trästaden – ett kulturarv

Vad tycker du är äkta i trästaden, vad oäkta?

Är ytan eller insidan viktigare för dig?

Känner du till begreppet kulturarv? Uppfattar du trähusen som kulturarv? Motivera. Har du alltid tänkt så eller har din inställning förändrat?

Ge exempel på annat som du uppfattar som kulturarv.

Vad följer av att någonting stämpas som kulturarv? Positiva och negativa följder.

Vems kulturarv är trästaden? Har kulturarvet en språklig dimension? Motivera.

Vilken är din roll i kulturarvsprocessen? Hur har du påverkat att även ditt hus utgör en del av vårt kulturarv?

Trästadsturism

Lockar trästaden turister? Varifrån kommer turisterna? Vad söker de här?

Vad har trästaden att erbjuda turisten?

Ordnas det evenemang i trästaden och vad går de ut på? Vad anser du om dem?

Har trästaden betydelse för stadens image? Hur har staden utnyttjat den?

Hur marknadsförs trästaden? Kan du ge exempel? Vad anser du om marknadsföringen? Har du förslag på hur trästaden kunde marknadsföras ytterligare?

Hur förhåller du dig till turisterna? Har turismen haft följder för trästaden? Har turismen påverkat din inställning till trästaden?

Hur ser trästadens framtid ut?

Bilaga 5

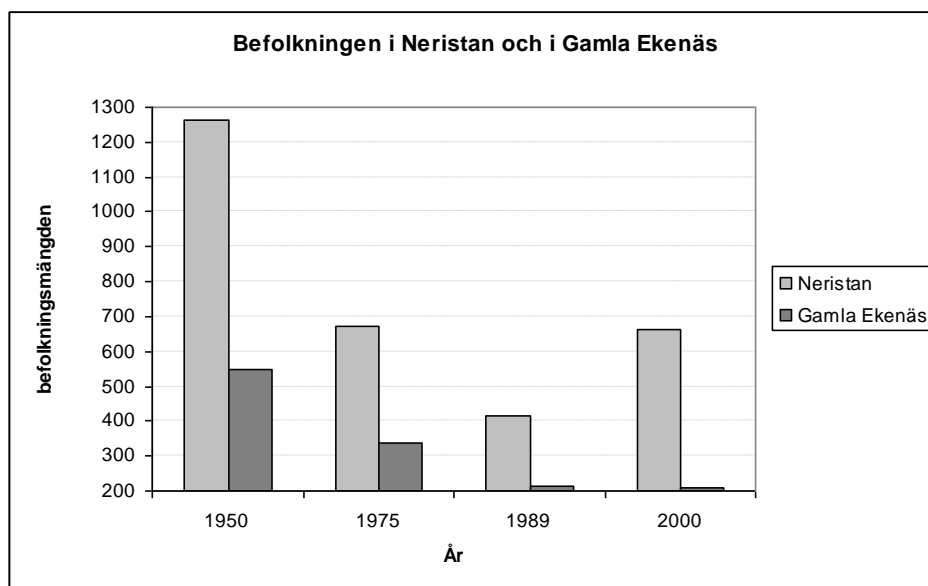
Befolkningsuppgifter: mantalslängder 1950, 1975, 1989 och befolkningsstatistik 2000

I min analys har jag utgått från tre olika mantalslängder nedtecknade under år 1950, 1975 och 1989 samt från befolkningsstatistik från år 2000. Materialet har bearbetats och analyserats så att åldersfördelningen hos befolkningen har gjorts enligt tre åldergrupperingar. Den första åldersklassen anger andelen *barn och unga i åldern 0-20 år*, den andra åldersklassen andelen *yrkesverksamma vuxna i åldern 21-60 år* och den tredje åldersklassen andelen *äldre personer i åldern 61-100 år*. Åldersfördelningen för Gamla Ekenäs för år 2000 avviker även en aning från de ovan nämnda åldersklasserna. Med gruppen barn och unga avses personer i åldern 0-19 år, med vuxna i yrkesverksam ålder personer i åldern 20-59 år och med äldre personer boende i åldern 60-89 år. Skillnaderna i gränserna för ålderskategorierna beror på att jag har samlat materialet senare än mantalsuppgifterna. Åldersfördelningen gjordes därmed på basis av mantalslängderna i ett tidigare skede och utan vetskap om åldersklasserna i det nyare materialet.

Jag har på basis av mantalslängder delat in de boende i sju olika grupper: *högre tjänstemän, lägre tjänstemän, tjänstefolk/servicepersonal, hantverkare och arbetare*. Personer som faller utanför dessa yrkeskategorier har samlats under en gemensam kategori som omfattar *änkor, änklingar, pensionärer och studerande*. Personer med okända yrken har kategoriserats som *okända*. Av alla invånare har endast huvudmannens eller huvudkvinnans yrke använts som grund för indelningen. Yrkesfördelningen beträffande befolkningsuppgifterna för år 2000 följer Befolkningsregistercentralens indelning i *högre tjänstemän, lägre tjänstemän, företagare, arbetare, studerande, pensionärer och övriga/okända*. Således har grupperna *tjänstefolk/servicepersonal* och *hantverkare* fallit bort och däremot har en ny yrkesgrupp, *företagare*, kommit till.

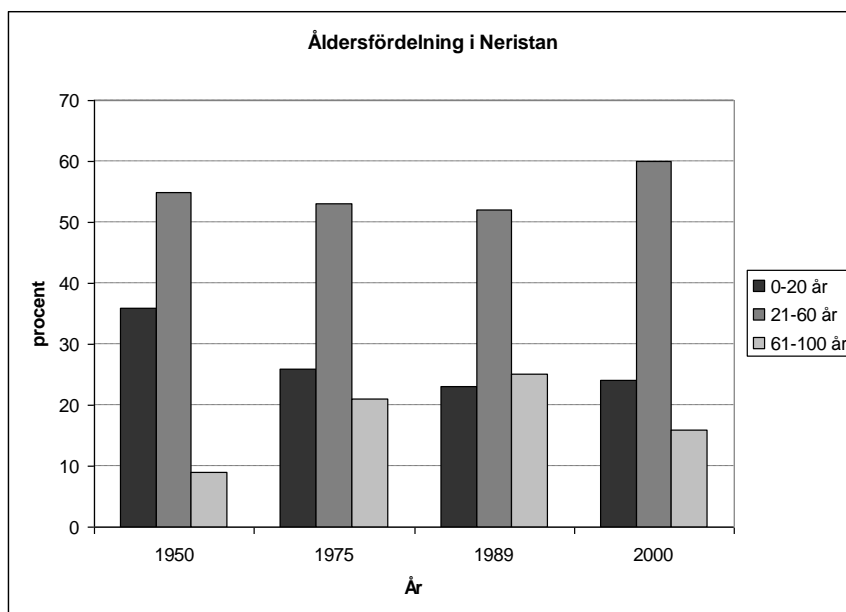
Förändringar i befolkningsmängd och åldersstruktur

Ur mantalslängderna för Neristan framgår att invånarantalet har sjunkit betydligt från 1950 till nutid. Då det år 1950 bodde sammanlagt 1 262 personer i Neristan hade antalet invånare år 1975 och 1989 minskat till 671 respektive 416 personer. Invånarantalet hade därmed från 1950 sjunkit med 47 % fram till 1975 och från 1950 fram till 1989 med 67 %. Antalet invånare har därefter stigit från 416 personer år 1989 till 665 personer år 2000, dvs. med drygt 60 % vilket är en markant ökning.

I Gamla stan i Ekenäs har befolkningsmängden också minskat. Ur mantalslängderna framgår att det år 1950 bodde 549 personer i Gamla stan medan antalet invånare år 1975 uppgick till 337 personer. Fram till 1989 hade befolkningsmängden minskat ytterligare och utgjordes av 216 personer. Antalet invånare har därmed från 1950 minskat med 40 % fram till 1975 och med 60 % från 1950 till 1989. Enligt magistratens uppgifter bodde sammanlagt 208 personer år 2000 i stadsdel 2 som i sin helhet räknas till Gamla Ekenäs. Invånarantalet har även där därmed ökat. Observeras bör dessutom att uppgifter saknas för de resterande fyra kvarteren i stadsdel 1 och 4 som ännu skulle öka på det totala antalet invånare.

I åldersfördelningen ser man tydliga fluktuationer i både Neristan och Gamla Ekenäs. I Neristan har andelen äldre invånare över 60 år mer än fördubblats från 1950 till 1989. År 1950 utgjorde åldersgruppen över 60-åringar endast 9 % av befolkningen medan den procentuella andelen 1975 uppgick till 21 %. År 1989 var 25 % av befolkningen i Neristan över 60 år medan deras andel år 2000 var 16%.

En jämförelse med de befolkningsuppgifter som anges i *Karleby stads statistiska årsbok* har andelen personer över 60 år konstant varit betydligt högre i Neristan än i staden i övrigt. År 1950 utgjorde personer över 65 år 4,5 % av stadens befolkning medan deras andel i Neristan då var 9 %. 1980 var andelen äldre personer 8,3 % medan andelen i Neristan år 1975 uppgick till 21 %. År 1990 var andelen äldre personer 11,1 % av stadens befolkning medan andelen i Neristan år 1989 uppgick till 25 %.⁷⁷⁷

I Neristan har andelen barn och unga i åldern 0-20 minskat. När deras andel år 1950 uppgick till 36 % var andelen år 1975 bara 26 %. År 1989 hade andelen minskat ytterligare och utgjorde 23 % av befolkningen. År 2000 uppgick andelen till 24 %. Enligt den statistiska årsboken har andelen barn framför allt under 14 år varit en aning högre i Neristan jämfört med andelen i staden i övrigt. År 1950 utgjorde de 30,8 % av stadsbefolkningen. 1980 var deras andel 25 % av stadsbefolkningen och 1990 12,4 %.⁷⁷⁸

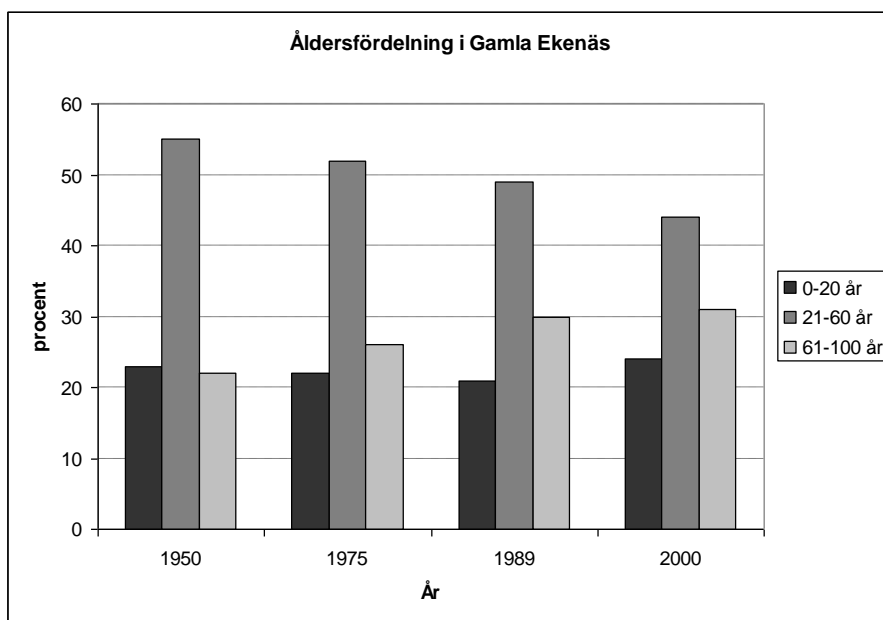
Andelen personer i arbetsför ålder har i Neristan däremot konstant hållits på en lägre nivå i jämförelse med stadens övriga befolkning. År 1950 utgjorde andelen personer i åldern 15-64 år 64,7 % av hela stadens befolkning medan andelen personer i åldern 21-60 år i Neristan uppgick till 55 %. 1975 utgjorde åldersgruppen 21-60 år 53 % medan den enligt statistiska årsboken år 1980 uppgick till 66,7 %. 1989 utgjorde andelen arbetsföra personer 52 % av befolkningen i Neristan, medan den procentuella andelen i

⁷⁷⁷ www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)

⁷⁷⁸ www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)

hela staden år 1990 uppgick till 67,5 %.⁷⁷⁹ År 2000 uppgick andelen till 60 % och visar därmed på en ökning.

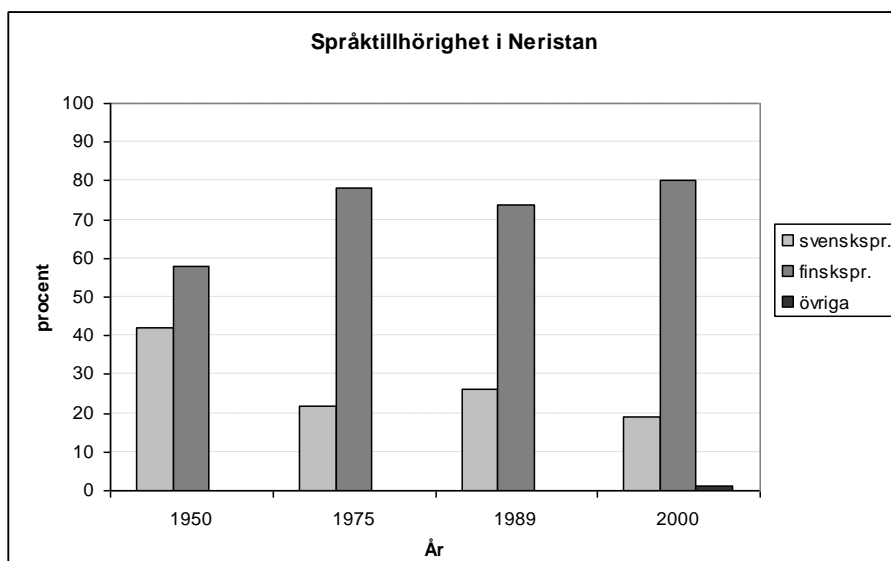
I Gamla stan i Ekenäs har andelen äldre personer över 60 år genomgående varit högre än i Neristan. I deras andel har också skett en rätt tydlig ökning. År 1950 utgjorde de 22 % av befolkningen, åren 1975 och 1989 26 % respektive 30 % av befolkningen. En ytterlig ökning hade skett fram till år 2000 då andelen personer i åldern 60-89 år uppgick till 31 %. Andelen barn och unga vuxna under 20 år har däremot konstant utgjort ca 20 % av befolkningen i Gamla Ekenäs och t.o.m. fram till år 2000 höjts till 25 %. Den arbetsföra befolkningen i åldern 21-60 år har successivt minskat från 55 % år 1950 till 52 % år 1975 och till 49 % år 1989 samt till 44 % år 2000.

Språkförhållanden

Beträffande språkförhållandena ser man för Neristans del en minskning i svenskspråkigas andel som för Gamla Ekenäs del inte är lika framträdande. I Neristan har andelen finskspråkiga ökat kraftigt. År 1950 var 58 % av invånarna finskspråkiga medan deras andel år 1975 hade stigit till 78 %. År 1989 var andelen finskspråkiga en aning mindre, 74 %. År 2000 hade andelen finskspråkiga ökat till 80 %, de svenskspråkiga hade minskat till 19 % och andelen övriga uppgick till 1 %.

⁷⁷⁹ www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)

De svenskspråkigas andel som år 1950 utgjorde 42 % har därmed minskat till 22 % år 1975 och utgjort 26 % år 1989. I jämförelse med språktillhörighetsuppgifter hämtade ur stadens statistiska årsbok var andelen svenskspråkiga i Neristan år 1989 därmed en aning högre än i staden i övrigt där de svenskspråkigas andel år 1990 uppgick till 20,8 %.⁷⁸⁰ Den procentuella fördelningen år 2000 visar på en ytterlig minskning av de svenskspråkigas andel som då uppgick till 19 %.

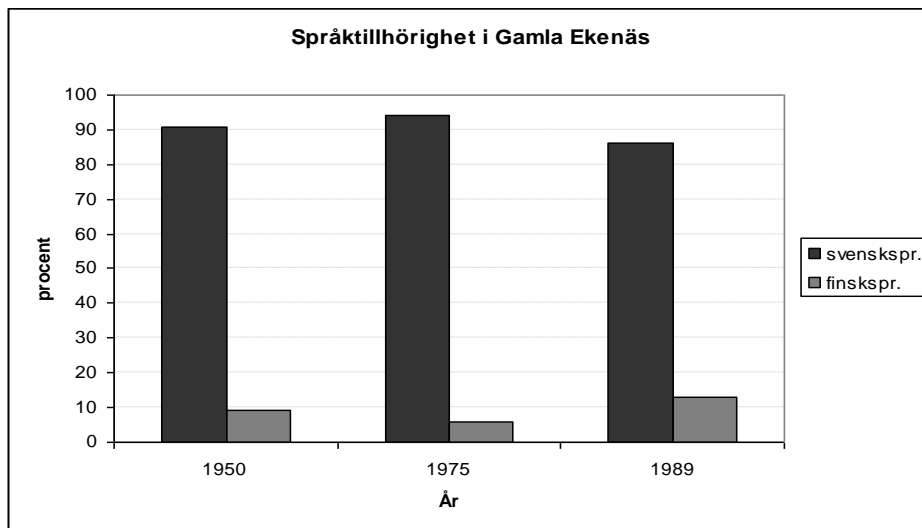
I Gamla stan i Ekenäs har de finskspråkigas andel ökat en aning från 9 % år 1950 till 13 % år 1989. År 1975 var endast 6 % av befolkningen finskspråkiga vilket är klart mindre än år 1950 och 1989. Andelen svenskspråkiga har därmed minskat en aning från 1950 då de utgjorde 91 % av befolkningen fram till 1989 då den procentuella andelen svenskspråkiga var 86 %. År 1975 var de svenskspråkigas andel 94 %. Uppgifter från år 2000 saknas.⁷⁸¹

I jämförelse med hur språkfördelningen i Ekenäs har utvecklats med tiden har andelen svenskspråkiga i Gamla stan konstant varit större än i staden i övrigt. År 1950 utgjorde de svenskspråkiga 87,2 % av stadens befolkning medan den procentuella andelen svenskspråkiga i Gamla stan uppgick till 91 %. År 1970 utgjorde de svenskspråkiga 85,1 % av stadens hela befolkning medan andelen svenskspråkiga i Gamla Ekenäs år 1975

⁷⁸⁰ www.kokkola.fi/uutta/tilastokirja_ruotsi_2005.pdf (1.10.2007)

⁷⁸¹ Andelen svensk- och finskspråkiga kan ha påverkats av kommunreformerna 1977 och 1993. År 1977 anslöts Ekenäs landskommun och Snappertuna till Ekenäs. År 1993 ytterligare Tenala kommun. Cederlöf 1993, 387 och <http://www.ekenas.fi/index.php?lang=SE&p=allmant/10000002> (1.11.2007)

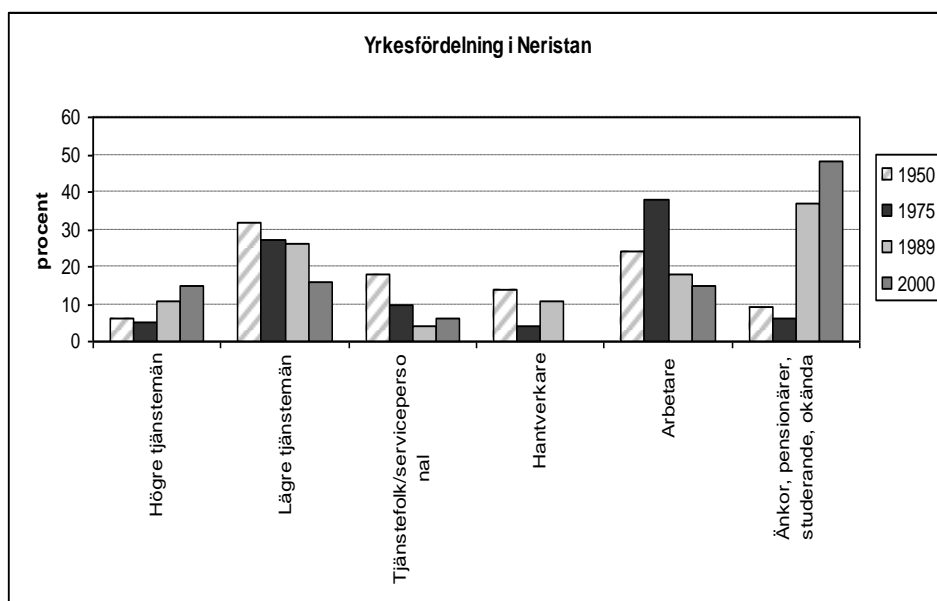
var 94 %. År 1980 var de svenskspråkigas andel i staden 82,4 % medan andelen i Gamla stan uppgick till 86 % år 1989.⁷⁸²

Yrkestillhörighet

Invånarnas yrkestillhörighet har på basis av mantalslängder kategoriserats enligt fem olika yrkeskategorier. Till kategorin *högre tjänstemän* hör bland annat direktörer, läkare och personer med akademisk utbildning. De högre tjänstemännen innehar ledande positioner inom arbetslivet och hör till de högt utbildade i samhället. Även personer som redan är pensionärer men som har en högre tjänstemannabakgrund eller kan uppfattas ha en högre medelklassstatus räknas till denna kategori. I Befolkningsregistercentralens klassificering för år 2000 innefattar kategorin högre tjänstemän personer i ledande ställning inom bland annat planering, forskning och utbildningsväsende.

⁷⁸² Cederlöf 1993, 23

I andelen högre tjänstemän ser man en tydlig skillnad mellan Neristan och Gamla Ekenäs. År 1950 var deras andel ungefär lika stor med 6 % respektive 7 %. Förhållandet har dock ändrat fram till år 1975 då de högre tjänstemännens andel i Neristan var 5 % medan andelen i Gamla Ekenäs hade ökat till 12 %. År 1989 hade andelen i Neristan ökat till 11 % och i Gamla Ekenäs till 23 %. Andelen högre tjänstemän har enligt mitt klassificeringssätt ökat betydligt i Gamla Ekenäs från 1950 och också nära på fördubblats i Neristan från 1950 till 1989. År 2000 uppgick deras andel till 15 % i Karleby respektive 11 % i Ekenäs som visar på en ökning i andelen högre tjänstemän i Karleby men på en tydlig förminskning i Ekenäs.

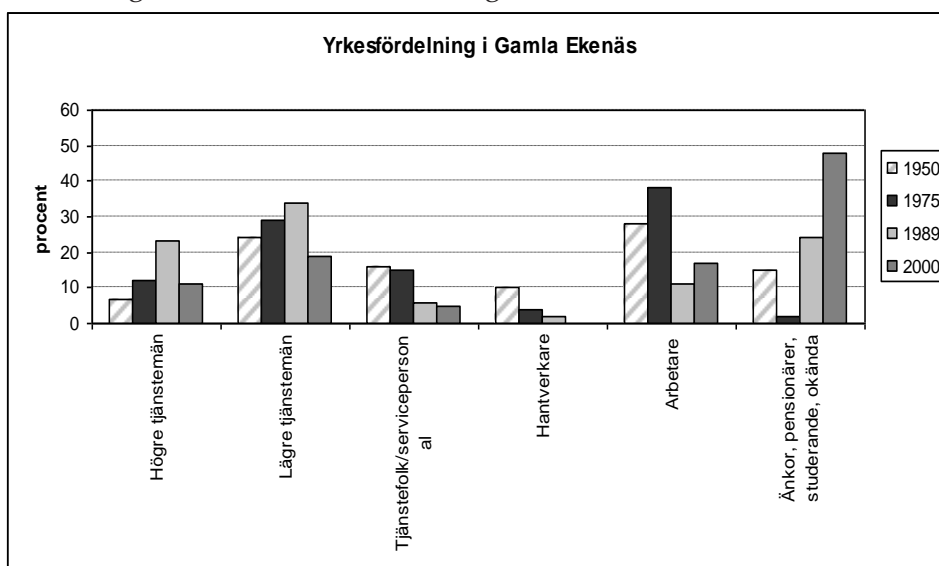
Andelen *lägre tjänstemän* har hållits rätt konstant i de båda städerna under de olika årtiondena. I Neristan har andelen lägre tjänstemän sjunkit medan andelen i Gamla Ekenäs har stigit. Till kategorin lägre tjänstemän räknas bland annat affärsmän, gårdsägare, lärare och kanslist. Av de olika yrkeskategorierna är lägre tjänstemän den mest blandade kategorin. Gemensamt för lägre tjänstemän är att de tillhör medelklassen i samhället. I materialet för år 2000 innefattar klassen lägre tjänstemän personer i förmansställning eller personer med självständigt och osjälvständigt kontorsarbete.

Den procentuella andelen lägre tjänstemän har i Neristan år 1950 utgjort 32 % då andelen i Gamla stan i Ekenäs uppgick till 24 %. År 1975 hörde 27 % av befolkningen i Neristan till lägre tjänstemän medan andelen i Gamla stan i Ekenäs hade stigit till 29 %. År 1989 utgjorde de lägre tjänstemännen 26 % av invånarna i Neristan och 34 % av invånarna i Gamla Ekenäs. År 2000 var den procentuella andelen 16 % i Karleby och 19 % i Ekenäs vilket

antyder att andelen lägre tjänstemän klart har minskat under loppet av 1990-talet.

Till den tredje yrkeskategorin som benämns *tjänstefolk* och *servicepersonal*⁷⁸³ hör hembiträden, städerskor, kokerskor och till servicepersonalen olika biträden, försäljare och personer som arbetar inom servicebranschen. I materialet fanns en ytterlig grupp, *företagare*, som ersätter tjänstefolket och servicepersonalen. Till denna grupp räknas bland annat lantbruksarbetsgivare, ensamföretagare, arbetsgivare inom småföretag och fria yrkesutövare.

I skenet av mantalslängderna har andelen tjänstefolk och servicepersonal minskat avsevärt både i Neristan och Gamla stan i Ekenäs. År 1950 utgjorde de 18 % av befolkningen i Neristan, 10 % år 1975 och endast 4 % år 1989. I Gamla Ekenäs har utvecklingen varit ungefär likadan. År 1950 och 1975 utgjorde tjänstefolks- och servicepersonalen 16 %, respektive 15 % av alla invånare. Fram till 1989 hade deras andel sjunkit till 6 %. Företagarnas andel uppgick år 2000 till 6 % i Karleby och till 5 % i Ekenäs. Siffrorna visar att företagarnas andel därmed var låg.

Till yrkeskategorin *hantverkare* hör traditionella hantverksyrken såsom snickare, skräddare och skomakare. Dessa yrken förekommer framför allt i 1950-årsmantalslängder. Sömmerskor, målare och plåtslagare kan nämnas som exempel på hantverksyrken som också förekommer i senare mantalslängder. Hantverkarnas andel har konstant varit en aning högre i Neristan än i Gamla Ekenäs. 1950 utgjorde hantverkarna 11 % av befolk-

⁷⁸³ De traditionella tjänstefolksyrken som under femtioårsperioden avsevärt har minskat eller helt försvunnit motsvaras av servicepersonal i de nyare mantalslängderna.

ningen i Neristan och 10 % av befolkningen i Gamla Ekenäs. År 1975 hade deras andel i Neristan stigit till 14 % men sjunkit till 4 % i Gamla Ekenäs. 1989 hade andelen däremot sjunkit ordentligt i Neristan och utgjorde endast 4 % medan andelen i Gamla stan i Ekenäs 1989 utgjorde 2 %. I statistiken för år 2000 saknas uppgifter om yrken som kunde införlivas med hantverkarkategorin.

Den femte yrkeskategorin som består av *arbetare* hör till de största kategorierna i de båda städerna. De yrken som räknas till arbetarkategorin är bland annat montörer, industriarbetare och chaufförer. Arbetarkategorin är också en mycket heterogen yrkesgrupp som består av olika slags arbetare inom olika branscher. Till arbetare räknades år 2000 lantbruksarbetare, industriarbetare samt produktions-, distributions- och servicearbetare.

I jämförelse med varandra har arbetarnas andel i såväl Neristan som i Gamla stan i Ekenäs varit ungefär likadan under de olika decennierna. År 1950 utgjorde arbetare i Gamla Ekenäs 28 % av invånarna och 24 % av befolkningen i Neristan. Fram till 1975 hade andelen arbetare vuxit i såväl Neristan som Gamla Ekenäs och utgjorde 38 % av befolkningen i respektive stadsdelar. År 1989 var andelen arbetare 18 % i Neristan och har i jämförelse med 1975 sjunkit rejält. En liknande och t.o.m. en ännu starkare förminskning har skett i Gamla Ekenäs där endast 11 % av befolkningen kategoriserats som arbetare år 1989. Arbetarnas andel utgjorde 15 % av befolkningen i Neristan och 17 % av befolkningen i Ekenäs centrum år 2000. I Karleby har arbetarnas andel därmed minskat en aning i jämförelse med andelen år 1989 men ökat i Ekenäs.

I andelen personer som tillhör kategorin *änkor, änklingar, pensionärer, studerande* och *okända* ser man en tydlig ökning i både Neristan och Gamla Ekenäs från 1950 till 1989. År 1950 utgjorde de 9 % av befolkningen i Neristan medan andelen i Gamla stan i Ekenäs uppgick till 15 %. Fram till 1975 hade deras andel sjunkit i de båda fallen och i Neristan uppgick deras andel till endast 6 % medan andelen var ännu mindre i Gamla Ekenäs där endast 2 % av befolkningen tillhörde denna kategori. En kraftig ökning skedde från 1975 till 1989 framför allt i Neristan då andelen uppgick till 37 % respektive 24 % i Gamla Ekenäs. Enligt Befolkningsregistercentralens uppgifter utgjorde pensionärer 28 % av befolkningen i Neristan och 33 % av befolkningen i centrala Ekenäs. De studerandes andel uppgick till 7 % i Neristan och till 6 % i Ekenäs. Kategorin övriga och okända uppgick år 2000 till 13 % i Neristan och 9 % i Ekenäs. De olika kategoriernas sammanlagda andel uppgår därmed till 48 % i både Neristan och Ekenäs centrum. Andelen är därmed markant högre än under de tidigare decennierna och berättar om att centrumkvarteren i Ekenäs innefattande även Gamla Ekenäs och att Neristan har en betydande andel av den sista kategorins invånare.

I städer pågår fortlöpande många samtida stadsomvandlingsprocesser som ändrar och utvecklar stadsmiljöerna på olika sätt. I den efterkrigstida utvecklingen av städerna urskiljs en aktiv strävan efter förändring och modernisering men även en strävan efter att bevara äldre stadspartier.

Med förankring i *Neristan i Karleby* och *Gamla stan i Ekenäs* granskas i denna bok hur två historiska trähusmiljöer förändras till sina inre strukturer och till sin yttre karaktär under 1900-talets senare hälft.

I avhandlingen diskuteras hur områdena efter en period av stagnation omvärderas och blir intressanta genom en process som kallas för *gentrifiering*. Ett nytt sätt att uppvärdera gamla miljöer har också fött tanken om att den historiska trästadsmiljön kan ses som ett *kulturarv*.

Åbo Akademis förlag

ISBN 978-765-550-7

9 789517 655507

